

Науковий Вісник

№ 3 (75)
червень
2016

Серія
«Економічні
науки»

ПОЛТАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

ЗБІРНИК * ВИХОДИТЬ 6 РАЗІВ НА РІК * ЗАСНОВАНИЙ У БЕРЕЗНІ 2000 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ЗБІРНИКА

Головний редактор **О. О. Нестуля**, доктор історичних наук, професор, ректор Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (ПУЕТ).

Заступники головного редактора: **М. Є. Рогоза**, доктор економічних наук, професор, перший проректор ПУЕТ;
С. В. Гаркуша, доктор технічних наук, доцент, проректор з наукової роботи ПУЕТ.

Відповідальний редактор **В. В. Карцева**, доктор економічних наук, доцент ПУЕТ.

Відповідальний секретар **О. М. Зінченко**, кандидат економічних наук, ПУЕТ.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»

Н. Асалос, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

С. А. Башева, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

О. В. Березін, д. е. н., професор ПУЕТ;

Д. Валенсія, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

О. В. Виноградова, д. е. н., професор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського;

М. Гелашвілі, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

В. В. Гончаренко, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Джабборов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

В. П. Дубішев, д. е. н., професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

С. Б. Єгоричева, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. О. Ємель, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

В. В. Іванова, д. е. н., професор ПУЕТ;

Н. В. Карпенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. М. Колєчкіна, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

Б. Я. Кузник, д. е. н., професор Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

С. М. Лебєдєва, д. е. н., професор Білоруського торгово-економічного університету споживчої кооперації, Білорусія;

Ю. Г. Лисенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Ляшенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

М. В. Макарова, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Мамасидиков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

М. М. М'ятовіч, д. е. н., професор Готельно-освітнього центру Черногорії, Черногорія;

С. А. Омурзаков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. С. Ніколенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

І. П. Отенко, д. е. н., професор Харківського національного економічного університету;

А. О. Пантелеймоненко, д. е. н., професор ПУЕТ;

Н. С. Педченко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Перебийніс, д. е. н., професор ПУЕТ;

Р. Расинська, д. е. н., професор Академії готельного бізнесу та громадського харчування в Познані, Польща;

А. А. Роскладка, д. е. н., доцент КНТЕУ;

О. Г. Сімеонов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Г. П. Скляр, д. е. н., професор ПУЕТ;

Б. В. Сорвіров, д. е. н., професор Гомельського державного університету імені Франциска Скорини, Білорусія;

С. Д. Стоянов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Л. Такаландзе, д. е. н., професор Сухумського державного університету, Грузія;

К. Ш. Токтомаматов, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. Хабібов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

Ф. І. Хміль, д. е. н., професор Львівської комерційної академії, Львів;

М. Хубуа, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

О. В. Чернявська, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. О. Шавга, д. е. н., професор Кооперативно-торгового університету, Молдова;

М. М. Шаріпов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

Л. М. Шимановська-Діанич, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. В. Шкурупій, д. е. н., професор ПУЕТ.

Номер затверджено на засіданні вченої ради

Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»,
протокол № 1 від 21 січня 2015 р.

Відповідальна за випуск видання **В. В. Карцева**.

Випусковий редактор **М. П. Гречук**.

Літературний редактор **В. Л. Яременко**.

Верстка **В. О. Вісіч**.

Дизайн обкладинки **Є. А. Деркач**.

За точність цифр, географічних назв, власних імен, бібліографії, цитат та іншої інформації відповідає автор.
Редакція не завжди поділяє погляди авторів.
Матеріали друкуються мовою оригіналу.
У разі передрукування посилання на «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» обов'язкове.

Адреса редакції,
видавця та виготовлювача:
36014, м. Полтава, вул. Ковалів, 3,
каб. 115. Тел. (0532) 563703, 502481
факс: (0532) 500222

© Вищий навчальний заклад
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки
і торгівлі», 2016

ЗМІСТ

Вимоги до авторських рукописів 8

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Іжевський В. В.

Проблеми розвитку державного регулювання
кредитної кооперації України9

Петрова І. Л.

Взаємозв'язок процесів інноваційного
розвитку та забезпечення економічної
безпеки України18

Гавкалова Н. Л., Приймак І. В.

Застосування проектно-орієнтованого
підходу до регіональних систем публічного
управління з використанням принципів
E-Government 2.0.....25

Лопушняк Г. С., Іваненко Є. О.

Теоретичні аспекти державного
регулювання охорони
здоров'я в Україні.....34

Трофімов В., Фрасіла П.

Деякі інституційні аспекти
постсоціалістичного переходу від
командної до ринкової економіки42

Мохаммад Кхір Фалах Ш Алькайдех

Основні завдання нормування і
стандартизації в будівництві47

Го Цзяфей

Адаптивне управління державними
корпоративними правами52

II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Гросул В. А., Шимановська-Діанич Л. М.

Соціальні функції підприємств та
організацій споживчої кооперації59

Дружиніна В. В.

Розвиток дефініції фінансового
контролінгу в теорії сучасного
менеджменту організацій70

Ільїн В. Ю.

Реалізація стратегії розвитку
аграрних підприємств.....76

Залознова Ю. С., Трушкіна Н. В.

Система управління збутовою діяльністю
вугледобувних підприємств:
уточнення термінології.....83

Білик Т. О., Білик О. А.

Еволюція трактування економічної
сутності капіталу підприємства з розвитком
інституціональних засад.....94

Іванов Ю. В., Вечірко О. Н.

Особливості реінжинірингу бізнес-процесів
торгових підприємств України.....101

Абазіна О. А.

Методичний підхід щодо оцінки
складових забезпечення
енергоефективності на промислових
авіаційних підприємствах108

III. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Труніна І. М.

Напрями вдосконалення обліку
нематеріальних активів підприємства116

IV. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Єгоричева С. Б.

Ризик-орієнтований нагляд у системі
фінансового моніторингу126

Почтовюк А. Б.

Фінансове забезпечення інноваційної
діяльності підприємств у сучасних
умовах133

Мельник І. М., Титаренко І. В.
Фінансова підсистема підприємств
та організацій споживчої кооперації:
сутність, місце та значення в
управлінні їх ефективністю141

V. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Білозубенко В. С., Поляков М. В.
Роль інформаційно-комунікаційних
технологій в економіці знань152

VI. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА Й ПОЛІТИКА

Злотникова Л. М.
Праця в контексті реформування
громадських відносин158

VII. ЕКОНОМІКА СФЕРИ СЕРВІСУ

Барна М. Ю., Кісіль О. М.
Функціонально-цільовий підхід до
формування організаційно-економічного

механізму управління підприємством
готельного господарства як складового
елементу туристичної галузі170

Гармідер Л. Д.
Підходи щодо оцінки ефективності
маркетингової діяльності на
підприємствах сфери послуг177

Михайлова Н. В., Карцева В. В.
Класифікація ризиків
туристичного підприємства182

Іванова О. М.
Суть та змістовність інформаційних
потоків туристичних підприємств188

VIII. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

Зайка Ю. А.
Регулювання ринку освітніх послуг як
необхідна умова розвитку сфери вищої
освіти в Україні194

Пенцова Н. В.
Перспективні напрями інноваційного
розвитку післядипломної педагогічної
освіти в Україні200

СОДЕРЖАНИЕ

Требования к авторским рукописям.....8

I. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

Ижевский В. В.

Проблемы развития государственного регулирования кредитной кооперации Украины.....9

Петрова И. Л.

Взаимосвязь процессов инновационного развития и обеспечения экономической безопасности Украины.....18

Гавкалова Н. Л., Приймак И. В.

Применение проектно-ориентированного подхода к региональным системам публичного управления с использованием принципов E-Government 2.0.....25

Лопушняк Г. С., Иваненко Е. А.

Теоретические аспекты государственного регулирования здравоохранения в Украине.....34

Трофимов В., Фрасула П.

Некоторые институциональные аспекты постсоциалистического перехода от командной к рыночной экономике.....42

Мохаммад Кхир Фалах Ш Алькайдех

Основные задачи нормирования и стандартизации в строительстве.....47

Го Цзяфу.

Адаптивное управление государственными корпоративными правами.....52

II. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Гросул В. А., Шимановская-Дианич Л. М.

Социальные функции предприятий и организаций потребительской кооперации.....59

Дружинина В. В.

Развитие дефиниции финансового контроллинга в теории современного менеджмента организаций.....70

Ильин В. Ю.

Реализация стратегии развития аграрных предприятий.....76

Залознова Ю. С., Трушкина Н. В.

Система управления сбытовой деятельностью угледобывающих предприятий: уточнение терминологии.....83

Билык Т. А., Билык А. А.

Эволюция трактования экономической сущности капитала предприятия по мере развития институциональных основ.....94

Иванов Ю. В., Вечирко О. Н.

Особенности реинжиниринга бизнес-процессов торговых предприятий Украины.....101

Абазина О. А.

Методический подход к оценке составляющих обеспечения энергоэффективности на промышленных авиационных предприятиях.....108

III. БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ, АНАЛИЗ И АУДИТ

Трунина И. М.

Направления усовершенствования учета нематериальных активов предприятия.....116

**IV. ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И
СТРАХОВАНИЕ****Егорычева С. Б.**Риск-ориентированный надзор в
системе финансового мониторинга.....126**Почтовюк А. Б.**Финансовое обеспечение инновационной
деятельности предприятий
в современных условиях.....133**Мельник И. М., Титаренко И. В.**Финансовая подсистема предприятий
и организаций потребительской кооперации:
сущность, место и значение в
управлении их эффективностью.....141**V. МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ,
МОДЕЛИ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ
ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ****Белозубенко В. С., Поляков М. В.**Роль информационно-коммуникационных
технологий в экономике знаний.....152**VI. ДЕМОГРАФИЯ, ЭКОНОМИКА
ТРУДА, СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА И
ПОЛИТИКА****Злотникова Л. М.**Труд в контексте реформирования
общественных отношений.....158**VII. ЭКОНОМИКА СФЕРЫ СЕРВИСА****Барна М. Ю. Кисиль А.Н.**Функционально-целевой подход к
формированию организационно-
экономического механизма управления
предприятием гостиничного
хозяйства в качестве составного
элемента туризма.....170**Гармидер Л. Д.**Подходы к оценке эффективности
маркетинговой деятельности на
предприятиях сферы услуг.....177**Михайлова Н. В., Карцева В. В.**Классификация рисков
туристического предприятия.....182**Иванова Е. Н.**Суть и содержательность
информационных потоков
туристических предприятий.....188**VIII. ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ****Заика Ю. А.**Регулирование рынка образовательных
услуг как необходимое условие развития
сферы высшего образования в Украине.....194**Пенцова Н. В.**Перспективные направления
инновационного развития
последипломного педагогического
образования в Украине.....200

CONTENTS

Author's texts requirements	8	Druzhynina V. Development of finance controlling definition in the modern theory of management organizations.....	70
I. ECONOMICS AND MANAGEMENT OF NATIONAL ECONOMY		Ilyin V. Development strategy realization for agricultural enterprises.....	76
Izhevskiy V. Problems of development of state regulation of credit cooperation of Ukraine.....	9	Zaloznova Yu., Trushkina N. The marketing activity management system of coal mining enterprises: clarification of terminology.....	83
Petrova I. Interaction between processes of innovation development and economic security of Ukraine.....	18	Bilyk T., Bilyk O. Evolution of economic essence of the capital of the enterprise during the development of institutional bases.....	94
Gavkalova N., Pryimak I. Application of the project-oriented approach to regional public administration systems with using the principles of E-Government 2.0.....	25	Ivanov Iu. Vechirko O. Features of the Ukraine trade enterprises business processes reengineering.....	101
Lopushyak G., Ivanenko E. Theoretical aspects of government regulation of health care in Ukraine.....	34	Abazina O. Methodical approach for assessing the constituent of energy efficiency on the industrial aviation enterprises.....	108
Trofimov V., Frasila P. Some institutional aspects of the post-socialist transition: from the command economy to market economy.....	42	III. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDITING	
Mohammad Khier Falah Sh Al-qaaydeh Main objectives regulation and standardization constructions.....	47	Trunina I. Areas of improvement of intangible assets of the company.....	116
Guo Jiafei Adaptive management of state corporate rights.....	52	IV. FINANCE, BANKING AND INSURANCE	
II. ECONOMY AND MANAGEMENT		Yehorycheva S. Risk-based supervision in financial monitoring system.....	126
Grosul V., Shimanovska-Dianich L. Social functions of enterprises and organizations of consumer cooperation.....	59	Pochtovyuk A. Financial support for innovation activities enterprises in modern conditions.....	133

Melnik I., Titarenko I. Financial enterprises and subsystem consumer cooperation organizations: the nature, place and significance in the management of their effectiveness.....141	of organizational-economic controlling mechanism hotel enterprises as part of the tourism.....170
V. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ECONOMY	
Bilozubenko V., Polyakov M. The role of information and communication technologies in the knowledge economy.....152	Garmider L. Approach to estimation of marketing activity efficiency on service business enterprises.....177
VI. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS	
Zlotnikova L. Work in the context of the reform of public relations.....158	Mikhailova N., Kartseva V. Risk classification of tourist enterprise.....182
VII. ECONOMY OF THE SERVICES SECTOR	
Barna M. , Kisil A. Functionally-oriented approach to formation	Ivanova O. The essence and content of information flows of tourism enterprises.....188
VIII. EDUCATIONAL ACTIVITIES	
	Zaika Yu. Regulation of market of educational services as a prerequisite for the development of higher education in Ukraine.....194
	Pentsova N. Prospective lines of innovative development of postgraduate education in Ukraine.....200

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» продовжує видання збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі». Серія «Економічні науки». Запрошуємо науковців і спеціалістів-практиків до участі в ньому.

Робочі мови: українська, російська, англійська, німецька.

Тематичні розділи збірника: I. Економіка й управління національним господарством. II. Економіка й управління підприємством. III. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. IV. Фінанси, банківська справа та страхування. V. Математичні методи, моделі й інформаційні технології в економіці. VI. Демографія, економіка праці, соціальна економіка й політика. VII. Економіка сфери сервісу. VIII. Освітня діяльність.

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ РУКОПИСІВ

До друку приймаються наукові статті, які відповідають профілю збірника, є оригінальними та правильно оформленими. Структура статті (відповідно до вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1) повинна містити: постановку проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Крім того, обов'язковими елементами статті мають бути:

- 1. Індекс УДК** (універсальний десятиковий класифікатор) слід розміщувати перед заголовком статті, окремим рядком, у лівому верхньому куті. Індекс УДК визначає автор.
- 2. Заголовок статті** має бути лаконічним. У назві бажано не використовувати ускладнену термінологію псевдонаукового характеру. Не приймаються заголовки, що починаються зі слів «До питання...», «Деякі питання...», «Дослідження питання...», «Матеріали до вивчення...» тощо. Заголовок слід подавати українською, російською, англійською мовами.
- 3. Відомості про автора (авторів)** подавати англійською, українською, російською мовами, вміщувати після назви статті прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання.
- 4. Анотацію** подавати українською, російською, англійською мовами з повним бібліографічним описом статті та ключовими словами, незалежно від того, якою мовою написаний матеріал (шрифт Times New Roman № 10, слід розміщувати безпосередньо перед основним текстом, виділяти в окремий абзац із відступом 15 мм). Загальні вимоги: рекомендований середній обсяг становить 100–150 слів. Структура: предмет, мета дослідження; методи проведення дослідження; результати дослідження; висновки.
- 5. Ключові слова** (6–7) подавати українською, російською, англійською мовами.
- 6. Перелік використаних джерел** подавати мовою оригіналу відповідно до чинних вимог (бюлетень ВАК № 5 2009 р.) та у **транслітерації англійською мовою**, що необхідно для відстеження цитувань. На всі літературні джерела у статті слід робити посилання.

Обсяг статті – 15–20 тис. знаків (8–12 сторінок). Статті ж більшого обсягу публікуються з продовженням. **Текст** (кегель 14, Times New Roman, інтервал – 1,5) друкувати з одного боку аркуша. Верхнє, нижнє та ліве поле – 20 мм, праве – 15 мм. Один надрукований рядок оригіналу повинен містити 60±2 знаки, враховуючи пробіл між словами (один пробіл – один знак). **Таблиці** в тексті необхідно робити в Excel або Word без заливання і розміщувати або в тексті статті, або на окремих сторінках у тій послідовності, у якій на них є посилання. **Формули** й символи, які в них входять і згадуються в тексті, набирати тільки в редакторі формул Microsoft Equation. **Рисунки** слід подавати в чорно-білому (B/w) форматі та форматах WMF (створені безпосередньо в Word або збережені у вказаному форматі й обов'язково згруповані), BMP або PCX і вміщувати в кадр. Ілюстрації, діаграми, схеми, таблиці повинні бути чорно-білого кольору. Зіскановані рисунки мають бути відредатовані та відповідати вказаним вимогам. Рисунок розташовувати після посилання на нього у тексті статті, він повинен мати номер і назву.

Приклад оформлення статті та вимоги подано на сайті університету: www.puet.edu.ua (вкладка «Наукова діяльність»).

До статті необхідно додавати заявку на розміщення статті (відомості про авторів трьома мовами) та рецензію доктора наук.

Контактна інформація



Україна, 36000, Полтава, вул. Коваля, 3, кафедра економіки підприємства (к. 315)
Зінченко Олена Миколаївна, відповідальний секретар.



elenazinchenko83@gmail.com (для подачі матеріалів в електронному вигляді)

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 334.732.2(477)

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

В. В. ІЖЕВСЬКИЙ, кандидат економічних наук, доцент;
(Вінницький кооперативний інститут)

Анотація. Необхідно констатувати, що в Україні донині не вироблено концептуального бачення з боку держави до майбутнього розвитку системи кредитної кооперації. Це створює умови для виникнення багатьох операційних ризиків у процесі роботи спілок. **Метою** статті є виявлення негативних факторів та основних проблем, що стримують подальший розвиток державного регулювання сектора кредитної кооперації. **Методика дослідження.** Під час дослідження використано такі методи: наукового аналізу та синтезу. **Результати.** Визначено основні проблеми й фактори у здійсненні державного регулювання сектора кредитних спілок України, показано їх вплив на розвиток кредитної кооперації. Подано авторське бачення щодо усунення основних проблем і розвитку системи кредитної кооперації. **Практична значущість результатів дослідження.** Установлено, що існує необхідність здійснення суттєвих реформ кредитно-кооперативного сектора національної економіки на основі Концепції розвитку системи кредитної кооперації.

Ключові слова: кредитна кооперація, кредитні спілки, сектор кредитних спілок, державне регулювання.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Проблеми в розвитку сектора кредитних спілок, накопичені протягом багатьох років, гостро виявились уже після початку світової фінансової кризи 2008 року. Така ситуація обумовила необхідність їх термінового вирішення і вироблення чіткої державної політики щодо майбутнього цього важливого сектора економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У результаті аналізу публікацій останніх років було встановлено, що в українській економічній науці тема державного регулювання кредитних спілок ще не отримала належного

висвітлення. Українськими дослідниками розкрито лише окремі аспекти цієї багатовекторної проблеми. До їх числа належать роботи В. Гончаренка, О. Бондаренко, Д. Дмитренка, Т. Мисник.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення негативних факторів та основних проблем, що стримують подальший розвиток державного регулювання сектора кредитної кооперації. У ході дослідження використано методи наукового аналізу та синтезу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Щоб розібратись у си-

туації, яка склалась із кредитними спілками, Верховна Рада України 1 липня 2010 року прийняла Постанову № 2382-VI «Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування обставин та причин сучасного стану справ у системі кредитної кооперації», до якої увійшли представники всіх парламентських політичних сил і якій було доручено «розслідувати обставини та причини, що зумовлюють гальмування розвитку кредитної кооперації і призводять до непоодиноких фактів порушень прав споживачів фінансових послуг» [1]. Комісія провела розслідування і підготувала відповідний звіт [2], після заслуговування й обговорення якого Верховна Рада прийняла Постанову № 2891-VI від 24 грудня 2010 року [3], у якій:

1) визнала відсутність довгострокової державної політики щодо розвитку й підтримки національної системи кредитної кооперації та наявність проблем державного регулювання діяльності кредитних спілок в Україні як на законодавчому, так і на виконавчому рівнях;

2) звернула увагу Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України на необхідність підвищення ефективності державної політики у сфері регулювання системи кредитної кооперації. Кабінету Міністрів було рекомендовано протягом трьох місяців із дня прийняття Постанови розробити з урахуванням звіту Тимчасової слідчої комісії комплекс першочергових заходів із метою підтримки подальшого розвитку системи кредитної кооперації та подолання негативних явищ, що існують сьогодні.

Тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України було доручено підготувати й оприлюднити звіт, направити його до Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України для ознайомлення і відповідного реагування, а також передати відповідні матеріали щодо ситуації в системі кредитної кооперації Генеральній прокуратурі України та Міністерству внутрішніх справ

України для вивчення, узагальнення і належного реагування. У своєму виступі 14.01.2011 р. у Верховній Раді міністр внутрішніх справ А. Могильов так прокоментував ситуацію: «Ми внесли пропозицію..., щоб кредитні спілки взагалі поховали ... Це взагалі структура, що вкрай мало впливає на економіку країни. А у нас справи, де тисячі людей, багатотомні кримінальні справи й відшкодування збитку під величезним питанням» [4]. Така заява прозвучала, незважаючи на те, що в п. 2–4 розділу 1 звіту Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України було відзначено, що «традиційна ринкова ніша кредитних спілок – соціальне кредитування, мікрокредитування».

На відміну від досить різкої і сумнівної з точки зору доцільності позиції Міністра внутрішніх справ щодо подальшого розвитку сектора кредитних спілок, реакція Президента України з цього приводу була більш поміркованою. У затверженому його Указом № 504/2011 від 27 квітня 2011 року Національному плані дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» з'явився п. 3.15, у якому було поставлено завдання підвищити вимоги до діяльності кредитних спілок шляхом підготовки до кінця 2011 р. відповідних змін до чинного законодавства [5]. Таке рішення було більш логічним, адже Тимчасова слідча комісія Верховної Ради України дійшла висновку, що лише певна частина кредитних спілок (приблизно 10 % від усієї кількості) мали значні проблеми з фінансовим станом, а, відповідно, із розрахунками за депозитними зобов'язаннями. Причина такого стану справ у половині випадків була пов'язана із зловживанням з боку керівництва спілок, включаючи кримінальні дії. У іншій половині – були проблеми, пов'язані із неналежним управлінням, порушенням кооперативних принципів, надмірно ризиковою кредитною політикою, різким погіршенням платоспроможності позичальників, знеціненням заставного майна. Серед кредитних спілок, що мали суттєві труднощі, – значна частина великих кредитних спілок. Тому на долю 10 % зазначених проблемних спілок припадало до 40 % усіх

активів ринку й, відповідно, усіх вкладників.

Із 70,6 тис. вкладників труднощі повернення виникали приблизно у 30 тис. громадян, тому цифри, які часто озвучувалися в засобах масової інформації щодо кількості постраждалих у кредитних спілках громадян на рівні орієнтовно 2,5 млн осіб, є явно завищеними й необґрунтованими.

Важливою і показовою є об'єктивна оцінка Тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України проблем у здійсненні державного регулювання та формування державної політики щодо сектора кредитних спілок [6]. Протягом багатьох років держава не приділяла належної уваги розвитку цього різновиду кредитних установ (табл. 1).

Таблиця 1

Негативні фактори та проблеми у здійсненні державного регулювання сектора кредитних спілок України [складено автором на основі [3]

№ з/п	Негативні фактори та проблеми
1	Державою не було утворено жодних реальних механізмів для захисту прав членів кредитних спілок, що є одночасно їх власниками та клієнтами. Формальне покладення цього завдання на Держфінпослуг не вирішило цієї проблеми через існуючий конфлікт інтересів між здійсненням функцій державного регулювання, нагляду та захисту прав споживачів фінансових послуг. У той же час, не було здійснено жодних кроків для підтримки неурядової правозахисної та освітньої діяльності
2	На відміну від банків, кредитні спілки ніколи не мали доступу до зовнішніх джерел підтримання ліквідності, що особливо критично в умовах системних фінансових криз. Водночас, із боку держави не було зроблено жодного практичного кроку в напрямі вирішення цієї проблеми. Також не було створено належних законодавчих та інституційних умов для розвитку власної фінансової інфраструктури ринку кредитної кооперації
3	Протягом майже 10 років існування кредитних спілок спеціальне законодавство, що регулювало їх діяльність, обмежувалося загальним Тимчасовим положенням про кредитні спілки в Україні, уведеним у дію Указом Президента України у вересні 1993 року. У свою чергу, повноцінний спеціальний закон був прийнятий лише у грудні 2001 року, а відповідна підзаконна нормативно-правова база почала формуватися тільки з появою регулятора в особі Держфінпослуг
4	Правоохоронна система, що існує, виявилася недостатньо дієвою й оперативною у справі виявлення і припинення правопорушень у діяльності посадових осіб тієї частини кредитних спілок, яка, зважаючи на вищезазначені чинники, використовувалася для здійснення сумнівних чи особливо ризикових фінансових схем
5	Спеціальний у цій сфері Закон України «Про кредитні спілки» вже вимагає суттєвого доопрацювання з метою усунення необґрунтованих перешкод та існуючих ризиків у діяльності кредитних спілок на сучасному етапі їх розвитку. У той же час, протягом останніх чотирьох років відповідні законодавчі ініціативи так і не було реалізовано
6	Державне регулювання і нагляд за діяльністю кредитних спілок було започатковано лише у 2003 р. За весь час існування кредитних спілок на фінансовому ринку України так і не було утворено загальнодержавну систему гарантування вкладів членів кредитних спілок, як це має місце щодо вкладників банків. Обговорення даного питання на всіх владних рівнях протягом останніх п'яти років не призвело до прийняття відповідних політичних рішень та їх реалізації через законодавчі ініціативи
7	У червні 2006 р. Урядом було схвалено Концепцію розвитку системи кредитної кооперації, що, нарешті, відповіла на питання, яка саме модель ринку кооперативного кредитування має бути реалізована в Україні. Однак у наступні чотири роки положення Концепції не вдалося хоча би фрагментарно матеріалізувати в реальну реформу
8	Організаційний статус, що існує, визначений законодавством наглядовий інструментарій та чинна система фінансування діяльності регулятора не дозволяють йому налагодити належний пруденційний нагляд і здійснювати дієвий вплив на кредитні спілки в разі виникнення ризиків їх неплатоспроможності чи втрати ліквідності

Вищезазначені фактори свідчать про недостатню реакцію Держави на ті проблеми, що виникали в діяльності національної кредитно-кооперативної системи з моменту її зародження, незважаючи на очевидну важливу роль кредитної кооперації в розбудові громадянського суспільства, вирішенні соціальних проблем малозабезпечених верств населення, підтримці приватної підприємницької ініціативи, розвитку територіальних громад, особливо в сільській місцевості. Не можна не погодитись із висновком Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, що в результаті такої недосконалої державної політики протягом перших десяти років існування кредитних спілок в умовах повного регуляторного вакууму й безконтрольності їх діяльності склалася ситуація, коли одночасно на ринку утворилися і розвивалися незалежно одна від одної дві групи організацій. Перша група – класичні кредитні спілки, діяльність яких проводилася на засадах стабільності, прозорості, соціальної відповідальності й дотримання в управлінні загальноновизнаних міжнародних кооперативних принципів. Друга група – так звані псевдокредитні спілки, які за своєю суттю були стандартними бізнес-проектами, що до того ж часто здійснювали ризикову фінансову політику та реалізовували сумнівні фінансові схеми. З появою спеціального закону та державного регулятора протягом 2003–2006 років було здійснено початкову роботу з інвентаризації стану справ на ринку кредитних спілок, сформовано відповідну нормативну-правову базу, запроваджено механізми контролю за дотриманням із боку кредитних спілок пруденційних стандартів, визначених законодавством процедур управління та внутрішнього контролю, правил поведінки на ринку. Однак, це була лише необхідна підготовча робота для проведення подальшої реформи, без якої якісно змінити ситуацію на зазначеному ринку в межах чинного законодавства та наявних інституційних можливостей регулятора було нереально. Основу для такої реформи мала скласти Концепція розвитку системи кредитної кооперації. Як правильно відзначається у звіті Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, подальший розвиток подій показав, що справжньої політичної волі у вищого ке-

рівництва країни для запровадження положень зазначеної Концепції не виявилось. Це, зокрема, було констатовано за результатами розгляду питання про стан ринку кредитних спілок Держфінпослуг у грудні 2007 р. У січні 2008 р. Держфінпослуг були направлені відповідні звернення на адресу всіх вищих органів влади України, а також вжиті інші невідкладні заходи для активізації проходження реформи. Однак у кінцевому підсумку все це не призвело до реальних зрушень у цій сфері. Світова фінансова криза не була першопричиною виникнення проблем на ринку кредитних спілок. Вона лише стала каталізатором і наочно виявила ці проблеми. Зокрема, стало очевидним, які саме кредитні спілки, що належать до першої групи, з мінімальними втратами пережили активну фазу кризи й нині починають активно відновлювати свої ринкові позиції. Ці кредитні спілки потребують негайної підтримки шляхом проведення необхідної законодавчої реформи й утворення відповідної інфраструктури. Решта кредитних спілок, за пропозицією Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, мала цивілізовано та ефективно бути виведена з ринку з урахуванням інтересів їх членів, передусім, вкладників.

У сфері державного регулювання діяльності кредитних спілок Тимчасова слідча комісія Верховної Ради України виділила основні групи проблем [7]: підтримка адекватного рівня ліквідності; неналежне корпоративне управління; недостатня капіталізація і платоспроможність; адекватність регуляторних процедур; захист прав членів кредитних спілок.

Проблема підтримки адекватного рівня ліквідності кредитних спілок має вирішуватись на трьох системних рівнях: на рівні спілки, на рівні системи кредитних спілок та на рівні країни. Коротко охарактеризуємо.

Кредитні спілки. Держрегулятором установлені фінансові нормативи ліквідності, які загалом відповідають світовій практиці регуляторних вимог такого типу. Основною проблемою залишається обмеженість переліку ліквідних активів, у які кредитним спілкам дозволено розміщувати тимчасово вільні кошти та кошти резервування відповідно до спеціального законодавства. При цьому такі

активи переважно мають низьку дохідність, що негативно впливає на загальний фінансовий результат кредитної спілки.

Система кредитних спілок. Законодавством не передбачено створення дієвого механізму підтримки ліквідності кредитних спілок, окрім створення об'єднаних кредитних спілок (далі – ОКС), основною метою діяльності яких визначено «сприяння фінансовій стабільності кредитних спілок та об'єднання тимчасово вільних коштів своїх членів для їх взаємного кредитування». Однак, по-перше, ОКС згідно з чинним законодавством має значні функціональні обмеження, які перешкоджають ефективному виконанню функції централізованого пулу ліквідності для кредитних спілок. Крім цього, закон дозволяє пряме кредитування між кредитними спілками, що не сприяє створенню повноцінної системи кредитної кооперації та розвитку організованого ринку взаємного кредитування і часто породжує значні фінансові ризики для кредитних спілок-позичальників; по-друге, для запровадження повноцінних механізмів підтримки ліквідності кредитних спілок, поряд з ОКС, має функціонувати центральний кооперативний банк або принаймні спеціалізована небанківська фінансова установа з обмеженою банківською ліцензією, що будуть утворені кредитними спілками та/або об'єднаними кредитними спілками.

Держава. Кредитні спілки безпосередньо чи через уповноважені фінансові установи повинні мати доступ до рефінансування з боку Національного банку України як кредитора останньої інстанції, що на практиці ніколи не здійснювалося, навіть в умовах нещодавньої фінансової кризи.

Проблема неналежного корпоративного управління у кредитних спілках має багато об'єктивних і суб'єктивних аспектів, пов'язаних як із недосконалістю законодавчого регулювання цієї сфери діяльності спілки, так і з небажанням керівників та членів органів управління окремих кредитних спілок дотримуватись урегульованих законодавством положень і процедур менеджменту кредитної спілки:

1. Недосконале законодавче регулювання порядку проведення загальних зборів членів кредитної спілки, які згідно із законодавством

є її вищим органом управління. Часто члени не знають своїх гарантованих законом прав та повноцінно не використовують наявні можливості щодо впливу на формування складу органів управління й визначення організаційної і фінансової політики кредитної спілки. Особливо це характерно для кредитних спілок із всеукраїнською ознакою членства, діяльність яких поширюється на значну кількість адміністративно-територіальних одиниць.

2. Пасивність членів спілки, а часто й членів виборних органів управління і контролю кредитної спілки, у першу чергу, її спостережної ради та ревізійної комісії, що часто поєднується з безвідповідальністю і непрофесійністю.

3. Відсутність механізмів дієвого внутрішнього контролю за діяльністю найманих менеджерів і персоналу з боку членів кредитної спілки та її громадських органів управління і контролю.

4. Формальність обов'язкового щорічного незалежного аудиту. Значні витрати й мінімальна результативність цього заходу шкодить фінансовому стану малих кредитних спілок.

5. Недобросовісність і недостатність розкриття ключової управлінської та фінансової інформації перед членами кредитної спілки.

6. Відсутність реальних механізмів захисту прав членів кредитної спілки як на рівні окремих кредитних спілок чи їх професійних об'єднань, так і на рівні вповноважених державних органів.

7. Недосконалість і неналежне дотримання працівниками внутрішніх положень, правил та процедур у повсякденній діяльності кредитної спілки.

8. Недостатність визначення ключових корпоративних стандартів діяльності кредитних спілок в актах спеціального законодавства та слабкому контролю за їх дотриманням із боку вповноважених державних органів.

Проблема недостатньої капіталізації та платоспроможності кредитних спілок має вирішуватись на трьох системних рівнях: на рівні спілки, на рівні системи кредитних спілок, на рівні країни. Коротко охарактеризуємо.

Кредитні спілки. Законодавство чітко не визначає порядок і терміни формування резервного капіталу спілки та достатніх пруден-

ційних стандартів її діяльності. У кредитних спілках часто неналежним чином здійснюються фінансовий контроль, фінансове планування та управління ризиками.

Система кредитних спілок. Система кредитних спілок практично не створена. На рівні професійних об'єднань кредитних спілок (обласних і всеукраїнських асоціацій) лише частково реалізується функція моніторингу за фінансовою діяльністю своїх членів та, за потреби, коригування їх фінансової політики чи здійснення процедур виведення неплатоспроможних кредитних спілок із ринку. Держава не вирішила проблему запровадження реального саморегулювання діяльності кредитних спілок у цій сфері. Крім того, до складу зазначених професійних об'єднань сьогодні входить менше половини кредитних спілок, що діють на ринку.

Держава. Державний регулятор не в змозі забезпечити здійснення повноцінного пруденційного регулювання та нагляду за діяльністю кредитних спілок, обмежуючись в основному контролем за формальними відхиленнями показників діяльності кредитних спілок від визначених законодавством фінансових нормативів і механічним застосуванням мало-ефективних заходів впливу. Такий стан справ зумовлений недостатнім інструментарієм для вчинення ефективного впливу на фінансовий стан кредитних спілок, наявним сьогодні в регулятора відповідно до чинного законодавства, недостатнім професійним рівнем кадрів і недостатнім фінансовим забезпеченням діяльності, регулятора, відсутністю централізованих фінансових фондів, кошти яких могли би спрямовуватися на проведення програм фінансового оздоровлення кредитних спілок, відсутністю достатньої законодавчої бази та інституційної бази для здійснення ефективного виведення неплатоспроможних кредитних спілок із ринку. Ситуація додатково погіршилася після заміни у 2009 р. секторальної структури організації нагляду з боку Держфінпослуг на функціональну структуру, що, у свою чергу, призвело до зниження рівня узгодженості та відповідальності посадових осіб регулятора в процесі здійснення ними окремих функцій регуляторного циклу (дозвільні процедури, безвизний нагляд, інспектування,

правозастосування, фінансове оздоровлення та організаційна реструктуризація).

Проблеми, пов'язані з адекватністю регуляторних процедур у кредитних спілках:

1. Необґрунтований формалізм і складності для спілок під час здійснення регулятором процедур дозвільного характеру (реєстрація кредитних спілок як фінансових установ, ліцензування діяльності кредитних спілок, внесення інформації про відокремлені підрозділи кредитних спілок до Державного реєстру фінансових установ тощо).

2. Недостатнє відстежування реальних ризиків у діяльності кредитних спілок.

3. Недостатня здатність регулятора до підготовки й адміністрування програм фінансового оздоровлення кредитних спілок або супроводження процесу їх виходу з ринку.

4. Акцентування уваги у процесі інспектування кредитних спілок на формальному виконанні технічних приписів законодавства, а не на виявленні й оцінці суттєвих операційних та фінансових ризиків у діяльності кредитних спілок.

5. Недосконалість змістовного наповнення і технічного ведення регулятором Державного реєстру фінансових установ.

6. Відсутність реального прогнозування та завчасно підготовлених тактичних схем поведінки регулятора у випадку настання форс-мажорних обставин у діяльності ринку кредитних спілок, наприклад, в умовах системної фінансової кризи чи суттєвої монетарної нестабільності.

7. Відсутність у регулятора достатнього потенціалу для запровадження тимчасового адміністрування кредитних спілок та здійснення примусового виведення з ринку неплатоспроможних кредитних спілок.

8. Відсутність достатньої аналітичної складової під час опрацювання спеціальної звітності кредитних спілок.

9. Формальне застосування регулятором базових заходів впливу без належного аналізу наслідків такого застосування, недосконалість і формальне застосування професійних вимог до керівників та головних бухгалтерів кредитних спілок.

10. Недостатність контролю за змістом реклами й іншої публічної інформації, що роз-

кривається кредитними спілками у зв'язку з наданням ними фінансових послуг.

Відсутність належної координації дій з іншими регуляторами фінансового сектора та правоохоронними органами.

Усі вищеперераховані проблеми адекватності здійснення регуляторних процедур у кредитних спілках не завжди були зумовлені непослідовними чи непрофесійними діями з боку керівництва держрегулятора. Значною мірою має місце закономірний результат хронічної невирішеності низки законодавчих та інституційних проблем у частині організаційного статусу регулятора, його функціональності, забезпечення належного рівня політичної, відомчої і фінансової незалежності.

Остання і найболючіша група проблем пов'язана із захистом прав членів кредитних спілок:

1. Слабка поінформованість населення про суть і принципи кооперативної природи кредитних спілок, про права й обов'язки, можливості та ризики під час користування послугами кредитних спілок.

2. Недостатній рівень загальної фінансової культури в більшості прошарків населення, відсутність у них базових правових та економічних знань у процесі управління сімейними фінансами й користування фінансовими послугами.

3. Недостатність реальних гарантій захисту прав членів кредитних спілок як співвласників кредитних спілок та споживачів їх послуг на рівні Законів України «Про кредитні спілки», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про захист прав споживачів» і «Про виконавче провадження».

4. Неналежна робота Державної виконавчої служби зі стягнення простроченої заборгованості недобросовісних позичальників.

5. Наявність певних протиріч і розбіжностей у діяльності державного регулятора, з одного боку, під час виконання ним функцій державного регулювання і нагляду за діяльністю кредитних спілок та, з іншого – захисту прав членів кредитних спілок.

6. Відсутність дієвих механізмів досудового врегулювання спорів між кредитними спілками та їх членами.

7. Відсутність розвиненої неурядової інфраструктури, яка б спеціалізувалася на правозахисній та просвітницькій діяльності у сфері надання фінансових послуг, у тому числі у сфері діяльності кредитних спілок.

8. Неналежний рівень долучення кредитних спілок до участі в самоврядних проектах, що реалізуються їх професійними об'єднаннями з метою підвищення відкритості інформації про фінансову діяльність кредитних спілок та проведення фінансової просвіти їх членів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Виходячи з вищезазначеного, можемо зробити висновок, що тимчасова слідча комісія Верховної Ради України (далі – Комісія) досить повно та професійно окреслила ті проблеми, які накопичились у сфері державного регулювання діяльності кредитних спілок і необхідності здійснення суттєвих реформ кредитно-кооперативного сектора національної економіки. При цьому було зроблено досить важливий висновок: основу для такої реформи мала закласти Концепція розвитку системи кредитної кооперації, однак, за висновком Комісії, подальший розвиток подій показав, що справжньої політичної волі у вищого керівництва країни для запровадження положень зазначеної Концепції не виявилось. Тому проблеми в цьому секторі економіки залишаються, продовжують накопичуватись і потребують невідкладного вирішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Верховної Ради України «Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування обставин та причин сучасного стану справ в системі кредитної кооперації» [Електронний ресурс]: прийнята 1 лип. 2010 року № 2382-VI. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2382-vi> (дата звернення: 31.04.16). – Назва з екрана.
2. Звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування обставин та причин сучасного стану справ в системі кредитної кооперації [Електронний ресурс]: затверджений Рішенням Тимчасової слідчої ко-

- місії 22 груд. 2010 року № 5. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0005454-10> (дата звернення: 31.04.16). – Назва з екрана.
3. Постанова Верховної Ради України «Про звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування обставин та причин сучасного стану справ у системі кредитної кооперації» [Електронний ресурс]: прийнята 24 груд. 2010 року № 2891-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2891-17> (дата звернення: 31.04.16). – Назва з екрана.
 4. Глава МВД Могилев: Кредитные союзы нужно похоронить [Електронний ресурс] // Дело. – 14 января 2011. – Режим доступу: <http://delo.ua/finance/glava-mvd-mogilev-kreditnye-s-150142/> (дата звернення: 10.05.16). – Назва з екрана.
 5. Указ Президента України «Про Національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]: прийнятий 27 квітня 2011 року № 504/2011. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U504_11.html (дата звернення: 31.04.16). – Назва з екрана.
 6. Звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування обставин та причин сучасного стану справ в системі кредитної кооперації [Електронний ресурс]: затверджений Рішенням Тимчасової слідчої комісії 22 груд. 2010 року № 5. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0005454-10> (дата звернення: 31.04.16). – Назва з екрана.
- and causes of the current state of affairs in the system of credit cooperation from July 1 2010, № 2382- VI]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2382-vi> (accessed 31 April 2016) [in Ukrainian].
2. Zvit Tymchasovoi slidchoi komisii Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan rozsliduvannia obstavyn ta prychn suchasnoho stanu sprav v systemi kredytnoi kooperatsii: zatverdzhenyi Rishenniam Tymchasovoi slidchoi komisii 22 hrud. 2010 roku № 5 [Report Interim Commission of the Verkhovna Rada of Ukraine to investigate the circumstances and causes of the current state of affairs in the system of credit cooperation approved by the Interim Commission from December 22 2010, № 5]. Retrieved from <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0005454-10> (accessed 31 April 2016). [in Ukrainian].
 3. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro zvit Tymchasovoi slidchoi komisii Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan rozsliduvannia obstavyn ta prychn suchasnoho stanu sprav v systemi kredytnoi kooperatsii» pryiniata 24 hrud. 2010 roku № 2891-VI [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine On the report Interim Commission of the Verkhovna Rada of Ukraine to investigate the circumstances and causes of the current state of affairs in the system of credit cooperation from December 24 2010, № 2891-VI]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2891-17> (accessed 31 April 2016) [in Ukrainian].
 4. Glava MVD Mogilev: Kreditnye sojuzy nuzhno pohoroniť [Head of MIA Mogilev: Credit unions need to be buried]. Delo – A business, 14 January 2011. Retrieved from <http://delo.ua/finance/glava-mvd-mogilev-kreditnye-s-150142/> (accessed 10 May 2016) [in Ukrainian].
 5. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Natsionalnyi plan dii na 2011 rik shchodo vprovadzhenia Prohramy ekonomichnykh reform na 2010–2014 roky «Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava»: pryiniaty 27 kvitnia 2011 roku № 504/2011 [Decree of the President of Ukraine On the National Action Plan for 2011 to implement the program of economic reforms in 2010–2014 from April 27 2011,

REFERENCES

1. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro utvorennia Tymchasovoi slidchoi komisii Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan rozsliduvannia obstavyn ta prychn suchasnoho stanu sprav v systemi kredytnoi kooperatsii» pryiniata 1 lyp. 2010 roku № 2382-VI [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine On establishment of the Interim Commission of the Verkhovna Rada of Ukraine to investigate the circumstances
5. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Natsionalnyi plan dii na 2011 rik shchodo vprovadzhenia Prohramy ekonomichnykh reform na 2010–2014 roky «Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava»: pryiniaty 27 kvitnia 2011 roku № 504/2011 [Decree of the President of Ukraine On the National Action Plan for 2011 to implement the program of economic reforms in 2010–2014 from April 27 2011,

№ 504/2011]. – Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U504_11.html (accessed 31 April 2016) [in Ukrainian].

6. Zvit Tymchasovoi slidchoi komisii Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan rozsliduvannia obstavyn ta prychnyn suchasnoho stanu sprav v systemi kredytnoi kooperatsii: zatverdzhenyi Rishenniam Tymchasovoi slidchoi komisii

22 hrud. 2010 roku № 5 [Report Interim Commission of the Verkhovna Rada of Ukraine to investigate the circumstances and causes of the current state of affairs in the system of credit cooperation from December 22 2010, № 5]. Retrieved from <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0005454-10> (accessed 31 April 2016) [in Ukrainian].

В. В. Іжевський, кандидат економічних наук, доцент (Винницький кооперативний інститут). **Проблеми розвитку державного регулювання кредитної кооперації України.**

Анотація. Необхідно констатувати, що в Україні до сих пор не вироблено концептуального видіння со стороны державства к будущему розвитку системи кредитної кооперації. Это создает условия для возникновения многих операционных рисков в процессе работы союзов. **Целью** статьи является выявление негативных факторов и основных проблем, сдерживающих дальнейшее развитие державного регулювання сектора кредитної кооперації. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: научного анализа и синтеза. **Результаты.** Определены основные проблемы и факторы в осуществлении державного регулювання сектора кредитных союзов Украины. Показано их влияние на развитие кредитной кооперации. Представлено авторское видение по устранению основных проблем и развития системы кредитной кооперации. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье определена необходимость осуществления существенных реформ кредитно-кооперативного сектора национальной экономики на основе Концепции развития системы кредитной кооперации.

Ключевые слова: кредитная кооперация, кредитные союзы, сектор кредитных союзов, державное регулювание.

V. Izhevskiy, Cand. Econ. Sci., Docent (Vinnytsia cooperative institute). **Problems of development of state regulation of credit cooperation of Ukraine.**

Summary. The purpose of the article. In the article was defined that Ukraine still has not developed a conceptual vision from the state to the future credit cooperation system's development. This creates conditions for many operating risks arising in the process of unions work. The aim of the article is to identify the negative factors and the major problems which are hindering the further development of state regulation of credit cooperatives sector. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following methods: scientific analysis and synthesis. **Findings.** Was Identified key issues and factors in the implementation of state regulation of the sector of credit unions in Ukraine. It shows their impact on the credit cooperatives development. Presents the author's vision to address the underlying problems and development of system of credit cooperation. **Practical value.** There is a need to implement significant reforms of the credit-cooperative sector of the national economy on the basis of the concept of development of credit cooperation system.

Keywords: credit cooperatives, credit unions, the sector of credit unions, state regulation.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОЦЕСІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

І. Л. ПЕТРОВА, доктор економічних наук, професор
(Університет економіки та права «КРОК», м. Київ)

Анотація. Мета статті полягає в розгляді взаємозв'язку процесів інноваційного розвитку та забезпечення економічної безпеки України. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. **Результати.** У статті обґрунтовано, що умови та перешкоди на шляху розвитку інновацій в економіці є, водночас, загрозами її безпеці. Увагу акцентовано на стратегії нарощування, що спрямована на створення і впровадження власних інновацій та активізацію заходів забезпечення економічної безпеки на кожній стадії інноваційного процесу. **Практична значущість результатів дослідження.** Обґрунтовано, що процеси інноваційного розвитку й забезпечення економічної безпеки економіки є взаємопов'язаними та взаємообумовленими, а їх ефективна взаємодія здатна надати економічній системі України такі якості, як незалежність, стійкість, динамізм, можливість протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам. Установлено, що інструментом реалізації цієї взаємодії є стратегія нарощування як продуктивна інноваційна стратегія.

Ключові слова: інноваційний розвиток, економічна безпека, забезпечення економічної безпеки, загрози, стратегія нарощування.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Іманентними ознаками розвитку будь-якої системи є стійкість і змінність. Стійкість системи забезпечує її цілісність, а змінність – динаміку її розвитку. На різних етапах розвитку системи тенденції до стійкості та змінності відчують взаємовплив, взаємообумовленість і домінування однієї чи іншої залежно від особливостей взаємодії внутрішнього й зовнішнього середовища системи. З позицій взаємодії цих двох тенденцій можна описати розвиток економічної системи. Її стійкість як запорука цілісності потребує забезпечення її економічної безпеки. З іншого боку, за відсутності розвитку може відбутися застій, а далі і крах системи. Тобто для забезпечення безпеки економічної системи в майбутньому періоді вже сьогодні потрібні рішучі зміни. Разом із тим у короткостроковому періоді радикальні зміни загрожують безпеці економічної системи, вимагаючи тотальних перетворень. Складні суперечливі

процеси інноваційного розвитку потребують, з одного боку, активних заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки, а з іншого, заходів щодо усунення перешкод на шляху створення та розповсюдження інновацій.

Інноваційний розвиток економіки України є безальтернативним вектором її подальшого руху, здатним забезпечити не тільки економічне зростання, але й інший соціально-культурний рівень держави. Слід констатувати, що Україна, на жаль, втрачає позиції на ринку інновацій. Сповільнення інноваційної діяльності становить загрозу економічній безпеці держави. У зв'язку з цим проблема пошуку ефективної взаємодії зазначених процесів є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика статті відповідає представленим у спеціальній літературі роботам із питань інноваційного розвитку та економічної безпеки. Слід виокремити праці таких учених, як В. Алькема, О. Власюк, В. Геєць, Г. Козаченко, О. Ляшенко, О. Собкевич, А. Сухоруков,

С. Шкарлет та ін. Проте малодослідженим залишається аспект взаємодії процесів інноваційного розвитку та економічної безпеки, розкриття якого є метою даної статті.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в розгляді взаємозв'язку процесів інноваційного розвитку та забезпечення економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За останні декілька років суттєво збільшився відрив української економіки від розвинених країн у тренді інноваційного розвитку, що створило реальну загрозу економічній безпеці держави. Початок ХХІ ст. ознаменувався розгортанням четвертої промислової революції, що сприяє формуванню шостого технологічного укладу у провідних видах економічної діяльності. Новітня революція характеризується злиттям технологій, повсюдним застосуванням кіберфізичних систем, що розмиває межі між фізичною, цифровою і біологічною сферами. Означаючи порив в ефективності та якості процесів створення матеріальних і духовних благ, четверта промислова революція несе значні загрози людству. На думку Клауса Шваба, серед основних небезпек: нерівний поділ результатів, дивідендів від технологічних досягнень і загроза масового безробіття; ерозія глобального управління; потенціал зловживання робототехнікою, генною інженерією і кіберзброєю; порушення роботи багатьох усталених виробництв [1]. Нові технології руйнують класичні бізнес-схеми, стираючи картинку ринкової взаємодії попиту та пропозиції, надаючи можливість інтернет-діалогу продавця і споживача. Посилаючись на статтю із сайту TechCrunch, Шваб відзначає: «Uber – найбільша компанія таксі у світі – не володіє транспортними засобами; Facebook – найпопулярніший власник медіа – не створює інформаційного наповнення; Alibaba – найцінніший агент роздрібною торгівлі – не має товарів; Airbnb – найбільший постачальник житла – не має жодної власності». Отже, успішні компанії мають нематеріальні активи, не створюючи фізичних. Можна було б зробити вигляд, що розгортання четвертої промислової революції не торкається України, яка нині перебуває в тенетах третього-четвертого укладів (приблизно 96 % видів економіч-

ної діяльності). Проте в умовах глобалізації, усесвітнього поширення інформаційних і комунікаційних технологій, відкритості національних економік як передумов їх виживання, таке «відсторонення» уявляється нереальним.

Між тим актуальні показники інноваційної діяльності в Україні є незадовільними й такими, що мають здебільшого спадну динаміку. Понад 80 % промислових підприємств не займаються інноваційною діяльністю. Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, зменшилась з 18 % у 2000 р. до 16,1 % у 2014 р. [2]. За період 2005–2014 рр. кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, упала з 10,2 % від загальної кількості підприємств промисловості до 9,0 %. Обсяги реалізованої інноваційної продукції скоротилися із 6,5 до 2,5 % загального обсягу реалізованої продукції промисловості. Кількість упроваджених нових технологічних процесів (ключовий індикатор інновацій) зменшилась із 1 808 до 1 743 одиниць. Обсяги реалізованої за межі України інноваційної продукції скоротилися з 50 до 29,2 % загального обсягу реалізованої інноваційної продукції промисловості. Відставання України за кількістю інновацій супроводжується їх низькою якістю. За розрахунками експертів, 75 % інвестицій спрямовується у третій уклад і тільки 20 % і 4,5 % – у четвертий і п'ятий технологічні уклади відповідно. У технологічній частині капітальних вкладень (технічне переозброєння і модернізація) теж домінує третій технологічний уклад – 83 %, і тільки 10 % припадає на четвертий. Унаслідок цього у промисловому комплексі України домінують виробництва третього та четвертого технологічних укладів (важке машинобудування, виробництво та прокат сталі, суднобудування, кольорова металургія, органічна та неорганічна хімія), частка яких разом становить від 75 до 94 %. П'ятий уклад (комп'ютеризація, інформатизація, сучасні галузі електротехнічної промисловості та приладобудування, авіаційна, медична, хімічна, фармацевтична промисловість) не перевищує 6–10 %, шостий (мікробіологічна промисловість, наукоємна й високотехнологічна медична техніка, види діяльності, засновані на біотехнологіях, генній інженерії) – 0,6–1 %.

Наведені дані свідчать про негативні тенденції інноваційної діяльності за тривалий час, що дозволяє зробити висновок про явище

застою в економіці України. Крім зазначених, серед ознак застою можна вказати погіршення професійно-кваліфікаційного складу науковців, відплив «мозків» за кордон. Внутрішні та зовнішні індикатори динаміки інноваційної діяльності в економіці України закономірно позначилися на рівні її конкурентоспроможності. За глобальним індексом інновацій (The Global Innovation Index – GII), у рейтингу економічного розвитку Україна у 2015 р. зайняла 64 місце із 142 країн, показник інноваційного потенціалу України (Innovation Input Sub – Index) становив 38,2, тоді як його використання (Innovation Output Sub-Index) – 34,4. Це свідчить про неефективність використання інноваційного потенціалу країни. Чинниками, що обмежують інноваційний розвиток в Україні, є відсутність стратегічного бачення його перспектив, нерозвиненість інноваційної інфраструктури й інноваційних ринків, недостатня інвестиційна підтримка інновацій, низький рівень креативної діяльності. Можна говорити про незацікавленість і низьку соціальну відповідальність усіх суб'єктів інноваційної діяльності за розробку, упровадження та поширення реальних науково-технічних досягнень у виробничі процеси.

Прямим наслідком застійних явищ в економіці, блокування інновацій та зниження конкурентоспроможності національної економіки є посилення загроз економічній безпеці держави. Сутність економічної безпеки ми розуміємо як певний стан економіки країни, за якого забезпечуються її незалежність, стійкість і здатність до розвитку в умовах змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Зміни середовища є постійними, хоча й різноманітними за характером, швидкістю, силою впливу на економічну систему. Інноваційні зміни можуть бути руйнівними для економічної безпеки, проте саме вони здатні забезпечити стійкий розвиток економіки на перспективу. Отже, стійкість і змінність як іманентні тенденції розвитку системи виявляються у взаємодії процесів інноваційного розвитку та забезпечення економічної безпеки.

Автор цілком погоджується з О. Собкевич, що складовою економічної безпеки є інноваційна, а загрози в інноваційній сфері чинять безпосередній і багатовекторний вплив на економічну безпеку країни [3, с. 53–55]. Серед основних таких загроз необхідно зазначити такі:

- засилля застарілих технологій у базових видах економічної діяльності;
- недостатнє і невизначене за пріоритетами фінансування проведення і впровадження інноваційних розробок;
- деформована структура виробництва з домінуванням аграрно-сировинних галузей;
- відсутність сформованих ринків інноваційної праці, інтелектуальної власності, інноваційних технологій та продуктів;
- неефективне державне регулювання інноваційних процесів;
- висока імпортозалежність виробництва та низька конкурентоспроможність промислової продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Крім загроз техніко-економічного профілю, слід зважати на соціальні загрози, які можуть створюватися інноваційним розвитком на ринках праці, у сфері зайнятості населення.

За оцінками експертів, уже за п'ять років відбудеться радикальна зміна професій. Четверта промислова революція торкнеться більше 35 % наявних сьогодні робочих навичок. Такий прогноз дає доповідь Всесвітнього економічного форуму в Давосі «Майбутнє працевлаштування» [4]. До 2020 року актуальними будуть робототехніка та автономний транспорт, штучний інтелект і навчання за допомогою машин, з'являться нові матеріали, біотехнології та геноміка. Через це деякі професії зникнуть, інші будуть розвиватися. З'являться нові професії на противагу зникненню старих. Якщо держава не вживатиме превентивних заходів, дисбаланс на ринках праці може призвести до загострення широкого спектра соціальних проблем. У найближчому майбутньому, щоб бути кваліфікованим на ринку праці, необхідно буде вміти підлаштовуватися до зміни ситуації і розвивати свої навички відповідно до прогресу. У рамках дослідження «Майбутнє працевлаштування» у провідних світових роботодавців запитали, на що вплине такий стрімкий розвиток технологічного прогресу та в якому напрямку буде розвиватися ринок праці. Респонденти визначили 10 навичок, найбільш затребуваних до 2020 року: рішення комплексних завдань, критичне мислення, творчі здібності, управлінські таланти, координація з іншими, емоційний інтелект, здатність міркувати та приймати рішення, орієнтація на обслуговування, навички ведення

переговорів, когнітивна гнучкість. При цьому творчість стане однією із трьох найбільш затребуваних навичок. Нові продукти, технології та способи роботи змушуватимуть працівників бути більш творчими, щоб можна було створювати й застосовувати ці технології, створювати нові продукти та послуги. У свою чергу, розвиток творчості потребує кардинальної зміни управлінської парадигми. Це є серйозним викликом для українського менеджменту, поки ще не сумісного з вимогами четвертої промислової революції.

Разом узяті, названі загрози блокують економічне та соціальне зростання в Україні. За таких умов на перший план висувається завдання створення умов для реалізації національної інноваційної стратегії, яке потребує ефективного використання комплексу факторів: науково-технологічних, фінансово-економічних, техніко-організаційних і соціальних. Важливою умовою імплементації національної інноваційної стратегії є забезпечення економічної безпеки держави, яке спирається на посилення функцій цілепокладання, стратегічного планування, регулювання та контролювання здійснення кожної фази інноваційного циклу [5]. Виходячи із взаємозв'язку процесів інноваційного розвитку та забезпечення економічної безпеки, можна стверджувати про єдину комплексну стратегію забезпечення інноваційного розвитку та економічної безпеки держави як взаємообумовлених процесів, спрямованих на соціально-економічний прогрес українського суспільства.

Стратегічний підхід до управління інноваційним розвитком у контексті економічної безпеки держави є необхідним, оскільки він:

- орієнтований на часові горизонти, адекватні перебігу інноваційних процесів і створення стійкої системи економічної безпеки в майбутньому;

- дозволяє сконцентрувати зусилля на пріоритетних напрямках інноваційної діяльності, своєчасно передбачити їх можливі позитивні ефекти та потенційні загрози;

- комплексно використовує ключові переваги національної економіки у процесі гнучкої адаптації до змінних умов зовнішнього та внутрішнього середовища та забезпечує її динамічну стійкість.

Інноваційна стратегія є визначальною формою реалізації інноваційної діяльності й поля-

гає у виборі найбільш ефективних шляхів технічного й технологічного розвитку на основі довгострокового прогнозування. Вона характеризується взаємопов'язаним комплексом дій, спрямованих на зміцнення життєздатності та конкурентоспроможності національної економіки, її незалежності, стабільності та здатності до розвитку.

Існують різні види інноваційних стратегій, які мають свої ознаки та характеристики. Так, Б. Санто, у книзі «Інновація як засіб економічного розвитку» [6], класифікує їх за рівнями управління:

- інституціональні стратегії (на рівні організації і підприємств);
- центральні стратегії (на державному рівні).

Інституційні інноваційні стратегії класифікують на наступальні та оборонні, проривні та імітаційні тощо. Вибір виду інноваційної стратегії залежить від багатьох чинників: цілей, ресурсів, зовнішнього та внутрішнього середовища.

Центральну інноваційну стратегію можна подати як спосіб сприяння розвитку економіки, здійснення такого впливу на зовнішні умови її функціонування, що дає змогу прискорити інноваційний розвиток і підвищити рівень економічної ефективності. Метою центральної інноваційної стратегії є створення умов для стійкого економічного зростання, виходу інноваційної продукції на внутрішній і зовнішній ринки, заміщення імпортової продукції на внутрішньому ринку за рахунок високого технологічного рівня та конкурентоспроможності виробництва. Відповідно до мети, з огляду на досвід індустріально розвинених країн, а також тих країн, що стали на шлях наздоганяючого прискореного економічного розвитку, можна визначити такі інноваційні стратегії:

- стратегія нарощування, сутністю якої є реалізація комплексу заходів довгострокового характеру, спрямованих на забезпечення поступового нарощування випуску нової високотехнологічної конкурентоспроможної продукції на основі використання власного науково-технічного й виробничо-технологічного потенціалу, а також зарубіжного досвіду, залучення науковців і фахівців (імпорт робочої сили), інноваційних капіталів (імпорт капіталу) (США, Великобританія, Німеччина, Франція);

– стратегія перенесення, яка полягає у використанні досягнень зарубіжного науково-технічного й виробничо-технологічного розвитку за допомогою імпорту технології та освоєння виробництва продукції нових поколінь, закупівлі ліцензій на високоефективні новітні технології. Надалі у країні створюється й розвивається власний науково-технічний і промисловий потенціал, забезпечується відтворення всього циклу (від фундаментальних досліджень і розробок до виробництва й реалізації конкурентоспроможної продукції на ринках країни та за межами) (Японія);

– стратегія запозичень, сутність якої – в освоєнні випуску наукомісткої високотехнологічної продукції, що вироблялася раніше у високорозвинених країнах, на основі використання власного інноваційного потенціалу країни. Надалі забезпечується розвиток науково-технічного та промислового потенціалу, спроможного самостійно провадити роботи за всіма етапами інноваційного циклу – від створення до реалізації інноваційної продукції, та нарощується виробництво продукції (Китай, країни Південно-Східної Азії).

Нині в Україні використовується стратегія запозичень технологій, що обмежує інноваційну активність вітчизняних виробників, призводить до руйнації цілих виробничих комплексів. Спіратися і далі на стратегію запозичень є небезпечним для формування самодостатньої національної економіки.

Щодо вибору стратегії, українські науковці провадять чимало досліджень. Так, в Україні пропонується частково використовувати стратегії запозичень і перенесення, зважаючи на обмеженість ресурсів, брак інвестицій, незадовільний стан національної матеріально-технічної бази виробництва [7, с. 358–361]. Згадані типи стратегій слід використовувати в тих сферах діяльності, де немає наукових напрацювань, але є висококваліфікований трудовий потенціал. Водночас, наголошується, що стратегії перенесення та запозичень несуть певні загрози, пов'язані з можливим трансфером морально застарілих технологій. Як показує досвід технологічного розвитку молодих «азіатських тигрів», ці стратегії зумовлюють консервацію науково-технічної відсталості й посилюють відставання від високорозвинених країн за основними макроекономічними параметрами.

При цьому важливо відзначити, що до стратегій запозичень і перенесення потрібно ставитися з деякими скептицизмом, оскільки необхідно брати до уваги те, що, по-перше, у країнах — «азіатських тигрів» перед прийняттям рішення щодо розвитку майже не було розвинуто власне виробництво; по-друге, такі стратегії були доцільні десятком років тому. Сьогодні відбувається стрімкий науково-технічний розвиток, а отже, відставання в разі застосування таких стратегій буде неминучим.

Дослідники [7, с. 358–361] відзначають, що, хоч Україна й має достатньо розвинену науку за окремими напрямками, необхідні фінансові й матеріальні державні ресурси, комплекс підприємств із добре технологічно організованим виробництвом (в основному на базі підприємств ВПК), стратегія нарощування не може виникнути з цілої низки причин. По-перше, процес приватизації в Україні не спричинив формування великого капіталу, спроможного й зацікавленого в активній участі на інноваційному ринку. По-друге, добре організоване виробництво розосереджене у просторі. По-третє, наукові центри (за винятком кількох державних КБ, прикладних інститутів, що працюють на «оборонку») не залучені в тісні фінансові зв'язки із приватними підприємствами й залишаються бюджетними. По-четверте, висококваліфіковані інженери та працівники також розосереджені в різних галузях і підприємствах, основній їх частині не вистачає необхідної для роботи з інформаційними технологіями кваліфікації.

Проте, зазначеним загрозам суттєво протидіють саме фактори четвертої промислової революції, які долають територіальну розосередженість ресурсів і ставлять проблему залучення до новітніх технологій у ранг виживання. Маємо зауважити, що збереженням нинішньої структури економіки, навіть у разі збільшення ВВП на 3–5 % на рік, неможливо досягти її реального розвитку, тому що за існуючої структури економіки кожна одиниця зростання ВВП потребує ще більш зростаючих для цього витрат. Збільшення частки більш технологічно високих виробництв до 35–40 %, частки наукоємної продукції в економіці до 25–30 %, частки підприємств, що впроваджують інновації, у 3–3,5 рази забезпечить умови для підвищення впливу інновацій на економічне зростання України. Звідси випливає, що перспективною

є стратегія нарощування. При цьому державне регулювання має бути надзвичайно виваженим та обґрунтованим, а заходи щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки – доцільними й ефективними.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Процеси інноваційного розвитку й забезпечення економічної безпеки економіки

є взаємопов'язаними та взаємообумовленими. Лише їх ефективна взаємодія здатна надати економічній системі України якостей незалежності, стійкості, динамізму, можливості протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам. Інструментом реалізації цієї взаємодії є стратегія нарощування як продуктивна інноваційна стратегія.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Четверта Промислова революція» Клауса Шваба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zbruc.eu/node/46560 (дата звернення: 12.05.16). – Назва з екрана.
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 10.05.16). – Назва з екрана.
3. Собкевич О. В. Перспективи реалізації інноваційної політики у промисловості України: вплив на економічну безпеку держави : монографія / О. В. Собкевич. – Київ : ТОВ «ДКС Центр», 2015. – 336 с.
4. Четверта промислова революція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [TechToday today.vodafone.ua/posts/chetverta-promislova-revoluciya](http://TechToday.today.vodafone.ua/posts/chetverta-promislova-revoluciya) (дата звернення: 17.05.16). – Назва з екрана.
5. Петрова І. Л. Становлення ринку інновацій в контексті економічної безпеки України [Електронний ресурс] / І. Л. Петрова // Ефективна економіка. – 2013. – № 8. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2221> (дата звернення: 11.05.16). – Назва з екрана.
6. Санто Б. Інновация как средство экономического развития / Б. Санто ; пер. с венг. общ. ред. и вступ. ст. Б. В. Сазонова. – Москва : Прогресс, 1990. – 295 с.
7. Онікієнко В. В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / В. В. Онікієнко, Л. М. Ємельяненко, І. В. Терон ; за заг. ред. В. В. Онікієнка. – Київ : РВПС НАН України, 2006. – 480 с.

REFERENCES

1. «Chetverta Promyslova revoliutsiia» Klaus Shvaba [«The Fourth Industrial Revolution» Klaus Schwab]. (n.d.). zbruc.eu/node/46560. Retrieved from zbruc.eu/node/46560 (accessed 12 May 2016) [in Ukrainian].
2. Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini [Research and Innovation in Ukraine]. (n.d.). www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua (accessed 10 May 2016) [in Ukrainian].
3. Sobkevych, O. V. (2015). *Perspektyvy realizatsii innovatsiinoi polityky u promyslovosti Ukrainy: vplyv na ekonomichnu bezpeku derzhavy* [Prospects implementation of innovative policies Industry of Ukraine: the impact on the economic security of the state]. Kyiv: TOV «DKS Tsent» [in Ukrainian].
4. Chetverta promyslova revoliutsiia [Fourth Industrial Revolution]. (n.d.). <http://today.vodafone.ua/posts/chetverta-promislova-revoluciya>. Retrieved from <http://today.vodafone.ua/posts/chetverta-promislova-revoluciya> (accessed 17 May 2016) [in Ukrainian].
5. Petrova, I. L. (2013). Stanovlennia rynku innovatsii v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Formation of market innovation in the context of economic security of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 8. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2221> (accessed 11 May 2016) [in Ukrainian].
6. Santo, B. (1990). *Innovacija kak sredstvo jekonomicheskogo razvitija* [Innovation as a means of economic development]. (B. V. Sazonov, Trans.). Moscow: Progress [in Russian].

7. Onikiienko, V. V., Yemelianenko, L. M., Teron, I. V. (2006). Innovatsiina paradyhma sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Innovative paradigm of socio-economic development of Ukraine]. V. V. Onikiienko (Ed.). Kyiv: RVPS NAN Ukrainy [in Ukrainian].

И. Л. Петрова, доктор экономических наук, профессор (Университет экономики и права «КРОК», г. Киев). **Взаимосвязь процессов инновационного развития и обеспечения экономической безопасности Украины.**

Аннотация. Цель статьи заключается в рассмотрении взаимосвязи процессов инновационного развития и обеспечения экономической безопасности Украины. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** В статье обосновано, что условия и препятствия на пути развития инноваций в экономике являются одновременно угрозами ее безопасности. Внимание акцентировано на стратегии наращивания, которая направлена на создание и внедрение собственных инноваций и активизацию мер по обеспечению экономической безопасности на каждой стадии инновационного процесса. **Практическая значимость результатов исследования.** Обосновано, что процессы инновационного развития и обеспечения экономической безопасности экономики являются взаимосвязанными и взаимообусловленными, а их эффективное взаимодействие может предоставить экономической системе Украины такие качества, как независимость, устойчивость, динамизм, возможность противостоять внешним и внутренним угрозам. Установлено, что инструментом реализации этого взаимодействия является стратегия наращивания как продуктивная инновационная стратегия.

Ключевые слова: инновационное развитие, экономическая безопасность, обеспечение экономической безопасности, угрозы, стратегия наращивания.

I. Petrova, Dc. Econ. Sci., Prof. (University "KROK"). **Interaction between processes of innovation development and economic security of Ukraine.**

Summary. The purpose of the article is to consider interaction between processes of innovation development and economic security. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following methods: analysis and synthesis, generalization and systematization. **Findings.** It is grounded that conditions and obstacles on the way of innovation development in economy are the threats to economic security at the same time. Attention is accentuated on the strategy of the growth aimed on creation and implementation of own innovation and activation of economic security means at every stage of innovation process. **Practical value.** It is proved that the processes of innovation and economy's economic security is interconnected and interdependent, and its effective interaction is able to provide the economic system of Ukraine qualities of independence, resilience, dynamism capabilities to withstand external and internal threats. Found that instrument for implementing this strategy is increasing interaction as productive innovation strategy.

Keywords: innovation development, economic security, economic security maintaining, threats, strategy of the growth.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЕКТНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРИНЦИПІВ E-GOVERNMENT 2.0

Н. Л. ГАВКАЛОВА, доктор економічних наук, професор;

І. В. ПРИЙМАК

(Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця)

Анотація. *Мета статті* полягає в обґрунтуванні головних етапів проектно-орієнтованого управління системами публічного адміністрування, що діють за принципами E-Gov 2.0 (на прикладі систем регіональної медицини). **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. **Результати.** *Розроблено головні етапи використання проектно-орієнтованого підходу до регіональних систем публічного управління, що діють за принципами E-Government 2.0 (на прикладі медичної сфери). Виявлено переваги впровадження системи проектно-орієнтованого управління для держави, бізнесу й інвесторів, окремих організацій та їх клієнтів. Запропоновано рекомендації щодо імплементації системи, а також розглянуто новітні тенденції та технології, що можуть бути застосовані. Практична значущість результатів дослідження.* У статті обґрунтовано, що впровадження проектно-орієнтованого підходу до управління регіональними системами публічного адміністрування сприятиме підвищенню загальної ефективності управління, що матиме позитивні наслідки для держави, бізнесу, потенційних інвесторів, підпорядкованих організацій та їх клієнтів.

Ключові слова: публічне управління, регіональні системи, електронне урядування, принципи E-Government 2.0, проектно-орієнтований підхід.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В Україні в державному управлінні в основному використовуються застарілі методики та технології. Це впливає на все подальше функціонування, ефективність і якість кінцевого продукту всіх підпорядкованих систем. Державна влада під натиском і за підтримки громадянського суспільства розпочала реформи управління різних сфер урядування. І використання нових підходів та технологій уже дає результати: система публічних електронних закупівель ProZorro економить бюджету сотні мільйонів гривень на місяць; до Президента чи мерів міст можна звернутися за допомогою електронних петицій; запрацювала система виключно електронної подачі документів у вищі навчаль-

ні заклади; в усій країні функціонують центри з надання адміністративних послуг з електронними чергами тощо [1]. Існують і постійно з'являються інші приклади успішного впровадження сучасних підходів та сучасних технологій до управління окремими державними чи комунальними закладами, цілими сферами. Технології електронного урядування у світі в цілому теж розвиваються: у деяких країнах на основі блокчейн 2.0 технологій тестується створення державних реєстрів (наприклад, земельного кадастру), систем прямої демократії, виборів, в Україні – аукціонів із приватизації держмайна тощо [2, 3].

В Україні ж більш актуальною і реальною для вирішення проблемою є впровадження проектно-орієнтованого підходу й систем електронного урядування E-Government 2.0

(E-Gov 2.0) у більшість сфер життя суспільства для підвищення прозорості, ефективності функціонування, інтерактивності отримання зворотного зв'язку, покращення обслуговування та ін. Однією зі складових загального електронного урядування вважається «е-медицина» [4]. Упровадження такої системи на державному, регіональному та місцевому рівнях суттєво вплинуло би на легкість отримання та якість медичного обслуговування, прозорість грошових потоків, сприяло би викоріненню хабарництва. Використання проектно-орієнтованого управління на основі такої системи прискорило б осучаснення медицини в Україні. Хоча гарні приклади сучасного у сфері охорони здоров'я вже існують (наприклад, муніципальні системи швидкої допомоги), в Україні державна медицина в основному застаріла, неефективна з точки зору і управління, і обслуговування. Найбільш сучасним способом вирішення цих проблем є застосування проектно-орієнтованого підходу та створення відкритих електронних порталів за концепцією E-Gov 2.0 у регіональних масштабах, а також подальше публічне управління створеною системою «е-медицина» за портфелями проектів [4, 5]. Однак питання впровадження і управління за таким підходом, особливо у сфері охорони здоров'я, залишаються недостатньо дослідженими й потребують додаткових розробок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення схожих завдань із впровадження проектно-орієнтованого управління у своїх роботах частково розглядали А. Борзенко-Мірошніченко, Т. Безверхнюк, Т. Кузнякова, О. Копитько, М. Знаменська, І. Конюшенко та ін. Так, Т. Безверхнюк визначав проектно-орієнтований підхід як філософію організації управління державними програмами та проектами й наголошував на тому, що реформування української економіки вимагає створення на всіх рівнях принципово нових ефективних систем управління розвитком держави, регіонів, міст і галузей господарства [6]. У роботі О. Копитько представлено системний проектно-орієнтований підхід щодо публічного управління стратегічним розвитком в Україні, розглянуто основні його принципи й переваги. Акцентовано також увагу на недостатньому науковому опрацюванні системної інтеграції між проектним і програмним рівнями в питаннях публічного управління соціальним та економіч-

ним розвитком в Україні [7]. Із застосуванням парадигми публічного управління і проектно-орієнтованого підходу розглянуто управління регіональною освітою в роботі А. Борзенко-Мірошніченко, де зазначено, що методологія управління регіональним розвитком освіти потребує розробки майже з чистого аркуша [8].

У своїх наукових працях учені [9, 10] наголошують, що значна інформатизація публічного управління потрібна Україні й більш того – можлива вже зараз. Більшість дослідників намагаються підкреслити, що подібний підхід розумно застосовувати до освіти, управління транспортною системою, прийняття державних інвестиційних рішень та в інших сферах. Однак, у їх напрацюваннях відсутні принципи проектно-орієнтованого підходу до публічного управління регіональними системами, що діють за принципами E-Government 2.0 (E-Gov 2.0), у тому числі відносно медицини, незважаючи на всі плюси такого підходу до надання медичних послуг та управління медициною.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування головних етапів проектно-орієнтованого управління системами публічного адміністрування, що діють за принципами E-Gov 2.0 (на прикладі систем регіональної медицини).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У даному дослідженні під проектно-орієнтованим управлінням розуміється управлінський підхід, відповідно до якого діяльність представляється у вигляді портфеля проектів, де кожний окремо взятий великий проект представляється як портфель, поділений на менші проекти, до яких і застосовуються принципи й методи управління проектами. Отже, кілька проектів, що реалізуються в рамках однієї системи, можна вважати портфелем проектів. Принцип проектно-портфельного управління наголошує, що за допомогою впровадження методології управління проектами підвищується ефективність досягнення показників розвитку організаційних систем. У ході управління системами публічного адміністрування необхідно здійснити перехід від реалізації окремих проектів до цілеспрямованих змін на основі портфельного управління проектами. Схематизацію проектно-портфельного управління системами представлено на рис. 1.

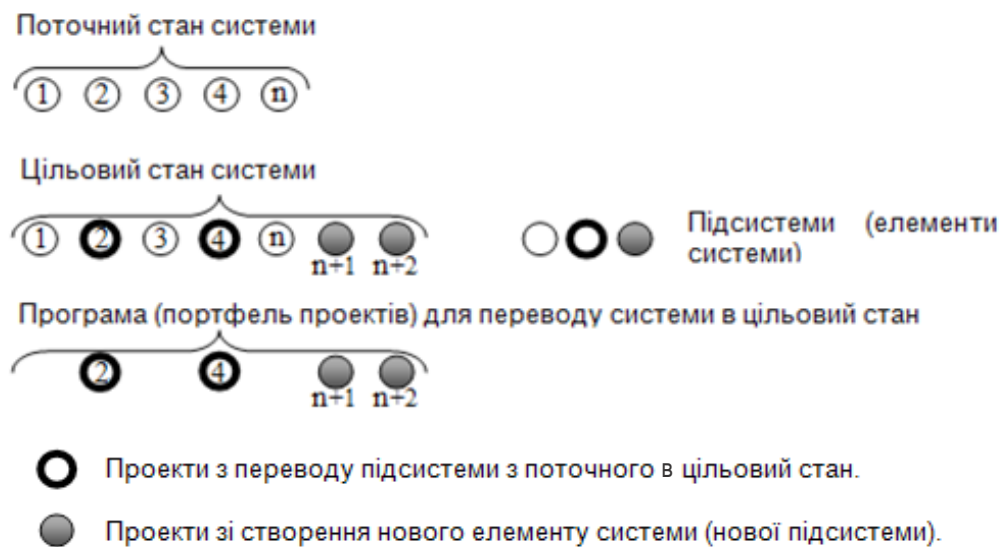


Рис. 1. Схематизація проектно-портфельного управління системами

Під публічним управлінням у широкому сенсі розуміється вся система адміністративних інститутів з ієрархією влади, за допомогою якої відповідальність за виконання державних рішень спускається зверху донизу. Тобто публічне адміністрування – це скоординовані групові дії з питань державних справ, які: пов’язані із трьома гілками влади (законодавчою, виконавчою і судовою); мають важливе значення у формуванні державної політики; є частиною політичного процесу; значно відрізняються від адміністрування у приватному секторі; пов’язані з багаточисельними приватними групами й індивідами, які працюють у різних компаніях та громадах [11]. Тому під регіональними системами публічного управління розуміються відповідні органи державної влади в областях України.

Дефініція E-Government 2.0 належить до державної політики, спрямованої на використання спільних технологій для створення електронної платформи з відкритим вихідним кодом, у якій уряд, громадяни й інноваційні компанії можуть поліпшити прозорість та ефективність за принципом «віддати уряд у руки громадян» – на основі принципів Web 2.0. Характерною відмінністю Web 2.0 від попередніх форм мережі Інтернет є: активна участь користувачів у наповненні того чи того ресур-

су; спрямованість на створення нового контенту; активне громадське обговорення інформаційних повідомлень; перетворення кожного учасника «громадських медіа» на автономну одиницю генерування новин [4]. На сьогодні одним із проектів реалізації моделі E-Gov 2.0 в Україні є волонтерський «Портал державних послуг igov.org.ua» [12].

Публічне управління охороною здоров’я – це сукупність заходів економічного, правового, медичного, протиепідемічного та санітарно-гігієнічного характеру, спрямованих на збереження і зміцнення здоров’я людини, підтримання її довголітнього активного життя. У систему охорони здоров’я входять державні, муніципальні та приватні лікувально-профілактичні, науково-дослідні й освітні медичні установи, фармацевтичні, аптечні підприємства та інші організації, центри державного санітарно-епідеміологічного нагляду в районах і містах.

Беручи до уваги особливості розглянутих понять, науковий менеджмент, принципи управління проектами й системний підхід, головні етапи проектно-орієнтованого управління системами публічного адміністрування, що діють за принципами E-Gov 2.0 (на прикладі сфери регіональної медицини), мають бути такими:

1. Аналіз поточного стану підконтрольної системи й подальше створення (коригування) її комп'ютерної моделі:

1.1. Створення комп'ютерної моделі поточного стану підконтрольної системи. Модель повинна включати базу даних про наявні ресурси, засоби для ведення статистики діяльності та ін. В Україні базові дані відносно системи охорони здоров'я можна взяти на сайті Міністерства охорони здоров'я України [13].

На основі імплементації цієї моделі у відкритий інтернет-простір уже можна створювати систему «е-медицина» за принципами E-Gov 2.0. Подальші пункти вже загалом належить до публічного проектно-орієнтованого управління готовою системою для її розвитку.

1.2. Створення комп'ютерних моделей можливого прогнозного стану підконтрольної системи за поточних тенденцій її розвитку та за умови можливого прогнозного стану зовнішнього середовища (повністю робиться в наступних пунктах) на встановлений момент часу.

1.3. Створення максимально докладної комп'ютерної моделі можливого (з можливими зараз і в майбутньому елементами) стану підконтрольної системи. Здійснюється з метою подальшого обрання елементів для створення оптимальної моделі цільового стану підконтрольної системи.

2. Аналіз і прогноз стану зовнішнього середовища з подальшим моделюванням можливих станів системи:

2.1. Аналіз поточного стану зовнішнього середовища та створення максимально докладної комп'ютерної моделі поточного стану системи зовнішнього середовища.

2.2. Прогноз стану зовнішнього середовища та створення максимально докладної комп'ютерної моделі можливого прогнозного стану системи зовнішнього середовища на певний момент часу, у тому числі з усіма можливими новими елементами системи, імовірністю їх появи та значимістю (що означає початок ризик-менеджменту). Модель прогнозного стану системи зовнішнього середовища краще робити на момент часу, мінімум удвічі більш віддалений, ніж той, на який передбачається встановити модель цільового стану підконтрольної системи.

3. Створення комп'ютерної моделі цільового стану підконтрольної системи.

Як зазначено вище, цю модель доречно створювати на момент часу мінімум удвічі більш наближений, ніж той момент часу, на який був виконаний прогноз зовнішнього середовища, у якому діє підконтрольна система. Наприклад, якщо програма змін попередньо розрахована на п'ять років (метою буде цільовий стан підконтрольної системи через п'ять років), прогноз можливого стану зовнішнього середовища попередньо слід зробити на десять років. Потім, виходячи із прогнозу зовнішнього середовища й усіх можливих елементів підконтрольної системи та поточного її стану, створюється оптимальна модель цільового стану підконтрольної системи.

Нині регіональне управління медициною досить не зрозуміле рядовим громадянам, бізнесу, що працює в цій сфері, потенційним інвесторам тощо. Наприклад, у Харківській області на декількох сайтах розміщена інформація про необхідність створення центру ядерної медицини. Не зрозуміло, куди рухається регіональна медицина. Немає відкритості даних для потенційних інвесторів, для бізнесу, що міг би замість держави зайняти конкретну нішу й покращити таким чином регіональну медицину. Ці проблеми вирішує відкрита (за принципами E-Gov 2.0) система «е-медицина» [14–18].

4. Усеохоплюючий найдокладніший план щодо переходу з поточного стану в цільовий стан системи:

4.1. Сукупна концепція управління щодо того, як досягти цільового стану системи в цілому. Розташування підсистем системи в порядку терміновості й важливості досягнення в них цільових станів головних показників, з урахуванням можливості паралельного (не тільки послідовного) управління підсистемами. Тобто розглядається управління елементами першого ряду, фактично створюється портфель із потенційних проектів.

4.2. Приватні концепції управління. Концепції досягнення цільового стану головного показника в кожній із підсистем, що становлять систему. Тобто далі розроблюються докладні проекти з досягнення цільових станів уже кожної підсистеми за допомогою досягнення цільового рівня показників їх підсистем.

4.3. Складання загального плану з досягнення цільового стану системи шляхом внесення в Сукупну концепцію управління Приватних концепцій управління. За потреби,

внесення пунктів, які передбачають вихід системи на самоврядування. Потім відбувається остаточне коригування плану у вигляді портфеля проектів, які необхідно виконати. Таким же чином можна, а часто – потрібно, скласти рівноцінний запасний план (або плани) на випадок настання ризиків.

5. Календарний графік (календарний план, розклад часу). Під час його складання використовується лінійно-циклічний підхід, тобто створюється загальний лінійний розклад часу реалізації програм і проектів, а в рамках цього розкладу є діяльність окремих підрозділів, що повторюється кожен день, тиждень, місяць протягом реалізації проекту.

Перші п'ять пунктів потрібно ретельно планувати, а шостий і сьомий – виконувати відносно розписаних 1–5.

6. Діяльність (імплементация планів). Коли все планування зроблено, календарний план стає основним інструментом для досягнення цілей. Коли в розкладі часу певного суб'єкта, зайнятого в реалізації програми/проекту, настає час певної підсистеми, сфери, цілей або дії, він повинен виконувати план приватної концепції управління з досягнення цільового стану головного й основних показників у цій підсистемі.

7. Контроль, перегляд, коригування і верифікація всієї системи управління (з урахуванням внесених коригувань) заново, до досягнення запланованих результатів.

Саме ці сім етапів проектно-орієнтованого управління, що є загальною модифікацією наукової системи менеджменту, у результаті призведуть до створення регіональної системи «е-медицина» за принципами E-Gov 2.0 з можливістю подальшого публічного управління нею за проектно-орієнтованим підходом, який, по суті, описаний у цих семи етапах.

За умов такого управління, якщо говорити про медичну сферу, відбуватиметься інтегрування потенціалів медичних закладів будь-якого регіону. Іншими позитивними наслідками впровадження проектно-орієнтованого управління є збільшення гнучкості й динамічності управління, децентралізація відповідальності функціональних керівників і забезпечення готовності системи, що управляється, до організаційних змін. Зазвичай, паралельно використовуються системний і програмно-цільовий підходи тощо. Важливо, що проектно-

орієнтоване управління доцільно використовувати в разі управління множиною організацій, що виконують велику кількість проектів, об'єднаних спільною програмою. Так реалізується принцип потенційного розвитку, який передбачає формування регіонального медичного простору з орієнтацією на довгострокову перспективу, тобто підвищення ступеня готовності регіональних медичних закладів до ефективного управління своєю діяльністю та розвитком на основі проектного підходу.

За імплементации проектно-орієнтованого підходу після появи явної, цілісної, відкритої для всіх моделі цільового стану системи, за рахунок прозорості буде можливе більш значне фінансування галузі з боку бізнесу та потенційних інвесторів із метою участі у створенні нових підрозділів у галузі й отримання з них частини прибутку. Для держави впровадження системи означатиме зменшення фінансових витрат, гнучкість і прозорість управління, розуміння керівництвом держави та регіонів реального стану сфери, можливість отримання зворотного зв'язку від усіх учасників галузі та від усіх людей, які обслуговуються.

З іншої сторони, для пацієнтів доступність системи «е-медицина» за принципами E-Gov 2.0 означатиме прозорість інформації щодо цін, розкладу прийомів лікарів, інформації про необхідні документи, можливість спрощеного планування лікування та його оплати через Інтернет, забезпечення зворотного зв'язку. Через імплементацию проектно-орієнтованого управління громадянське суспільство зможе бачити весь процес розвитку регіональної системи охорони здоров'я, контролювати його та брати участь у цьому процесі. Імплементация такого підходу потребує початкового тестування за допомогою комп'ютерного імітаційного моделювання, а потім реального тестового впровадження в певному регіоні.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Упровадження проектно-орієнтованого підходу до управління регіональними системами публічного адміністрування має багато позитивних наслідків для держави, бізнесу, потенційних інвесторів, підпорядкованих організацій та їх клієнтів. Перспективами подальших досліджень є аналіз методів проектного впровадження оплати медичних послуг і медичного страхування через сервіс E-Gov 2.0,

імплементацию мобільних та банківських платежів, що повинно прискорити викорінення корупції в медицині. При цьому важливим є врахування принципів медичної таємниці, аби всі платежі за договірними зобов'язаннями можна було перевірити, але тільки певним особам, наприклад адміністраторам системи за позовом суду, платнику й отримувачу платежу. Цю проблему може вирішити імплементация реєстру медичних даних на блокчейн технологіях. Також необхідно розробляти модель для кожного регіону, області окремо, узявши за основу реалізацію тестового проекту в першому регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Система електронних закупівель Prozorro [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://prozorro.gov.ua/ua/pro-reformu/> (дата звернення: 01.05.2016). – Назва з екрана.
2. Проект Bitnation представил первую в истории Конституцию на блокчейне [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bitnovosti.com/2016/03/12/bitnation-launches-world-s-first-blockchain-based-virtual-nation-constitution/> (дата звернення: 03.05.2016). – Назва з екрана.
3. Министр финансов Украины рассказал как блокчейн победит коррупцию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forklog.com/ukraine-mozhet-pervoj-v-mire-perevesti-prodazhu-gosimushhestva-na-sistemu-na-baze-blokchejna/> (дата звернення: 02.05.2016). – Назва з екрана.
4. Вільна енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Електронне_урядування (дата звернення: 01.05.2016). – Назва з екрана.
5. Електронний уряд: долаємо бюрократичні перепони між установами // приклади впровадження технологій Microsoft і державний сектор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.microsoft.com/Ukraine/Government/EGov/Default.aspx> (дата звернення: 02.05.2016). – Назва з екрана.
6. Безверхнюк Т. М. Проектно-орієнтований підхід як нова філософія організації управління державними програмами і проектами / Т. М. Безверхнюк // Науковий вісник Академії муніципального управління : зб. наук пр. – Серія «управління». – Київ : Академія муніципального управління. – 2011. – Вип. 3/2011. – С. 17–24.
7. Копитько О. О. Системний проектно-орієнтований підхід щодо публічного управління стратегічним розвитком в Україні / О. О. Копитько // Економічний простір. – 2015. – № 95. – С. 92–101.
8. Знаменська М. А. Медико-соціальне обґрунтування системи комунікацій в охороні здоров'я : автореф. дис. ... д-ра мед. наук : 14.02.03 / Знаменська Марія Андріївна ; Нац. мед. акад. післядиплом. освіти ім. П. Л. Шупика. – Київ, 2016. – 39 с.
9. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Управління регіональною освітою у відповідності до парадигми публічного адміністрування: проектно-орієнтований погляд // А. Ю. Борзенко-Мірошніченко // Управління проектами та розвиток виробництва: зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля. – 2008. – № 3 (27). – С. 87–92.
10. Кузняка Т. В. Моделювання як аналітичний метод у державному управлінні / Т. В. Кузняка // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. – 2014. – Вип. 2. – С. 49–56.
11. Публічне адміністрування: стан та перспективи розвитку // Віртуальна виставка Рівненського інституту Київського університету права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rivne.kul.kiev.ua/virtualnaja-vistavki/publiche-administruvannja-stan-ta-perspektivi-rozvitku.html> (дата звернення: 04.05.2016). – Назва з екрана.
12. Портал державних послуг igov.org.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://igov.org.ua/about> (дата звернення: 02.05.2016). – Назва з екрана.
13. Міністерство охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://moz.gov.ua/ua/portal/ms_profile (дата звернення: 05.05.2016). – Назва з екрана.

14. Проекти в сфері здоров'я: Smart Kharkiv Region [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smartregion.kharkov.ua/ua/proekty-19> (дата звернення: 01.05.2016). – Назва з екрана.
15. Створення Міжнародного центру ядерної медицини. Інвестиційні проекти. Харківський регіональний центр з інвестицій та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investment.kharkov.ua/uk/investitsijni-proekti/1393-stvorennya-mizhnarodnogo-tsentru-yadernoji-meditsini> (дата звернення: 02.05.2016). – Назва з екрана.
16. Створення підприємства з виробництва радіофармпрепаратів (РФП). Інвестиційні проекти. Харківський регіональний центр з інвестицій та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investment.kharkov.ua/uk/investitsijni-proekti/1402-stvorennya-pidpriemstva-z-virobnitstva-radiofarmpreparativ-rfp> (дата звернення: 03.05.2016). – Назва з екрана.
17. Створення на умовах державно-приватного партнерства пансіонату для престарілих та людей з обмеженими можливостями // Інвестиційні проекти // Харківський регіональний центр з інвестицій та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investment.kharkov.ua/uk/investitsijni-proekti/1401-stvorennya-namovakh-derzhavno-privatnogo-partnerstva-pansionatu-dlya-prestarilikh-ta-lyudej-z-obmezhnimi-mozhlivostyami> (дата звернення: 04.05.2016). – Назва з екрана.
18. Інвестори зацікавлені у створенні Харківського центру ядерної медицини // Департамент з підвищення конкурентоспроможності регіону Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.compet.kh.gov.ua/ukr/index.php?option=com_content&view=article&id=152:siemens-dast-groshi-na-kharkivskijtsentr-yadernoji-meditsini&catid=8:news&Itemid=210 (дата звернення: 01.05.2016). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Systema elektronnykh zakupivel Prozorro [System of electronic procurement Prozorro]. <https://prozorro.gov.ua/ua/pro-reformu/>. Retrieved from <https://prozorro.gov.ua/ua/pro-reformu/> (accessed 1 May 2016) [in Ukrainian].
2. Proekt Bitnation predstavil pervuiu v istorii Konstytutsiiu na blokcheine [Bitnation project presented the first in the history of the Constitution on blokcheyne]. <https://bitnovosti.com/2016/03/12/bitnation-launches-world-s-first-blockchain-based-virtual-nation-constitution/>. Retrieved from <https://bitnovosti.com/2016/03/12/bitnation-launches-world-s-first-blockchain-based-virtual-nation-constitution/> (accessed 3 May 2016) [in Ukrainian].
3. Ministr finansiv Ukrainy rozpoviv yak blokchein pobedit korruptsiuu [The Minister of Finance has told how blokcheyn win corruption]. <http://forklog.com/ukraina-mozhet-pervoj-v-mire-perevesti-prodazhu-gosimushhestva-nasistemu-na-baze-blokchejna/>. Retrieved from <http://forklog.com/ukraina-mozhet-pervoj-v-mire-perevesti-prodazhu-gosimushhestva-nasistemu-na-baze-blokchejna/> (accessed 2 May 2016) [in Ukrainian].
4. Vilna entsyklopediia Vikipediia [Free Encyclopedia Wikipedia]. https://uk.wikipedia.org/wiki/Електронне_урядування/. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Електронне_урядування/ (accessed 1 May 2016) [in Ukrainian].
5. Elektronnyi uriad: dolaiemo biurokratychni perepony mizh ustanovamy // pryklady vprovadzhennia tekhnologii Microsoft i derzhavnyi sektor [E-government: overcoming bureaucratic obstacles between institutions // Case Studies Microsoft technologies and public sector]. <https://www.microsoft.com/Ukraine/Government/EGov/Default.aspx/>. Retrieved from <https://www.microsoft.com/Ukraine/Government/EGov/Default.aspx/> (accessed 2 May 2016) [in Ukrainian].
6. Bezverhnyuk, T. N. (2011). **Proektno-orientovanyi pidkhid yak nova filosofii orhanizatsii upravlinnia derzhavnymy proqramamy i proektamy** [Project-oriented approach as a new philosophy of management of public programs and projects]. *Naukovyi visnyk Aka-*

- demii munitsypalnoho upravlinnia: Sb.nauch. tr. Seriya: Upravlinnia – Scientific Journal of the Academy of Municipal Management: Collected papers. Series: Management (3/2011), (pp. 17-24). Kyiv: Akademiia munitsypalnoho upravlinnia [in Ukrainian].*
7. Kopytko, O. O. (2015). Systemnyi proekto-orientovanyi pidkhid shchodo publichnoho upravlinnia stratehichnym rozvytkom v Ukraini [System design-oriented approach to strategic development of public administration in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, 95, 92–101 [in Ukrainian].
 8. Znamenskaya, M. A. (2016). **Medyko-sotsialne obgruntuvannia systemy komunikatsii v okhoroni zdorovia** [Medical and social study of communication systems in health care]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education [in Ukrainian].
 9. Borzenko-Miroshnichenko, A. U. (2008). Upravlinnia rehionalnoiu osvitoiu u vidpovidnosti do paradyhmy publichnoho administruvannia: proekto-orientovanyi pohliad [Management of regional education according to the paradigm of public administration: project-oriented look]. *Upravlinnia proektamy ta prozvytok vyrobnytstva: Sb. nauk. pr. – Project management and development of production: Collected papers. (3(27), (pp. 87–92). Luhansk: Vyd-vo SNU ym. V.Dalia [in Ukrainian].*
 10. Kuzniakova, T. V. (2014). Modeliuvannia yak analitychnyi metod u derzhavnomu upravlinni [Modeling as an analytical method in government]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy: Sb.nauch. tr. Seriya: Derzhavne upravlinnia – Bulletin of the National University of Civil Defence of Ukraine: Collected papers. Series: State administration. (2), (pp. 49–56) [in Ukrainian].*
 11. Publichneadministruvannia: stantaperspektyvy rozvytku [Public Administration: Status and Prospects]. <http://rivne.kul.kiev.ua/virtualnaja-vistavki/publichne-administruvannja-stan-ta-perspektivi-rozvitku.html>. Retrieved from <http://rivne.kul.kiev.ua/virtualnaja-vistavki/publichne-administruvannja-stan-ta-perspektivi-rozvitku.html> (accessed 4 May 2016) [in Ukrainian].
 12. Portal derzhavnykh posluh [Portal of state services]. <https://igov.org.ua/about/>. Retrieved from <https://igov.org.ua/about/> (accessed 2 May 2016) [in Ukrainian].
 13. Ministerstvo okhorony zdorov'ia [The Ministry of Health]. http://moz.gov.ua/ua/portal/ms_profile/. Retrieved from http://moz.gov.ua/ua/portal/ms_profile/ (accessed 5 May 2016) [in Ukrainian].
 14. Proekty v sferi zdorov'ia: Smart Kharkiv Region [Projects in the area of health: Smart Kharkiv Region]. <http://www.smartregion.kharkov.ua/ua/proekty-19/>. Retrieved from <http://www.smartregion.kharkov.ua/ua/proekty-19/> (accessed 1 May 2016) [in Ukrainian].
 15. Stvorennia Mizhnarodnoho tsentru yadernoi medytsyny [Establishment of the International Centre of Nuclear Medicine]. <http://www.investment.kharkov.ua/uk/investitsijni-proekti/1393-stvorennia-mizhnarodnogo-tsentru-yadernoji-meditcini/>. Retrieved from <http://www.investment.kharkov.ua/uk/investitsijni-proekti/1393-stvorennia-mizhnarodnogo-tsentru-yadernoji-meditcini/> (accessed 2 May 2016) [in Ukrainian].
 16. Stvorennia pidpriemstva z vyronytstva radiofarmpreparativ (RFP) [Creation of enterprise for the production of radiopharmaceuticals (RFP)]. <http://www.investment.kharkov.ua/uk/investitsijni-proekti/1402-stvorennia-pidpriemstva-z-virobnitstva-radiofarmpreparativ-rfp/>. Retrieved from <http://www.investment.kharkov.ua/uk/investitsijni-proekti/1402-stvorennia-pidpriemstva-z-virobnitstva-radiofarmpreparativ-rfp/> (accessed 3 May 2016) [in Ukrainian].
 17. Stvorennia na umovakh derzhavno-privatnoho partnerstva pansionatu dlia prestarilykh ta liudei z obmezhenymy mozhlyvostiamy [Creation of conditions for public-private partnership pension for the elderly and people with disabilities]. <http://www.investment.kharkov.ua/uk/investitsijni-proekti/1401-stvorennia-na-umovakh-derzhavno-privatnogo-partnerstva-pansionatu-dlya-prestarilikhta-lyudej-z-obmezhenimi-mozhlyvostyami/>. Retrieved from <http://www.investment.kharkov.ua/uk/investitsijni-proekti/1401-stvorennia-na-umovakh-derzhavno-privatnogo-partnerstva-pansionatu-dlya-prestarilikhta-lyudej-z-obmezhenimi-mozhlyvostyami/> (accessed 4 May 2016) [in Ukrainian].

18. Investory zatsikavleni u stvorenni Kharkivskoho tsentru yadernoi medytsyny [Investors interested in building Kharkiv Center of Nuclear Medicine]. http://www.compet.kh.gov.ua/ukr/index.php?option=com_content&view=article&id=152:siemens-dast-groshi-na-kharkivskij-tsentr-yadernoji-meditsini&c

[atid=8:news&Itemid=210/](http://www.compet.kh.gov.ua/ukr/index.php?option=com_content&view=article&id=152:siemens-dast-groshi-na-kharkivskij-tsentr-yadernoji-meditsini&catid=8:news&Itemid=210/). Retrieved from http://www.compet.kh.gov.ua/ukr/index.php?option=com_content&view=article&id=152:siemens-dast-groshi-na-kharkivskij-tsentr-yadernoji-meditsini&catid=8:news&Itemid=210/ (accessed 1 May 2016) [in Ukrainian].

Н. Л. Гавкалова, доктор экономических наук, профессор; **І. В. Приймак** (Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця). **Применение проектно-ориентированного подхода к региональным системам публичного управления с использованием принципов E-Government 2.0.**

Аннотация. Целью статьи является обоснование главных этапов проектно-ориентированного управления системами публичного администрирования, действующих по принципам E-Government 2.0 (на примере систем региональной медицины). **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** Разработаны основные этапы использования проектно-ориентированного подхода к региональным системам публичного управления, действующих по принципам E-Government 2.0 (на примере медицинской сферы). Выявлены преимущества внедрения системы проектно-ориентированного управления для государства, бизнеса и инвесторов, отдельных организаций и их клиентов. Предложены рекомендации по имплементации системы, а также рассмотрены новейшие тенденции и технологии, которые могут быть применены. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение проектно-ориентированного подхода к управлению региональными системами публичного администрирования будет способствовать повышению общей эффективности управления, что будет иметь положительные последствия для государства, бизнеса, потенциальных инвесторов, подчиненных организаций и их клиентов.

Ключевые слова: публичное управление, региональные системы, электронное управление, принципы E-Government 2.0, проектно-ориентированный подход.

N. Gavkalova, Dc. Econ. Sci., Prof.; **I. Pryimak** (Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics). **Application of the project-oriented approach to regional public administration systems with using the principles of E-Government 2.0.**

Annotation. The purpose of the article is to justify the major stages of project-based management systems of public administration, acting on the principles of E-Government 2.0 (an example of regional medicine). **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization. **Findings.** The main stages of the design-oriented approach to regional systems of public administration, acting on the basis of E-Government 2.0 (for example medical sphere) are developed. Advantages introduction of project-based management for government, business and investors, some organizations and their clients are discovered. The recommendations on the implementation of, and discussed the latest trends and technologies that affect and can be applied. **Practical value.** The article substantiates that the implementation of project-based approach to the management of regional public administration system will enhance the overall effectiveness of governance that will have positive consequences for the state, business, potential investors, subordinated organizations and their clients.

Keywords: public administration, regional system, e-governance, the principles of E-Government 2.0, project-oriented approach.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Г. С. ЛОПУШНЯК, доктор економічних наук, професор
(Державний вищий навчальний заклад «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
Технологічно-природничий університет
імені Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі (Польща);
Є. О. ІВАНЕНКО
(Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економічного розвитку та торгівлі, м. Київ)

Анотація. В умовах нестабільної фінансово-політичної ситуації, обмеженого державного фінансування, сфера охорони здоров'я в Україні характеризується неспроможністю надавати якісну й доступну медичну допомогу населенню, тому потребує реформування. Незважаючи на велику кількість наукових розробок у досліджуваній сфері, усе ще має місце недостатня розробленість її теоретичних та організаційних аспектів. Водночас від чіткого й науково обґрунтованого осмислення сутності того чи того поняття на теоретичному рівні, визначення принципів та особливостей відповідного процесу й залежить будь-яка сфера наукових досліджень та ефективність проведених заходів у цій сфері. **Метою** статті є аналіз теоретичних засад державного регулювання охорони здоров'я і розробка пропозицій щодо їх удосконалення. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. **Результати.** Обґрунтовано необхідність державного регулювання охорони здоров'я і виділено його особливості, завдання та принципи. Акцентовано увагу на правовому регулюванні охорони здоров'я та його проблемах. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення державного регулювання охорони здоров'я на основі запропонованих концептуальних підходів. **Практична значущість результатів дослідження.** У результаті дослідження обґрунтовано відмінність понять «державне управління» і «державне регулювання»; доведено необхідність дотримання принципів державного регулювання охорони здоров'я та виявлено певні суперечності окремих положень чинного законодавства. У результаті аналізу нормативно-правової бази як основного інструменту державного регулювання виділено основні завдання зазначеного процесу.

Ключові слова: державне регулювання, державне управління, охорона здоров'я.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Проблемам державного регулювання охорони здоров'я населення присвячені праці українських і зарубіжних науковців, зокрема: М. М. Білинської, О. В. Баєвої, О. В. Виноградова, З. С. Гладуна, В. Д. Долот, Л. І. Жаліло, Я. Ф. Радиша, В. П. Криштопи, Н. І. Кризиної, В. М. Лехан, З. М. Лободіної, В. Ф. Москаленка, Н. Р. Нижник, В. В. Тертички, О. П. Щепіна та ін. Водночас існує потреба

у продовженні досліджень із цих питань у світлі сучасних трансформаційних процесів, що сприятиме подальшому розвитку економічних наук у поєднанні з іншими: державним управлінням, соціологією, політологією тощо. Отже, державне регулювання охорони здоров'я є важливим напрямом діяльності держави, оскільки сприяє ефективному використанню людського капіталу та його розвитку, підтримці балансу економічних та соціальних інтересів і зміцненню національної безпеки держави.

У першу чергу, хочемо звернути увагу на відмінність понять «державне управління» та «державне регулювання», оскільки досить часто їх ототожнюють. «Державне управління передбачає прямий управлінський вплив на об'єкти управління з використанням адміністративно-владних повноважень та методів, що відзначаються директивними вказівками, обов'язковими для виконання» [1, с. 73]. Державне регулювання полягає у встановленні певних правил, у рамках яких здійснюватимуть свою діяльність об'єкти регулювання. Від державного управління воно відрізняється широтою впливу, оскільки спрямоване не тільки на об'єкт регулювання, а й на середовище його функціонування. У ринкових умовах державне регулювання необхідне для забезпечення стабілізації економіки й пом'якшення впливу кризових явищ і природних катаклізмів.

Державне регулювання галузі охорони здоров'я населення полягає в комплексному регулюванні всього спектра соціально-економічних відносин, які виникають у рамках забезпечення конституційного права громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу й медичне обслуговування. Воно передбачає встановлення державними органами або недержавними організаціями, яким було делеговано регуляторні повноваження, певних вимог, правил, норм щодо здійснення діяльності у сфері охорони здоров'я і відповідальності за їх дотриманням.

Хочемо звернути увагу на особливості державного регулювання охорони здоров'я, яка належить до сфери послуг.

Першою особливістю є те, що медичні послуги належать до суспільних благ і в багатьох випадках надання/ненадання їх одному індивіду приносять користь/шкоду іншим особам. Отже, установлюючи певні правила здійснення діяльності у сфері охорони здоров'я, держава повинна враховувати й наслідки впливу такої діяльності на розвиток суспільства та держави.

Другою особливістю є те, що від рівня охорони здоров'я залежить тривалість і якість життя населення, відтворення робочої сили, що в результаті відображається на соціально-економічному розвитку держави, її конкурентоспроможності на світовому ринку. Звідси й вимога щодо оперативності проведення заходів у рамках державного регулювання, які

спроможні адекватно протистояти викликам сьогодення.

Ще однією особливістю державного регулювання охорони здоров'я є те, що його основним завданням є розробка механізму, спроможного забезпечити реалізацію кожним громадянином і людиною свого конституційного права на охорону здоров'я, медичну допомогу й медичне обслуговування, яке не можна скасувати, оскільки всі права та свободи людини є невідчужуваними й непорушними.

Наступна особливість – поєднання планування платних і безкоштовних медичних послуг населенню для забезпечення функціонування галузі охорони здоров'я.

Отже, державне регулювання сфери охорони здоров'я в Україні полягає не лише в регулюванні діяльності в цій сфері, а й у вирішенні проблем, які стосуються розвитку інших важливих сфер національної економіки, що впливають на ефективність охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз чинного законодавства [3, 5, 6, 7] дозволив нам виокремити основні завдання державного регулювання досліджуваної галузі на сучасному етапі, а саме:

- створення умов для ефективного й доступного всім громадянам обслуговування;
- сприяння розвитку лікувальних закладів усіх форм власності;
- забезпечення відповідності медичної інфраструктури потребам територіальних громад;
- забезпечення гарантованого обсягу медичної допомоги, що надається громадянам на безоплатній основі за рахунок бюджетних коштів;
- забезпечення захисту прав пацієнтів;
- забезпечення надання медичної допомоги вразливим верствам населення;
- приведення у відповідність із Міжнародною класифікацією функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я критеріїв установлення інвалідності й отримання реабілітаційних засобів і послуг людьми з інвалідністю;
- створення рівного доступу до високоякісної медико-соціальної допомоги наркозалежним особам, людям, які живуть із ВІЛ, особам, хворим на туберкульоз та інші соціально небезпечні захворювання;

– упровадження заходів із попередження поширення психічних та інтелектуальних розладів, забезпечення надання відповідної допомоги;

– формування здорового способу життя молоді через мотивацію до здорового способу життя, забезпечення розвитку фізичної культури та спорту, проведення всеукраїнських, міжрегіональних і регіональних спортивних змагань, турнірів та виконання програм, спрямованих на залучення молоді до занять фізичною культурою та спортом;

– забезпечення державного замовлення на підготовку фахівців у медичній галузі;

– інвентаризація і паспортизація медичних закладів, створення реєстрів: медичних працівників, медичних закладів, медичних препаратів із референтними цінами, медичного обладнання з референтними цінами, медичних протоколів, запровадження ліцензування медичної діяльності;

– здійснення переходу на фінансування на основі подушного нормативу виконання послуг і пролікованого випадку на засадах DRG (diagnosis-related group, клініко-споріднені групи), а також заздалегідь установлених тарифів у межах запланованих обсягів. Розроблення національного класифікатора DRG;

– запровадження обов'язкового загальнодержавного медичного страхування як складової системи соціального страхування та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз теоретичних засад державного регулювання охорони здоров'я та розробка пропозицій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відмітимо, що для здійснення державного регулювання охорони здоров'я держава у своєму арсеналі має низку методів, серед яких: правове регулювання, адміністративне регулювання та економічне регулювання.

Правове регулювання відносин у галузі охорони здоров'я полягає у формуванні відповідної нормативно-правової бази з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільно-політичного життя, до якої належать закони, укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, накази, а також інші підзаконні акти центральних та

інших органів влади, які регулюють відносини у сфері охорони здоров'я та інших сферах, що впливають на її розвиток. Зокрема, сюди зараховують законодавчі й нормативно-правові акти з питань: розвитку охорони здоров'я, організації та економіки забезпечення населення установами охорони здоров'я; проведення державних заходів, розробки макроекономічних планів і цільових комплексних програм щодо поліпшення забезпечення населення країни ліками та медичними послугами; централізованого регулювання цін на лікарські засоби тощо.

Зокрема, у ст. 49 Конституції України, ст. 6 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та ст. 283, 284 Цивільного кодексу України закріплюється право людини на охорону здоров'я. Це право передбачає: життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд, соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримання здоров'я людини; безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; безпечні та здорові умови праці, навчання, побуту й відпочинку; кваліфіковану медико-санітарну допомогу, у тому числі вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я; достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я і здоров'я населення, а також існуючі й можливі фактори ризику та їх ступінь; участь в управлінні охороною здоров'я та інші права [4].

Крім того, Конституція України визначає концептуальні підходи до формування та реалізації державної політики охорони здоров'я, регламентує повноваження вищих органів державної влади, місцевого самоврядування, які беруть участь у її проведенні, та порядок фінансового забезпечення медичної галузі.

За роки незалежності в Україні сформовано потужну нормативно-правову базу з питань охорони здоров'я населення, яка містить більше 200 законів і підзаконних актів. Однак, вітчизняну правову базу нині ще не можна вважати досконалою, оскільки окремі правові норми суперечать одна одній, є загальними, що призводить до неоднозначного їх тлумачення, і потребують уточнення й адаптації з урахуванням специфіки формування та реалізації державної політики охорони здоров'я.

Одним із недоліків національного законодавства є суперечність між задекларованим

у ст. 49 Конституції України правом на безоплатну медичну допомогу та нормою ст. 95 Основного Закону, згідно з якою видатки на загальносуспільні потреби, їх розмір і цільове спрямування визначаються виключно законом про державний бюджет, ураховуючи фінансові можливості держави на певний час щодо забезпечення безкоштовного медичного обслуговування населення. Як підтверджує світова практика, жодна з економічно розвинених країн, у яких витрати на охорону здоров'я коливаються в межах 6,5 % ВВП (Великобританія) – 15 % ВВП (США), не гарантує безоплатність усіх видів медичної допомоги, на відміну від України, де зазначений показник становить близько 3 % [2, с. 55–56].

Адміністративне регулювання у сфері охорони здоров'я полягає в забезпеченні правильного застосування, неухильного додержання та запобігання невиконанню вимог актів законодавства. Воно передбачає використання таких інструментів, як державні закупівлі, державне замовлення, ліцензування, стандарти, штрафні санкції та ін.

Що стосується економічного регулювання, то воно полягає в регулюванні ціни на медичні послуги та препарати, установленні спеціального режиму оподаткування та кредитування діяльності у сфері охорони здоров'я, затвердженні певних норм для бюджетного планування, фінансуванні зазначеної галузі тощо. Тобто економічне регулювання охорони здоров'я – форма непрямого державного регулювання, що передбачає регламентацію поведінки суб'єктів системи охорони здоров'я опосередковано, через створення певного економічного середовища, яке змушує їх діяти в потрібному державі напрямку, а саме використання інструментів фіскальної, бюджетної, грошово-кредитної, інвестиційної, амортизаційної, інноваційної та інших галузей економічної політики.

Основним інструментом державного регулювання є нормативно-правова база, оскільки і адміністративне регулювання, і економічне здійснюються також на підставі відповідних нормативно-правових актів.

Слід зазначити, що кожна теорія включає в себе ряд принципів, які й утворюють методологічну основу наукового дослідження.

Насамперед, до принципів державного регулювання охорони здоров'я слід зарахувати

принцип верховенства права. Цей принцип властивий для будь-якої діяльності й затверджений Конституцією України. Функціонування принципу верховенства права охоплює механізм забезпечення надійності та передбачуваності, який ґрунтується на нормі «управління згідно із законом». Тобто державні органи діють відповідно до чинного законодавства, а тому приймають рішення з дотриманням загальних правил і принципів.

Не менш важливим є принцип відкритості, який полягає в можливості активних дій громадян та їх об'єднань щодо обговорення проектів нормативно-правових актів чи застосування інших інструментів державного регулювання. Реалізація принципу відкритості в повному обсязі дає змогу політикам, управлінцям, які відповідають за прийняття рішень, бути в курсі зміни суспільної думки, а також мати змогу мобілізувати суспільну підтримку.

Оскільки медичні послуги, як уже зазначалося вище, належать до суспільних благ, а галузь охорони здоров'я населення фінансується в основному за рахунок бюджету держави (53,1 %) й коштів домогосподарств (41,1 %), громадяни України та платники податків повинні мати змогу своєчасно отримувати надійну й релевантну інформацію про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. Саме тому дотримання принципу прозорості є просто необхідною умовою державного регулювання охорони здоров'я.

Зважаючи на те, що «... охорона здоров'я – один із пріоритетних напрямів державної діяльності» [4], до основних принципів державного регулювання охорони здоров'я пропонуємо зарахувати принцип пріоритетності, який передбачає першочерговий розгляд питань і підвищену увагу державних органів влади до проблем, що стосуються зазначеної сфери.

Для уникнення надмірного впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання варто дотримуватися принципу доцільності, який передчає обґрунтування необхідності використання методів державного регулювання під час вирішення проблеми, що існує.

До принципів державного регулювання зараховують і принцип збалансованості, який означає забезпечення балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян і держави. У сфері охорони здоров'я дотримання його є вкрай важливим, оскільки мета діяльності

суб'єктів господарювання-постачальників медичного обладнання, медикаментів та інших товарів і послуг, необхідних для нормального функціонування закладів охорони здоров'я, – отримання прибутку, мета держави – забезпечити громадянам реалізацію їх конституційного права на безкоштовну медицину, мета громадян – отримати якісні медичні послуги, а мета закладів охорони здоров'я – сприяти досягненню поставлених цілей вищепереліченими сторонами.

Зауважимо, що ефективна діяльність закладів охорони здоров'я можлива за умови здійснення послідовної, системної регуляторної діяльності держави, що відповідатиме цілям державної політики, а також планам із підготовки проектів регуляторних актів. Тому до принципів державного регулювання зараховуємо і принцип передбачуваності.

Наступний – принцип ефективності. Він полягає в забезпеченні внаслідок державного регулювання досліджуваної сфери максимально можливих позитивних результатів (зниження захворюваності, збільшення тривалості життя та ін.) за мінімально можливих витрат ресурсів суб'єктів господарювання, громадян і держави.

Дотримання зазначених принципів дозволить покращити стан галузі охорони здоров'я та сприятиме проведенню ефективних реформ у цій сфері.

Проведення ґрунтовних перетворень структурних і функціональних засад системи охорони здоров'я потребує послідовної, чіткої взаємодії всіх суб'єктів державної політики охорони здоров'я – елементів інституційного механізму охорони здоров'я. До них зараховуємо: громадян та їх об'єднання, Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Раду національної безпеки і оборони України, органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, заклади охорони здоров'я та лікарів, які практикують приватно.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Поняття «державне регулювання» є відмінним від поняття «державне управління», оскільки воно впливає не тільки на об'єкт регулювання, а й на середовище його функціонування.

Через приналежність охорони здоров'я до

сфери послуг державне регулювання цієї галузі має певні особливості, які слід урахувати під час вибору інструментів цього регулювання.

Одним з основних методів державного регулювання медичної галузі визначено правове регулювання, оскільки і адміністративне регулювання, і економічне здійснюються на підставі відповідних нормативно-правових актів, які є основним інструментом правового регулювання.

До принципів державного регулювання охорони здоров'я запропоновано зараховувати такі принципи: верховенства права; відкритості; прозорості; пріоритетності; доцільності; збалансованості й ефективності.

Сформована нормативно-правова база базується на правових нормах, які нерідко містять суперечливі положення, у результаті чого виникають підстави для їх неоднозначного тлумачення. Це породжує додаткові проблеми функціонування охорони здоров'я, що негативно впливає на якість надання медичних послуг. Тому вважаємо за доцільне враховувати концептуальні підходи щодо державного регулювання охорони здоров'я, сформульовані в даному дослідженні, під час внесення змін у відповідні законодавчі акти, що дозволить усунути наявні суперечності у правовому регулюванні охорони здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладун З. С. Концептуальні засади державно-правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я населення : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Медичне право України: проблеми становлення та розвитку» (19–20 квітня 2007 року) / З. С. Гладун. – Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право». – С. 73–79.
2. Загорський В. С. Управління фінансовими ресурсами закладів охорони здоров'я : монографія / В. С. Загорський, З. М. Лободіна, Г. С. Лопушняк. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 276 с.
3. Конституція України [Електронний ресурс] : прийнята 28.06.1996 р.

- № 254к/96- ВР : в редакції від 15.05.2014 р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 18.05.2016). – Назва з екрана.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я [Електронний ресурс] : Закон України прийнятий 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 18.05.2016). – Назва з екрана.
 5. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини [Електронний ресурс] : Указ Президента України, прийнятий 25.08.2015 р. № 501/2015. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/501/2015/page> (дата звернення: 19.05.2016). – Назва з екрана.
 6. Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» у 2015 році [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України, прийняте 04.03.2015 р. № 213-р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213-2015-%D1%80> (дата звернення: 19.05.2016). – Назва з екрана.
 7. Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Указ Президента України: прийнятий 27.09.2013 р. № 532/2013. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/532/2013> (дата звернення: 19.05.2016). – Назва з екрана.
- conference «The medical right for Ukraine: problems of becoming and development».* (pp. 73–79). Lviv: Vydavnytstvo LOBF «Medyt-syna i pravo» [in Ukrainian].
2. Zahorskyi, V. S., Lobodina Z. M. & Lopushniak, H. S. (2010). Upravlinnia finansovymy resursamy zakladiv okhorony zdorovia [Management of establishments of health protection financial resources]. Lviv: LRIDU NADU [in Ukrainian].
 3. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254к/96-VR [The Constitution of Ukraine (1996, June 28). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (accessed 8 April 2016) [in Ukrainian].
 4. Zakon Ukrainy «Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorov'ia»: pryiniaty 19 lyst. 1992 roku № 2801- X II [Law of Ukraine «Basic Laws of Ukraine on Health Care» from November 19 1992, № 2801-XII]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (accessed 15 April 2016) [in Ukrainian].
 5. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro zatverdzhennia Natsional'noi strategii u sferi prav liudyny»: pryiniaty 25 aug. 2015 roku № 501/2015 [Decree of President of Ukraine «About claim of National strategy in the field of human rights» from August 25 2015, № 501/2015]. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/501/2015/page> (accessed 12 April 2016) [in Ukrainian].
 6. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia planu zakonodavstva z vykonannya Programy diial'nosti Kabinetu Ministriv Ukrainy ta Strategii stalogo rozvytku «Ukraina-2020» u 2015 rotsi» pryiniaty 04 mar. 2015 roku № 213-r. [Order of Cabinet of Ministers of Ukraine «About claim of plan of measures on implementation of Program of activity of Cabinet of Ministers of Ukraine and Strategy of steady development of «Ukraine-2020» in 2015», from March 04 2015, № 213-r.]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213-2015-%D1%80> (accessed 13 April 2016) [in Ukrainian].
 7. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Strategiu rozvytku derzhavnoi molodizhnoi polityky na period do 2020 roku» pryiniaty 27 ver. 2013

REFERENCES

1. Hladun, Z. S. (2007). Kontseptual'ni zasady derzhavno-pravovogo rehuliuвання vidnosyn u sferi okhoronu zdorov'ia naseleння [Conceptual principles of state-legal regulation of relations in the field of public health]. Proceedings from *I Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsia «Medychne pravo Ukrainy: problemy stanovlennia ta rozvytku» – I Allukrainian research and practice*

roku № 532/2013 [Decree of President of Ukraine «About Strategy of development of public youth policy on a period to 2020» from September 27 2013, № 532/2013]. Re-

trieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/532/2013> (accessed 13 April 2016) [in Ukrainian].

Г. С. Лопушняк, доктор економічних наук, професор (Государственное высшее учебное заведение «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», Технологічно-естествознавчий університет імені Яна і Енджея Снядецьких в Бидгощі (Польща); **Е. А. Іваненко** (Научно-исследовательский экономический институт Министерства экономического развития и торговли). **Theoretical aspects of government regulation of health care in Ukraine.**

Аннотация. В условиях нестабильной финансово-политической ситуации, ограниченного государственного финансирования, сфера здравоохранения в Украине характеризуется неспособностью предоставлять качественную и доступную медицинскую помощь населению. Несмотря на большое количество научных разработок в исследуемой сфере, все еще имеет место недостаточная разработанность ее теоретических и организационных аспектов. В то же время, от четкого и научно обоснованного осмысления сущности того или иного понятия на теоретическом уровне, определения принципов и особенностей соответствующего процесса и зависит любая сфера научных исследований и эффективность проведенных мероприятий в этой сфере. **Целью** статьи является анализ теоретических основ государственного регулирования здравоохранения и разработка предложений по их усовершенствованию. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов: анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** Обоснована необходимость государственного регулирования здравоохранения и выделены его особенности, задания и принципы. Акцентируется внимание на правовом регулировании здравоохранения и его проблемах. Разработаны предложения относительно усовершенствования государственного регулирования здравоохранения на основе предложенных концептуальных подходов. **Практическая значимость результатов исследования.** В результате исследования обосновано отличие понятий «государственное управление» и «государственное регулирование»; доказана необходимость соблюдения принципов государственного регулирования здравоохранения и выявлены определенные противоречия отдельных положений действующего законодательства. В результате анализа нормативно-правовой базы как основного инструмента государственного регулирования выделены основные задачи отмеченного процесса.

Ключевые слова: государственное регулирование, государственное управление, здравоохранение.

G. Lopushnyak, Dc. Econ. Sci., Prof. (Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy (Poland); **E. Ivanenko** (Research economic institute of Ministry economic development and trade). **Theoretical aspects of government regulation of health care in Ukraine.**

Summary. The purpose of the article. The health care is characterized as helpless to give quality and accessible medicare to the population, in the terms of the financial and political situation, the limited government funding. Quality and availability of this medicare in a large measure are depended on efficiency of government regulation of health care. At the same time, from clear and scientifically - reasonable comprehension of essence of that or other concept at theoretical level, determination of principles and features of corresponding process and any sphere of scientific researches and efficiency of the conducted measures depend in the field of it. For this reason research of theoretical aspects of government regulation of health care is actual. Objective of the article – to analyse of theoretical principles of government regulation of health care and to develop of suggestions in relation to their improvement. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following methods: analysis and synthesis, systematization and generalization.

Findings. The necessity of government regulation of health care is reasonable and distinguished his features, tasks and principles. Attention is accented on the legal adjusting of health care and his

problems. Suggestions are worked out in relation to perfection of government regulation of health care on the basis of the offered conceptual approaches. **Practical value.** As a result of research the difference of concepts “state administration” and “government regulation” are reasonable; the necessity of observance of principles of government regulation of health care is well-proven and certain contradictions of separate positions of current legislation are educed. Principles are described that it follows to use for application of government regulation of the investigated industry. The basic tasks of the marked process are distinguished as a result of analysis of normatively-legal base as basic instrument of government regulation. Making alteration to the legislative acts on the basis of the offered conceptual approaches of government regulation of health care will allow to the state to improve the state of functioning of industry.

Keywords: government regulation, state administration, health care.

SOME INSTITUTIONAL ASPECTS OF THE POST-SOCIALIST TRANSITION: FROM THE COMMAND ECONOMY TO MARKET ECONOMY

V. TROFIMOV, PhD, Prof.

(Trade Co-operative University of Moldova, Chisinau city);

P. FRASILA,

(CEO Telemoldova plus,
Romania, Iași city)

Summary. Purpose. The article is devoted to the research of the essential analysis of the post-socialist transition aspects: from the command economy to market economy. Institutional aspects of the transition process with different characteristics is observed in the article. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** Established that the transition is a natural status quo of motion and change of any system, on other development coordinates, in most cases to higher top quality situation; is a normal state of our world systems, an intrinsic component of the changing and rebecoming in new conditions; a revolutionary process triggered after the collapse of communist regimes and which was manifested in the economic, social, political fields, had to include mandatory the following components: liberalization of economic activities, macroeconomic stability, restructuring of the economy and privatization, institutional and legal reforms. **Practical value.** The transition process, especially when it is between two modes of production, between two types of societies with different characteristics, is an extremely complex process, medium and long term, the success of the action depending on how those called to carry out the radical reforms succeed in these actions, overwhelmingly changing the foundations of the old system, implementing new elements but, above all, preparing and using human resources corresponding to new requirements, new realities, new goals.

Keywords: transition, transition process, liberalization, restructuring, privatization, command, economy, market economy, transition economy.

Introduction. The starting point (regardless the country) was the need to move, to overcome the socialist state of the country where were imposed specific principles and characteristics, such as state property, unique state and party government, economic centralism, but also the so-called democratic one, the trend of values and social class uniformization, the excessive indoctrination of the masses etc.

Purpose. The main objectives of the article are to provide the essential analysis of the post-socialist transition aspects: from the command economy to market economy.

Result. The former socialist countries oriented towards the market economy, were different *not*

only according to the level from which they started, but also according to the runway speeds, the mode of resource management, the established objectives, so the transition period to the market economy was shorter or longer for each of the countries concerned [1].

These countries in transition, among which Romania and Republic of Moldova, had to face strong difficulties, confronting a number of major problems that affected their development [2], problems widely discussed in the scientific literature and which we intend to explore further.

High unemployment. The rising and increasing unemployment was probably the most serious issue of the transition period, because it mas-

sively affected the labor force, which in the socialist system “benefited” of employment security and wage – often symbolic, but secure and timely. The transition from the work organization at the socialist enterprises to a market economy meant privatization of enterprises and even disappearance of economic units.

Because to stay on the market and to be effective an entity should make profit, achievable through the increase of labor productivity (aspect, that especially in the case of Romania and Moldova, had no chance of success), or the dismissal of personnel, ie its entry into unemployment. Moreover, “exploded” the hidden unemployment, where the labor force formally remained employed at the enterprise, but because it did not really function, the staff was forced to take long-term unpaid leaves.

On the other hand, in order to absorb the quasi-majority of the available labor force in the economy, the socialist state, which was the owner of all means of production, hired more than required staff for the smooth functioning, as it would have happened under market conditions. This large amount of work that loaded enterprises expenditure was the main cause of socialist economic units maladjustment to the new harsh realities from the beginning of the last decade of the last century.

The most serious thing we want to highlight in the cases of Romania and Republic of Moldova, is the fact that were not taken on time and operative the measures for retraining the workforce dismissed from all sectors of national economy, including the budgetary one. Also, no firm attention was given to the possibility of attracting foreign investments in the economy, which could “absorb” the labor force surplus created.

Inflation. In the new conditions of transition, the plenary manifestation of inflation, overlapped over the cyclicity of the economic and financial crises, took place on the level of the privatized economic entities, ie enterprises (companies, organizations) that have quickly moved from central planning and prices imposed by the state at prices that were formed depending on the supply-demand game of the specific market.

The philosophy of the market economy is based on making profit, therefore, on the profitability of enterprises. Hence the desire of some entrepreneurs of our economy to maximize the price of products and services, in the situation they considered possessing a monopoly, or their products found the desired segment, “a market

niche”, and the demand being high (until other competitors appeared) they have increased the price and recorded the so-called super profit.

We mention that in the transitional economy and even more so in the free market economy, between the two major “evils” of economy - *inflation* and *unemployment*, we believe that “the smaller evil”, if it can be called so, is the *unemployment*, because not all the active labor force is unemployed at a certain time, but only certain sectors and categories of workers or employees, while *inflation* is represented by a general rise in price at the entire national economy level and beyond, affecting alike and in the same time all sectors of the economic and social life of a country.

These two major macroeconomic phenomena – unemployment and inflation, where the “smaller evil” is unemployment, determined adequate answers from economic-political-social policy makers from the states that already possessed an adequate economic infrastructure, so that they could successfully face the strong economic and financial crisis unleashed in 2008.

Lack of entrepreneurship and managerial skills. A significant characteristic of the transition countries was that linked to the managerial and especially entrepreneurial component. It is normal that the shift from centralized management, directed from the center, to the competitive market economy, meant finding, but mainly, training in the shortest possible time the managers and entrepreneurs, able to develop a certain business, to assume the risk of the respective enterprise and to organize the activity in a way and to combine specifically the production factors, so that the business survive and make profit. But the historical experience was lost, and most citizens were confident that the state will ensure them against the global competition and the “invasion” of capitalism, as well against losing their jobs. The consequence was that a great part of the workers and employees were inactive in this situation, becoming unproductive and ineffective, knowing that the situation will not change.

Corruption and inequalities. Overall, both in socialism and capitalism, the corruption exists. But in the transition period to the market economy it manifested with particular intensity. And what is happening today with reference to the scandalous corruption breakthroughs (for example, in Romania with DNA actions on a large scale, or the theft of one billion dollars from the Moldavian banking

system) proves that the scourge is more ancient and deeply rooted, and also that the revealed phenomenon is due to the long period of transition, with oftenly untransparent realities.

At the same time, the collapse of the old existing relations, the existence of corruption, of influence paddling and abuses led to extreme worsening of the economic, social, educational, cultural inequalities, aspects that resulted into poverty and unemployment for some, and for others – to fast enrichment, oftenly unjustified and obscure.

At the same time, the transition is a natural *status quo* of motion and change of any system, on other development coordinates, in most cases to higher top quality situation. We believe that *transition is a normal state of our world systems, an intrinsic component of the desire for change and rebecoming in new conditions*. We also believe that *transition* as a revolutionary process triggered after the collapse of communist regimes and which was manifested in the economic, social, political fields, had to include mandatory the following components [3]:

a. *Liberalization* of economic activities in order to achieve the requirements of market mechanisms and the removal of trade barriers and other barriers on the way of goods and services circulation;

b. *Macroeconomic stability* by implementing appropriate monetary and fiscal economic policies, especially braking and keeping inflation under control;

c. *Restructuration of the economy and privatization*, which eliminates the state monopoly over the economy, the economic entities are created and operate according to the requirements of market economy, as well as the need to create a strong financial sector. But sometimes these processes have led to the disappearance of some units that could become profitable, to the emergence of striking inequalities, the appearance of mafiotic interest groups, corruption and influence peddling. The inability of the new state to face new tasks, requirements, blows received from these interest groups, the inability to find practical solutions to the economy, in many former socialist states resulted into a heavy exodus of the working age population, and lately – students, towards western states in order to achieve a higher standard of living and education, corresponding to their skills.

d. *Institutional and legal reforms*, as the new economy and statute to be achieved stipulated

the existence of some institutions absolutely necessary for the state and a good governance, but which in their turn, had to be attracted within the field of the new requirements of countries with consolidated democracies, promoting the rule of law.

Conclusion. As a partial conclusion to the above presented, we wish to emphasize that the transition process, especially when it is between two modes of production, between two types of societies with different characteristics, is an extremely complex process, medium and long term, the success of the action depending on *how those called to carry out the radical reforms succeed in these actions*, overwhelmingly changing the foundations of the old system, implementing new elements but, above all, *preparing and using human resources corresponding to new requirements, new realities, new goals*.

In this context, we found suggestive the words of Thomas Edward Lawrence, known better as “Lawrence of Arabia” who underlined that any activity, in any action, in order to achieve a certain goal, needs a head: “not intelligence, not counsel, and not political wisdom, but the flame of enthusiasm that could light up the desert from one end to another.” [4].

Namely people who would use their entire stock of knowledge, abilities, communication skills, courage and predisposition to risk and whose intellectual, physical and will powers to ensure the achievement of the proposed goals.

REFERENCES (IN LANGUAGE ORIGINAL)

1. Capcelea, V. *Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, paradoxurile, eșecurile și avatarurile ei*, Chișinău, Ed. ARC, 2012.
2. Gîrbu, V. *Economia Republicii Moldova în lumina recentei crize economice mondiale*, în revista Akademos, nr. 4 (19), 2010.
3. Guțu, I. *Republica Moldova: economia în tranziție*, Chișinău, Ed. Litera, 1998.
4. Kideckel, D. *România postsocialistă. Munca, trupul și cultura clasei muncitoare*, Ed. Polirom, Iași, 2010.

5. Lawrence, T. E. *Revoltă în deșert / Revolt in the Desert*, Ed. Polirom, Iași, 2015.
6. Pasti, Vladimir. *Noul capitalism românesc*, Ed. Polirom, Iași, 2006.
7. Stokovic, Igor, Skuffic, Lorena (2006), *Transition process in South East Europe compared to the Central European transition countries*. Retrieved from www.ideas.repec.org (accessed 17 March 2016)
8. Trofimov, Victoria et al. *Stabilizarea și creșterea economică: aspecte metodologice, probleme, soluții*, Chișinău, CEP USM, 2007.
9. Vasilescu, Gr., Grosu, V. *Tranziția spre democrație a Republicii Moldova. Rolul dimensiunii internaționale*, în *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*, nr. 2 (150), 2009.
3. Guțu, I. (1998). *Republica Moldova: economia în tranziție [Moldova: economy in transition]*. Chișinău: Litera [in Romanian].
4. Kideckel, D. (2010). *România postsocialistă. Munca, trupul și cultura clasei muncitoare [Post-socialist Romania. Work and working class culture]*. Iași: Polirom [in Romanian].
5. Lawrence, T. E. (2015). *Revoltă în deșert [Revolt in the Desert]*. Iași: Polirom [in Romanian].
6. Pasti, V. (2006). *Noul capitalism românesc [The new Romanian capitalism]*. Iași: Polirom [in Romanian].
7. Stokovic, I. & Skuffic, L. (2006). *Transition process in South East Europe compared to the Central European transition countries*. Retrieved from www.ideas.repec.org (accessed 17 March 2016).

REFERENCES

1. Capcelea, V. (2012). *Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, paradoxurile, eșecurile și avatarurile ei [Moldovan transition: phases, structural dimensions, paradoxes, failures and its avatars]*. Chișinău: ARC [in Romanian].
2. Gîrbu, V. (2010). *Economia Republicii Moldova în lumina recenteii crize economice mondiale [Moldova's economy in conditions of recent world economic crisis]*. În *revista Akademos – Magazine Akademos*, 4 (19) [in Romanian].
8. Trofimov, V. et al. (2007). *Stabilizarea și creșterea economică: aspecte metodologice, probleme, soluții [Stabilization and growth: methodological issues, problems, solutions]*. Chișinău: CEP USM [in Romanian].
9. Vasilescu, Gr. & Grosu, V. (2009). *Tranziția spre democrație a Republicii Moldova. Rolul dimensiunii internaționale [Moldova's transition to democracy. The role of the international dimension]*. În *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice – The Journal of Philosophy, Sociology and Political Science*, 150) [in Romanian].

В. Трофимов, кандидат економічних наук, професор (Кооперативно-торговельний університет Молдови, Кишинів); **П. Фрасіла** (Seo Telemoldova plus, Ясси, Румунія). **Деякі інституційні аспекти постсоціалістичного переходу від командної до ринкової економіки.**

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні постсоціалістичних аспектів перехідного періоду від командної економіки до ринкової економіки. У статті розглянуто інституційні аспекти процесу переходу за різними характеристиками. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Установлено, що перехідний період є природним статус-кво руху та зміни будь-якої системи, це нормальний стан світових систем, невід'ємний компонент змін у нових умовах, революційний процес, який повинен включати в себе такі компоненти: лібералізація економічної діяльності; макроекономічна стабільність; реструктурування економіки та приватизації, інституційних і правових реформ. **Практична значущість результатів дослідження.** Процес переходу, особливо коли мова йде про перехід між двома

типами виробництва з різними характеристиками, є надзвичайно складним процесом у середньостроковій і довгостроковій перспективі. Його успіх залежить від того, хто покликаний проводити радикальні реформи, запровадження нових елементів, підготовки й використання людських ресурсів, які відповідають новим вимогам, новим реаліям, новим цілям.

Ключові слова: перехід, перехідний процес, лібералізація, реструктуризація, приватизація, командна економіка, ринкова економіка, перехідна економіка.

В. Трофимов, кандидат економічних наук, професор (Кооперативно-торговий університет Молдови, Кишинев); **П. Фрасила** (Geo telemoldova plus, Ясси, Румунія). **Некоторые институциональные аспекты постсоциалистического перехода от командной к рыночной экономике.**

Аннотація. *Цель* статьи заключается в исследовании постсоциалистических аспектов переходного периода от командной экономики к рыночной экономике. В статье исследованы институциональные аспекты процесса перехода по различным характеристикам. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Установлено, что переходный период является естественным статус-кво движения и изменения любой системы, это нормальное состояние мировых систем, неотъемлемый компонент изменений в новых условиях, революционный процесс, который должен был включать в себя следующие компоненты: либерализация экономической деятельности, макроэкономическая стабильность, реструктурирования экономики и приватизации, институциональных и правовых реформ. **Практическая значимость результатов исследования.** Процесс перехода, особенно когда речь идет о переходе между двумя типами производства с различными характеристиками, является чрезвычайно сложным процессом в среднесрочной и долгосрочной перспективе. Его успех зависит от того, кто призван проводить радикальные реформы, внедрение новых элементов, подготовки и использования человеческих ресурсов, которые соответствуют новым требованиям, новым реаліям, новым целям.

Ключевые слова: переход, переходный процесс, либерализация, реструктуризація, приватизація, командная экономика, рыночная экономика, переходная экономика.

ОСНОВНЫЕ ЗАДАЧИ НОРМИРОВАНИЯ И СТАНДАРТИЗАЦИИ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ

МОХАММАД КХИР ФАЛАХ Щ АЛЬКАЙДЕХ

(Харьковский национальный университет радиоэлектроники)

Аннотация. Цель статьи заключается в теоретическом обосновании необходимости использования качественных нормативных материалов и их исследовании на предприятиях строительной отрасли. Статья посвящена исследованию нормативной документации Украины в строительной отрасли, анализу ведущих организаций и институтов Украины, которые занимаются разработкой и совершенствованием нормативной базы по организации нормирования труда в Украине в сфере строительства. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач достигнуто с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, дедукции, научной классификации, систематизации и обобщения. **Результаты.** Изучены государственные и ведомственные нормативные документы, которые используются в проектировании, строительстве и эксплуатации объектов строительства, что позволит специалисту ориентироваться во всем многообразии нормативных документов, регламентирующих строительную деятельность в Украине, и в дальнейшей профессиональной деятельности. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье подчеркнута значимость использования нормативной документации, регулирующей выполнение основных требований и норм в строительстве. Основные научные положения статьи можно использовать в практике строительных предприятий.

Ключевые слова: нормирование труда, стандартизация, нормативная документация, государственные стандарты, строительные нормы.

Постановка проблемы в общем виде и связь с важнейшими научными или практическими задачами. Нормативное обеспечение строительства формируется в процессе нормо- и законотворчества и определяется научно-техническим прогрессом. При этом нормы и нормотворчество относят к производственно-технической деятельности, а законы и законотворчество – к технико-экономической деятельности. К законам и подзаконным актам могут быть отнесены различные постановления правительственных органов, создаваемые в процессе законотворчества, которым подчиняются нормы и нормотворчества, то есть для теоретического понимания значения нормирования в строительстве необходимо четкое понимание существующих нормативных материалов, что и показывает актуальность исследования.

Анализ последних исследований и публикаций. Основными исследователями в данной

области науки являются О. Ю. Беленкова [1], С. В. Климов [2], Г. С. Макарова, А. Б. Мельников, П. С. Рогожин и др.

Формирование целей статьи (постановка задачи). Целью исследования является теоретическое обоснование необходимости использования качественных нормативных материалов и их исследование на предприятиях строительной отрасли.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Основными заданиями стандартизации и нормирования в строительстве, согласно Государственным строительным нормам (ДБН А.1.1-1-93), являются [3]:

- проведение единой технической политики и создание единой системы нормативных документов (НД);
- обеспечение надежности и безопасности объектов строительства;
- установление требований, обеспечива-

ющих здоровые и безопасные условия труда и быта в населенных пунктах, зданиях, сооружениях, предприятиях, которые проектируются;

- обеспечение надлежащего научно-технического уровня и качества строительства на основе внедрения достижений науки, техники и передового опыта в практику проектирования и строительства, производства строительных конструкций, изделий и материалов;

- рациональное использование земель, природных ресурсов и охрана окружающей среды;

- сокращение инвестиционного цикла и повышение эффективности капитальных вложений;

- экономия материальных, энергетических и трудовых ресурсов;

- усовершенствование организации проектирования и инженерных изысканий, сметного дела, строительства и производства строительных конструкций, изделий и материалов;

- создание совмещенных норм технологического и строительного проектирования.

НД Украины в области строительства подразделяются на следующие виды: государственные стандарты – ГОСТ; государственные строительные нормы – ГСН; ведомственные строительные нормы – ВСН; региональные строительные нормы – РСН; технические условия – ТУ.

Как НД Украины в области строительства применяются документы бывших СССР и УССР до их замены или отмены, а также международные, региональные и национальные стандарты, нормы и правила других государств, которые входят в «Перечень нормативных документов в области строительства, действующих на территории Украины».

ГОСТ Украины устанавливают организационно-методические и общетехнические требования к объектам строительства и промышленной продукции строительного назначения, они обеспечивают их разработку, производство (изготовление) и эксплуатацию (использование) [4]. ГОСТы утверждаются Министерством регионального развития, строительства и жилищно-коммунального хозяйства Украины (далее – Минрегион Украины соответственно постановлению Кабинета Министров Украины от 28 декабря 2011 № 1390).

ГСН Украины разрабатываются на продук-

цию, процессы и услуги в области градостроительства (изыскания, проектирование, территориальная деятельность, строительство, реконструкция и реставрация объектов строительства, планировка и застройка населенных пунктов и территорий), а также в области организации, технологии, управления и экономики строительства [5]. ГСН утверждаются Минрегионом Украины.

ВСН Украины разрабатываются при отсутствии ГСН или необходимости установления требований, превышающих (дополняющих) требования ГСН, с учетом специфики деятельности организаций и предприятий этого ведомства, и утверждаются данным ведомством.

РСН Украины содержат региональные правила застройки населенных пунктов и территорий, разрабатываются и утверждаются в соответствии с порядком, установленным Законом Украины «Об основах градостроительства».

ТУ устанавливают требования к конкретным видам промышленной продукции строительного назначения, ее изготовления, упаковки, маркировки, приемки, контроля и испытаний, транспортировки и хранения. ТУ утверждаются заинтересованными организациями.

Повышение эффективности нормирования труда специалистов строительной отрасли начинается с оценки его качества. Такая оценка должна включать два направления комплексного анализа: изучение качества применяемых на предприятии норм труда для нормирования труда рабочих специалистов; количественную оценку достигнутого уровня нормирования по предприятию в целом и в его наибольших подразделениях.

Для осуществления комплексного анализа необходим целый ряд аналитических показателей, которые основываются на объективной экономической информации. Источниками такой информации являются нормативные материалы, планово-экономические расчеты, материалы бухгалтерского и статистического учета. Достоверность и полнота используемой информации способствуют точности оценок и уменьшению трудоемкости оценочных процедур. Современная практика ведения хозяйства свидетельствует, что на большинстве строительных предприятий аналитическая работа относительно нормирования труда совсем запущена. Это объясняется несколькими причинами [3]:

– уменьшением внимания к нормированию как одной из функций управления производством на фоне таких проблем, как спад производства, недостаток оборотных средств, высокая цена энергоресурсов;

– недостаточной теоретико-методологической разработкой процедур анализа;

– низким уровнем профессиональной подготовки значительной части нормировщиков, которая мешает широкому использованию математических методов и компьютерной техники;

– перегруженностью нормировщиков другими работами текущего характера, которые нередко даже не входят в их функциональные обязанности, например, учет выполненной работы, ведение табельного учета, начисление заработной платы и т. п. На организационно-техническое обоснование прогрессивных норм и их внедрение, выявление устарелых или ошибочных норм, совершенствование нормативной базы, тщательную аналитическую работу у нормировщиков при таких условиях не хватает времени.

На сегодняшний день разработкой и совершенствованием нормативной базы по организации нормирования труда в Украине в сфере строительства занимается Минрегион Украины. Минрегион обеспечивает формирование и реализует государственную региональную политику, государственную жилищную политику и политику в сфере строительства, архитектуры, градостроительства, жилищно-коммунального хозяйства.

Министерство формирует государственную политику в таких сферах: архитектурно-строительного контроля и надзора; контроля в сфере жилищно-коммунального хозяйства; информатизации; электронного управления, формирования и использования национальных электронных информационных ресурсов; развития информационного общества.

В соответствии с Приказом Минрегиона от 02.12.2010 № 470 «О создании и обеспечении функционирования Центрального фонда строительных норм» выполнение функций по хранению и обеспечению функционирования Центрального фонда строительных норм возложено на Государственное предприятие «Укрархстройинформ» (03037, г. Киев, ул. М. Кривоноса, 2 А, тел. 249-36-20, e-mail: uabi90@ukr.net).

Согласно постановлению Кабинета Министров Украины от 23 июня 2010 N 483 «Об утверждении Положения о центральном фонде строительных норм и Типового положения о фонде отраслевых строительных норм», держатель Центрального фонда, в соответствии с возложенными на него задачами, обеспечивает подготовку текстов государственных строительных норм к изданию, а также распространение и официальное обнародование текстов государственных строительных норм [5].

При издании государственных строительных норм ГП «Укрархстройинформ» несет ответственность за соответствие официального текста в контрольном экземпляре государственных строительных норм, который хранится в Центральном фонде.

В случае издания, воспроизведения или распространения государственных строительных норм другим юридическим или физическим лицом ГП «Укрархстройинформ» не несет ответственность за несоответствие текста распространяемого документа его официальному тексту или за следствия, вызванные применением распространенного документа.

Выводы из указанных проблем и перспективы дальнейших исследований в данном направлении. Выводом исследования является теоретическое обоснование и ознакомление с государственными и ведомственными нормативными документами, которые используются в проектировании, строительстве и эксплуатации объектов строительства, что позволит специалисту ориентироваться во всем многообразии нормативных документов, регламентирующих строительную деятельность в Украине, и в дальнейшей профессиональной деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Беленкова О. Ю. Система методів управління розвитком будівельного підприємства / О. Ю. Беленкова // Економіка та держава. – 2007. – № 9. – С. 38–42.
2. Клімов С. В. Організаційно-технологічне забезпечення будівництва : навч. посіб. / С. В. Клімов. – Рівне : НУВГП, 2012. – 126 с.

3. Макарова Г. С. Аналіз економічного потенціалу підприємств будівельної галузі Донецько-Придніпровського регіону [Електронний ресурс] / Г. С. Макарова // Науковий журнал «Вісник ДонНУЕТ». – 2011. – № 4 (52). – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal> (дата звернення: 16.04.2016). – Назва з екрана.
4. Мельников А. Б. Особенности обеспечения экономической безопасности на предприятиях строительной отрасли / А. Б. Мельников, И. В. Снимщикова, С. В. Маркова // Теория и практика общественного развития. – 2011. – № 1. – С. 245–250.
5. Рогожин П. С. Економіка будівельних організацій: підручник / П. С. Рогожин, А. Ф. Гойко. – Київ : Видавничий дім «Скарби», 2011. – 448 с.
2. Klimov, S. V. (2012). Orhanizatsiino-tekhnologichne zabezpechennia budivnytstva [Organizational and technological support construction]. Rivne: NUVHP [in Ukrainian].
3. Makarova, H. S. (2011). Analiz ekonomichnoho potentsialu pidpriemstv budivelnoi haluzi Donetsko-Prydniprovskoho rehionu [Analysis of economic potential construction enterprises Donetsk-Dnieper region]. Naukovyi zhurnal «Visnyk DonNUET» – *Bulletin of Donetsk National University of Economics and Trade: Collected papers*, 4 (52). Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/portal> (accessed 16 April 2016) [in Ukrainian].
4. Mel'nikov, A. B., Snimshhikova, I. V. & Markova, S. V. (2011). Osobennosti obespechenija jekonomicheskoy bezopasnosti na predpriyatijah stroitel'noj otrasli [Features of economic security in the construction industry enterprises]. *Teorija i praktika obshhestvennogo razvitija – Theory and practice of social development*, 1, 245–250 [in Russian].
5. Rohozhyn, P. S. & Hoiko, A. F. (2011). *Ekonomika budivelnikh orhanizatsii [The economy of construction companies]*. Kyiv: Vydavnychi dim «Skarby» [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Bielienskova, O. Iu. (2007). Systema metodiv upravlinnia rozvytkom budivelnogo pidpriemstva [System management development construction company]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, 9, 38–42 [in Ukrainian].

Мохаммад Кхір Фалах Щ Алькайдех (Харківський національний університет радіоелектроніки). **Основні завдання нормування і стандартизації в будівництві.**

Анотація. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні необхідності використання якісних нормативних матеріалів та їх дослідженні на підприємствах будівельної галузі. Стаття присвячена дослідженню нормативної документації України в будівельній галузі, аналізу провідних організацій та інститутів України, які займаються розробкою і вдосконаленням нормативної бази з організації нормування праці в Україні у сфері будівництва. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: аналізу й синтезу, дедукції, наукової класифікації, систематизації та узагальнення. **Результати.** Вивчено державні та відомчі нормативні документи, які використовуються у проектуванні, будівництві та експлуатації об'єктів будівництва, що дозволить фахівцеві орієнтуватися в усьому різноманітті нормативних документів, які регламентують будівельну діяльність в Україні, і в подальшій професійній діяльності. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті наголошено на значущості використання нормативної документації, яка регулює виконання основних вимог і норм у будівництві. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці будівельних підприємств.

Ключові слова: нормування праці, стандартизація, нормативна документація, державні стандарти, будівельні норми.

Mohammad Khier Falah Sh Al-qaaydeh (Kharkov National University of Radio Electronics). **Main objectives regulation and standardization constructions.**

Summary. The purpose of the article is theoretical justification of need to use high-quality standard of materials and their study on the construction industry enterprises. The article investigates the normative documents of Ukraine in the construction industry, the analysis of the leading organizations and institutions of Ukraine, who are engaged in the development and improvement of the regulatory framework for the regulation of labor organization in Ukraine in the sphere of construction. **Methodology of research.** The solution of the article tasks accomplished through such scientific and special methods of research: analysis and synthesis, deduction, scientific classification, systematization and generalization. **Findings.** Theoretical substantiation and introduction of state and departmental regulations, which are used in the design, construction and operation of the building, which will allow a specialist to navigate in a variety of normative documents regulating construction activities in Ukraine and in the future professional activity. **Practical value.** The article highlighted the role and importance of the use of normative documents regulating the implementation of the basic requirements and standards in construction. Main scientific article can be used in the practice of construction enterprises.

Keywords: regulation of labor, standardization, regulatory documentation, state standards, building codes.

АДАПТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ КОРПОРАТИВНЫМИ ПРАВАМИ

Го Цзяфей

(Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина)

Аннотация. Цель статьи заключается в обосновании необходимости адаптивного управления корпоративными правами государства. Предложена адаптивная модель управления корпоративными правами государства. Обобщены показатели оценивания эффективности управления корпоративными правами государства. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, системного подхода, экономико-математического моделирования. **Результаты.** Предложено использование адаптивного подхода к управлению государственными корпоративными правами. Разработаны структура и модель адаптивного управления государственными корпоративными правами. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье предложены показатели эффективности, что позволит корректировать стратегию управления корпоративными правами государства на всех этапах адаптивного управления. Основные научные положения статьи можно использовать для регулирования государственных корпоративных прав.

Ключевые слова: корпоративные права, государство, управление корпоративными правами, адаптивная модель.

Постановка проблемы в общем виде и связь с важнейшими научными и практическими задачами. На данном этапе развития экономики Украины, которая находится под влиянием экономического и политического кризиса, управление государственными корпоративными правами происходит в условиях неопределенности и недетерминированности таких процессов, как динамика валового внутреннего продукта, состояние национальной валюты, инфляционные процессы и т. д. Все эти процессы усиливают уязвимость национальной экономики и, как следствие, снижают рентабельность государственных предприятий, которые сильно зависимы от дотаций с государственного бюджета.

В этих условиях необходимость определения стратегии управления корпоративными правами государства напрямую связана с необходимостью разработки методических подходов к обоснованию выбора одного из возможных направлений государственной политики касательно управления корпоративными

правами государства:

- повышение микроэкономической эффективности государственных предприятий;
- сокращение государственных предприятий;
- сочетание государственной и частной собственности.

Анализ последних исследований и публикаций. Многоаспектность проблематики управления государственными корпоративными правами обусловлена широтой научных исследований отечественных и зарубежных специалистов, среди которых Е. В. Арефьева, Р. Р. Баглей, О. В. Бедзай, О. А. Гавриш, Я. С. Головина, О. А. Гришнова, Н. Е. Деева, В. А. Евтушевский, Л. А. Захарченко, И. А. Игнатъева, О. О. Илюхин, М. В. Карвацкий, О. С. Кислый, В. В. Коваль, О. М. Кондратюк, Н. В. Корж, П. В. Круш, И. О. Лебедь, Т. В. Момот, Т. Л. Мостенская, О. С. Поважный, М. О. Попова, И. Л. Сазонец, В. П. Третьяк, М. В. Хацер и др.

Однако, сложность формирования страте-

гии управления государственными корпоративными правами и необходимость повышения обоснованности принятия оптимального решения требует разработки стохастической модели, которая будет построена на основе вероятностей различных гипотез и позволит увеличить гибкость долгосрочных планов.

Формулирование целей статьи (постановка задачи). Цель статьи – разработать теоретико-методические аспекты использования адаптивного подхода к управлению государственными корпоративными правами.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Государство является основным субъектом экономических отношений и одновременно их регулятором. В современных условиях функционирования национальной экономики практически все вопросы корпоративного сектора лежат в рамках правового поля. Для национальной экономики Украины вопрос государственного регулирования является особо важным. По мнению ряда авторов, среди которых можно назвать О. В. Манойленко, В. Ю. Лысина [3, с. 319], Украине необходимо запустить новый цикл деловой активности, который предусматривает не только модернизацию производственного потенциала реального сектора экономики,

но и пересмотр значения государства как регулятора корпоративных отношений и субъекта хозяйствования.

Таковыми моделями, которые учитывают неопределённость влияния факторов и позволяют приспособиться к динамично меняющейся внешней среде, являются адаптивные модели. Процесс адаптации социально-экономической системы, которой и является национальная экономика, можно определить как способность системы обнаруживать целенаправленное приспособляющееся поведение в сложных средах, а также сам процесс приспособления. Адаптация к среде, которая характеризуется высокой неопределённостью, позволяет системе обеспечивать достижение некоторых существенных целей в условиях недостаточной априорной информации [4, с. 153–154].

Поскольку адаптивная модель предусматривает несколько вариантов действий системы, которая отображает содержание и свойства ее внутренней организации, процесс управления корпоративными правами государства выглядит как портфель стратегий, реализация которых в зависимости от значений текущих индикаторов будет способствовать повышению логичности, а следовательно эффективности управления корпоративными правами (рис. 1).

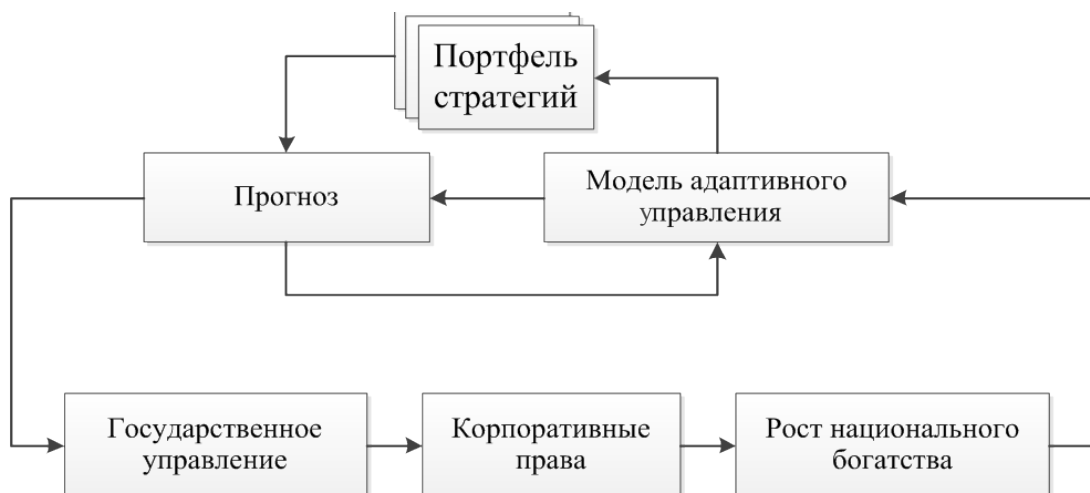


Рис. 1. Структура адаптивного управления корпоративными правами государства

Для обеспечения обоснованности сценарного развития в составе портфеля страте-

гий необходимо наличие информационной базы, в которой будут отображены основные

параметры модели (их текущее состояние) и динамика изменений показателей моделей для выявления тенденций развития и последующего прогнозирования. Эффективность выбранной стратегии будет определяться путем соотношения ожидаемых и полученных результатов в разрезе определенных этапов.

Наличие сильных отклонений в исходящих показателях должно инициировать пересчет контрольных показателей и пересмотр выбранной стратегии. Для этого процесс управления государственными корпоративными правами должен быть циклическим и непрерывным (рис. 2).

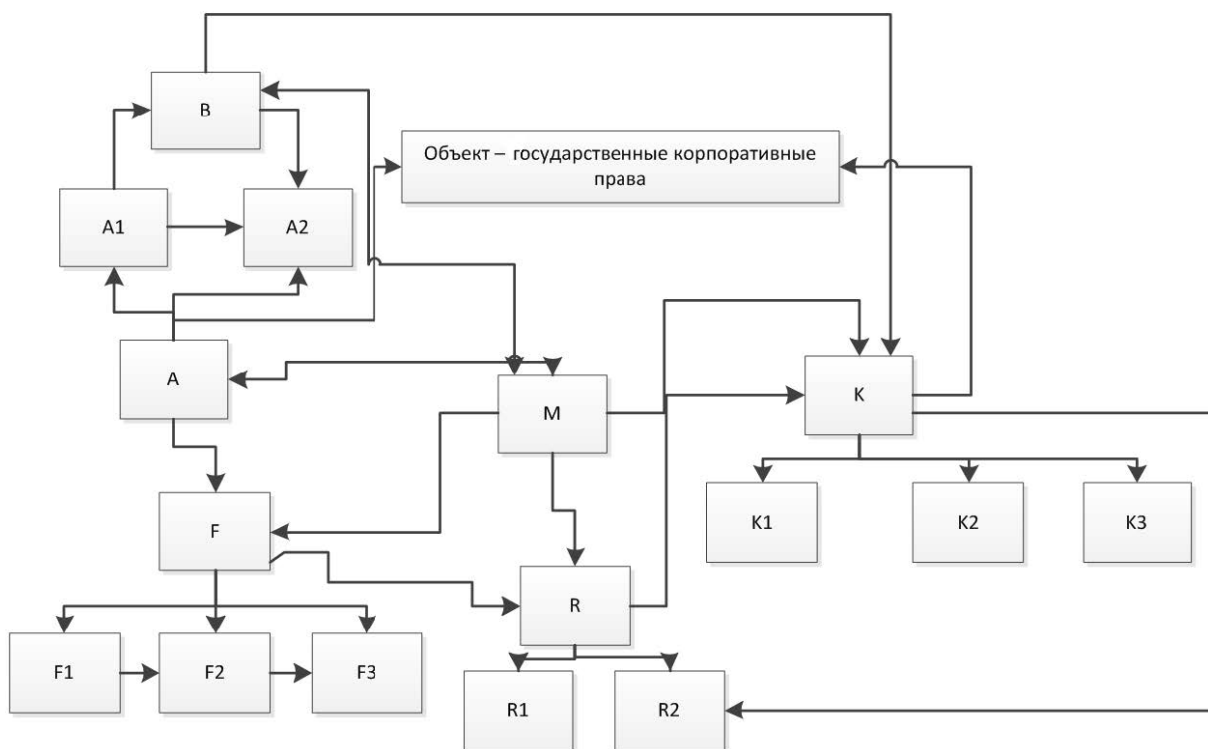


Рис. 2. Модель системы адаптивного управления корпоративными правами государства (авторская разработка):

А – аналитический блок; *А1* – модуль выбора показателей; *А2* – модель поточного оценивания; *В* – блок формирования информационной базы; *F* – блок формирования портфеля стратегий; *F1* – модуль формирования целей; *F2* – модуль определения задач; *F3* – модуль выбора методов государственного регулирования; *К* – блок контроля за эффективностью государственного управления корпоративными правами; *К1* – модуль оценивания промежуточных результатов; *К2* – модуль оценивания итоговых результатов; *К3* – модуль оценивания эффективности; *М* – блок моделей; *R* – блок реализации и коррекции стратегии государственного регулирования; *R1* – модуль реализации стратегии; *R2* – модель коррекции стратегии

Рассмотрим детально составляющие предложенной модели. Блок А – анализатор, который отвечает за аналитическую составляющую адаптивной модели. Модуль А1 отвечает за выбор показателей и индикаторов оценивания текущего состояния объекта управления, а модуль А2 – за анализ текущего состояния объекта управления. Главной целью любого корпоративного развития является увеличе-

ние синергетического эффекта от совместной согласованной деятельности участников корпоративных отношений в процессе формирования, использования и распределения результатов использования капитала акционерного общества [2]. Особенности управления корпоративными правами государства являются свойства, которые требуют учета в модели. В отличие от предприятий, цели управления

государственными корпоративными правами включают не только получение прибыли, а и повышение благосостояния населения и увеличение продуктивности экономики. В связи с интеграцией Украины в Евросоюз среди целей

оценивания состояния работы компании с государственным участием важным направлением является оценка экологической составляющей, которой предложено дополнить социальные и экономические показатели (табл. 1).

Таблица 1

Показатели оценивания текущего состояния объекта управления

Экономические показатели	Социальные показатели	Экологические показатели	Показатели оценивания устойчивости корпоративного управления
Дивиденды на одну акцию.	Уровень корпоративной социальной ответственности.	Энергоэффективность предприятия.	Прозрачность процедур управления.
Прибыль на одну акцию.	Степень защищенности прав акционеров.	Экологичность сырья.	Качественный уровень проведения аудита.
Рыночная стоимость акции.	Безопасность труда.	Экологичность предоставляемых услуг.	Соблюдение прав акционеров.
Размер налогов.	Охрана здоровья персонала.	Экологичность оборудования.	Уровень риска, связанный с участием государства как акционера.
Рыночная стоимость предприятия.	Социальные программы.	Экологичность отходов	Степень вероятности банкротства.
Затраты.	Квалификация персонала.		Инвестиционный имидж
Рентабельность инвестиций.	Количество рабочих мест		
Стоимость чистых активов.			
Поступление по налогам			

Блок В – формирование информационной базы. Данный блок отвечает за информационную составляющую процесса принятия решения и содержит отчеты по показателям за прошедшие периоды, что позволит обеспечить взаимодействия предложенной модели с информационной системой, способной повысить эффективность управления государственным управлением корпоративными правами.

Блок F отвечает за формирование портфеля стратегий. Учитывая, что только соединение и синхронизация альтернативных стратегий сможет обеспечить рентабельность государственных предприятий, портфель стратегий государственного управления корпоративными

правами являет собой набор видов стратегий, в котором оптимальным образом сочетаются цели, возможности предприятия, факторы внешней и внутренней среды, методы и инструменты управления. При этом каждая стратегия, входящая в портфель, будет иметь иерархическую структуру корпоративной, деловой и функциональной стратегий.

Модуль F1 – формирование целей системы государственного управления корпоративными правами. В отличии от частных коммерческих предприятий направления развития государственных предприятий должны быть представлены многоцелевым вектором, компоненты которого будут обеспечивать влияния

предприятия на макро- и микроуровень экономики:

1) реализация правительственных установок макроэкономического регулирования;

2) реализация установок микроэкономического регулирования.

Модуль F2 связан с формированием задач управления на основе определения целей управления. Основные такие задачи в зависимости от целей управления: организация продажи корпоративных прав на конкурсной основе; развитие вторичного рынка ценных бумаг; усиление государственного влияния на предприятие; усовершенствование нормативно-правовой базы; ликвидация или реструктуризация корпорации; передача полномочий по управлению корпоративными правами государства уполномоченным органам управления и хозяйственным структурам; создание государственных холдинговых компаний

в процессе приватизации государственных предприятий; отчуждение закрепленных в государственной собственности пакетов акций акционерных обществ; увеличение инвестиций в предприятие [1, 5].

Модуль F3 – выбор методов управления. Методы государственного регулирования в сфере корпоративного управления связаны с реализацией правовой, экономической, антимонопольной и социальной политики государства на рынке капитала, инвестиционных товаров и на рынке труда с целью поддержания необходимого баланса между интересами общества и целями хозяйствующих субъектов.

Блок М отвечает за взаимодействие совокупности моделей, отвечающих за оптимизацию и прогнозирование результатов государственного управления корпоративными правами. Взаимодействие моделей адаптивного управления приведено на рис. 3.

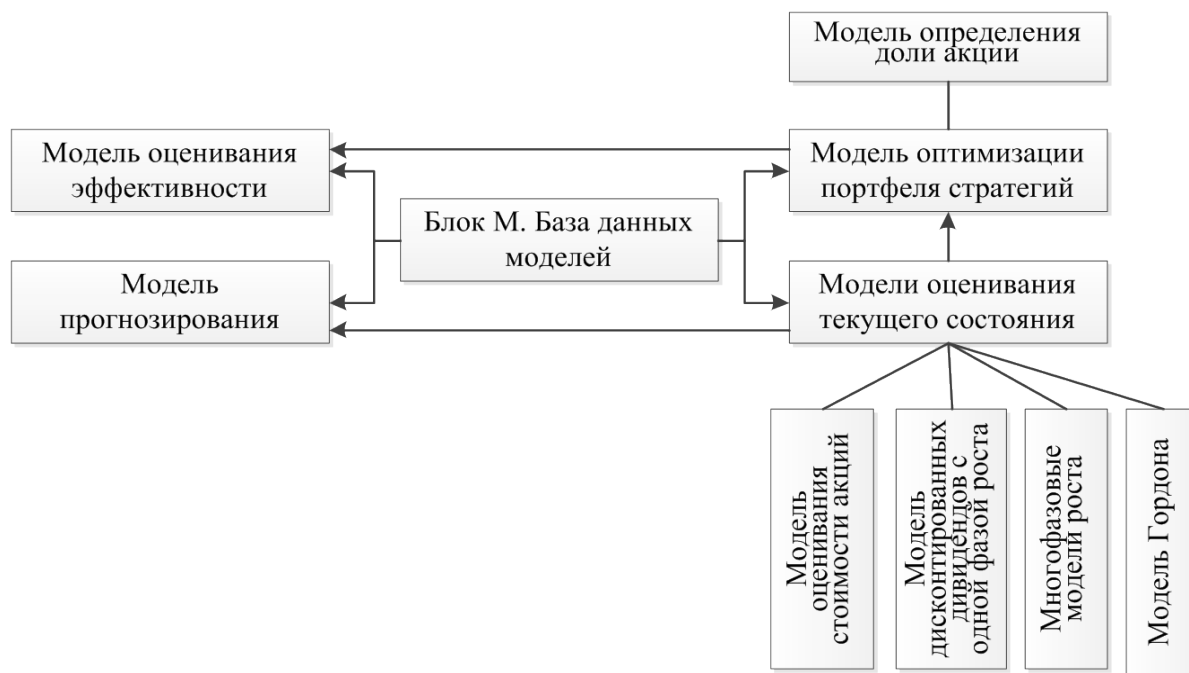


Рис. 3. Взаимодействие моделей адаптивного управления

Модели оценивания текущего состояния связаны с оцениванием стоимости акций и дивидендов.

Блок R – реализация и коррекция стратегии управления корпоративными правами государства. Входящими данными для этого этапа являются данные оценки текущего состояния предприятий, выбранная стратегия управле-

ния государственными корпоративными правами, показатели оценивания промежуточных результатов управления. Следует заметить, что разработка предложений и мероприятий по реализации или коррекции выбранной стратегии зависит от состояния и особенностей деятельности каждого из исследуемых предприятий, наличия и эффективности использования ин-

струментов и методов государственного регулирования, факторов внешней среды. Таким образом, разработанные рекомендации должны взаимодействовать с показателями блока контроля и оценки эффективности существующей системы управления.

Блок К – контроль за реализацией стратегии и оценивание ее эффективности. Целью введения данного блока является необходимость оперативного совершенствования и повышения эффективности системы управления государственными корпоративными правами, определения дальнейших перспектив развития и обоснования необходимых корректировок стратегических целей. Модуль К1 – оценивание промежуточных результатов, Модуль К2 – оценивание итоговых результатов и Модуль К3 – оценивание эффективности определяют различные направления контроля степени реализации и эффективности управленческих решений касательно государственных корпоративных прав, достижения определенных стратегических целей, эффективности использования бюджетных ресурсов методом сравнения фактических результатов деятельности с плановыми, установление взаимозависимостей между результативностью выбранной стратегии развития и полученными показателями оценивания деятельности предприятий.

Выводы из указанных проблем и перспективы дальнейших исследований в данном направлении. Предложенный адаптивный подход к управлению корпоративными правами государства позволит сопоставить существующую практику корпоративного управления рассматриваемого субъекта хозяйствования с действующими законодательными нормами Украины, рекомендациями иностранных специалистов в сфере управления акционерными обществами, а также определить «слабые» места в структуре управления акционерным обществом, что будет способствовать избежанию возможных конфликтных ситуаций в будущем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон України «Про Фонд державного майна України» [Електронний ресурс] : прий-

нятий 9 груд. 2011 р. № 4107-VI. – Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4107-17>. – Назва з екрана.

2. Курінний О. В. Проблеми оцінки ефективності управління корпоративними правами в акціонерних товариствах / О. В. Курінний, Н. О. Волошко // Проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 208–213.
3. Манойленко А. В. Методи державного фінансового регулювання корпоративного сектору економіки / А. В. Манойленко, В. Ю. Лисенко // Проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 319–323.
4. Клебанова Т. С. Математические модели трансформационной экономики : учеб. пособие / Т. С. Клебанова, Е. В. Раевнева, К. А. Стрижиченко, Л. С. Гурьянова, Н. А. Дубровина. – 2-е изд., стер. – Харьков : ИД «Инжэк», 2006. – 280 с.
5. Орлова Н. С. Механізми державного регулювання корпоративних відносин в Україні / Н. С. Орлова, С. С. Настюк // Теорія та практика державного управління. – 2009. – Вип. 2. – С. 211–217.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro Fond derzhavnoho maina Ukrainy»: pryiniatyi 9 hrud. 2011 roku № 4107-VI [The Law of Ukraine on State Property Fund of Ukraine from December 9 2011, № 4107-VI.]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4107-17> (accessed 20 May 2016) [in Ukrainian].
2. Kurinnyi, O. V. & Voloshko, N. O. (2013). *Problemy otsinky efektyvnosti upravlinnia korporatyvnymy pravamy v aktsionerlykh tovarystvakh* [Problems of assessing the effectiveness of corporate rights in joint stock companies]. *Problemy ekonomiky – Problems of Economics*, 3, 208–213 [in Ukrainian].
3. Manoilenko, A. V. & Lysenko, V. Iu. (2015). *Metody derzhavnoho finansovoho rehuli-*

- uvannia korporatyvnoho sektoru ekonomiky [Methods of the economy corporate sector state regulation] *Problemy ekonomiky – Problems of Economics*, 4, 319–323 [in Ukrainian].
4. Klebanova, T. S., Raevneva, E. V., Strizhichenko, K. A., Gur'janova, L. S. & Dubrovina, N. A. *Matematicheskie modeli transformacii jekonomiki [Mathematical models of transformation economy]* (2nd ed.). Kharkov: Publishing House «Inzhnek», 2006. [in Ukrainian].
 5. Orlova, N. S., Nastiuk, S. S. (2009). **Mekhanizmy derzhavnoho rehuliuвання korporatyvnykh vidnosyn v Ukraini [Mechanisms of corporate relations regulation in Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration*, 2, 211–217 [in Ukrainian].**

Го Цзяфу (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна). **Адаптивне управління державними корпоративними правами.**

Анотація. Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності адаптивного управління корпоративними правами держави. Запропоновано адаптивну модель управління корпоративними правами держави. Узагальнено показники оцінювання ефективності управління корпоративними правами держави. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, системного підходу, економіко-математичного моделювання. **Результати.** Запропоновано використання адаптивного підходу до управління державними корпоративними правами. Розроблено структуру та модель адаптивного управління державними корпоративними правами. **Практичне значення одержаних результатів дослідження.** У статті запропоновано показники ефективності, що дозволить коригувати стратегію управління корпоративними правами держави на всіх етапах адаптивного управління. Основні наукові положення статті можна використовувати для регулювання державних корпоративних прав.

Ключові слова: корпоративні права, держава, управління корпоративними правами, адаптивна модель.

Guo Jiafei (V. N. Karazin Kharkiv National University). **Adaptive management of state corporate rights.**

Summary. The purpose of the article. The article is devoted to the questions of the adaptive management of state corporate rights. A model of adaptive management of state corporate rights is offered. **Estimating indicators of efficiency of management of state corporate rights are generalized.** **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematic approach, economic and mathematical modeling. **Findings.** It is proposed to use an adaptive approach to management of state corporate rights. Adaptive management of state corporate rights to develop a framework and model are developed. **Practical value.** In the article performance indicators are proposed: they will correct the strategy of of state corporate rights in all phases of adaptive management. Main scientific provisions of article can be used to adjust the state corporate rights.

Keywords: corporate rights, state corporate rights management, adaptive model.

II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 658.1.003.12:339.37

СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

В. А. ГРОСУЛ, доктор економічних наук, професор
(Харківський державний університет харчування та торгівлі);
Л. М. ШИМАНОВСЬКА-ДІАНИЧ, доктор економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні сукупності соціальних функцій, які реалізують у своїй діяльності підприємства й організації споживчої кооперації, та їх характеристики. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *Виявлено три групи соціальних функцій споживчої кооперації, які запропоновано визначати у формі можливих і реалізованих дій щодо задоволення соціальних потреб, а саме: соціально-трудова функція; функція соціального захисту та соціального менеджменту; соціально-комунікативні функції.* **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано, що реалізація соціальних функцій підприємствами й організаціями споживчої кооперації сприятиме їх розвитку та забезпечуватиме впровадження в діяльність системи споживчої кооперації не тільки особливий «соціальний» спосіб господарської діяльності, а й реалізацію нової парадигми мислення, що поєднує ефективні ринкові механізми із соціальним захистом від негативних наслідків сучасної економіки. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці управління підприємствами й організаціями різних форм власності.*

Ключові слова: підприємства, організації, споживча кооперація, управління, соціальні функції, соціально-трудова функція, функції соціального захисту та соціального менеджменту, соціально-комунікативні функції.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Одним із найстаріших і найбільш поширених видів кооперації є споживча кооперація як компонент соціальних відносин у сільській місцевості. Вона спрямовує і контролює дії людей в економіці, соціальній сфері, культурі, побуті,

сім'ї; має соціальний статус і виконує певні соціальні ролі. Крім того, споживча кооперація – це стабільна сукупність форм соціального життя, адже в ній відображаються специфіка місцевих звичаїв, традицій і правил поведінки, соціальні норми й соціальні статуси. Це соціально-економічна та культурна організація з комплексом установ, частина регуля-

торів суспільних відносин на селі [1, 2, 5, 6].

Разом із тим слід зазначити, що за останні роки перетворень в економіці України споживча кооперація опинилася у кризовій ситуації: скоротилася її соціальна база, знизилися обсяги господарсько-фінансової діяльності, значно погіршився фінансовий стан її підприємств та організацій. Проте, особливо це добре помітно в сільській місцевості, затребуваність споживчої кооперації не тільки окремими громадянами, а й суспільством загалом не зменшується. Тому дослідження сучасних інституційних проблем споживчої кооперації є важливим та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із початком перебудовних перетворень, особливо – після проголошення кооперативного руху одним із головних чинників реформування економіки, інтерес до дослідження проблем споживчої кооперації у вітчизняній науці значно зріс. З'явилися десятки нових досліджень. Найбільш значні роботи в галузі дослідження споживчої кооперації у сфері економічного аналізу пов'язані, головним чином, з іменами таких учених, як І. Вахітов, А. Крашенінников, І. Лукінов, О. Фрідман, М. Аліман, Я. Антонюк, В. Апопій, С. Бабенко, П. Балабан, М. Балабан, М. Байдаков, О. Березін, Л. Березіна, А. Бернвальд, Г. Бланк, В. Блістер, П. Вахрін, М. Виноградський, Є. Воронова, Ю. Гавриленко, В. Галюк, С. Гелей, В. Геєць, Я. Гончарук, А. Гребньов, Н. Голошубова, В. Жигалов, М. Івлів, В. Куценко, Л. Лігоненко, А. Мазаракі, Г. Макарова, В. Марцин, М. Овчарук, А. Панкратов, П. Саблук, В. Семчик, Н. Ушакова, Ф. Хміль, А. Чухно, Ю. Шемшученко та ін. Проте, в останні роки з'явилися роботи, які розглядають споживчу кооперацію як соціальний інститут, зокрема, авторами таких наукових робіт є: В. Власенко, Я. Барібіна, Л. Березіна, В. Гончаренко, Т. Костишина, І. Маркіна, А. Пантелеймоненко, Г. Скляр, В. Сторожук та ін. Ці роботи або присвячені всій системі споживчої кооперації, або досліджують окремі напрями її функціонування. Разом із тим потребують подальших досліджень питання, пов'язані з уточненням і розвитком саме соціальних функцій, які виконує як споживча кооперація в цілому, так і її організації і підприємства.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні су-

купності соціальних функцій, які реалізують у своїй діяльності підприємства й організації споживчої кооперації, та їх характеристики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз соціальних функцій споживчої кооперації неможливо проводити без знання витоків її розвитку, історичного досвіду виникнення, господарської діяльності та причин зникнення частини споживчих кооперативів. Тому, саме це й буде першим кроком нашого дослідження.

Виникнення як споживчих, так і інших кооперативів, зазвичай, пов'язують із розвитком капіталістичних відносин у суспільстві й утворенням системи капіталістичної економіки, але не завжди повністю розкривають глибинні причини їх появи. Справа в тому, що незалежно від правової форми їх організації, усі вони, тією чи тією мірою, є об'єднанням людей із метою задоволення своїх економічних і соціальних потреб. Саме тому, основою їх виникнення було те, що все суспільство, за організацією своєї господарської діяльності, представляло собою сукупність споживчих господарств. Але на всіх етапах розвитку людського суспільства в ньому завжди виділялися окремі спільноти людей, які організовували свої автономні й незалежні споживчі господарства. Можна стверджувати, що все різноманіття причин їх виділення з навколишнього суспільства зводиться до неузгодженості цілей певної групи людей із цілями всього суспільства, тобто до виникнення групових специфічних потреб і неможливості їх задоволення в панівній економічній системі. Особливістю існування окремих об'єднань людей було те, що вони змушені були захищати своє об'єднання від суспільства, з якого воно й виділилося, а відповідна нечисленність та економічна слабкість (у період виділення) окремих об'єднань змушувала їх застосовувати у своїй діяльності вдосконалені й багато в чому відмінні від інших методи господарювання [10–12].

Крім того, урахувавши, що рівень розвитку техніки й технології того часу був приблизно однаковий для всіх, то основні вдосконалення господарської діяльності стосувалися її організації: управління, участь членів, розподіл доходів і т. ін. Доцільність змін у господарюванні перевірялася на практиці: споживчі господарства або підтверджували ефективність внесе-

них змін (і тоді це господарство продовжувало розвиватися), або доводили їх неспроможність (у цьому випадку господарство розпадалося).

Для подальшого аналізу причин виникнення кооперативів потрібно зрозуміти, що кооперативні принципи не з'явилися з нічого, вони обґрунтовані багатовіковим досвідом, нехтування яким призводить до негативного результату й нині.

Продовжуючи історичний екскурс, слід зазначити, що у ХІХ ст. відбувалась докорінна та принципова зміна форм господарювання: розвивалися підприємницькі приватні підприємства й акціонерні товариства, які, як більш прогресивні форми, повсюдно заміняли споживчі форми господарювання. Цей період багато в чому був схожий на сучасний період розвитку українського суспільства: руйнується система соціальних та економічних відносин, відбувається різке розшарування суспільства не за соціальними, а за економічними ознаками [10–12].

Неможливість задоволення своїх (у першу чергу, економічних і соціальних) потреб в умовах історично сформованого капіталістичного суспільства змусила звернутися до перевіреного століттями способу виживання – створення споживчих товариств-кооперативів, що протистоять підприємницьким господарствам.

Новий етап виділення споживчих господарств з панівної капіталістичної економічної системи відбувся на якісно іншому рівні, який визначив відмінності кооперативів від раніше існуючих самостійних споживчих господарств: соціальною базою кооперативів стає переважна частина суспільства, а не окремі групи людей; змінюються пріоритети цілей і методи їх досягнення. На перше місце виходять економічні й соціальні мотивації, витісняючи мотивації релігійні й корпоративні; посилюються демократичні засади як результат демократизації всього суспільства та зміни пріоритетів цілей; удосконалення методів господарювання в кооперативах відбувається через об'єднання в якісно нові форми перевірених століттями методів ведення споживчих господарств і нових, підприємницьких, методів [10–12].

Як відомо, кооператив має подвійну природу: за своїми цілями – це споживче господарство; за методами досягнення цілей – це підприємницьке господарство; за способом роз-

поділу прибутку – це споживче господарство.

Із правової точки зору, виділення кооперативів з інших видів господарських об'єднань (як підприємницьких, так і споживчих) обґрунтовано так: існуюча, до поширення підприємницьких господарств, система господарювання тією чи тією мірою носила споживчий характер, а окремі господарства, які виділялися з неї, вкладалися в існуючу систему як її складові елементи, що були засновані на релігійних або корпоративних принципах, дотримувалися прийнятих у системі методів господарювання і у кінцевому підсумку зливалися із системою. Ці кооперативи, що виділилися з підприємницької системи господарювання, принципово відрізнялися від неї цілями господарювання, тому залишаються відокремленими [6, 8].

Виникнення різних видів підприємницьких господарств, часто заснованих на кооперації, зажадало введення поняття «кооператив», яке виділяє цей вид об'єднання людей із господарств підприємницького напрямку й підкреслює притаманний тільки кооперативу первісний зміст господарського співробітництва: співпраця з метою задоволення життєвих потреб, але, на відміну від докапіталістичних споживчих господарств, на підприємницьких засадах.

Нині процес формування і розвитку кооперації йде у напрямку розширення та різноманітності її інституційних елементів і розвитку соціально-орієнтованого характеру їх діяльності [3, 6, 11, 13].

Споживча кооперація – одна з найстаріших організаційних форм некомерційного сектора економіки, ставить собі за мету допомогу сільськогосподарським товаровиробникам у розвитку їх економіки й підвищенні ефективності виробництва, а також у вирішенні соціальних та економічних проблем мешканців сільської місцевості.

Визначаючи місце споживчої кооперації в системі некомерційного сектора економіки, перш за все, хотілося б відзначити, що існує ціла низка поглядів, позицій, точок зору на саму природу некомерційного сектора. Сутність їх зводиться до того, що споживча кооперація, як організаційно-правова форма, скоріше виняток для некомерційного сектора, ніж його закономірний продукт. Це пояснюється тим, що споживча кооперація, більшою мірою,

підпадає під критеріальні ознаки комерційного сектора економіки (одержання прибутку й розподіл його між учасниками виробництва). Проте, цільові функції споживчої кооперації та механізми управління нею, реалізуючись у системі некомерційних інтересів (надання допомоги пайовикам, безробітним, пенсіонерам тощо), і засновані на засадах демократичного врядування, дозволяють уважати споживчу кооперацію некомерційною структурою. Такий подвійний характер наведеної організаційно-правової форми дозволяє вважати кооперацію споживачів прикордонною перехідною формою від комерційної до некомерційної структури економіки, що поєднує в собі ознаки обох структур [11, 13].

Необхідно відзначити, що із приводу змісту кооперації як суспільного інституту також існує кілька точок зору. Кожна з них окремо не в змозі розкрити соціально-економічне значення кооперації, але, узагальнюючи трактування різних дослідників кооперативної теорії і практики, можна зробити висновок, що кооперація об'єднує у своєму понятті три складові: кооперація – форма праці; кооперація – господарське підприємство; кооперація – громадський рух.

З позицій соціологічного аналізу провідні напрями у визначенні системи споживчої кооперації в українських дослідженнях такі: 1) «економічний детермінізм» як напрям, що висуває економічні функції споживчої коопе-

рації в якості основних; 2) «соціологізований» напрям, який визнає високу роль соціальних функцій споживчої кооперації, виконання яких є можливим у разі ефективної реалізації економічних функцій; 3) «соціологічний» напрям, який визначає соціальні функції споживчої кооперації головними і віддає пріоритет їх розвитку [1–3, 5, 11, 13].

На нашу думку, споживча кооперація – це соціально-економічний інститут. Як відомо, соціальний інститут – це: постійно повторювані й такі, що відтворюються, відносини людей (наприклад, інститут шлюбу, інститут сім'ї, інститути державного адміністрування тощо); стійка сукупність людей, груп, установ, діяльність яких спрямована на виконання конкретних суспільних функцій, а будується ця діяльність на основі певних норм і правил. Отже, розрізняють чотири сфери життєдіяльності суспільства, до кожної з яких входять різні суспільні інститути й виникають різні суспільні відносини (рис. 1).

Виходячи з цього, ми виділили чотири найбільш загальні ознаки, які, на нашу думку, властиві споживчій кооперації як соціальному інституту:

1. Установки та зразки поведінки (взаємодопомога, солідарна відповідальність, повага до членів кооперативу та ін.). В останній чверті XX ст. кооператори різних країн активно обговорювали питання щодо змісту основних цінностей кооперації.

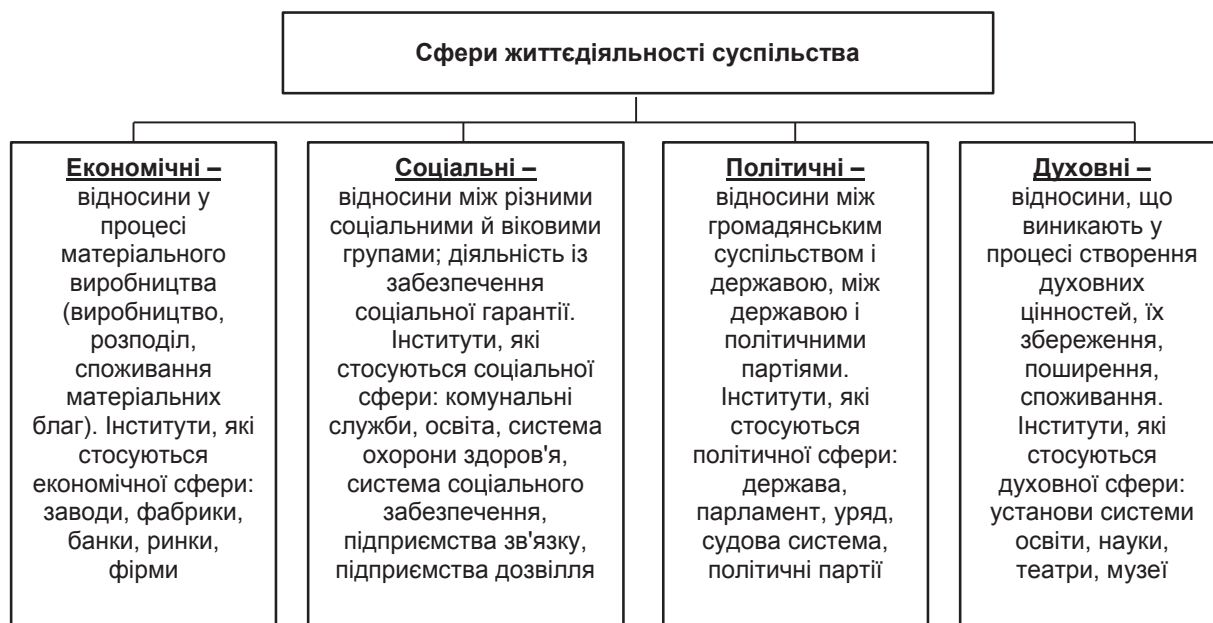


Рис. 1. Сфери життєдіяльності суспільства

У ході обговорення були висловлені пропозиції визнати в якості кооперативних цінностей самопомогу членів кооперативів, боротьбу за ліквідацію прибутку як головного мотиву кооперативної діяльності, задоволення потреб членів і їх участь у справах кооперативів та ін. У кінцевому підсумку світова кооперативна громадськість проголосила основні моральні, етичні цінності кооперації: взаємна допомога, демократія, рівність, справедливість і солідарність.

2. Унітарні культурні (фізичні) риси (магазини, заводи для виробництва та ін.). Родова ознака кооперативу – його власність на майно. Майно належить кожному даному кооперативу в цілому. Без майна, без капіталу неможлива нормальна економічна й соціальна робота кооперативу.

3. Усний і письмовий кодекси (статути, правові гарантії, закони, правила). Кооперативи є юридичними особами. Як юридична особа кооператив діє на підставі свого статуту, здійснює свою діяльність легально (на законних підставах).

4. Ідеологія (рівність членів, демократизм у кооперативі, добровільне, а не примусове членство, свобода торгівлі та ін.). Кооперативи – масові організації.

Отже, можна дати таке визначення споживчої кооперації як соціального інституту – це організовані об'єднання людей, які виконують певні соціально значимі функції, що забезпечують спільне досягнення цілей на основі тих соціальних ролей, які виконують їх члени та які задаються соціальними цінностями, нормами та зразками поведінки.

Кожен інститут виконує свою, характерну для нього, соціальну функцію. Ці функції дуже різноманітні, проте, основною функцією будь-якого соціального інституту є задоволення соціальних потреб, заради яких він був створений та існує. Для здійснення цієї функції кожному інституту доводиться виконувати низку додаткових функцій, що забезпечують спільну діяльність людей, які прагнуть до задоволення потреб (табл. 1).

Таблиця 1

Функції соціального інституту

Функція	Характеристика
Функція закріплення і відтворення суспільних відносин	Система правил і норм поведінки, що закріплюють, стандартизують поведінку кожного члена інституту й роблять цю поведінку передбачуваною
Регулятивна функція	Вироблений соціальним інститутом шаблон поведінки, норм і контролю, який регулює взаємовідносини між членами суспільства (тобто соціальний інститут як елемент соціального контролю)
Інтеграційна функція	Процеси згуртування, взаємозалежності та взаємовідповідальності членів соціальних груп, що відбуваються під впливом інституціоналізованих норм, правил, санкцій і систем ролей
Трансляційна функція	Передача соціального досвіду новим людям, які приходять у соціальний інститут, як за рахунок розширення соціальних кордонів інституту, так і зміни поколінь. Для цього в кожному інституті передбачений механізм, що дозволяє індивідам соціалізуватися до його цінностей, норм і ролей
Комунікативна функція	Поширення виробленої в інституті інформації як усередині інституту з метою управління та контролю за дотриманням норм, так і передача її під час взаємодії з іншими інститутами

На основі вищевикладеного нами були виявлені три групи соціальних функцій споживчої кооперації, які реалізуються її підприємствами й організаціями та які ми пропонуємо визначати у формі можливих і реалізованих дій щодо задоволення соціальних потреб: соціально-трудова функція; функція соціального захисту та соціального мен-

сиджменту; соціально-комунікативні функції (рис. 2).

Розглянемо більш детально ці функції і їх складові. Що стосується соціально-трудова функції, то до її складу входять: функція щодо задоволення потреб у праці; функція забезпечення можливості вибору сфери професійної діяльності; функція забезпечення матеріальної винагороди за трудову діяльність.

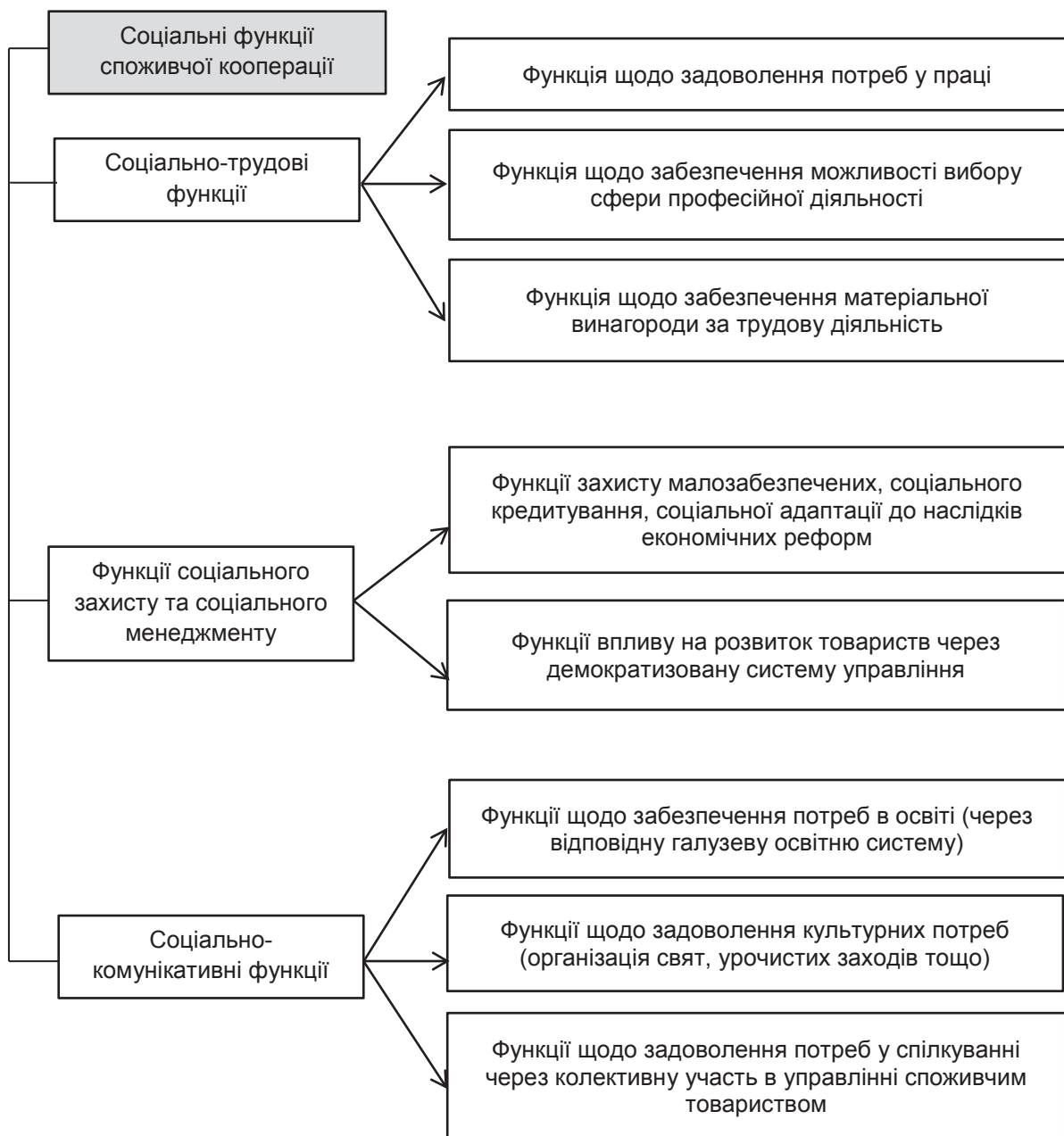


Рис. 2. Соціальні функції споживчої кооперації, які реалізують її підприємства й організації

Будучи націленими на задоволення потреб і запитів своїх членів, кооперативи піклуються про сталий розвиток суспільства загалом, наприклад, беручи участь у створенні додаткових робочих місць у країні.

Проблема зайнятості населення та її рішення – основний напрям боротьби з бідністю, одне з центральних завдань у цілісності кооперативних організацій усіх рівнів, що є втіленням у життя низки постанов Раді Укркоопспілки. Утворення нових робочих місць,

що обумовлює зростання чисельності працівників споживчої кооперації, безпосередньо пов'язане з розширенням обсягу діяльності діючих підприємств, введенням у дію нових підприємств. Якщо говорити про традиційні галузі діяльності – торгівля, громадське харчування, промисловість – це значною мірою зумовлене інвестиційними вкладеннями. Тому, цей шлях має обмежені можливості реалізації, а реальні резерви збільшення кількості робочих місць можуть бути закладені в розвитку

нетрадиційних для споживчої кооперації напрямів діяльності: торгівля медикаментами, сільськогосподарське виробництво, туристична діяльність, готельне господарство, борошномельне виробництво, розвиток сфери послуг і т. ін.

Слід відзначити особливу соціально-економічну роль сфери послуг. Пошиття і ремонт одягу та взуття, ремонт меблів, холодильників, теле- і радіоапаратури, фотоательє, перукарні, ритуальні послуги, виготовлення металовиробів та інші послуги, які задовольняють потреби сільського населення, покращують середовище проживання, звільняючи його від низки побутових клопотів. Розвиток сфери послуг, забезпечуючи створення додаткових робочих місць, сприятиме підвищенню рівня життя селян. Крім того, вони створюють можливість забезпечення занять таким соціально незахищеним верствам сільського населення, як пенсіонери й інваліди. Особливе соціальне значення може мати надання роботи на неповний робочий день для цих категорій населення. З огляду на те, що надання послуг є видом господарської діяльності, слід зазначити їх роль і у створенні валового доходу кооперативних організацій.

Крім того, у діяльності споживчої кооперації є серйозні можливості підвищення зайнятості сільського населення без створення нових робочих місць на основі його самозайнятості. Вони можуть бути пов'язані із залученням населення до економічного партнерства зі споживчою кооперацією через організацію закупівель сільськогосподарської продукції, лікарсько-технічної сировини, виробів народних промислів, продуктів індивідуальної трудової діяльності громадян на замовлення споживчої кооперації.

Споживча кооперація може реалізовувати можливості використання надомної праці та створювати умови для відродження народних промислів, збереження і розвитку національної культури, самобутності ремесел.

Одним із реальних механізмів забезпечення зайнятості населення може стати організація громадських робіт. Із кожним сільським жителем, який побажає працювати в системі споживчої кооперації на умовах громадських робіт, споживчі товариства можуть укласти строковий трудовий договір. При цьому підставою для прийняття його на роботу може бути направлення на участь у громадських ро-

ботах у конкретній кооперативній організації, видане органами служби зайнятості.

Важливою формою реалізації соціальної місії споживчої кооперації є її участь у формуванні доходів населення, а саме: оплата праці працівників споживчої кооперації та кооперативні виплати, передбачені чинним законодавством України. Кооперативні виплати обумовлені економічною участю пайовиків, яка виявляється в чотирьох формах: купівля товарів у підприємств споживчої кооперації; здача сільгосппродукції, непродовольчих товарів власного виготовлення організаціям споживчої кооперації; формування кооперативного капіталу (пайового фонду); кредитування організацій споживчої кооперації для поповнення оборотних коштів.

Усі форми економічної участі повинні бути оплачені, тобто економічна участь пайовиків обертається захистом їх соціальних інтересів, що виражається у формуванні їх доходів.

Щодо другої групи соціальних функцій, зокрема функцій соціального захисту та соціального менеджменту, то вона включає в себе: функції захисту малозабезпечених, соціального кредитування, соціальної адаптації до наслідків економічних реформ та функції впливу на розвиток товариства через демократизовану систему управління.

Споживча кооперація в кожному регіоні України має виступати надійним союзником місцевих органів влади в реалізації програм соціального захисту населення, а саме: надання підтримки та сприяння безробітним, малозабезпеченим. Це, перш за все, підвищення зайнятості населення, створення нових робочих місць, які відкриваються в разі розширення обсягів виробництва, освоєння нових видів послуг. Це закупівля всієї продукції, пропонуваної приватними садибами, продаж товарів у віддалених селах за єдиними для району цінами, пільги для ветеранів, інвалідів, малозабезпечених багатодітних сімей та ін. А що стосується функції впливу на розвиток товариств через демократизовану систему управління, то через об'єднання один з одним і через взаємну відповідальність кооперативи також можуть домогтися багато чого, особливо для посилення свого впливу на ринкову ситуацію і на політику уряду.

І, нарешті, третя група – соціально-комунікативні функції, що включає в себе: функції

щодо забезпечення потреб в освіті (через відповідну галузеву освітню систему); функції щодо задоволення культурних потреб (організація свят, урочистих заходів тощо); функції щодо задоволення потреб у спілкуванні через колективну участь в управлінні споживчим товариством.

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що кооперація як форма взаємодії людей бере на себе частину функцій щодо задоволення матеріальних і духовних потреб сільського населення.

Соціальна місія споживчої кооперації виявляється в тому, що здійснювані в межах цієї форми торгівля, громадське харчування, закупівля сільськогосподарської продукції, виробництво товарів, платні послуги, капітальне будівництво, сільськогосподарське виробництво, розвиток транспорту, освітні, медичні та санаторно-курортні послуги спрямовані на соціальну підтримку й захист сільського населення.

Протягом багатовікової історії суспільного розвитку існували певні види діяльності, якими займалися групи людей. Групові об'єднання забезпечували більш ефективну діяльність у порівнянні з індивідуальною: формально кооперативи різних видів з'явилися на європейському континенті в умовах розвитку товарно-грошових відносин у середині XIX ст.

У широкому сенсі кооперація – соціально-господарська організація (об'єднання кооперативів), у вузькому (кооперація праці) – форма організації праці, за якої люди беруть участь в одному або різних, але пов'язаних між собою процесах праці. Крім того, поняття «кооперація» вживається в різних значеннях для позначення сукупності кооперативів: об'єднують представників певних соціальних верств; здійснюють діяльність у різних регіонах країни; здійснюють діяльність у різних галузях економіки (споживча, виробнича, кредитна, сільськогосподарська, будівельна, житлова й т. ін.).

Ці кооперативи відповідають певним ознаками, під якими розуміють певні риси, які відрізняють їх від усіх інших громадських організацій і господарюючих суб'єктів. Основною відмінною ознакою кооперативу є одночасне поєднання у процесі діяльності двох сфер: соціальної й економічної.

Розглядаючи кооператив як соціальну організацію, можна виділити такі його специфіч-

ні ознаки: автономна асоціація, незалежна від уряду та інших державних структур, а також економічних суб'єктів різних організаційно-правових форм. Цінності кооперації, взаємно переплітаючись і доповнюючи один одного, є основою для розробки кооперативних принципів – правил, основних положень, якими повинні керуватися члени кооперативів, їх керівники та працівники у своїй соціально-економічній діяльності.

Система споживчої кооперації, яка із самого свого зародження в середині XIX ст. була чинником оптимального пристосування сільських жителів до жорстких умов ринкового господарювання, покликана зіграти особливу роль у їх соціальній адаптації до економічних і політичних перетворень, які відбуваються в нашій країні. Споживча кооперація і в колишні часи, і нині здійснювала не тільки торгівлю, виробництво, заготівлі, мобілізуючи мало використовувані у традиційному ринковому господарстві ресурси, а й виконувала важливі соціальні функції боротьби з бідністю і безробіттям, соціального партнерства мало-забезпечених і індивідуальних товаровиробників.

У сучасних умовах до вищеперелічених соціальних функцій споживчої кооперації приєдналися підготовка через систему власних закладів освіти фахівців високого професійного рівня й інші способи консолідації інтелектуальних ресурсів. Отже, система споживчої кооперації є не тільки особливим «соціальним» способом господарської діяльності, а й уособлює реалізацію нової парадигми мислення, що поєднує ефективні ринкові механізми з соціальним захистом від негативних наслідків сучасної економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко С. Г. Споживча кооперація України: етапи становлення, тенденції, сучасні пріоритети розвитку / С. Г. Бабенко // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. Діловий випуск. – 2006. – 20 жовт. – С. 24.
2. Бабенко С. Г. Українська кооперативна ідея в загальноєвропейському контексті / С. Г. Ба-

- бенко, С. Д. Гелей. – Київ : Вісті ЦССТУ, 2003. – 160 с.
3. Балабан П. Ю. Підприємницька діяльність у споживчій кооперації : теоретичні аспекти / П. Ю. Балабан, А. Ю. Рутгайзер // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Сер.: Економічні науки. – 2004. – № 1 (11). – С. 69–73.
 4. Боїн В. О. Управління організаційно-економічним механізмом розвитку конкурентоспроможності торговельних підприємств споживчої кооперації / В. О. Боїн // Вісник ОДЕУ, 2009. – № 4 (82). – С. 71–76.
 5. Ваніловський М. Українська кооперація: вимоги сьогодення і перспективи / Ваніловський М. // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. Діловий випуск. – 2006. – 1 груд. – С. 33.
 6. Геєць В. М. Кооперація вчора, сьогодні і завтра: науково-практичні аспекти / В. М. Геєць, Л. П. Горкіна // Споживча кооперація України: історичний досвід, сучасний розвиток, стратегічні орієнтири : зб. наук. допов. Всеукр. наук.-практ. конф. – Львів : ЛКА, 2010. – С. 21–44.
 7. Гончаренко В. В. Реформуючись, кооперація має зберегти соціальну функцію / В. В. Гончаренко // Голос України : від 06.12.2011. – № 229. – С. 6–7.
 8. Життя вимагає енергійних дій: із доповіді Владислава Гончаренка, голови правління Укоопспілки // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. – 2011. – 2 червня. – С. 2–3.
 9. Заходи поглиблення співпраці споживчої кооперації України з європейськими кооперативними організаціями як чинник прискорення євроінтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Monitor18/03.htm> (дата звернення: 15.05.2016). – Назва з екрана.
 10. Історія споживчої кооперації України : підруч. для студ. коопер. вузів / М. В. Аліман, С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей [та ін.]. – Львів : Ін-т українознавства НАН України, 1996. – 383 с.
 11. Скляр Г. П. Економічні умови і протиріччя розвитку споживчої кооперації в перехідній економіці : монографія / Г. П. Скляр. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 279 с.
 12. Споживча кооперація України: проблеми сучасного розвитку / В. В. Апопій, С. Г. Бабенко, Г. І. Башнянін [та ін.]. – Львів : Коопосвіта, 1999. – Кн. 1. – 366 с.
 13. Шимановська-Діанич Л. М. Організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств та організацій споживчої кооперації України: теорія і практика : монографія / Л. М. Шимановська-Діанич, В. А. Власенко. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. – 341 с.

REFERENCES

1. Babenko, S. G. (2006). Spozshyvcha kooperaciya Ukrainy: etapy stanovlennya, tendencii, suchasni prioriteti rozvitku [Consumer Cooperatives in Ukraine: stages of development, trends, current development priorities]. *Visti Centralnoyi spilki spozshivchih tovaristv Ukrainy. Dilovuy vypusk – Proceedings of the Central Union of Consumer Societies of Ukraine. Business edition*, 20 October, 24 [in Ukrainian].
2. Babenko, S. G. & Geley, S. D. (2003). *Ukrainska kooperativna ideya v zagalnoevropeyskomu konteksty [Ukrainian cooperative idea in the European context]*. Kyiv: Visti CSSTU [in Ukrainian].
3. Balaban, P. U. & Rutgaizer, A. U. (2004). *Pidpriemnicka dyalnist u spozshyvchiiy kooperacii: teoretichni aspekty [Business in consumer cooperatives: theoretical aspects]*. *Naukoviy vasnik Poltavskogo universitetu spozshyvchoi kooperacii Ukrainuy. Seriya «Ekonomiczni nauki» – Scientific Bulletin of Poltava University of consumer cooperatives in Ukraine: Collected papers. Series: Economics (1 (11))*, (pp. 69-73). – Poltava: RVV PUSKU [in Ukrainian].

4. Boin, V. O. (2009). Upravlinnia organizaciyno-ekonomichnim mehanizmom rozvitku konkurentospromozhnosti torgovelyh pidpriemstv spozshyvchoyi kooperacii [Management of organizational-economic mechanism of consumer cooperatives commercial enterprises competitive development]. *Visnik ODEU – Bulletin of Odessa national economic university: Collected papers.* (4(82)), (pp.71-76) [in Ukrainian].
5. Vanilovskiy, M. (2006). Ukrainska kooperaciya: vimogi sogoedennia i perspektyvi [Ukrainian cooperation: the requirements of the present and prospects]. *Visti Centralnoy spilki spozshyvchih tovaristv Ukrainy. Diloviy vipusk – Proceedings of the Central Union of Consumer Societies of Ukraine. Business edition,* 1 grud., 33 [in Ukrainian].
6. Geec, V. M. & Gorkina, L. P. (2010). Kooperaciya vchora, cyogodni i zavtra: naukovopraktychni ashektu [Cooperation Yesterday, Today and Tomorrow: scientific and practical aspects]. Proceedings from *Vseukrainska naukovopraktychna konferentsiia «Spozshyvcha kooperaciya Ukrainy: istorichnyi dosvid, suchasnyi rozvitok, strategichni orientury» – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Consumer cooperation Ukraine: historical experience, current development, strategic orientations»*. (pp. 21–44). Lviv: LKA [in Ukrainian].
7. Goncharenko, V. V. (2011). Reformuuchic, kooperaciya mae zberegty socialnu funkciu [At reforming, cooperation should preserve the social function]. *Holos Ukrainy – Voice of Ukraine,* 229, 6-7 [in Ukrainian].
8. (2011). Zshittya vimagaie energiy nich diy: iz dpoovidi Vladislava Goncharenka, golovy pravlinnia Ukoopspilky [Life requires vigorous action: report of Vladislav Goncharenko, Chairman of the Ukoopspilka Board]. *Visti Centralnoi spilki spozshyvchih tovaristv Ukrainy – Proceedings of the Central Union of Consumer Societies of Ukraine,* 2 June, Vol. 22, 2-3 [in Ukrainian].
9. Zahody poglyblennya spivpraci spozshyvchoyi kooperacii Ukrainy z evropeiskimi kooperativnimi organizaciyami yak chinnik priskorennya evrointegracii [Measures to deepen cooperation consumer cooperation of Ukraine with European cooperative organizations as a factor in the acceleration of European integration]. (n.d.). <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Monitor18/03.htm>. Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Monitor18/03.htm> (accessed 15 May 2016) [in Ukrainian].
10. Aliman, M. V., Babenko, S. G. & Geley, S. G. (1996). *Istoriya spozshyvchoyi kooperacii Ukrainy [History of Consumer Cooperatives in Ukraine]*. Lviv: In-t ukrainoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
11. Sklar, G. P. (2008). *Ekonomichni umovi i proturichcha rozvitku kooperacii v perehydny ekonomici [Economic conditions and contradictions of consumer cooperatives in transition economies]*. Poltava: RVV PUSKU [in Ukrainian].
12. Apopiy, V. V., Babenko, C. G. & Bashnyanin, G. I. (1999). *Spozshyvcha kooperaciya Ukrainy: problem suchasnogo rozvitku [Consumer cooperatives Ukraine: problems of modern development]*. (Vol. 1). Lviv: Kooposvita [in Ukrainian].
13. Shymanovska-Dianich, L. M. & Vlasenko, V. A. (2010). Organizaciyno-ekonomichnyi mehanizm upravlinnya rozvitkom pidpriemstv ta organizacij spozshyvchoyi kooperacii Ukrainy: teoriya i praktika [Organizational-economic mechanism of development of the enterprises and organizations of consumer cooperatives in Ukraine: theory and practice]. Poltava: RVV PUET [in Ukrainian]

В. А. Гросул, доктор экономических наук, профессор (Харьковский государственный университет питания и торговли); **Л. М. Шимановская-Дианич**, доктор экономических наук, профессор (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Социальные функции предприятий и организаций потребительской кооперации.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении совокупности социальных функций, которые реализуют в своей деятельности предприятия и организации потребительской кооперации, и их характеристике. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода.

Результаты. Выявлено три группы социальных функций потребительской кооперации, предложено определять в форме возможных и реализованных действий по удовлетворению социальных потребностей, а именно: социально-трудовые функции; функции социальной защиты и социального менеджмента и социально-коммуникативные функции. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что реализация социальных функций предприятиями и организациями потребительской кооперации будет способствовать их развитию и обеспечивать внедрение в деятельность системы потребительской кооперации не только особый «социальный» способ хозяйственной деятельности, но и реализацию новой парадигмы мышления, которая объединяет эффективные рыночные механизмы с социальной защитой от негативных последствий современной экономики. Основные научные положения статьи можно использовать в практике управления предприятиями и организациями различных форм собственности.

Ключевые слова: предприятия, организации, потребительская кооперация, управление, социальные функции, социально-трудовые функции, функции социальной защиты и социального менеджмента, социально-коммуникативные функции.

V. Grosul, Dc. Econ. Sci., Prof. (Kharkiv State University of Food Technology and Trade); L. Shimanovska-Dianich Dc. of Econ. Sci., Prof. (University of Ukoopsilka Poltava University of Economics and Trade). **Social functions of enterprises and organizations of consumer cooperation.**

Summary. Purpose. The purpose of the article is to identify the totality of social functions in implementing its activities enterprises and organizations of consumer cooperatives and their characteristics. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** Determined set of social functions in implementing its activities enterprises and organizations of consumer cooperatives. 3 groups revealed the social functions of the consumer cooperation, in the form proposed to determine possible and implemented actions to address social needs, namely: social and labor functions; function of social protection and social management and social and communicative functions. **Practical value.** The article substantiates that the implementation of the social functions of enterprises and organizations of consumer cooperation will promote their development and ensure the implementation of the activities of the system of consumer cooperatives is not only a special “social” way of business, but also the implementation of a new paradigm of thinking, combining efficient market mechanisms with social protection the negative effects of the modern economy. Main scientific article can be used in the practice of business management and organizations of various forms of ownership.

Keywords: businesses, organizations, consumer cooperatives, management, social functions, social and labor functions; function of social protection and social management, social and communicative functions.

РОЗВИТОК ДЕФІНІЦІЇ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ В ТЕОРІЇ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ

В. В. ДРУЖИНІНА, доктор економічних наук, професор
(Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського)

Анотація. *Мета статті* полягає у виявленні дефініції фінансового контролінгу організації з урахуванням положень сучасного менеджменту. У статті розкрито дихотомію поглядів на зміст фінансового контролінгу. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *На основі* проведеного морфологічного аналізу у статті запропоновано підходи щодо визначення принципів фінансового контролінгу, урахуваючи методологію синергетики, управління змінами, системного підходу як наукової бази сучасного менеджменту. **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано, що* врахування методології сучасного менеджменту організацій дає можливість отримати розвиток дефініції фінансового контролінгу, що полягає у визначенні його як підсистеми фінансового менеджменту, яка ґрунтується на методології системності, синергетичності, рефлексії, управлінні знаннями, загальноуправлінських і фінансових методах та інструментах. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці управління підприємств різних форм власності та галузевої приналежності.

Ключові слова: фінансовий контролінг, контролінг, управлінські рішення, контроль, менеджмент, бізнес-процеси, фінансова діяльність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Контролінг, як відомо, є результативним сучасним управлінським інструментом (складовою частиною, підсистемою процесу управління), що впливає на зростання ефективності функціонування підприємств. З розвитком форм і методів управлінського впливу вдосконалюється і система контролінгу. У загальновідомому розумінні контролінг є основою прийняття управлінських рішень, орієнтованою на стратегічний фінансовий результат діяльності організації, реалізуючись через планування, організацію, контроль, координацію та регулювання основних показників функціонування суб'єктів господарювання. У періоди фінансово-економічної нестабільності й активізації деструктивних процесів в економіці, які безпосередньо впливають на фінансові відносини на мікрорівні, зростає інтерес дослідників до фінансового контролінгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі теоретичним та методологічним засадам фінансового контролінгу в останні роки присвячено праці І. Біломісної, Т. Васильєвої, Н. Виговської, Н. Іщенко, В. Костецького, В. Маргасової, В. Одноволик, Д. Савчук [1–8]. Різноманітність поглядів науковців на сутність фінансового контролінгу актуалізує необхідність дослідження його змістовної форми, визначення притаманних йому властивостей, релевантних як умовам функціонування організацій в Україні, так і аспектам сучасного менеджменту.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розвиток дефініції фінансового контролінгу організації з урахуванням положень сучасного менеджменту.

Основне завдання контролінгу полягає в забезпеченні довгострокового існування суб'єкта господарювання, а ідея, на відміну від контролю, у порівнянні реальних показників із плановими та здійсненні на цій основі необхідного коригування фінансових процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У науковій літературі існує певна історична дихотомія відносно поглядів на зміст фінансового контролінгу (табл. 1).

Таблиця 1

Дихотомія поглядів на зміст фінансового контролінгу

Автор	Визначення
<i>Фінансовий контролінг, що ототожнюється з контролінгом бізнес-процесів</i>	
Н. Виговська	Антикризовий контролінг – система визначення цілей, прогнозування і планування механізмів та інструментів досягнення цих цілей, а також перевірки того, наскільки успішно виконані поставлені цілі. Антикризовий контролінг є особливим видом фінансового контролінгу, що має свою специфіку під час визначення мети, завдань, функцій та методів
Ф. Фрайберг	Фінансовий контролінг – підсистема контролінгу підприємства, метою якої є забезпечення оптимального рівня фінансової рівноваги суб'єкта господарювання, максимізація вартості капіталу й отримання прибутків
Т. Васильєва	Фінансовий контролінг доцільно визначати як цілісну систему методів планування, обліку, аналізу та контролю, що оперує кількісними показниками й забезпечує підтримку фінансового менеджменту на підприємстві для досягнення мети його діяльності за максимально ефективного використання фінансових ресурсів
О. Терещенко	Фінансовий контролінг – це спеціальна саморегулююча система методів та інструментів, яка спрямована на функціональну підтримку фінансового менеджменту підприємства та включає в себе інформаційне забезпечення, планування, координацію, контроль і внутрішній консалтинг
І. Басанцов	Фінансовий контролінг – це постійно діюча система контролю, що забезпечує концентрацію контрольних дій на найбільш пріоритетних напрямках економічної діяльності державних підприємств, своєчасне виявлення відхилень фактичних її результатів від запланованих і прийняття управлінських рішень, що забезпечують її нормалізацію
В. Карцева	Фінансовий контролінг комплексно впливає на діяльність підприємства й забезпечує його функціонування на базі постійних координуючих дій між різними фазами циклу (облік, аналіз, планування, моніторинг і контроль)
І. Біломісна	Фінансовий контролінг – система забезпечення ефективного управління підприємством на основі виконання функцій планування, координації і контролю для досягнення мети й запланованих результатів діяльності
В. Маргасова	Фінансовий контролінг – орієнтована на майбутнє інтегрована система, яка представляє собою синтез елементів обліку, аналізу, контролю, планування і забезпечує інноваційно спрямоване консультування з метою досягнення цілей та результативності діяльності підприємства
<i>Фінансовий контролінг як специфічна функція управління фінансовою діяльністю</i>	
Н. Іщенко	Основною метою фінансового контролінгу є забезпечення за допомогою фінансових інструментів стабільного розвитку підприємства в певному сегменті ринку, орієнтація управлінського процесу на максимізацію прибутку й вартості капіталу та мінімізацію фінансових ризиків
В. Костецький	Фінансовий контролінг як одна з основних складових контролінгу представляє собою регуляторну керуючу систему, яка координує взаємозв'язки між формуванням інформаційної бази, фінансовим аналізом, фінансовим плануванням і внутрішнім фінансовим контролем, що забезпечує концентрацію контрольних дій на найбільш пріоритетних напрямках фінансової діяльності підприємства, своєчасне виявлення відхилень фактичних її результатів від передбачених і прийняття оперативних управлінських рішень, спрямованих на її нормалізацію
Д. Хан, Г. Хунгенберг	Фінансовий контролінг реалізує головну монетарну мету компанії – оптимізує фінансові результати через максимізацію прибутку й вартості капіталу за умови збереження стабільної ліквідності та платоспроможності підприємства

Продовж. табл. 1

Автор	Визначення
С. Івахненко, О. Мелих	Фінансовий контролінг є інтегрованою підсистемою прийняття управлінських рішень щодо пріоритетних напрямів фінансової діяльності підприємства, яка базується на комплексному аналізі даних бухгалтерського обліку, внутрішнього контролю та передбачає узгодження фінансових аспектів функціонування всіх підрозділів підприємства
Ю. Лаута, Б. Герасимов	Фінансовий контролінг представляє собою контролюючу систему, що забезпечує концентрацію контрольних дій на найбільш пріоритетних напрямках фінансової діяльності підприємства, своєчасне виявлення відхилень фактичних її результатів від передбачених і прийняття оперативних управлінських рішень, які забезпечують її нормалізацію
О. Рябенков	Розглядає фінансовий контролінг як функціональну систему підтримки фінансового менеджменту, яка передбачає комплексне використання методик та інструментів бюджетування, планування, внутрішнього контролю, інформаційного забезпечення та ризик-менеджменту для оцінки загального фінансового стану підприємства, вчасного виявлення відхилень від запланованих показників та оперативного реагування на вплив негативних факторів і їх своєчасну нейтралізацію з метою забезпечення позитивного довгострокового ефекту
О. Коковіхіна	Фінансовий контролінг – підсистема контролінгу, що здійснює орієнтоване на результат управління фінансами підприємства за допомогою використання методів та інструментів фінансового менеджменту, забезпечення безперервного потоку внутрішньої і зовнішньої інформації для ухвалення управлінських рішень
Г. Тельнова	Фінансовий контролінг – підсистема фінансового менеджменту підприємства, спрямована на розроблення управлінських рішень щодо досягнення стратегічних цілей із мінімальним ризиком та побудована на системі інформаційних потоків, охоплюючих функції управління активами, капіталом, грошовими потоками, інвестиціями, інноваціями й фінансовими результатами
В. Одноволик	Фінансовий контролінг – це сукупність функцій для забезпечення стабільного фінансового стану підприємства: ліквідності та платоспроможності. Фінансовий контролінг – це інтегрована підсистема забезпечення прийняття обґрунтованих і вмотивованих управлінських рішень, яка базується на використанні методів фінансового планування, фінансового контролю та фінансового аналізу

Установлено, що деякі вчені ототожнюють фінансовий контролінг із контролінгом бізнес-процесів, посилаючись на рушійну силу підприємництва – фінансові відносини – та включаючи до напрямів фінансового контролінгу і логістику, і виробництво та продажі тощо. Безсумнівно, майже всі бізнес-процеси пов'язані з фінансами й необхідним є визначення фінансових можливостей та ефективності їх перебігу, укрупнення функцій контролерів знижує результативність управлінських рішень. Інші дослідники виокремлюють фінансовий контролінг у специфічну діяльність, що стосується виключно фінансування бізнесу (надання та погашення кредитів, залучення капіталу), аудиту фінансової діяльності, застосування фінансових інструментів.

Авторська позиція полягає в підтримці другої групи поглядів на фінансовий контролінг, тому проведено більш глибокий морфологічний аналіз саме цих його визначень.

Так, за атрибутом змістовної форми, фінансовий контролінг представляється як складова

контролінгу (В. Костецький, О. Коковіхіна) підсистема прийняття управлінських рішень у фінансовому менеджменті (С. Івахненко, О. Мелих, О. Рябенков, Г. Тельнова, В. Одноволик), контролююча система (Ю. Лаута, Б. Герасимов). Найбільш точно й водночас доцільно представити фінансовий контролінг як підсистему фінансового менеджменту, що, як зазначають дослідники, має зв'язок з іншими підсистемами – бюджетуванням і плануванням, ризик-менеджментом, діагностикою фінансового стану [9, с. 144].

За атрибутом установленної мети вченими вказується на: оптимізацію фінансових результатів, максимізацію прибутку й вартості капіталу (погляд Д. Хана, Г. Хунгенберга, Н. Іщенко); оптимізацію і нормалізацію фінансової діяльності організації (В. Костецький, С. Івахненко, О. Мелих, Ю. Лаута, Б. Герасимов); підтримку платоспроможності та ліквідності (Д. Хан, Г. Хунгенберг, В. Одноволик). За атрибутом «методи та інструменти» дослідники виокремлюють: формування інформаційної бази,

фінансовий аналіз, бюджетування, фінансове планування, ризик-менеджмент, узгодження, координацію та внутрішній фінансовий контроль. Заслуговує на увагу включення до методів фінансового контролінгу внутрішнього консалтингу як інноваційно спрямованого «консультування з метою досягнення цілей та результативності діяльності підприємства» [6]. Означене дозволяє розвинути завдання фінансового контролінгу, запропоновані В. В. Костецьким («забезпечення нормального рівня поточної ліквідності та платоспроможності; формування системи показників фінансової інформації; формування прогнозних балансів і бюджетів; контроль найважливіших фінансових показників; контроль грошового потоку й генерування грошових коштів; формування системи управління на основі відхилень фінансових показників; контроль за оборотними коштами; податковий контролінг; контролінг капітальних вкладень» [5, с. 145]), узгодженням і координацією фінансових відносин організації та наданням консалтингових послуг керівництву.

Окрім наведеного морфологічного аналізу, для визначення принципів фінансового контролінгу пропонується враховувати методологію синергетики, управління змінами, системного підходу як наукової бази сучасного менеджменту. Відповідно до синергетичного підходу, фінансовий контролінг має ґрунтуватися на принципах: міждисциплінарності та полідисциплінарності (в ньому використовуються напрацювання економіки, математики, кібернетики, моделювання), відкритості, зворотного зв'язку, нелінійності й динамічності процесів. У межах системного підходу фінансовий контролінг набуває ознак системності, єдності елементів, їх узгодженості. Управління знаннями наділяє фінансовий контролінг принципами перманентного навчання підсистеми, рефлексії та створенням нових знань.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, у результаті проведеного морфологічного аналізу, урахування методології сучасного менеджменту організацій (зокрема, синергетичного та системного підходів, управління знаннями), можна отримати розвиток дефініції фінансового контролінгу, що полягає у визначенні його як підсистеми фінансового менеджменту, яка ґрунтується на мето-

дології системності, синергетичності, рефлексії, управлінні знаннями, загальноуправлінських і фінансових методах та інструментах (формування інформаційної бази, фінансовий аналіз, бюджетування, фінансове планування, фінансовий ризик-менеджмент, узгодження, координація та внутрішній фінансовий контроль і консалтинг). Тому виникає необхідність подальших досліджень категорії «фінансовий контролінг» та засад реалізації контролінгу в діяльності підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біломістна І. І. Фінансовий контролінг як система ефективного управління діяльністю підприємства / І. І. Біломістна, О. М. Біломістний, А. С. Фесенко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2014. – № 1. – С. 64–68.
2. Васильєва Т. А. Фінансовий контролінг як інструмент управління економічними процесами на підприємстві / Т. А. Васильєва, О. В. Рябенков // Вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 1. – С. 84–90.
3. Виговська Н. Г. Антикризовий фінансовий контролінг як інструмент запобігання банкрутства / Н. Г. Виговська, А. Ю. Полчанов // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 4. – С. 146–153.
4. Іщенко Н. А. Фінансовий контролінг в системі управління фінансовою діяльністю підприємства / Н. А. Іщенко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – Вип. 22(1). – С. 227–232.
5. Костецький В. В. Фінансовий контролінг у системі управління фінансами підприємства / В. В. Костецький // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Економіка. – 2012. – Вип. 19. – С. 143–146.
6. Маргасова В. Г. Дефініції поняття «фінансовий контролінг» / В. Г. Маргасова,

- К. М. Катрушенко // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Сер. 1 : Економіка. – 2014. – Вип. 2. – С. 125–128.
7. Одноволик В. І. Фінансовий контролінг – ефективна підсистема управління підприємством в період фінансової кризи / В. І. Одноволик // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. – 2015. – № 2. – С. 125–129.
 8. Савчук Д. Фінансовий контролінг на підприємстві в період економічної кризи / Д. Савчук // Ринок цінних паперів України. – 2012. – № 12. – С. 91–96.
 9. Тельнова Г. Підсистема контролінгу в системі фінансового менеджменту підприємства / Г. Тельнова // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 4. – С. 140–147.
- REFERENCES**
1. Bilomistna, I. I., Bilomistnyi, O. M. & Fesenko, A. S. (2014). Finansovyj kontrolingh jak systema efektyvnogho upravlinnja dijajnistju pidpryjemstva [Financial controlling in the management system of the enterprise financial activity]. *Visnyk Universytetu bankivskojki spravy Nacionaljnogho banku Ukrainy – Bulletin of University of banking of the National Bank of Ukraine* (1), (pp. 64–68) [in Ukrainian].
 2. Vasyljjeva, T. A. & Rjabenkov, O. V. (2014). Finansovyj kontrolingh jak instrument upravlinnja ekonomichnymy procesamy na pidpryjemstvi [Financial controlling as a tool of economic management in the enterprise]. *Visnyk Ukrainjskoji akademiji bankivskojki sprav. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Ukrainian Academy of banking: Collected papers. Series: Economic science* (1), (pp. 84–90) [in Ukrainian].
 3. Vyghovsjka, N. Gh. & Polchanov, A. Ju. (2013). Antykryzovyj finansovyj kontrolingh jak instrument zapobighannja bankrutstva [Anti-crisis financial controlling as a tool to prevent bankruptcy]. *Visnyk Zhytomyrskogho derzhavnogho tekhnologhichnogho universytetu – Bulletin of Zhytomyr state technological University* (4), (pp. 146–153) [in Ukrainian].
 4. Ishchenko, N. A. (2012). Finansovyj kontrolingh v systemi upravlinnja finansovuju dijajnistju pidpryjemstva [Financial controlling in the management system of the enterprise financial activity]. *Naukovi praci Kirovohradsjkogho nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu. Ekonomichni nauky – Scientific works of Kirovograd national technical University: Collected papers. Series: Economic science* (22 (1), (pp. 227–232) [in Ukrainian].
 5. Kostecjkij, V. V. (2012). Finansovyj kontrolingh u systemi upravlinnja finansamy pidpryjemstva [Financial controlling the financial management system of the enterprise]. *Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija». Ekonomika – Scientific notes the National University of Ostrog Academy. Collected papers. Series: Economics* (19), (pp. 143–146) [in Ukrainian].
 6. Marghasova, V. Gh. & Katrushenko, K. M. (2014). Definiciji ponjattja «finansovyj kontrolingh» [Definition of «financial controlling»]. *Naukovyj visnyk Chernihivskogho derzhavnogho instytutu ekonomiky i upravlinnja. Ekonomika. – Scientific journal of Chernihiv state Institute of Economics and management: Collected papers. Series: Economy* (2), (pp. 125–128) [in Ukrainian].
 7. Odnovolyk, V. I. (2015). Finansovyj kontrolingh – efektyvna pidsystema upravlinnja pidpryjemstvom v period finansovoji kryzy [Financial controlling – effective subsystem of enterprise management in times of financial crisis]. *Bukhghaltersjkij oblik, analiz ta audyt: problemy teoriji, metodologiji, orghanizaciji – Accounting, analysis and audit: problems of theory, methodology, organization*, 2, 125–129 [in Ukrainian].
 8. Savchuk, D. (2012). Finansovyj kontrolingh na pidpryjemstvi v period ekonomichnoji kryzy [Financial controlling at the enterprise during the economic crisis]. *Rynok cinnnykh*

paperiv Ukrainy – The securities market of Ukraine, 12, 91–96 [in Ukrainian].

9. Teljnova, Gh. (2012). Pidsystema kontrolingu v systemi finansovogho menedzhmentu

pidprijemstva [The subsystem of controlling in the system of financial management of enterprise]. *Ghalyckyj ekonomichnyj visnyk – Galician economic Bulletin*, 4, 140-147 [in Ukrainian].

В. В. Дружинина, доктор экономических наук, профессор (Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского). **Развитие дефиниции финансового контроллинга в теории современного менеджмента организаций.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении дефиниций контроллинга организации с учетом положений современного менеджмента. В статье раскрыта дихотомия взглядов на содержание финансового контроллинга. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** На основе проведенного морфологического анализа в статье предложены подходы относительно определения принципов финансового контроллинга, учитывая методологию синергетики, управления изменениями, системного подхода как научной базы современного менеджмента. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что учетывание методологии современного менеджмента организаций дает возможность получить развитие дефиниции контроллинга, заключающийся в определении его как подсистемы финансового менеджмента, которая основывается на методологии системности, синергетичности, рефлексии, управлении знаниями, общеуправленческих и финансовых методах и инструментах. Основные научные положения статьи можно использовать в практике управления предприятий различных форм собственности и отраслевой принадлежности.

Ключевые слова: финансовый контроллинг, управленческие решения, контроль, менеджмент, бизнес-процессы, финансовая деятельность.

V. Druzhynina, Dc. Econ. Sci., Prof. (Kremenchug national University named after Mikhail Ostrogradsky). **Development of finance controlling definition in the modern theory of management organizations.**

Summary. Purpose. The article is to identify the definitions of the controlling organization subject to the provisions of modern management. The article reveals the dichotomy of views on the contents of financial controlling. **Methodology of research.** The solution in the article the tasks carried out with the help of such scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, the dialectical approach. **Findings.** Based on the morphological analysis proposed in the article the approaches to definition of principles of financial controlling, given the methodology of synergetics, change management, system approach as scientific base of modern management. **Practical value.** The article proves that taking into account methodology of modern management of organizations, gives you the opportunity to develop the definition of controlling is to define it as a subsystem of financial management, which is based on the methodology of the system, energeticness, reflection, knowledge management, administrative and financial methods and tools. Basic scientific principles can be used in the practice of management of enterprises of different ownership forms and galuzeva facilities.

Keywords: financial controlling, managerial decisions, control, management, business processes, financial activities.

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В. Ю. ІЛЬІН, доктор економічних наук

(Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ)

Анотація. *Мета статті полягає в дослідженні основ стратегічного прогнозування розвитку сільського господарства, які враховують об'єктивні передумови формування попиту на продовольчі товари й сільськогосподарську продукцію і побудовані на використанні соціально-економічних нормативів у сфері виробництва та споживання продуктів харчування. Методика дослідження. Під час проведення дослідження використано монографічний, абстрактно-логічний, економіко-статистичний, соціологічний та економіко-математичний методи. Результати. Розроблено прогноз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні з урахуванням оптимістичного та песимістичного сценаріїв. Представлено розрахунок ефективності сільськогосподарського виробництва на аграрних підприємствах України. Описано етапи формування стратегії управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства з послідовністю її виконання. Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані під час прогнозування розвитку аграрних підприємств на внутрішньому й зовнішньому ринках і відповідно обґрунтування стратегій розвитку та виконання її етапів.*

Ключові слова: аграрні підприємства, прогнозування, сільськогосподарська продукція, стратегія управління, економіка.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В економіці України агропромислове виробництво значною мірою впливає на соціально-економічне становище суспільства. Однак, на сучасному етапі фінансовий стан більшості сільськогосподарських підприємств незадовільний, що характеризується проблемною нестабільністю розвитку сільського господарства країни, низьким рівнем забезпечення галузі сучасною технікою і новими технологіями, що призводить до низької продуктивності виробництва та низького рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світовому ринку [1, 2].

Специфіка діяльності аграрних підприємств у ринкових умовах вимагає продовження досліджень у напрямку формування й вибору стратегій розвитку. Проблеми стратегічного управління розвитком підприємств

займають усе вагоміше місце в теоретичних дослідженнях і практичній діяльності менеджерів. Найбільш недослідженою є проблема побудови адаптованих до національних умов України стратегій розвитку аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах глобалізації економіки України прогнозування розвитку агропромислового комплексу та й сільського господарства загалом має базуватися на: створенні умов для розвитку інтенсифікації сільського господарства, раціональної державної фінансової підтримки галузі; поліпшенні доступу до ринків збуту та підвищенні рівня конкурентоспроможності підприємств шляхом зростання обсягів вітчизняних та іноземних інвестицій в агропромислове виробництво, гармонізації чинного законодавства до норм і вимог світової організації торгівлі; покращенні соціальної сфери села шляхом створення розвиненої інфраструктури [3–6].

Виведення аграрного сектора економіки із кризового стану в умовах глобалізації базується на розробленні фундаментальної довгострокової програми стабільних взаємовигідних зовнішньоекономічних відносин. У зв'язку з цим дана проблема потребує наукового вирішення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні основ стратегічного прогнозування розвитку сільського господарства, які враховують об'єктивні передумови формування попиту на продовольчі товари й сільськогосподарську продукцію і побудовані на використанні соціально-економічних нормативів у сфері виробництва та споживання продуктів харчування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Україна має значний потенціал для експорту сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, обсяги виробництва яких суттєво перевищують можливості внутрішнього споживчого ринку. В умовах посилення конкуренції важливого значення набуває створення і підтримання конкурентних переваг за рахунок якісних показників продукції. Зазначеним властивостям значною мірою відповідає органічна продукція.

За останні роки зовнішня торгівля України аграрною продукцією відчутно поживилась. Якщо у 2008 р. обсяг експорту знаходився на рівні 6,0 млрд дол. США, а імпорту

2,7 млрд дол. США, то у 2013 р. ці показники зросли більше ніж удвічі й відповідно становили 13,1 та 6,7 млрд дол. США. Експортно-імпортне сальдо зросло від 3,3 до 6,6 млрд дол. США відповідно. Аграрна сфера економіки має позитивне зовнішньоторговельне сальдо всі роки незалежності України [7]. Ураховуючи минулі тенденції, можна очікувати зростання експорту аграрної продукції у 2020 р. до 34 млрд дол. США, а імпорту до 11,0 млрд дол. США. Результатом має стати очікуване поступове зростання позитивного сальдо зовнішньої торгівлі аграрною продукцією до понад 20,0 млрд дол. США.

Метою прогнозування розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектора економіки є формування ефективної системи експорту сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, спроможної забезпечити підвищення її конкурентних переваг, постійне нарощування обсягів постачання на світові ринки та збільшення позитивного сальдо зовнішньої торгівлі продукцією галузі [8].

За оптимістичного варіанта розвитку подій передбачається виконання 2/3 завдань (6 із 9), а за песимістичного – менше 2/3. До 2020 року передбачається розв'язання комплексу проблем для значного збільшення обсягів виробництва й підвищення якості продукції, зниження її собівартості, підвищення продуктивності праці, зростання дохідності й конкурентоспроможності галузі, вирівнювання пропорцій і соціально-економічного розвитку сільських територій (табл. 1).

Таблиця 1

Прогноз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні [розраховано автором на основі [9]]

Показник	Рік							Прогноз до 2020 р.		2020 р. до 2012–2014 рр., %	
	1990	1999	2010	2011	2012	2013	2014	оптимістичний	песимістичний	оптимістичний	песимістичний
	Виробництво валової продукції, усього, млрд грн, у т. ч.:	282,8	137,5	194,9	233,7	223,3	252,9	251,4	342,3	272,2	141,1

Продовж. табл. 1

Показник	Рік							Прогноз до 2020 р.		2020 р. до 2012–2014 рр., %	
	1990	1999	2010	2011	2012	2013	2014	оптимістичний	песимістичний	оптимістичний	песимістичний
	рослинництво	145,5	76,5	124,6	162,4	149,2	175,9	177,7	215,6	168,2	128,6
тваринництво	137,3	61,0	70,3	71,3	74,0	77,0	73,7	126,6	104,0	169,0	138,9
Виробництво, тис. т, у т. ч.: зерно	51 009,0	24 580,6	39 270,9	56 746,8	46 216,2	63 051,3	63 859,3	80 000,0	60 000,0	138,6	104,0
цукрові буряки	44 264,5	14 063,8	13 749,2	18 740,5	18 438,9	10 789,4	15 734,1	35 000,0	25 000,0	233,5	166,8
соняшник	2 570,8	2 794,4	6 771,5	8 670,5	8 387,1	11 050,5	10 133,8	7 292,0	6 412,0	74,0	65,0
соя	99,3	45,4	64,4	812,8	1 044,0	1 680,0	2 263,0	5 168,0	3 881,0	310,9	233,5
ріпак	130,2	147,9	131,9	2 828,0	1 873,0	1 470,0	1 438,0	2 818,0	2 450,0	176,8	153,7
картопля	16 732,4	12 722,8	18 704,8	24 247,7	23 250,2	22 258,6	23 693,4	24 000,0	21 372,0	104,0	92,7
овочі	6 666,4	5 323,9	8 122,4	9 832,9	10 016,7	9 872,6	9 637,5	12 000,0	9 450,0	121,9	96,0
баштанні	791,7	476,7	750,8	729,0	798,7	795,3	685,2	2 000,0	1 550,0	263,3	204,0
плоди та ягоди	2 901,7	766,0	1 746,5	1 896,3	2 008,7	2 295,3	1 999,1	3 784,0	2 430,0	180,1	115,7
виноград	835,7	306,0	407,9	415,3	456,0	575,4	435,6	694,0	620,0	141,9	126,8
М'ясо (забійна маса), тис. т	4 357,8	1 695,3	2 059,0	2 143,8	2 209,6	2 389,4	2 359,6	3 842,0	3 034,0	165,6	130,8
ВРХ	1 985,4	791,2	427,7	399,1	388,5	427,8	412,7	872,0	689,0	212,9	168,2
свині	1 576,3	656,3	631,2	704,4	700,8	748,3	742,6	1 516,0	1 148,0	207,5	157,1
птиця	708,4	204,2	953,5	995,2	1 074,7	1 168,3	1 164,7	1 376,0	1 136,0	121,1	100,0
баранина, козлятина тощо	87,7	43,6	46,6	45,1	45,6	45,0	39,6	78,0	61,0	179,7	140,6
Молоко, тис. т	24 508,3	13 362,2	11 248,5	11 086,0	11 377,6	11 488,2	11 132,8	20 300,0	16 930,0	179,1	149,4
Вовна, т	29 793,0	3 759,0	4 192,0	3 877,0	3 724,0	3 520,0	2 602,0	10 500,0	6 000,0	319,9	182,8
Яйця, млн шт.	16 287,0	8 739,7	17 052,3	18 689,8	19 110,5	19 614,8	19 587,3	20 000,0	19 000,0	102,9	97,7

Прогнозні дані на 2015–2020 рр. розраховані через динаміку вартісних і натуральних показників. Вартісні показники представ-

ляють собою кориговані на рівень інфляції ціни та виробничі витрати (заробітна плата за середнім темпом приросту) (табл. 2).

Таблиця 2

Розрахунок ефективності сільськогосподарського виробництва на аграрних підприємствах України

Показник	2014 р.	2015 р.	2020 р.
Валова продукція, млрд грн	251,4	281,0	342,3
Виручка від реалізації, млрд грн	169,9	252,8	316,8
Затрати на виробництво, млрд грн	134,5	203,7	241,3
Прибуток, млрд грн	35,4	49,1	75,5
Рівень рентабельності, %	26,3	24,1	31,3

Натуральні показники за песимістичного сценарію розраховані як додаток рівня базового року на середньозважені темпи приросту валової продукції, а за оптимістичного – як збільшення песимістичного сценарію на значення очікуваних від реалізації пріоритетних завдань (збільшення внутрішньої місткості ринку й розширення зовнішніх каналів збуту).

У забезпеченні та підвищенні конкурентоспроможності аграрних підприємств важливу роль відіграє стратегія. Основне призначення конкурентної стратегії базується на взаємоузгодженні маркетингових цілей підприємств із їх можливостями, вимогами споживачів, ви-

користанні слабких позицій конкурентів та власних конкурентних переваг (рис. 1).

Аналіз зазначених факторів дає змогу побудувати загальну структуру стратегічних і тактичних домінант зовнішньоекономічної діяльності, що містить такі компоненти:

1) потенціал закордонного ринку, який характеризується обсягами можливих продажів підприємствами-експортерами, а також показниками темпів зміни зарубіжного ринку;

2) експортний потенціал України та його конкурентоспроможність, що визначається сформованими у країні чинниками й відображає продуктивність використання всіх видів ресурсів.

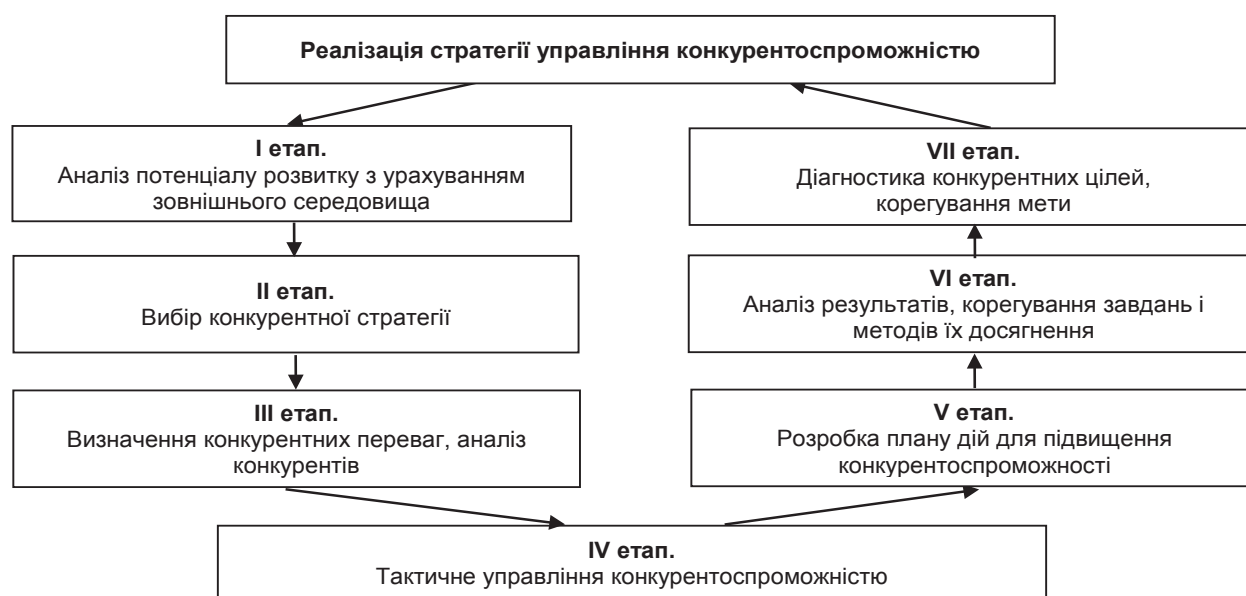


Рис. 1. Етапи формування стратегії управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства

Процес стратегічного планування й управління базується на використанні широкої палітри інформаційних джерел та інтенсивної аналітичної роботи, зміст і послідовність етапів виконання якої наведено на рис. 2.

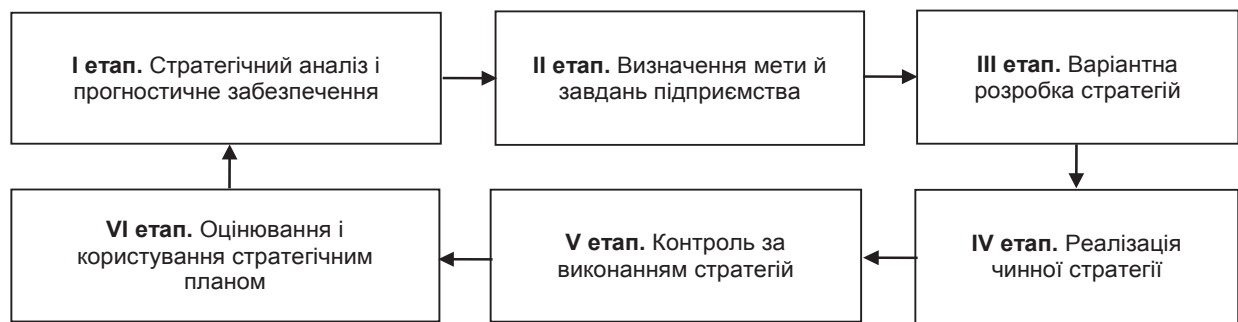


Рис. 2. Послідовність етапів виконання аналітичної роботи

Отже, у розробці стратегії планування слід умовно виділити такі етапи: 1) стратегічний аналіз і прогностичне забезпечення; 2) визначення мети й завдань підприємства; 3) варіантне розроблення стратегії (власне стратегічне планування); 4) реалізація стратегії; 5) контроль за виконанням стратегії; 6) оцінювання і користування стратегічним планом.

Для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства необхідно обрати власну стратегію діяльності: поглибленого проникнення; розширення використання; розширення ринку. Вибір тієї чи тієї стратегії необхідно поєднувати з комплексом заходів, які дадуть змогу підприємству стати конкурентоспроможним [10].

Стратегічний розвиток аграрного сектора економіки має здійснюватися на засадах принципів:

- відповідальності органів державної влади за стан справ в аграрному секторі;
- нарощення інвестиційного потенціалу та інноваційності;
- спеціалізації, кооперації, кластеризації і концентрації виробництва, використання енергозберігаючих технологій, нарощення експортного потенціалу галузі;
- відповідності вимогам САП і СОТ, екологізації господарської діяльності, захисту й підтримки навколишнього природного середовища;
- спрямованості на соціальний захист і добробут селян, залучення зацікавлених сторін у досягненні цілей стратегічного розвитку підприємств аграрної галузі.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Набуття вітчизняними аграрни-

ми підприємствами стандартів міжнародної якості та інших позицій конкурентних переваг може окреслюватися межами стратегії просування продукції на світові ринки. Така стратегія має спрямовуватися не лише на збільшення обсягів експорту, але й на формування довгострокових конкурентних переваг, стабільне розширення і якісне поліпшення на основі цих переваг позицій країни на світовому ринку. Для цього концепція економічної політики сприяння розширенню експорту має співвідноситися із загальними цілями макроекономічної політики, а прогнозування стає важливим інструментом передбачення подальших дій в умовах нестійкого глобального середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Vlasov V. I. The world market and development of the globalization process / V. I. Vlasov, M. I. Pugachov // Економіка АПК. – 2014. – № 12 (242). – С. 70–75.
2. Стратегія розвитку аграрного сектора економіки України на період до 2020 року [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/7644> (дата звернення: 27.04.2016). – Назва з екрана.
3. Ільїн В. Ю. Глобалізація та її вплив на конкурентоздатність підприємств аграрного сектора економіки України : монографія / В. Ю. Ільїн – Луганськ : Ноулідж, 2014. – 436 с.

4. Стратегічні напрями розвитку сільськогосподарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка ; Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки». – Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 179 с.
5. Саблук П. Т. Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 3–10.
6. Месель-Веселяк В. Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні/ В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 3–12.
7. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.fao.org> (дата звернення: 15.02.2016). – Назва з екрана.
8. The Environmental impacts of organic farming in Europe / M. Stolze, A. Piorr, A. Häring, S. Dabbert // Organic farming in Europe: Economics and Policy. – Stuttgart-Hohenheim : Universität Hohenheim, 2000. – Vol. – 6143 p.
9. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 26.02.2016). – Назва з екрана.
10. Ільїн В. Ю. Формування стратегії управління конкурентоспроможності аграрних підприємств України в умовах глобалізації / В. Ю. Ільїн // Часопис економічних реформ. – 2013. – № 4 (12). – С. 105–111.
- (n.d.). <http://minagro.gov.ua/node/7644>. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/node/7644> (accessed 17 April 2016) [in Ukrainian].
3. Ilyin, V. Y. (2014). *Hlobalizatsiya ta yiyi vplyv na konkurentozdatnist' pidpryyemstv ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrayiny [Globalization and its impact on the competitiveness of enterprises of the agrarian sector of Ukraine]*. Lugansk: Noulidzh [in Ukrainian].
4. Lupenka, Yu. O. & Mesel'-Veselyaka, V. Ya. (Eds.). (2012). *Stratehichni napryamy rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrayiny na period do 2020 roku [The strategic directions of development of agriculture of Ukraine till 2020]*. Kyiv: NNTs «IAE» [in Ukrainian].
5. Sabluk, P. T. (2010). Rozvytok instytutsii udoskonalennia mekhanizmu reformuvannia ahrarnoho sektoru ekonomiky [Development institutions to improve the mechanism of reforming the agricultural sector]. *Ekonomika APK – Economy of AIC*, 10, 3-10 [in Ukrainian].
6. Mesel'-Veseljak, V. Ja. (2010). Orhanizatsiino – ekonomichni umovy rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva v Ukraini [Organization - economic conditions of agricultural production in Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy of AIC*, 9, 3-12 [in Ukrainian].
7. Sait Prodovol'choi ta sil's'kohospodars'koi orhanizatsii OON [Site of Food and Agricultural Organization of the United Nations]. <http://www.fao.org>. Retrieved from <http://www.fao.org> (accessed 15 February 2016).
8. Stolze, M., Piorr, A., Häring, A. & Dabbert S. (2000). The Environmental impacts of organic farming in Europe. Stuttgart-Hohenheim: Universität Hohenheim.
9. Sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [Site of State Statistics Committee of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 26 February 2016) [in Ukrainian].
10. Ilyin, V. Y. (2013). Formuvannya stratehiyi upravlinnya konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryyemstv Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi [Building management strategy

REFERENCES

1. Vlasov, V. I. & Pugachov, M. I. (2014). The world market and development of the globalization process. *Ekonomika APK – Economy of AIC*, 12(242), 70–75 [in Ukrainian].
2. Stratehiya rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrayiny na period do 2020 roku.

competitiveness of agricultural enterprises in Ukraine under globalization]. *Chasopys eko-*

nomichnykh reform – Journal of Economic Reform, 4 (12), 105–111 [in Ukrainian].

В. Ю. Ильин, доктор экономических наук (Национальный научный центр «Институт аграрной экономики», г. Київ). **Реализация стратегии развития аграрных предприятий.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании основ стратегического прогнозирования развития сельского хозяйства, которые учитывают объективные предпосылки формирования спроса на продовольственные товары и сельскохозяйственную продукцию и построены на использовании социально-экономических нормативов в сфере производства и потребления продуктов питания. **Методика исследования.** При проведении исследования использованы монографический, абстрактно-логический, экономико-статистический, социологический и экономико-математический методы. **Результаты.** Разработан прогноз производства сельскохозяйственной продукции в Украине с учётом оптимистического и пессимистического сценариев. Представлен расчёт эффективности сельскохозяйственного производства на аграрных предприятиях Украины. Описаны этапы формирования стратегии управления конкурентоспособностью аграрного предприятия с последовательностью её выполнения. **Практическая значимость результатов исследования.** Результаты исследования могут быть использованы при разработке прогноза развития аграрных предприятий на внутреннем и внешнем рынках и соответственно обосновании стратегий развития и выполнения ее этапов.

Ключевые слова: аграрные предприятия, прогнозирование, сельскохозяйственная продукция, стратегия управления, экономика.

V. Ilyin, Dc. Econ. Sci. (National Science Center “Institute of Agricultural Economics”). **Development strategy realization for agricultural enterprises.**

Summary. The Purpose. The purpose of the article is researchig of the forecasting strategy basics for development of agriculture, which will take into account the objective conditions of demand formation for food and agricultural products, and built on usage of social-economics standards in food production and consumption. **Methodology of research.** The study is using the monographic, abstract-logic, economic-statistical, sociological and economic-mathematical methods. **Findings.** The forecast of agricultural production in Ukraine was developed with consideration of optimistic and pessimistic scenarios. The calculation of agricultural production efficiency in the agricultural enterprises of Ukraine was made. The stages of management strategies for competitive agricultural enterprises with the sequence of execution were devoloped. **Practical value.** Results of the study can be used to make agricultural enterprises development forecasts for enterprises presented in domestic and foreign markets with development of strategies and the implementation of the strategies in all stages.

Keywords: agricultural enterprises, forecasting, agricultural products, management strategy, economics.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЗБУТОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ВУГЛЕВИДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ: УТОЧНЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Ю. С. ЗАЛОЗНОВА, доктор економічних наук,
старший науковий співробітник;
Н. В. ТРУШКІНА, науковий співробітник
(Інститут економіки промисловості НАН України)

Анотація. *Мета статті полягає в уточненні змісту поняття «система управління збутовою діяльністю вуглеводобувних підприємств» з урахуванням особливостей їх функціонування в сучасних умовах господарювання та визначенні механізмів, на яких має базуватися формування системи управління збутовою діяльністю підприємств вугільної промисловості. Методика дослідження.* *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. Результати.* *Уточнено зміст і визначено основні елементи поняття «система управління збутовою діяльністю вуглеводобувних підприємств». Запропоновано структурну та структурно-функціональну схеми формування системи управління збутовою діяльністю вуглеводобувних підприємств. Практична значущість результатів дослідження.* *Обґрунтовано, що впровадження пропозицій щодо формування системи управління збутовою діяльністю вуглеводобувних підприємств сприяє економії витрат на транспортування вугільної продукції й обслуговування споживачів. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці вуглеводобувних підприємств.*

Ключові слова: *вуглеводобувне підприємство, збутова діяльність, управління збутовою діяльністю, система управління збутовою діяльністю, наукові підходи, термінологія, принципи, методи, функції, механізми.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Дослідження чинних систем управління збутовою діяльністю вуглеводобувних підприємств України свідчить про їх невідповідність сучасним вимогам господарювання. У результаті цього спостерігаються недостатня адаптованість систем управління збутовою діяльністю вуглеводобувних підприємств до постійних змін і ризиків ринкового середовища та недосконала система договірної роботи підприємств зі споживачами внаслідок недостатнього врахування особливостей їх обслуговування.

Перераховані недоліки обумовлюють зростання рівня витрат на організацію і здійснення процесів збутової діяльності вугледобувних

підприємств. Наприклад, за даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, витрати на збут становили у 2015 р. 158,39 млн грн. Питома вага витрат на збутову діяльність підприємств у повній собівартості товарної вугільної продукції становила 0,6 %, або 7,39 грн за 1 т. За оцінками експертів, впровадження заходів з удосконалення організації збутової діяльності промислових підприємств сприяє скороченню витрат на реалізацію продукції споживачам на 20 % [1, с. 19], збільшенню обсягів відвантаження продукції на 35–40 % [2, с. 43], зниженню термінів доставки готової продукції на 25–45 % [3, с. 39], зменшенню часу на переміщення товарів і рівня транспортних витрат у результаті оптимізації маршрутів руху транспорту й узгодження графіків поставок [4, с. 21, 22].

Отже, формування системи управління збутовою діяльністю є одним з важливих резервів скорочення витрат і підвищення ефективності функціонування вітчизняних вугледобувних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З аналізу наукових економічних джерел виявлено, що вченими приділяється значна увага формуванню системи управління збутовою діяльністю підприємств та систематизації переліку її функцій [5–17]. На основі аналізу наукових публікацій узагальнено основні положення вчених і фахівців:

- розкрито економічну сутність дефініцій «регулювання збуту продукції», «планування збутової діяльності», «управління збутом», «управління збутовою діяльністю підприємств» [5; 6, с. 197; 7, с. 68; 8, с. 90; 9];

- визначено перелік і зміст функцій управління збутовою діяльністю підприємств [6, с. 197; 10; 11, с. 59; 12, с. 22; 13, с. 108];

- уточнено зміст поняття «система управління збутовою діяльністю підприємства» [8, с. 91; 9; 11, с. 59; 14, с. 70];

- досліджено особливості стратегічного управління збутовою діяльністю підприємства, під яким розуміється реалізація концепції управління процесом доведення необхідної виробленої продукції до проміжних або кінцевих споживачів, що полягає в циклічності стадій аналізу, проектування, планування і рефлексії під час впровадження стратегічних наборів-проектів в умовах ресурсної обмеженості та динамічності зміни середовища з метою досягнення сукупності стратегічних цілей підприємства [15, с. 160];

- запропоновано модель маркетингового стратегічного планування збутової діяльності підприємства, яка включає: аналіз зовнішнього маркетингового середовища; аналіз позицій підприємства на ринку; аналіз цільового ринку підприємства; вибір стратегічного напрямку; розробку системи цілей у сфері управління збутовою діяльністю; розробку стратегічних альтернатив досягнення цілей підприємства; вибір маркетингових стратегій управління збутом; розробку стратегічного набору та бюджету на управління збутом [16, с. 23].

Виявлено проблеми управління збутовою діяльністю підприємств, серед яких: *зовнішні* (постійні зміни в національному законодавстві стосовно підприємницької діяльності; низький рівень купівельної спроможності на-

селення; розрив сформованих господарських зв'язків); та *внутрішні* (проблеми реалізації загальних функцій управління збутом (планування, організації, обліку, аналізу, контролю, регулювання, координації, мотивації); проблеми реалізації окремих функцій управління збутом (низький ступінь маркетингової орієнтації збуту, недостатнє інформаційне забезпечення, низька ефективність організації системи збуту, недосконала політика управління товарними запасами); недостатній рівень забезпеченості підприємств фінансовими ресурсами) [17, с. 11].

Незважаючи на широке коло наукових розробок з обраної теми, на даному етапі виникає необхідність формування системи управління збутовою діяльністю вугледобувних підприємств із метою розробки комплексу заходів з удосконалення їх функціонування за рахунок скорочення витрат на збут. При цьому аналіз джерел і власні обстеження свідчать про різноманіття наукових підходів до визначення сутності системи управління збутовою діяльністю підприємств. У зв'язку з цим доцільним є продовження наукових досліджень з уточнення понятійного апарату з проблем управління збутовою діяльністю підприємств вугільної промисловості, ураховуючи специфіку їх функціонування з позицій організації процесів збутової діяльності. Це й обумовило вибір теми даного наукового дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є уточнення змісту поняття «система управління збутовою діяльністю вугледобувних підприємств» з урахуванням особливостей їх функціонування в сучасних умовах господарювання та визначення механізмів, на яких має базуватися формування системи управління збутовою діяльністю підприємств вугільної промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Більшість науковців відзначає, що збутова діяльність здійснюється з метою одержання максимальних прибутків через систему прогнозних, аналітичних, організаційних, маркетингових, інформаційних, контролюючих та інших заходів.

Авторами цієї статті «збутова діяльність вугледобувного підприємства» розглядається як вид господарської діяльності, що пов'язана із процесом реалізації вугілля з ме-

тою задоволення попиту й дотримання умов контрактних відносин із різними категоріями споживачів (велико-, середньо- та дрібнооптовими).

Аналіз наукової літератури свідчить про існування різних точок зору щодо визначення змісту поняття «управління збутом» та «управління збутовою діяльністю» (табл. 1).

Таблиця 1

**Визначення дефініцій «управління збутом»
та «управління збутовою діяльністю»**

Зміст	Джерело
«Регулюючий процес впливу на збутову діяльність суб'єктів господарювання з метою її впорядкування та підвищення результативності»	[5]
«Планування й реальне щоденне керівництво збутовою діяльністю фірми»	[7, с. 68]
«Орієнтована на досягнення завдань організації, управлінська діяльність пов'язана з формуванням попиту на товари й послуги виробника, їх реалізацією за допомогою інтенсифікації цього попиту»	[8, с. 90]
Передбачає «розробку, планування, координацію, організацію й контроль відповідних заходів і ключових показників ефективності та масштабів просування продукції на ринку з метою налагодження перспективних довготривалих взаємовідносин із бізнес-партнерами в рамках стратегічного партнерства»	[9]

Зазвичай, серед функцій управління збутовою діяльністю підприємств учені та фахівці розглядають планування, організацію, мотивацію, контроль і регулювання. Більшість науковців важливими складовими успіху підприємства вважають планування та прогнозування продажів, що дозволяє ефективніше контролювати й оптимізувати витрати.

До основних завдань плану збутової діяльності віднесено розробку й обґрунтування реальної збутової програми, яка охоплює найбільш суттєві аспекти ринку: ціноутворення, заходи щодо сприяння збуту, просування товарів на ринку, систему розподілу та постачання продукції. Планування збутової діяльності – це «система управління, пов'язана з аналізом, прогнозуванням, контролем, ухваленням рішень про обсяги продажів продукції компанії в конкретні проміжки часу за оптимального використання фінансових і трудових ресурсів» [6, с. 196, 197].

Планування збутової діяльності підприємств складається з таких етапів: «аналіз вхідної інформації, що може вплинути на збут і збутову діяльність; постановка цілей збутової діяльності й обрання способів їх досягнення; планування кількості каналів розподілу, товароруху, обслуговування; планування якості й результатів роботи цих каналів та остаточне

формування стратегічних планів збутової діяльності» [12, с. 23].

Організування збуту охоплює: інформаційне забезпечення розвитку ринку; проведення маркетингових досліджень і складання прогнозів збуту; підписання договорів на постачання продукції; вибір форм і методів збуту; організацію системи розподілу; створення маркетингової комунікації; правове забезпечення; сервісне та післяпродажне обслуговування [10].

Регулювання збуту продукції визначається як «інструмент реалізації збутової політики та функція управління збутом продукції, у якому враховано вплив ринку й держави на поведінку суб'єктів господарювання» [5].

Як зазначають С. Хрупович і Т. Борисова, «управління збутовою діяльністю на підприємстві має реалізовуватися через застосування таких функцій: планування (підбір, класифікація та підготовка до використання інформації щодо розроблення стратегії збуту; оцінювання та аналізу факторів внутрішнього й зовнішнього середовища; визначення стратегій розвитку збутової діяльності); організація (створення організаційної структури управління збутом на підприємстві; формування внутрішньофірмових і посередницьких систем розподілу продукції); мотивування (стимулюван-

ня учасників системи розподілу продукції); контролювання та регулювання (встановлення системи показників для оцінювання результатів дієвості збутової системи) [11, с. 59].

Отже, у результаті дослідження виявлено, що більшість учених під управлінням збутовою діяльністю підприємства розуміють: організацію збуту готової продукції споживачам; формування політики просування та стимулювання збуту; організацію зовнішньоекономічної та митної діяльності; організацію договірної роботи зі споживачами на поставку, каналів розподілу, формування портфеля договірних зобов'язань.

Узагальнюючи різні наукові підходи та базуючись на специфічних особливостях функціонування підприємств вугільної промисловості, уточнено зміст поняття «управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства», під яким, на відміну від тих, що існують, розуміється безперервний системний замкнений процес, який здійснюється через реалізацію всього переліку функцій управління (прогнозування, планування, організація, облік, контроль, аналіз і регулювання) процедурами відвантаження вугільної продукції різним категоріям споживачів.

Управління збутовою діяльністю вуглеви-

добувного підприємства має здійснюватися через реалізацію комплексу завдань: аналіз кон'юнктури ринків вугілля; SWOT-аналіз конкурентів і споживачів; формування бази потенційних споживачів і портфелю замовлень; прогнозування обсягів відвантаження вугілля різним категоріям споживачів (велико-, середньо- та дрібнооптовим); розробка планів збуту вугільної продукції та стратегічних програм маркетингової діяльності; оформлення заявок на поставку вугілля й визначення умов оплати; укладання договорів на поставку вугільної продукції велико-, середньо- та дрібнооптовим споживачам; розробка методики вибору раціональних каналів збуту; організація митних процедур під час відвантаження вугільної продукції на експорт та оформлення відповідної документації з використанням інформаційних технологій; облік та аналіз витрат на збут; контроль сплати за відвантажене вугілля споживачами; узгодження умов договорів на поставку вугільної продукції споживачам; регулювання виконання планів збутової та маркетингової діяльності.

Як показує аналіз наукових джерел, нині не існує єдиного підходу до визначення змісту поняття «система управління збутовою діяльністю» (табл. 2).

Таблиця 2

Визначення поняття «система управління збутовою діяльністю»

Зміст	Джерело
«Сукупність організаційних форм, через які здійснюється загальне управління збутовою діяльністю на всіх етапах, а також економічних важелів, що сприяють збільшенню обсягів реалізації продукції та розвитку підприємства»	[8, с. 91]
Головна мета, цілі діяльності, стратегічна спрямованість (що обумовлює маркетингову орієнтацію, систематичне виявлення збутових ризиків, ефективну довгострокову взаємодію підприємства й партнера-покупця, інших бізнес-суб'єктів, розробку збутової стратегії підприємства, установлення та коригування стратегічних цілей) і система забезпечення (планування збуту, товарне, інформаційне й кадрове забезпечення, мотиваційні та організаційні механізми, сервісна підтримка, контроль і координація процесу)»	[9]
«Совокупность элементов (субъекты, объекты, методы, функции), взаимосвязанных друг с другом и служащих оптимизации управления товарными запасами компании»	[14, с. 70]

Система управління збутовою діяльністю має відповідати головним напрямам господарської діяльності підприємства, забезпечувати такий зміст виробничої, збутової, складської, транспортної та іншої діяльності, за якого вчасно реалізовується продукція споживачеві [11, с. 59].

У цій статті уточнено зміст поняття «система управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства» як взаємопов'язаної сукупності об'єктів і суб'єктів управління через реалізацію всього переліку функцій управління процесами збутової діяльності в єдиному комплексі на основі використання механізмів інформаційного та організаційного забезпечення (рис. 1).



Рис. 1. Основні елементи поняття «система управління збутовою діяльністю вуглевидобувного підприємства»

Під формуванням системи управління збутовою діяльністю вуглевидобувного підприємства розуміється регламентована нормативними документами сукупність взаємопов'язаних організаційних, технічних, економічних і соціальних заходів з удосконалення управління збутовою діяльністю

на основі механізмів управління (сукупність принципів, методів, функцій, інструментів і засобів), спрямованих на постійне підвищення ефективності функціонування підприємства за рахунок скорочення рівня витрат на організацію збутових процесів і послуг (рис. 2).

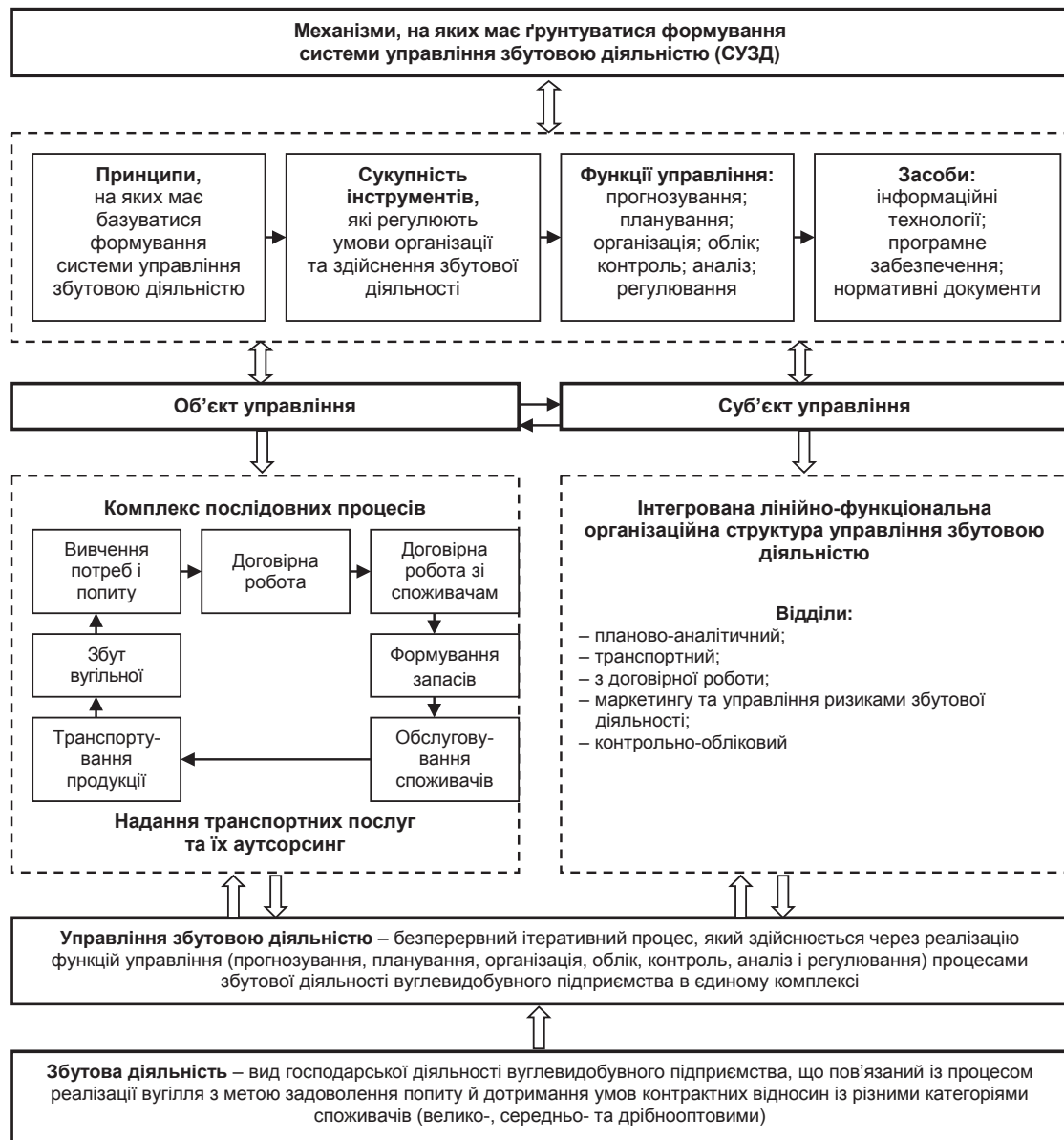


Рис. 2. Структурна схема формування системи управління збутовою діяльністю вуглевидобувного підприємства

Як показує аналіз літератури, до функцій системи управління збутовою діяльністю підприємств зараховують лише планування, організацію, контроль і регулювання. Так, Т. Попова пропонує класифікувати функції системи управління збутом за трьома групами: «функції планирования (разработка перспективных и оперативных планов продаж, анализ и оценка конъюнктуры рынка, формирование ассортиментного плана производства по заказам покупателей и выбор каналов распределения и товародвижения); функции организации (организация складского и тарного хозяйства для

готовой продукции, продаж и доставки продукции потребителям, каналов товародвижения и распределительных сетей, проведение рекламных кампаний и мероприятий по стимулированию сбыта); функции контроля и регулирования (оценка результатов сбытовой деятельности, контроль за выполнением планов сбыта, оценка и стимулирование деятельности сбытового аппарата)» [13, с. 108–109].

Мета функціонування СУЗД забезпечується реалізацією взаємопов'язаних підсистем, функцій та завдань управління процесами збутової діяльності (рис. 3).

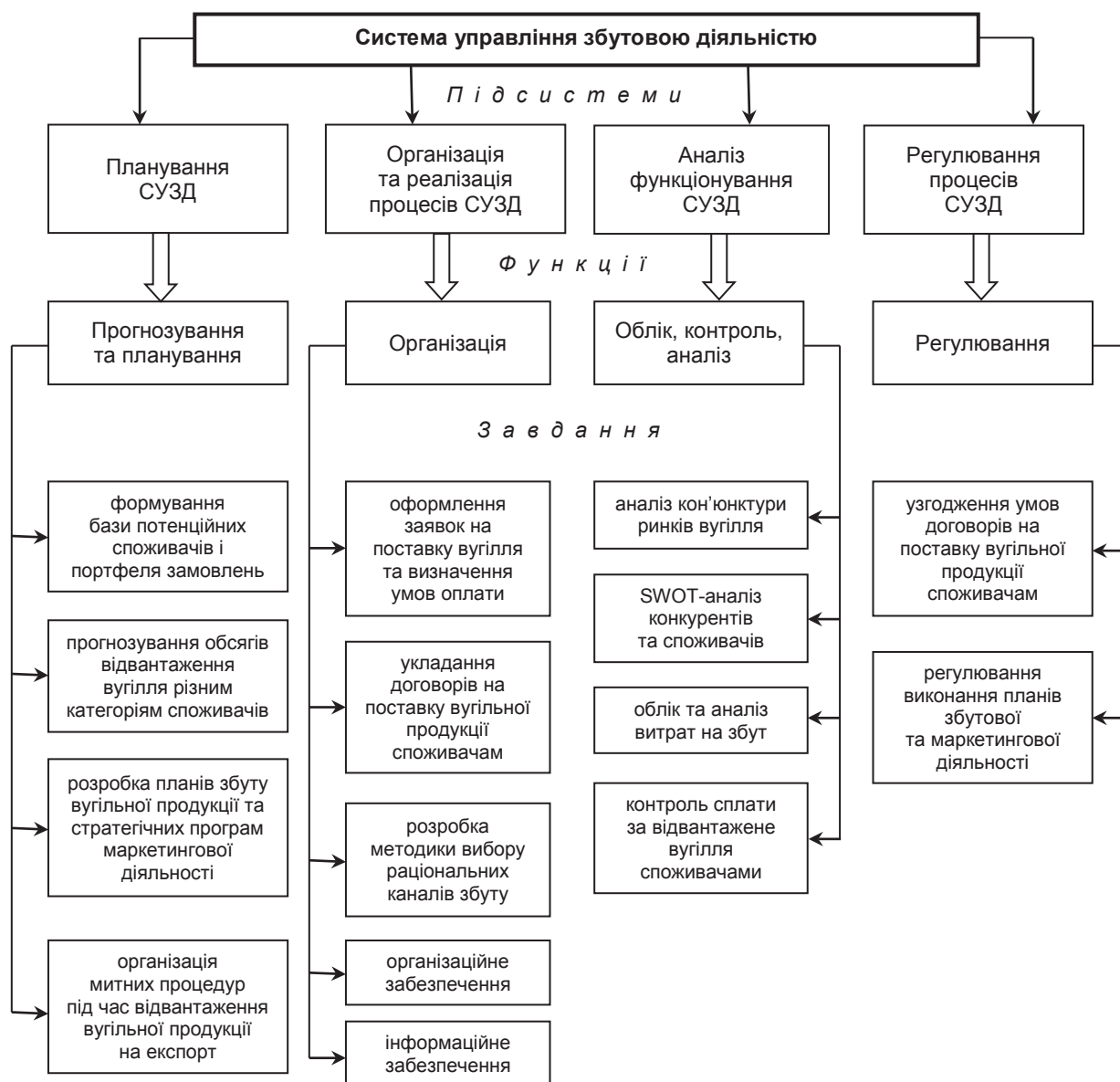


Рис. 3. Структурно-функціональна схема формування системи управління збутовою діяльністю вуглевидобувного підприємства

Формування системи управління збутовою діяльністю вуглевидобувних підприємств має базуватися на якісно нових принципах функціонування:

– застосування комплексного підходу до організації збутової діяльності в єдиному комплексі, а саме здійснення сукупності взаємопов'язаних, послідовно здійснених процесів (вивчення потреб і попиту споживачів; договірна робота із транспортними організаціями та споживачами; формування запасів вугільної продукції; обслуговування різних

категорій споживачів; транспортування і збут вугільної продукції) і різних транспортних послуг;

– реалізація всього переліку функцій управління (прогнозування, планування, організація, облік, контроль, аналіз і регулювання) комплексом послідовно здійснених процесів збутової діяльності;

– облік специфічних особливостей організації збутової діяльності на вуглевидобувних підприємствах, серед яких: постійні коливання ринку вугільної продукції і нестабільний

попит на вугілля; скорочення обсягів видобутку вугілля, товарної і реалізованої вугільної продукції та збільшення залишків вугілля на складах; транспортне забезпечення відвантаження вугілля споживачам (використання, як правило, залізничного та автомобільного транспорту); реалізація вугільної продукції за прямим каналом;

– диференціювання споживачів вугільної продукції на велико-, середньо- та дрібнооптових, виходячи з обсягів їх щорічного попиту; при цьому спостерігається тенденція нерівномірності обсягів відвантаження вугілля велико- і середньооптовим споживачам;

– реалізація процесів збутової діяльності має ґрунтуватися на впровадженні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій із використанням спеціального програмного забезпечення, автоматизованих систем управління, економіко-математичних методів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Упровадження пропозицій щодо формування системи управління збутовою діяльністю вуглевидобувних підприємств сприяє: економії витрат на транспортування вугільної продукції на основі скорочення рівня витрат на оплату послуг вантажно-транспортного управління, надання та прибирання вагонів у результаті їх раціонального використання за вантажопідймальністю, зменшення часу простоїв вагонів при навантаженні вугілля; підвищенню рівня узгодженості графіків руху вагонів і формуванню оптимальних маршрутів транспортних засобів, а також економії витрат на обслуговування споживачів вугільної продукції через скорочення часу на оформлення відповідної документації; підвищенню якості сервісу із застосуванням сучасних інформаційних технологій.

За розрахунками очікуваний економічний ефект від реалізації заходів із формування системи управління збутовою діяльністю на ПАТ «Шахта імені О. Ф. Засядька» становить 279,6 тис. грн, на ВАТ «Шахта «Павлоградська» – 46,6 тис. грн та ВАТ «Шахта «Степова» ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» – 52,8 тис. грн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Неруш Ю. М. Логистика / Ю. М. Неруш. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 390 с.
2. Логістичний менеджмент фармацевтичного виробництва : монографія / О. В. Посилкіна, Р. В. Сагайдак-Нікітюк, Г. В. Загорій та ін. ; за заг. ред. О. В. Посилкіної. – Харків : Нац. фармацевтичний ун-т, 2011. – 272 с.
3. Гаджинский А. М. Логистика / А. М. Гаджинский. – 20-е изд., перераб. и доп. – Москва : Дашков и К⁰, 2012. – 484 с.
4. Економіка логістики / [Є. В. Крикавський, О. А. Похильченко, Н. В. Чорнописька та ін.]; за заг. ред. Є. В. Крикавського, О. А. Похильченко. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 640 с.
5. Гаврилко П. П. Економічний зміст збуту продукції [Електронний ресурс] / П. П. Гаврилко // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_1_11 (дата звернення: 21.05.16). – Назва з екрана.
6. Саннікова С. Ф. Особливості планування збутової діяльності на підприємствах харчової промисловості / С. Ф. Саннікова, А. С. Холодний // Вісник Дніпропетровського університету. – Сер. Економіка. – 2012. – Вип. 6 (2). – С. 196–202.
7. Янишин Я. С. Удосконалення організації управління збутом продукції в агропідприємстві / Я. С. Янишин, Ю. П. Кашуба // Економіка АПК. – 2013. – № 9. – С. 67–70.
8. Шпилик С. Управління збутовою діяльністю підприємства / С. Шпилик // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 4 (37). – С. 88–95.
9. Терент'єва Н. В. Управління збутовою діяльністю в системі управління підприємством [Електронний ресурс] / Н. В. Терент'єва // Ефективна економіка. – 2016. – № 2. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2016/21.pdf (дата звернення: 23.05.16). – Назва з екрана.

10. Камілова С. Р. Управління збутовою діяльністю [Електронний ресурс] / С. Р. Камілова, Ю. Ю. Яцун. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/ppei/2011_31/Asun.pdf (дата звернення: 23.05.16). – Назва з екрана.
11. Хрупович С. Теоретичні підходи до організування процесу збуту на підприємстві / С. Хрупович // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 57–61.
12. П'ятницька Г. Т. Збутова діяльність та її планування в системі управління підприємствами ресторанного господарства [Електронний ресурс] / Г. Т. П'ятницька, Т. П. Амброзевич. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdnuet/econ/2009_3/21.pdf (дата звернення: 20.05.16). – Назва з екрана.
13. Попова Т. Д. Современные методы управления процессом сбыта (продаж) организации / Т. Д. Попова // Actualscience. – 2015. – Т. 1. – № 4. – С. 106–113.
14. Демина Н. В. Управление системой сбыта продукции на современном предприятии / Н. В. Демина, А. О. Лысенкова // Новая наука: теоретический и практический взгляд : Международное научное периодическое издание по итогам Международной научно-практической конференции, Нижний Новгород, 14 апреля 2016 г. / в 3 ч. Ч. 1. – Стерлитамак : РИЦ АМИ, 2016. – С. 70–72.
15. Гуржій Н. Г. Теоретико-методичні аспекти стратегічного управління збутовою діяльністю підприємства / Н. Г. Гуржій // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – № 45. – С. 159–163.
16. Бойко О. В. Маркетингове стратегічне планування збутової діяльності підприємства : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету / О. В. Бойко, Г. О. Криштапук Сер. : Економіка та менеджмент. – 2013. – Вип. 10 (38). – С. 19–26.
17. Балабанова Л. В. Управління збутовою політикою / Л. В. Балабанова, Ю. П. Митрохіна. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 240 с.

REFERENCES

1. Nerush, Yu. M. (2009). *Logistika [Logistics]*. Moscow: YuNITI-DANA [in Russian].
2. Posylkina, O. V., Sahajdak-Nikitiuk, R. V., Zahorij, H. V. and et al. (2011). *Lohistychnyj menedzhment farmatsevychnoho vyrobnytstva [Logistic management of pharmaceutical production]*. Kharkiv: NFU [in Ukrainian].
3. Gadzhinskiy, A. M. (2012). *Logistika [Logistics]*. Moscow: Dashkov i K^o [in Russian].
4. Krykavs'kyj, Ye. V., Pokhyl'chenko, O. A., Chornopys'ka, N. V., Kostiuk, O. S., Savina, N. B., Nikshych, S. M. and et al. (2014). *Ekonomika lohistyky [The economy logistics]*. Lviv: Vydavnytstvo L'vivs'koi politekhniky [in Ukrainian].
5. Havrylko, P. P. (2012). Ekonomichnyj zmist zbutu produktsii [The economic content marketing]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii – Economy. Management. Innovation*, 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_1_11 (accessed 21 May 2016) [in Ukrainian].
6. Sannikova, S. F. & Kholodnyj A. S. (2012). Osoblyvosti planuvannia zbutovoi diial'nosti na pidpriemstvakh kharchovoi promyslovosti [Features planning marketing activities in the food industry]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Ser. Ekonomika – Bulletin of Dnipropetrovsk University: Collected papers. Series: Economy*, (6 (2)), (pp. 196–202) [in Ukrainian].
7. Yanyshyn, Ya. S. & Kashuba, Yu. P. (2013). Udoskonalennia orhanizatsii upravlinnia zbutom produktsii v ahropidpriemstvi [The improvement of marketing management products to agribusinesses]. *Ekonomika APK – Economics AIC*, 9, 67–70 [in Ukrainian].
8. Shpylyk, S. (2012). Upravlinnia zbutovoi diial'nistiu pidpriemstva [Management of marketing activity of the enterprise]. *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk – Galician Economic Journal*, 4(37), 88–95 [in Ukrainian].
9. Terent'ieva, N. V. (2016). Upravlinnia zbutovoi diial'nistiu v systemi upravlinnia pidpriemstvom [Management of marke-

- ting management in the enterprise management system]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 2. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2016/21.pdf (accessed 23 May 2016) [in Ukrainian].
10. Kamilova, S. R. & Yatsun, Yu. Yu. (2011). Upravlinnia zbutovoiu diial'nistiu [Managing marketing activity]. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/ppei/2011_31/Acun.pdf (accessed 23 May 2016) [in Ukrainian].
 11. Khrupovych, S. (2009). Teoretychni pidkhody do orhanizuvannya protsesu zbutu na pidpriemstvi [Theoretical approaches to organizing the process of marketing the company]. *Halys'kyj ekonomichnyj visnyk – Galician Economic Journal*, 2, 57–61 [in Ukrainian].
 12. P'iatnyts'ka, H. T. & Ambrozevych, T. P. (2009). Zbutova diial'nist' ta ii planuvannia v systemi upravlinnia pidpriemstvamy restorannoho hospodarstva [The marketing activities and planning in the management of enterprises restaurant business]. Retrieved from http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdnuet/econ/2009_3/21.pdf (accessed 20 May 2016) [in Ukrainian].
 13. Popova, T. D. (2015). Sovremennye metody upravleniya protsessom sbyta (prodazh) organizatsii [Modern methods of management of sales process (sales) organization]. *Actualscience*, 4, 106–113 [in Russian].
 14. Demina, N. V. & Lysenkova, A. O. (2016). Upravlenie sistemoy sbyta produktsii na sovremennom predpriyatii [Marketing System Management products to the modern enterprise]. *Mezhdunarodnoe nauchnoe periodicheskoe izdanie po itogam Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Novaya nauka: teoreticheskii i prakticheskii vzglyad» – The international scientific periodical on the basis of the International scientific-practical conference «The new science: theoretical and practical view»*. (pp. 70–72). Sterlitamak: RITs AMI [in Russian].
 15. Hurzhij, N. H. (2014). Teoretyko-metodychni aspekty stratehichnogo upravlinnia zbutovoiu diial'nistiu pidpriemstva [Theoretical and methodological aspects of strategic management of enterprise marketing activity]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Journal of economy and transport industry*, 45, 159–163 [in Ukrainian].
 16. Bojko, O. V. (2013). Marketynhove stratehichne planuvannia zbutovoi diial'nosti pidpriemstva [Marketing strategic planning, sales of the company]. *Zbirnyk naukovykh prats' Luts'koho natsional'nogo tekhnichnogo universytetu. Ser. Ekonomika ta menedzhment – Bulletin of Lutsk National Technical University: Collected papers. Series: Economics and Management* (10 (38), (pp. 19–26). Luts'k: Vyd-vo Luts'koho natsional'nogo tekhnichnogo universytetu [in Ukrainian].
 17. Balabanova, L. V. & Mytrokhina, Yu. P. (2011). Upravlinnia zbutovoiu politykoiu [Managing marketing policy]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

Ю. С. Залознова, доктор экономических наук, старший научный сотрудник; **Н. В. Трушкина**, научный сотрудник (Институт экономики промышленности НАН Украины). **Система управления сбытовой деятельностью угледобывающих предприятий: уточнение терминологии.**

Аннотация. Цель статьи заключается в уточнении содержания понятия «система управления сбытовой деятельностью угледобывающих предприятий» с учетом особенностей их функционирования в современных условиях хозяйствования и определении механизмов, на которых должно базироваться формирование системы управления сбытовой деятельностью предприятий угольной промышленности. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** Уточнено содержание и определены основные элементы понятия «система управления сбытовой деятельностью угледобывающих предприятий». Предложены структурная и структурно-функциональная схемы формирования системы управления сбытовой деятельностью угледобывающих предприятий. **Практическая значимость результатов исследования.** Обосновано, что внедрение предложений по формированию системы управления

сбытовой деятельностью угледобывающих предприятий способствует экономии затрат на транспортировку угольной продукции и обслуживание потребителей. Основные научные положения статьи можно использовать в практике угледобывающих предприятий.

Ключевые слова: угледобывающее предприятие, сбытовая деятельность, управление сбытовой деятельностью, система управления сбытовой деятельностью, научные подходы, принципы, методы, функции, механизмы.

Yu. Zaloznova, Dc. Econ. Sci., Senior Scientist; **N. Trushkina**, Researcher (Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine). **The marketing activity management system of coal mining enterprises: clarification of terminology.**

Summary. Purpose. The article is clarified the term content “marketing activity management system coal enterprises” with regard to their functioning in modern conditions of managing and determining the mechanisms which should be based on the formation of a control system of marketing activity of the coal industry. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization. **Findings.** The content is updated and the main elements of the term “marketing activity management system coal enterprises” are defined. Structural and structural and functional scheme of formation of marketing activity management system of the coal-mining enterprise are offered. **Practical value.** The article substantiates that implementation of proposals for the formation of marketing activity management system of coal mines helps save costs on transportation of coal products and customer service. Main scientific article can be used in the practice of mining enterprises.

Keywords: coal mining enterprise, marketing activity, management of marketing activity, marketing activity management system, scientific approaches, principles, methods, functions, mechanisms.

ЕВОЛЮЦІЯ ТРАКТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА З РОЗВИТКОМ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗАСАД

Т. О. БІЛИК, кандидат економічних наук, доцент
(Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»);

О. А. БІЛИК
(СП ТОВ «Компанія «ДУАП»)

Анотація. *Мета статті полягає в узгодженні наукових підходів щодо сутності й функцій капіталу підприємства, подолання окремих методологічних розбіжностей. Методика дослідження.* Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Представлене дослідження охоплює коло проблем навколо економічної сутності капіталу підприємства у світлі останніх досягнень з економічної теорії. Зокрема, на основі логічного аналізу наукових позицій фахівців з економічної теорії й фінансового менеджменту, а також надбань інституціональної й неінституціональної наукових течій автори мають за мету синтезувати власне визначення економічної сутності капіталу підприємства. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті наголошено на протиріччі між фінансовим (фіктивним) і матеріальним капіталом. Перший характеризує капітал фінансових установ, інший – фінансові ресурси підприємства. Також із цими двома видами капіталу тісно пов'язані поняття споживчої й мінової вартості фінансових ресурсів. Оскільки інші фахівці не наводять їх визначення, у статті запропоновано відповідну інтерпретацію. Крім того, обґрунтовано необов'язковість умови забезпечення прибутку капіталом підприємства, адже перманентно збиткові суб'єкти не є автоматично позбавленими від усіх наявних фінансових ресурсів. Результати представленого дослідження обумовляють коректне використання відповідної методологічної бази в подальшому у фахових дослідженнях.

Ключові слова: капітал підприємства, споживча вартість, мінова вартість, фінансовий капітал, матеріальний капітал, інституціоналізм, неінституціоналізм.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Бурхливий розвиток інформаційних технологій є основним фактором інтеграції локальних наукових спільнот у глобальне середовище. Останнім часом функцію подібних каталізаторів перейняли на себе технології впровадження інституційних репозитаріїв на базі вищих навчальних закладів, а також системи віддаленого навчання (наприклад, Coursera, Harvard Online Learning та ін.), що мають за мету забезпечення вільного доступу до інформаційних матеріалів. Закономірним наслідком такої

інтеграції виступають конфлікти в окремих теоретичних концепціях, які до того часу визрівали в межах локальних наукових середовищ і внаслідок розбіжності аналітичних підходів вимушені пристосовуватися до більш глибокого досвіду міжнародних інституцій.

Хрестоматійним прикладом зазначених конфліктів виступають розбіжності у трактуванні визначення грошового еквівалента підприємства з боку різних наукових шкіл пострадянського простору. Окремі науковці трактують його як «ринкову цінність» підприємства [1, 2], інші віддають перевагу поняттю «ринкова вартість» [3, 4]. Водночас в Україні

об'єктом регулювання Постанови Кабінету Міністрів №1440 [5] виступає саме вартість підприємства, що характеризується як еквівалент його цінності.

Оскільки джерелом забезпечення функціонування підприємства слугує наявний капітал, указана дискусія також поширюється на його екзистенційні особливості. Незважаючи на достатньо всесторонню розробленість у фаховій літературі сутності поняття «капітал підприємства», його ролі та функцій у діяльності підприємства, окремих характеристик (зокрема, середньозваженої вартості капіталу), і нині різняться погляди з цієї проблематики. Фактором поглиблення цих розбіжностей виступає поступова еволюція продуктивних сил і економічних відносин. Узгодження наукових підходів, зокрема щодо сутності й функцій капіталу підприємства, та подолання окремих методологічних розбіжностей є *актуальним* і характеризує основну *мету* представленої дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Одним із перших, хто дав філософську оцінку сутності капіталу, був Аристотель, пов'язуючи його з володінням майном і водночас – із мистецтвом забезпечення добробуту [6, с. 85]. Перші комплексні науково обґрунтовані дослідження сутності й ролі капіталу в забезпеченні виробництва почали з'являтися одночасно з відмиранням феодалізму та радикальної зміни умов дії базових факторів виробництва – землі та праці.

Уперше на економічній сутності капіталу підприємства вже за часів капіталізму зосередилися апологети класичної школи політичної економії: А. Сміт, Т. Мальтус, Д. Рікардо та А. Пігу. Капітал підприємства (лат. *capitalis* – головний) як сукупність його фінансових джерел представники школи представили як один із двох факторів виробництва (нарівні з землею), або як усе те, що не споживається безпосередньо у процесі виробництва. Згодом засновник історичного підходу в економічній теорії К. Маркс до факторів виробництва додав працю, і роль капіталу в операційному циклі узагальнив формулою:

$$W = c + v + m,$$

де W – вартість товару;

c – обсяг матеріальних витрат (так званий постійний капітал);

v – вартість робочої сили, або так званий змінний капітал;

m – додана вартість, або прибуток підприємства.

А. Смітом також виділені основні складові капіталу за ознакою тривалості участі в операційному циклу – основний капітал (виробничі засоби, що повністю переносять власну вартість на продукцію протягом більш ніж одного виробничого циклу) та оборотний капітал (сукупність виробничих засобів і фондів обігу, які використовуються для фінансування операційного циклу й виражені у грошовій формі, тобто запаси сировини, готової продукції, грошові кошти та ін. Водночас А. Сміт визнає справедливність вираження всього капіталу підприємства (основного та оборотного) як сукупність грошових коштів, що вкладаються підприємцем у розвиток власного виробництва з метою формування прибутку [7].

Сформовані класичною школою політичної економії погляди на сутність, структуру та роль капіталу в забезпеченні операційного циклу підприємства з часом не набули дискусійності; вони лише доповнювалися відповідно до реального стану розвитку продуктивних сил й економічних відносин.

Глибокий аналіз трактування сутності капіталу підприємства на різних етапах еволюції економічної теорії проведений у монографії М. Д. Білик [6, с. 86–93]. Разом із тим науковцем не враховані надбання більш нових політекономічних течій – інституціоналізму та неоінституціоналізму.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є узгодження наукових підходів щодо сутності й функцій капіталу підприємства, подолання окремих методологічних розбіжностей.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Виходячи з визначальної ролі суспільних інституцій у регулюванні економічних відносин, інституціональна концепція підкреслює виключний вплив економічних і соціальних інституцій на властивості капіталу підприємства (його структуру й обсяги, розмір плати у разі залучення). Щодо позиції Т. Веблена і Д. Коммонса, капітал будь-якого підприємства можна представити як об'єкт регулювання з боку державних установ, фінансових інституцій та інших суб'єктів госпо-

дарювання (зокрема, у випадках із товарним кредитуванням).

Фінансовий капітал визначається Т. Вебленом як фіктивний капітал, від власників якого залежать підприємства як власники матеріального капіталу (промислового устаткування та інших матеріальних благ) [8, с. 658; 9, с. 422]. Отже, науковець у цьому узагальнює суперечність між економічними інституціями (як власниками фіктивного капіталу) та технологією (виражається у впровадженні досягнень науково-технічного прогресу у виробництво).

Д. Коммонс зосередився на юридичних відносинах у процесі обміну товару. Його висновки справедливо можуть бути перенесені й на проблеми регулювання умов формування підприємствами капіталу як товару на фінансовому ринку. З позиції Д. Коммонса, характер формування підприємством капіталу можна розглядати як результат юридичної домовленості (угоди) так званих «колективних інституцій» (союзів корпорацій та інших об'єднань, які виражають інтереси певних господарських і соціальних спільнот) [10, с. 116–117]. Яскравим прикладом цього твердження на практиці можуть виступати законодавчо регламентовані умови залучення й обслуговування банками субординованого боргу.

Теорія агентських відносин А. Берлі та Г. Мінза доповнює розуміння властивостей капіталу тією тезою, що мінова вартість товару на ринку може визначатися діяльністю суспільних інституцій [9, с. 451]. Іншими словами, мінімальна вартість залучення підприємством кредитних ресурсів як товару на фінансовому ринку регулюється обліковою (або кредитною) ставкою, що регулярно переглядається центральним банком країни. Крім того, на вартість та обсяги капіталу підприємств, що перебувають у процесі злиття/поглинання, можуть справляти прямий або опосередкований вплив антимонопольні інституції або органи з управління державним майном.

У свою чергу, неоінституціональна течія політекономії зосередилася на вивченні еволюції економічних та інших інституцій у постіндустріальному суспільстві, а також поведінки їх учасників (агентів). Зокрема, Р. Г. Коузом виділено особливий вид витрат, що мають місце у процесі переходу певних прав власності на товар (у тому числі капітал як товар на фінансовому ринку) від одного господарюючого

суб'єкта до іншого – так звані «транзакційні витрати». Отже, транзакційні витрати уособлюють у собі винагороду посередників у процесі забезпечення підприємства фінансовими ресурсами (наприклад, комісійні за проведення Due Diligence та road show при організації на фінансовому ринку первинного або вторинного розміщення цінних паперів підприємства, утворення для цього цільової організації (англ. special purpose vehicle), сек'юритизації кредитів та ін.

У дослідженні [11, с. 87–88] Р. І. Заворотним доведено прямий вплив транзакційних витрат на споживчу й мінову вартість підприємства як товару на ринку. Оскільки капітал є товаром, що представлений на фінансовому ринку, то, за аналогією, відповідні транзакційні витрати прямо впливають на споживчу й мінову вартість капіталу.

Фахові джерела не розкривають сутності споживчої і мінової вартості капіталу, отже, наведемо власну інтерпретацію. На наш погляд, споживча вартість капіталу повністю укладається в концепцію Т. Веблена щодо сутності матеріального капіталу підприємства й характеризує норму дохідності від його використання в операційному циклі. Натомість, мінова вартість капіталу відповідає вартості фіктивного капіталу на фінансовому ринку (зокрема кредитній ставці). Оскільки в останньому випадку капітал виконує товарну функцію грошей і не задіяний в операційному циклі підприємства, наукового інтересу для представленої дослідження він не становить.

Р. Г. Коузом також наголошувалося на більшій коректності застосування в дослідженнях товарних відносин такої юридичної категорії, як права власності на товар [9, с. 512]. Так, у дослідженні [12, с. 107–147] інший представник неоінституціональної течії А. М. Оноре виділяє: 1) право користування; 2) право володіння; 3) право розпорядження (управління); 4) право на заборону шкідливого використання об'єкта відносин; 5) право привласнення (право на дохід); 6) право на імунітет від експропріації; 7) право на залишкову вартість; 8) право успадкування (заповідання); 9) право необмеженого в часі володіння певними правомочностями щодо об'єкта, якщо інше не оговорене в угоді; 10) поворотність правомочностей після певного строку; 11) відповідальність об'єктом відносин як формою відшкодування.

Звісно, наведена класифікація прямо не стосується економічної сутності капіталу як об'єкта відносин, проте вона є корисною під час визначення властивостей окремих складових сукупного капіталу підприємства. Так, за ознакою джерела походження фінансові ресурси підприємства поділяються на власні й позичені. Власному капіталу підприємства, з позиції А. Оноре, притаманний так званий «пучок правомочностей»: 1) право на припинення доступу до інших суб'єктів (тобто сукупність прав, відповідних пунктам 2, 4, 6, 8, 9, 10, 11 із вищевказаного переліку); 2) право на отримання доходу (пункт 5 указанного списку); 3) право користування (права з пунктів 1, 3, 7); 4) право на передавання всіх трьох перелічених так званих «пучків правомочностей» іншому суб'єкту.

Указана класифікація правомочностей та їх так званих «пучків» дозволяє нам виявити безпосередню залежність споживчої вартості й мінової вартості сукупного капіталу підприємства від обсягу прав на його складові. При цьому, незважаючи на те, що власний капітал підприємства характеризується наявністю більшого набору прав порівняно до позикових фінансових ресурсів, сукупна вартість власних коштів значно менша за ціну позикових. Це пояснюється тим, що на практиці до вартості позикових ресурсів додається ціна ризику втрати правомочностей на них з боку їх безпосереднього власника.

Також слід підкреслити, що всі правомочності підприємства щодо його власного капіталу мають певні ознаки фіктивності, адже кінцевими власниками такого капіталу виступають співвласники-акціонери. Саме тому у Звіті про майновий стан підприємства його власний капітал відображається в розділі «Пасиви» (в МСФО – розділ «Liabilities»; з англ. – «зобов'язання»).

В. М. Опарін серед критично необхідних умов ефективного використання капіталу на підприємстві нарівні з достатністю фінансових ресурсів виділяє стабільність їх кругообігу [3].

Як уже зазначалося, питання щодо сутності капіталу підприємства у фахових джерелах є доволі розробленим і в основній своїй частині не має дискусійності. Зіставлення позицій різних авторів щодо цього проводиться в роботах К. Пітеліса [13], М. Д. Білик [6], Р. І. Заворот-

нього [14, с. 12] та багатьох інших, тому додатковий раз синтезувати аналогічну до інших робіт порівняльну таблицю вбачаємо недоцільним. Водночас у формулюванні сутності капіталу не можна обійти увагою інституціональні чинники, що визначають цільове призначення та інші умови формування й використання капіталу. Отже, на основі проведеного аналізу дискусійних питань та останніх надбань з економічної теорії наведемо власне визначення: *капітал підприємства – це кошти, умови обігу яких перебувають під впливом суспільних інституцій, а обсяги втілені в активах підприємства й, зазвичай, є достатніми для забезпечення його господарської діяльності та власного відшкодування.*

На відміну від інших авторів (К. Маркса, І. В. Зятковського та ін.), ми не наголошуємо на обов'язковості умови забезпечення прибутку, адже у світовій практиці є звичайними випадки функціонування бізнесу на межі точки беззбитковості, або навіть збитків. Яскравим прикладом є нафтовидобувні підприємства США, що, зазвичай, виступають окремою ланкою великої вертикально інтегрованої компанії (ВІНК) і за умови відносно низьких цін на нафту є збитковими. Водночас зазначені ними збитки компенсуються прибутками інших ланок ВІНК. Класичним прикладом також виступає українська ПАТ «Укртатнафта», що із 2007 до 2014 рр. функціонула в межах ФПГ «Приват» (у зв'язці з контрольованими ПАТ «Укрнафта» й «Укртранснафта») і характеризувалася стійкою збитковістю. При цьому є абсурдним стверджувати, нібито перманентно збиткові компанії перестають бути цілісним майновим комплексом та автоматично перетворюються на позбавлені від усіх наявних фінансових ресурсів (капіталу).

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, за результатами дослідження політекономічних концепцій, що існують, та позицій фахівців із фінансового менеджменту у представленій роботі синтезоване визначення капіталу підприємства як коштів, умови обігу яких перебувають під впливом суспільних інституцій, а обсяги втілені в активах підприємства й, зазвичай, є достатніми для забезпечення його господарської діяльності та власного відшкодування. При цьому під терміном

«підприємство» автори розуміють не фінансові господарські організації, тим самим свідомо відокремлюючи капітал фінансовий (фіктивний) від матеріального. У розробленому визначенні капіталу підприємства вони вважають за необхідне підкреслити вплив інституціональної складової й обґрунтовують перманентність (а, отже, необов'язковість) умови генерування капіталом прибутку. Зокрема, пояснюється це тим, що навіть збиткові підприємства не перестають бути цілісним майновим комплексом, отже, не можуть уважатися позбавленими всього наявного капіталу.

Незважаючи на те, що власний капітал підприємства характеризується більшим набором прав порівняно до позикових фінансових ресурсів, сукупна вартість власних коштів значно менша за ціну позикових, адже на практиці до вартості позикових ресурсів додається ціна ризику втрати правомочностей на них із боку їх безпосереднього власника.

ЛІТЕРАТУРА

- Ибрагимов Р. Г. Структура капитала и ценность компании [Електронний ресурс] / Р. Г. Ибрагимов // Российский журнал менеджмента. – 2009. – Т. 7. – Режим доступа: <http://cfn.ru/management/finance/capital/modigliani-miller-analysis.shtml> (дата звернення: 27.05.2016). – Назва з екрана.
- Волков Д. Л. Управление ценностью компании: показатели и модели оценки [Електронний ресурс] / Д. Л. Волков // Российский журнал менеджмента. – 2007. – Т. 5. – № 1. Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru/data/778/892/1216/V3_N4_Volkov_VBM.pdf (дата звернення: 27.05.2016). – Назва з екрана.
- Харитонов А. Ю. Эффективное управление предприятием на основе его стоимости : монография / А. Ю. Харитонов, А. В. Пластинин. – Архангельск, 2009. – 184 с. Заворотній Р. І. Фінансова оцінка бізнесу: теорія, практика та інноваційні підходи : монографія / Р. І. Заворотній. – Київ : КНЕУ, 2012. – 295 с.
- «Про затвердження Національного стандарту №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України прийнята 10.09.2003 року № 1440. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-p> (дата звернення: 27.05.2016). – Назва з екрана.
- Білик М. Д. Розвиток корпоративного сектору в Україні : монографія / М. Д. Білик, В. К. Хлівний, О. Ю. Клементьєва; за наук. ред. д. е. н., проф. М. Д. Білик. – Київ : КНЕУ, 2013. – 414 с.
- Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations [Електронний ресурс] / A. Smith, 1776. – Режим доступу: http://www.ifaarchive.com/pdf/smith_-_an_inquiry_into_the_nature_and_causes_of_the_wealth_of_nations%5B1%5D.pdf (дата звернення: 27.05.2016). – Назва з екрана.
- Економічна енциклопедія : [у 3-х т.] / за ред. С. В. Мочерного та ін. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. – Т. 1. – 864 с.
- Історія економічних учень : підручник : у 2-х ч. / за ред. В. Д. Базилевича. – 2-ге вид., випр. – Київ : Знання, 2005. – Ч. 2. – 567 с.
- Сметанин А. В. История экономических учений : учеб.-метод. пособие / А. В. Сметанин, Я. В. Попаренко, С. В. Михайлов. – Архангельск : СГМУ, 2009. – 213 с.
- Заворотній Р. І. Економічний зміст вартості підприємства та її роль у стратегічному управлінні корпоративним розвитком / Р. І. Заворотній // Формування ринкових відносин в Україні : збірник наукових праць. – Київ : КНЕУ. – 2013. – Вип. 7 (146). – С. 138.
- Honore A. M. Ownership : Oxford Essays in Jurisprudence / Ed. by A. G. Guest. – Oxford : Clarendon Press, 1961. – pp. 107–147.
- Christos Pitelis Corporate Capital : Control, Ownership, Saving and Crisis / Pitelis Christos. – Cambridge : University Press; New Ed., 2008 – 148 p. – pp. 13–27.
- Заворотній Р. І. Залучений капітал у фінансуванні житлового будівництва: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Роман Ігоревич Заво-

ротній ; ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – Київ, 2009. – 242 с.

REFERENCES

- Ibrahimov, R. G. (2009). Struktura kapitala i tsennost kompanii [The capital structure and value of the company]. *Rossiiskij zhurnal menedzhmenta – Russian Journal of Management*, 7 (Vols. 7). Retrieved from <http://cfin.ru/management/finance/capital/modigliani-miller-analysis.shtml> (accessed 27 April 2016) [in Russian].
- Volkov, D. L. (2007). Upravlenie tsennostyu kompanii: pokazateli i modeli otsenki [VBM company: indicators and evaluation model]. *Rossiiskij zhurnal menedzhmenta – Russian Journal of Management*, no. 1 (Vol. 5). Retrieved from http://ecsocman.hse.ru/data/778/892/1216/V3_N4_Volkov_VBM.pdf (accessed 27 April 2016) [in Russian].
- Kharitonov, A. Y. & Plastinin, A. V. (2009). *Effektivnoye upravlenie predpriyatiem na osnove ego stoimosti [Effective management of enterprise on the basis of its cost]*. Arkhangelsk. Retrieved from <http://www.narfu.ru/university/library/books/0447.pdf> (accessed 27 April 2016) [in Russian].
- Zavorotniy, R. I. (2012). *Finansova otsinka biznesu: teoriya, praktika ta innovatsiyni pidkhody [The financial evaluation of business: theory, practice and innovative approaches]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Natsionalnogo standartu №1 «Zahalni zasady otsinky maina i mainovykh prav»: pryiniata 10.09.2003 roku № 1440 [The Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of National Standard №1 «General principles of property valuation and property rights» from September 10 2013, № 1440] (accessed 27 July 2016) [in Ukrainian].
- Bilyk, M. D., Khlivniy, V. K. & Klementyeva, O. Y. (2013). *Rozvytok korporativnogo sektoru v Ukrainy [The development of the corporate sector in Ukraine]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
- Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Retrieved from http://www.ifaarchive.com/pdf/smith_-an_inquiry_into_the_nature_and_causes_of_the_wealth_of_nations%5B1%5D.pdf (accessed 27 April 2016).
- Motcherniy, S. V. (Eds.). (2000). *Ekonomichna entsiklopediya [Economic Encyclopedia]*. (Vols. 1-3), (Vol. 1). Kyiv: Academiya publishing [in Ukrainian].
- Bazilevitch, V. D. (Eds.). (2005). *Istoriya ekonomichnykh uchen [History of Economic Thought]*. (Vols. 1-2), (Vol. 2). Kyiv: Znanya [in Ukrainian].
- Smetanin, A. V., Poparenko, Y. V. & Mikhaylov, S. V. (2009). *Istoriya ekonomicheskikh ucheniy [History of Economic Thought]*. Arkhangelsk: SSMU [in Russian].
- Zavorotniy, R. I. (2013) *Ekonomichniy zmist vartosti pidpriyemstva ta ii rol u strategichnomu upravlinni korporatyvnym rozvytkom [The economic content of value and its role in the strategic management of corporate development]*. *Formuvanya rynkovykh vidnosyn v Ukraini – The formation of market relations in Ukraine*, 7 (146), 138 [in Ukrainian].
- Honore, A. M. (1961). *Ownership* // A. G. Guest (Ed.). Oxford: Clarendon Press.
- Christos Pitelis (2008). *Corporate Capital: Control, Ownership, Saving and Crisis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zavorotniy, R. I. (2009). *Zalutcheniy kapital u finansuvanni zhitlovogo budivnytstva [Debt capital in financing housing construction]*. *Candidate's thesis*. Kyiv: DVNZ «Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana». Retrieved from <http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/94> (accessed 27 April 2016) [in Ukrainian].

Т. А. Билык, кандидат экономических наук, доцент (Государственное высшее учебное заведение «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»);
А. А. Билык (СП ООО «Компания «ДУАП»). **Эволюция трактования экономической сущности капитала предприятия по мере развития институциональных основ.**

Аннотация. Целью статьи является согласование научных подходов к сущности и функций капитала предприятия, преодоление отдельных методологических расхождений. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Представленное исследование охватывает круг проблем касательно экономической сущности капитала предприятия в свете последних достижений экономической теории. В частности, на основе логического анализа научных позиций специалистов по экономической теории и финансовому менеджменту, а также наработок институциональной и неинституциональной научных школ авторы преследуют цель синтезировать собственное определение экономической сущности капитала предприятия. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье подчеркивается противоречие между финансовым (фиктивным) и материальным капиталом. Первый характеризует капитал финансовых учреждений, второй – финансовые ресурсы предприятия. Также с этими двумя видами капитала тесно связаны понятия потребительской и меновой стоимости финансовых ресурсов. Поскольку прочие специалисты их сущность не определяют, в статье предлагается соответствующая интерпретация. Кроме того, обоснована необязательность условия обеспечения прибыли капиталом предприятия, поскольку перманентно убыточные субъекты не являются автоматически избавленными от всех имеющихся финансовых ресурсов. Результаты представленного исследования обусловят корректное применение соответствующей методологической базы в дальнейшем в специализированных исследованиях.

Ключевые слова: капитал предприятия, потребительская стоимость, меновая стоимость, финансовый капитал, материальный капитал, институционализм, неинституционализм.

T. Bilyk, Dc. Econ. Sci., Docent (Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman);
O. Bilyk (JV LLC "DUAP Company"). **Evolution of economic essence of the capital of the enterprise during the development of institutional bases.**

Summary. The main purposes of offered research are: to coordinate the scientific approaches to essence and functions of the corporate capital; to overcome certain methodological distinctions. **Methodology of research.** The main approaches of research are the analysis and synthesis, systematization and generalization, and also dialectic approach. **Findings.** The offered research covers a circle of problems concerning economic essence of the capital of the enterprise according to the last achievements of the economic theory. Particularly, the authors aim to synthesize own determination of economic essence of the capital of the enterprise through the logical analysis of the opinions of various specialists in the economic theory and financial management, and on a basis of experience of institutional and neoinstitutional schools. **Practical value.** The contradiction between the financial (fictitious) and material capital in offered work is emphasized. The first, according to authors, characterizes the capital of the financial institutions; the second defines the financial resources of the enterprise. Also concepts of consumer and exchange value of the financial resources are closely connected with these two types of the capital. As other experts don't define the essence of specified concepts, the authors offer own definitions. Besides, authors prove a condition of providing profit by the capital of the enterprise as unreliable (because permanently unprofitable firms not become an automatically relieved of all available financial resources). Results of the presented research can cause correct application of such methodology in specialized researches in the future.

Keywords: capital of the enterprise, consumer value, exchange value, financial capital, material capital, institutionalism, new institutionalism.

ОСОБЕННОСТИ РЕИНЖИНИРИНГА БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

Ю. В. ИВАНОВ, кандидат экономических наук, доцент;
О. Н. ВЕЧИРКО

(Высшее учебное заведение Укоопсоюза
«Полтавский университет экономики и торговли»)

Аннотация. Цель статьи заключается в научно-теоретическом обосновании особенностей реинжиниринга бизнес-процессов торговых предприятий Украины. **Методика исследования.** Исследование осуществлено с помощью таких методов: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Рассмотрены характерные черты украинского реинжиниринга бизнес-процессов в современных условиях развития. Приведена классификация процессов реинжиниринга и его составляющих принципов. Исследованы перспективы от внедрения современных моделей развития и существующие угрозы от нарушений правил проведения реинжиниринга. **Практическая значимость результатов исследования.** Определено, что реинжиниринг бизнес-процессов, предлагаемый для компаний, функционирующих в условиях кризиса экономики и высокого уровня конкуренции, должен иметь четкую направленность с учетом необходимости перестройки системы управления.

Ключевые слова: реинжиниринг, стратегия, процесс, методы реинжиниринга, концепция реинжиниринга.

Постановка проблемы в общем виде и связь с важнейшими научными или практическими задачами. Сформировавшаяся в конце 80-х годов прошлого столетия необходимость кардинального преобразования бизнеса повлекла за собой возникновение революционного метода «реинжиниринг бизнес-процессов», направленного на кардинальную перестройку существующей модели ведения бизнеса, перевода предприятия в новый, более эффективный режим работы.

Анализ последних исследований и публикаций. Авторами понятия «реинжиниринг» принято считать американских ученых Майкла Хаммера и Джеймса Чампли, определивших это понятие как фундаментальное и радикальное перепроектирование бизнес-процессов для достижения существенных улучшений результативности деятельности организации [1].

Формулирование целей статьи (постановка задачи). Цель статьи заключается в научно-теоретическом обосновании особен-

ностей реинжиниринга бизнес-процессов торговых предприятий Украины.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Согласно принятой трактовки понятие «реинжиниринг бизнес-процессов» – это фундаментальное переосмысление и радикальное перепроектирование бизнес-процессов для достижения максимального эффекта производственно-хозяйственной и финансово-экономической деятельности, оформленное соответствующими организационно-распорядительными и нормативными документами [2].

Современный реинжиниринг направлен на формирование модели, в которой каждое звено между собой взаимосвязано, действует продуктивно, при этом вся система нацелена на получение максимального эффекта за счет совместных усилий, организованных на оптимально рациональном уровне.

Эффективное внедрение на практике реинжиниринга бизнеса возможно только благода-

ря согласованности и взаимообусловленности выполняемых действий, цель которых – устранение в компании кризисных явлений и доведение ее до уровня саморегулируемой организации в условиях динамичного рынка.

В основу деления реинжиниринга на революционный и эволюционный положены принципы воздействия процессов на организационную структуру фирмы, при этом цель осуществления преобразований предполагает любое вмешательство в сформировавшуюся структуру организации для полного или частичного пересмотра ориентиров и способов достижения стратегических целей.

Приходу в Украину в начале 2000-х годов реинжиниринга бизнес-процессов способствовала сложившаяся кризисная ситуация, имеющая специфические особенности, вызванные наследованием отечественными предприятиями «пережитков» командно-административной системы, усложняющих полноценное развитие организаций в условиях рыночной экономики и свободы предпринимательства.

Характерными чертами украинского реинжиниринга бизнес-процессов можно считать следующие направления деятельности:

- отмена принципов централизованного экономического планирования как основы макроэкономического регулирования;
- трансформация бюрократической системы управления, переориентация на потребности покупателя, а не производителя;
- усовершенствование и оптимизация организационной структуры предприятий, ориентация на потребности рынка.

Для большинства украинских предприятий необходимость срочного проведения реинжиниринга бизнес-процессов обусловлена отсутствием научного подхода к разработке и внедрению стратегии развития предприятия, низкой конкурентоспособностью, вызванной слабой «увязкой» поставленных целей организации с реально сформировавшейся ситуацией на рынке.

Цели и методы реинжиниринга бизнес-процессов, адаптированные под фирмы, функционирующие в условиях кризиса экономики и жесткой конкуренции, к которым относится большинство украинских торговых предприятий, предполагают четкую взаимосвязь и современный научно-информационный подход организации (рис. 1).



Рис. 1. Взаимосвязь целей и методов реинжиниринга бизнес-процессов торговой организации

Постановка целей реинжиниринга и их обеспечение при помощи предложенных методов позволяет решить такие актуальные задачи, позволяющие торговой организации произвести перестройку бизнеса и выйти на более высокий уровень конкурентоспособности:

- способствование созданию структуры связей для кризисных условий путем организации горизонтальной управленческой единицы;
- создание организационной основы для централизации информационного обеспечения путем систематизации конкретных информационных потоков;
- содействие разделению функций высшего руководства и созданию сети оперативных групп путем применения технологии процессных рабочих команд;

– мотивация творческого подхода, анализ ситуации и коллективной работы на основе принципов повышения роли работников при внедрении процедуры реинжиниринга;

- обеспечение успешного координирования стратегии развития и децентрализованного решения вопросов путем применения смешанных процессов и матричной структуры управления;
- создание организационных условий реструктуризации и преобразования предприятия путем изменения структуры управления и деятельности рабочих групп [3].

Внедрение реинжиниринга в практику состоит из определенных этапов, последовательность и полнота выполнения которых способствует наиболее оптимальной и менее затратной реализации предложенного проекта (рис. 2).



Рис. 2. Этапы осуществления процедуры реинжиниринга бизнес-процессов

Реинжиниринг, направленный на реструктуризацию действующих на предприятии бизнес-процессов, основывается на ряде базовых принципов, к которым, в первую очередь, следует отнести:

- осуществление горизонтального сжатия процесса путем объединения нескольких рабочих процедур в одну, что позволяет ускорить процесс в 10 раз;

– осуществление вертикального сжатия процессов за счет внедрения личностной заинтересованности, расширения полномочий исполнителей, усиления их ответственности и предоставления возможности самостоятельного решения, что ведет к повышению уровня отдачи с их стороны;

- пошаговое внедрение процесса, основанное на естественном порядке реализа-

ции этапов проекта, что позволяет получать и анализировать результаты в процессе всей процедуры внедрения идеи;

- разработку альтернативных вариантов исполнения процессов, что позволяет выбирать необходимый вариант в зависимости от конкретной ситуации;

- проведение работ по внедрению проекта в месте, наиболее целесообразном как в географическом, так и в экономическом плане, что позволяет избежать излишней интеграции и добиться более высокого эффекта от внедряемого процесса;

- снижение количества проверок и управляющих воздействий, что позволяет снять напряжение и негативное воздействие на процедуру реализации проекта;

- минимизацию количества согласований при сокращении внешних точек контакта, что позволяет снизить уровень звенности и ускорить процедуру принятия необходимых решений;

- создание единой точки контакта, что обеспечивается назначением уполномоченного менеджера, с целью объединения сил команды, для получения наиболее эффективного результата от внедрения проекта.

Характерной чертой украинского реинжиниринга стоит считать ошибочное отношение к самому понятию и принципу данного процесса, который в большинстве случаев воспринимается как «пошаговый механизм совершенствования бизнеса». При этом многие руководители, стремящиеся к выведению предприятий из кризисных ситуаций и повышению эффективности деятельности организаций, не

учитывают тот факт, что осуществление реинжиниринга не всегда предполагает глубокое вмешательство в деятельность фирмы и внесение кардинальных изменений в организацию действующих процессов.

В общих чертах реинжиниринг бизнес-процессов предполагает создание рабочей группы или команды, состоящей из собственных или привлеченных квалифицированных специалистов, с целью пересмотра всего процесса организации ведения бизнеса, выявления слабо эффективных бизнес-процессов (в мировой практике выявляется от 3 до 10 процессов), разработки бизнес стратегии, которая позволит найти необходимые рычаги, повышения эффективности компании в целом. Из этого следует, что для проведения кардинальной перестройки бизнеса нет определенной необходимости полной реструктуризации всех компонентов системы, требуется только точное выявление слабых звеньев, которыми являются неэффективно осуществляемые бизнес-процессы и внедрение мероприятий по ликвидации их негативных результатов.

Необходимость проведения реинжиниринга бизнес-процессов во многих украинских предприятиях обуславливается несовершенством административной системы управления, отсутствием определенных уровней мотивации и стимулирования рабочего процесса. В данном случае требуется внедрение в практику концепции реинжиниринга, мероприятия которой предусматривают устранение функциональной направленности ориентации предприятий (табл. 1).

Таблица 1

Мероприятия по устранению неэффективности бизнес-процессов, предусмотренные концепцией реинжиниринга

Причины неэффективности бизнес-процессов	Проявления	Мероприятия по устранению
Функциональное ориентирование организации труда	Отсутствие заинтересованности в конечном результате вследствие неэффективности системы оценки действий	Изменение роли персонала, создание собственных «правил» работы на местах, разработка новой программы оценки труда
Многофункциональность рабочих процессов	Усложнение процесса передачи информации, повышение уровня накладных расходов, увеличение сроков принятия решения	Выявление фактов дублирования функций, повышения уровня самостоятельности подразделений, расширение должностных обязанностей начальников отделов, подразделений
Информационная энтропия	Искажение информации при ее передаче	Внедрение программ информационной автоматизации

В концепции реинжиниринга бизнес-процессов сделан ярко выраженный акцент на пересмотр организационной структуры фирмы, когда весь процесс является объектом работы команды, а руководство им становится одной из составных частей проекта реструктуризации. В данном случае упрощается процедура принятия решений и устранения проблем, взаимодействие структурных подразделений обеспечивается заинтересованностью членов команды, отпадает необходимость ждать директивы «сверху». В общем виде пересмотр организационной структуры фирмы заключается в уменьшении числа менеджеров и снижении уровня управленческой иерархии, повышается ответственность уполномоченных членов команды, в лице которых могут выступать начальники отделов, структурных подразделений, филиалов и т. п. [4]

Для большинства украинских компаний характерным признаком является многофункциональность процессов, которые очень часто выходят за рамки работы отделов и структурных подразделений. В данном случае происходит частичное дублирование выполняемых функций, отсутствие четко поставленных задач и лиц, уполномоченных на их выполнение. Концепцией реинжиниринга предполагается жесткое определение функций для каждого объекта компании, назначение ответственных лиц.

Немаловажным аспектом концепции реинжиниринга является повышение уровня информационного обеспечения, огромный акцент сделан на необходимости внедрения в работу автоматизированных систем обмена информацией, обеспечение достаточного доступа подразделений фирмы к первичным источникам информации, устранение звенности поступления информации к руководству организации. Автоматизация в данном случае должна базироваться на широком использовании средств вычислительной техники и необходимого для них ПО. В качестве технических средств могут использоваться многомашинные, многопроцессорные комплексы, образующие с помощью ЭВМ и информационных сетей распределенные системы обработки информации.

Грамотно организованные и внедренные в практику мероприятия, предусмотренные проектом реинжиниринга, позволяют организации на достаточно высоком уровне и в дол-

госрочной перспективе установить высокий уровень эффективности деятельности, сделать бизнес не только прибыльным, но и стойким к внешним и внутренним негативным факторам. Основные преимущества, получаемые организацией после реализации процедуры реинжиниринга, можно выделить в следующие группы:

- увеличивается возможность анализа различных вариантов проведения изменений, их глубины, за счет упрощения описания разных сторон компании и использования информационных технологий;

- снижается влияние субъективных сторон жизни компании, отражающихся на проводимых изменениях за счет внедрения принципов стандартизации;

- повышается качество выполняемых работ (продажи, производства и т. д.) за счет интеграции компании в общую структуру межотраслевых связей, прихода к единым стандартам исполнения;

- отмечается общее повышение конкурентоспособности и привлекательности бизнеса за счет разработки и внедрения в жизнь действенной стратегии развития бизнеса, улучшение финансовой устойчивости компании за счет снижения определённых объемов затрат на ведение операционной деятельности.

Однако, во многих случаях, при неграмотно поставленной и примененной процедуре реинжиниринга бизнес-процессов, существует риск недополучить или вообще не получить ожидаемый эффект от его внедрения. Так, реинжиниринг, являющийся достаточно бюджетным вариантом перестройки бизнеса, может не дать необходимой финансовой отдачи, что повлечет за собой формирование дополнительных затрат и снижение материальной обеспеченности предприятия. Во многих случаях реинжиниринг подразумевает акцентирование внимания на производительности и технологиях, что ведет к пренебрежению трудовыми ресурсами и, как следствие, к массовым увольнениям и значительному сокращению штата персонала компании.

Однако, не смотря на существующие риски и явные недостатки данного процесса перестройки бизнеса, основная цель реинжиниринга заключается в доведении бизнес-процессов фирмы до уровня международных стандартов и качества предоставляемых работ.

Выводы из указанных проблем и перспективы дальнейших исследований в данном направлении. Проведенное исследование реинжиниринга бизнес-процессов, который в последние года становится очень популярным методом реконструкции украинского бизнеса, показало, что в большинстве случаев неудачи сопровождаются отсутствием объективного подхода к самой трактовке понятия, а также недопониманию сущности внедряемых процедур изменений, необходимость в которых не должна затрагивать весь спектр операционных бизнес-процессов компании, а выбирать отдельные, слабо функционирующие составляющие деятельности предприятия. Реинжиниринг бизнес-процессов, предлагаемый для компаний, функционирующих в условиях кризиса экономики и высокого уровня конкуренции, что свойственно для украинского бизнеса, должен иметь четкую направленность с учетом необходимости перестройки системы управления и ухода организаций от «пережитков» командно-административной системы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Хаммер М. Реинжиниринг корпорации. Манифест революции в бизнесе / М. Хаммер, Дж. Чампи. – Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2007. – 288 с.
2. Словарь бизнеса / под. ред. Л. Ш. Лозовского, Б. А. Райзберга. – Москва : Экономика, 1999. – 381 с.

3. Робсон М. Практическое руководство по реинжинирингу бизнес-процессов / М. Робсон, Ф. Уллах ; пер. с англ. под ред. Н. Д. Эриашвили. – Москва : Аудит: Юнити, 1997. – 224 с.
4. Уткин Э. А. Бизнес-реинжиниринг / Э. А. Уткин. – Москва : Экмос-Москва, 2014. – 226 с.

REFERENCES

1. Hammer, M., & Champi, Dzh. (2007). *Reinzhiniring korporacii. Manifest revoljucii v biznese [Reengineering the Corporation. Revolution Manifest in business]*. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
2. Lozovskogo, L. Sh., & Rajzberga, B. A. (Eds.) *Slovar' biznesa [Business Dictionary]*. Moscow: Jekonomika [in Russian].
3. Robson, M., & Ullah, F. (1997). *Prakticheskoe rukovodstvo po reinzhiniringu biznes-processov [Practical Guide to Business Process Reengineering]*. (N. D. Jeriashvili, Trans.). Moscow: Audit: Juniti [in Russian].
4. Utkin, Je. A. *Biznes-reinzhiniring [Business – Reengineering]*. Moscow: Jekmos-Moskva, 2014 [in Russian].

Ю. В. Иванов, кандидат економічних наук, доцент; **О. Н. Вечірко** (Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»). **Особливості реінжинірингу бізнес-процесів торгових підприємств України.**

Анотація. Мета статті полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні особливостей реінжинірингу бізнес-процесів торговельних підприємств України. **Методика дослідження.** Дослідження здійснено за допомогою таких методів: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Розглянуто характерні риси українського реінжинірингу бізнес-процесів у сучасних умовах розвитку. Наведено класифікацію процесів реінжинірингу та його складових принципів. Досліджено перспективи від упровадження сучасних моделей розвитку й існуючі загрози від порушень правил проведення реінжинірингу. **Практичне значення одержаних результатів дослідження.** Визначено, що реінжиніринг бізнес-процесів, пропонується для компаній, які функціонують в умовах кризи економіки та високого рівня конкуренції, повинен мати чітку спрямованість з урахуванням необхідності перебудови системи управління.

Ключові слова: реінжиніринг, стратегія, процес, методи реінжинірингу, концепція реінжинірингу.

Iu. Ivanov, Cand. Econ. Sci., Docent; O. Vechirko (Poltava University of Economics and Trade). Features of the Ukraine trade enterprises business processes reengineering.

Summary. *The purpose of the article is in the scientific and theoretical substantiation of the features of Ukraine trade enterprises business process reengineering. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The characteristic features of Ukrainian business process reengineering in modern conditions are considered. The classification of the reengineering process and its constituent principles were shown. In the article were studied the prospects of modern development models and the existing threats of violations of reengineering. **Practical value.** It was determined that the business processes reengineering must have a clear direction with necessarily of restructuring the management system. Business processes reengineering is offer to companies in the conditions of economy crisis and the high level of competition.*

Keywords: *reengineering, strategy, process, reengineering methods, the concept of reengineering.*

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ОЦІНКИ СКЛАДОВИХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ НА ПРОМИСЛОВИХ АВІАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

О. А. АБАЗІНА

(Національний авіаційний університет, м. Київ)

Анотація. Нині особливого значення набуває визначення кількісних і якісних показників, які б характеризували промислове авіаційне підприємство як надійного ділового партнера на внутрішніх та зовнішніх ринках, його здатність ефективно використовувати енергетичні ресурси для підвищення рівня конкурентоспроможності. **Мета статті** полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні оцінки складових забезпечення енергоефективності, яка б урахувала сучасний стан промислових авіаційних підприємств країни. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: логічного й порівняльного аналізу, групування. **Результати.** Доцільним є визначення рівня використання енергоресурсів на промислових авіаційних підприємствах, науково обґрунтовано основні показники та складові його визначення і встановлення місця цього оцінювання в системі управління їх розвитком. **Практична значущість результатів дослідження.** У результаті проведеного дослідження розроблено методичний підхід щодо оцінки складових забезпечення енергоефективності на промислових авіаційних підприємствах, який, на відміну від тих, що існують, базується на поєднанні в комплексну систему науково обґрунтованого та чітко визначеного кола показників, що враховують сучасний стан промислових авіаційних підприємств країни.

Ключові слова: енергоресурси, енергоефективність, методичний підхід, оцінка, промислові авіаційні підприємства.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан економіки країни вимагає якісно нових підходів до оцінки рівня використання енергоресурсів на промислових авіаційних підприємствах і до необхідності розробки та впровадження шляхів ефектив-

ного їх використання. Ефективне використання енергоресурсів є важливою проблемою, якою займаються фахівці різних напрямів, адже постійна нестача енергоресурсів і неефективне їх використання призводить до дуже складних наслідків. Актуальним завданням сьогодення є постійний пошук альтернативних шляхів вироблення енергії у

світі. Це пов'язано, більшою мірою, з активним розвитком науково-технічного прогресу. Особливого значення набуває проблема ефективного використання енергоресурсів вітчизняними промисловими авіаційними підприємствами. Для оцінки стану енергоефективності на промислових авіаційних підприємствах необхідне визначення кількісних і якісних величин, які б характеризували підприємство як надійного ділового партнера у відносинах ринку, його здатність маневрувати енергетичними ресурсами для досягнення економічної ефективності та розвитку. Саме тому актуальним є розробка й обґрунтування методичного підходу щодо оцінки складових забезпечення енергоефективності на промислових авіаційних підприємствах. Для цього доцільним є визначення рівня використання енергоресурсів на підприємствах за допомогою оцінки основних показників та їх складових і встановлення місця цієї оцінки в системі управління розвитком підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з оцінкою рівня ефективного використання енергоресурсів промислового підприємства, є об'єктом дослідження таких зарубіжних і вітчизняних науковців, як С. Денисюк [7], Я. Жаліло [5], В. Жовтянський [6], М. Ковалко [7], М. Маслікевич [8], М. Ковалко [9], В. Мунтіян [9], А. Пабат [10], І. Подлесний [11], В. Прохорова [12], Р. Севастьянов [13], Н. Сергєєв [14], Б. Сердюк [8], О. Суходоля [15] та ін. Проте, завдяки багатогранності й необхідності застосування системного підходу до цієї проблеми, необхідні подальші дослідження для ефективного використання системи оцінювання енергоефективності промислового авіаційного підприємства.

Аналіз економічної літератури з цього питання показав, що на сьогодні немає єдиного методичного підходу щодо визначення рівня ефективного використання енергоресурсів підприємств. Через існування протиріч у

встановленні системи складових показників оцінки, виникають протиріччя в підходах щодо подальшого забезпечення енергоефективності діяльності промислових авіаційних підприємств.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні оцінки складових забезпечення енергоефективності, яка б ураховувала сучасний стан промислових авіаційних підприємств країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Забезпечення енергоефективності й ефективного використання енергетичних ресурсів виділилось у головне завдання в результаті цінкових нафтових потрясінь, що відбувались у 1970-х рр. XX ст. Стрімкі та раптові стрибки цін на нафту викликали стимул-реакцію споживачів енергоресурсів до забезпечення енергоефективності господарської діяльності. У промислово розвинених країнах було продемонстровано можливість зростання енергетичної ефективності разом із підвищенням продуктивності господарських процесів. Енергоефективність виступала не як самостійний процес, а як наслідок технологічної модернізації обладнання.

На основі проведеного аналізу наукових розробок учених щодо визначення оцінки рівня ефективного використання енергоресурсів на промислових підприємствах автором розроблено алгоритм методичного підходу щодо оцінки складових забезпечення енергоефективності на промислових авіаційних підприємствах, який, на відміну від тих, що існують, базується на поєднанні в комплексну систему науково обґрунтованого та чітко визначеного кола показників, що враховують сучасний стан цих підприємств.

Запропонований алгоритм методичного підходу щодо оцінки складових забезпечення енергоефективності на промислових авіаційних підприємствах поєднує в собі певні етапи (рис. 1)

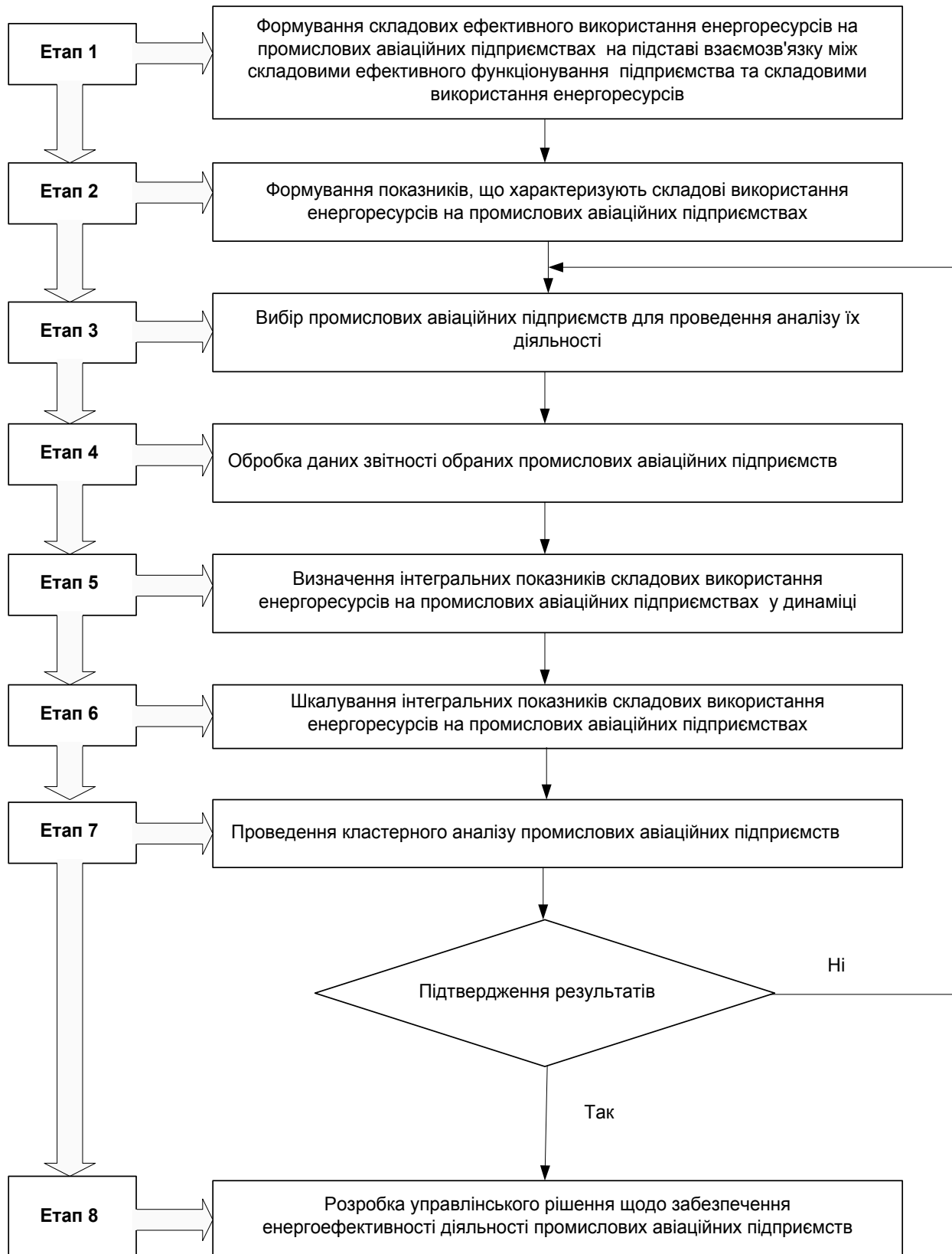


Рис. 1. Алгоритм методичного підходу щодо оцінки складових забезпечення енергоефективності діяльності промислових авіаційних підприємств

На першому етапі реалізації запропонованого автором методичного підходу здійснюється формування та наукове обґрунтування сукупності складових, що характеризують використання енергоресурсів на промислових авіаційних підприємствах.

На другому етапі здійснюється формування показників, що характеризують складові використання енергоресурсів на промислових авіаційних підприємствах.

На третьому етапі проводиться відбір промислових авіаційних підприємств для проведення аналізу їх діяльності на основі форм публічної звітності.

Для оцінки використання енергоресурсів із метою одержання обґрунтованих висновків щодо здатності досягнення стратегічних цілей обрано вісім промислових авіаційних підприємств:

ДП «Завод 410 ЦА»;

ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»;

ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»;

ДП «Луцький ремонтний завод «Мотор»;

ДП «Конотопський авіаремонтний завод «Авіакон»;

ДП «Одеське авіаремонтне підприємство «Одесавіаремсервіс»;

ТОВ «Авіаремсервіс»;

ТОВ «Техноавіа».

На четвертому етапі здійснюється обробка даних звітності обраних промислових авіаційних підприємств.

На п'ятому етапі проводиться визначення інтегральних показників складових використання енергоресурсів на промислових авіаційних підприємствах.

Інтегральна оцінка рівня використання енергоресурсів підприємств – синтетична величина, «узгоджуюча» всіх показників, що її характеризують. За наближення значення інтегрального показника до одиниці, неузгодженість між значеннями характеристик зменшується, тобто рівень використання енергоресурсів підприємства є вищим. Динаміку зміни інтегрального показника використання енергоресурсів на промислових авіаційних підприємствах за 2010–2015 рр. представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка зміни інтегрального показника використання енергоресурсів на промислових авіаційних підприємствах за 2010–2015 рр.

Назва підприємства	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ДП «Завод 410 ЦА»	0,778	0,781	0,792	0,812	0,845	0,821
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»	0,175	0,215	0,248	0,279	0,201	0,243
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»	0,277	0,286	0,294	0,302	0,321	0,347
ДП «Луцький ремонтний завод «Мотор»	0,459	0,467	0,481	0,493	0,418	0,498
ДП «Конотопський авіаремонтний завод «Авіакон»	0,212	0,245	0,258	0,291	0,321	0,298
ДП «Одеське авіаремонтне підприємство «Одесавіаремсервіс»	0,561	0,653	0,754	0,822	0,891	0,798
ТОВ «Авіаремсервіс»	0,311	0,328	0,352	0,319	0,296	0,314
ТОВ «Техноавіа»	0,226	0,246	0,264	0,289	0,214	0,234

Узагальнюючи результати інтегрального оцінювання рівня використання енергоресурсів на промислових авіаційних підприємствах

за 2010–2015 роки, представлені в табл. 1, можна зробити висновок, що майже половина підприємств має низький рівень використан-

ня енергоресурсів, що вимагає продукування та впровадження управлінських рішень, які мають бути прогресивними й інтелектуально забезпеченими.

На шостому етапі проводиться шкалування інтегральних показників складових використання енергоресурсів на промислових авіаційних підприємствах.

Сьомим етапом реалізації методичного підходу є проведення кластерного аналізу промислових авіаційних підприємств для повнішого всебічного аналізу.

Кластерний аналіз є багатовимірною статистичною процедурою, яка «... передбачає збір даних, що зберігають інформацію про вибірку об'єктів, та упорядкування об'єктів у порівняно однорідні групи» [12].

Застосування сучасних методів кластерного аналізу може використовуватися не тільки для виявлення проблемних ситуацій в певній галузі, але й для оцінювання ефективності функціональних сфер діяльності підприємств (наприклад, оцінювання використання енергоресурсів на промислових авіаційних підприємствах).

На заключному, восьмому, етапі реалізації запропонованого автором методичного підходу відбувається розробка управлінського рішення та формування висновків щодо забезпечення енергоефективності діяльності промислових авіаційних підприємств.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, встановлено, що нині особливого значення набуває визначення кількісних і якісних величин, які б характеризували підприємств як надійного ділового партнера у відносинах ринку, його здатність ефективно використовувати енергетичні ресурси для підвищення конкурентоспроможності. Доведено, що актуальним є обґрунтування методичного підходу щодо оцінки складових використання енергоресурсів промислових авіаційних підприємств, який надасть можливість урахувати особливості сучасного стану промислових авіаційних підприємств країни. Доцільним є визначення рівня використання енергоресурсів промислових авіаційних підприємств, науково обґрунтовано основні показники та складові його визначення і встановлення місця цього оцінювання в системі управління розвитком підприємства. У результаті проведено-

го дослідження розроблено методичний підхід щодо оцінки складових забезпечення енергоефективності діяльності промислових авіаційних підприємств, який, на відміну від тих, що існують, базується на поєднанні в комплексній системі науково обґрунтованого та чітко визначеного кола показників, які враховують сучасний стан цих підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України, прийняте 25 лист. 2015 № 1228-р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1228-2015-%D1%80> (дата звернення 31.04.16). – Назва з екрана.
2. Атлас енергетичного потенціалу відновлюваних джерел енергії України. – Київ : Інститут електродинаміки НАНУ – Держкоенергозбереження України, 2000. – 17 с.
3. Гашо Е. Г. Повышение энергоэффективности как двигатель модернизации промышленности [Електронний ресурс] / Е. Г. Гашо, М. В. Степанова // Энергосбережение. – 2013. – № 6. – Режим доступу: http://www.abok.ru/for_spec/articles.php?nid=5609 (дата звернення 5.05.16). – Назва з екрана.
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Енергетична стратегія України на період до 2030 року» : прийняте 24 лип. 2013 № 1071-р. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13/paran3#n3> (дата звернення 31.04.16). – Назва з екрана.
5. Жаліло Я. А. Економічна безпека країни як інтегральна характеристика стану економічної системи / Я. А. Жаліло // Вісник УБЕНТЗ. – 1998. – № 6. – С. 10–14.
6. Жовтянський В. Л. Порівняльний аналіз енергозберігаючої політики в країнах Європи: висновки для України / В. Л. Жовтянський, О. М. Суходоля // Проблеми загальної енергетики. – 2001. – № 5 – С. 12–15.

7. Ковалко М. П. Энергозбереження – пріоритетний напрямок державної політики України / М. П. Ковалко, С. П. Денисюк; під заг. ред. А. К. Шидловського. – Київ : УЕЗ, 1998. – 506 с.
8. Маслікевич М. Р. Сутність оцінки енергоефективності підприємства / М. Р. Маслікевич, Б. М. Сердюк // Актуальні проблеми економіки та управління : зб. наук. праць молодих учених. – 2011. – Вип. 5. – С. 110–114.
9. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – Київ : КВІЦ, 1999. – 464 с.
10. Пабат А. А. Економічні чинники конкурентоспроможності національних енергетичних технологій / Пабат А. А. // Держава та регіони. – 2009. – № 2. – С. 144.
11. Подлесный И. В. Налоговые льготы в сфере энергоэффективности / И. В. Подлесный // Энергосбережение. – 2012. – № 12. – С. 9.
12. Прохорова В. В. Системна криза авіабудівної галузі України та фактори, що її обумовлюють [Електронний ресурс] / В. В. Прохорова // Сборник научных трудов «Вестник НТУ «ХПИ»: технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2010. – № 60. – Режим доступу: http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/vestnik/Технічний_прогрес_та_ефективність_виробництва/2010/60/NTU_XPI_60_2010_4.pdf (дата звернення: 6.05.16). – Назва з екрана.
13. Севастьянов Р. В. Проблеми та перспективи енергозбереження на промислових підприємствах / Р. В. Севастьянов // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : зб. наук. праць. – Маріуполь : ДВНЗ «ПДТУ», 2013. – Випуск 1. – Т.3. – С. 107–110.
14. Сергеев Н. Н. Оценка факторов, влияющих на энергетическую эффективность промышленных предприятий / Н. Н. Сергеев // Экономика и право. – 2013. – Вип. 2. – С. 94–97.
15. Суходоля О. М. Розвиток регіональної політики енергозбереження / О. М. Суходоля // Тези доповідей Міжнародної науково-

технічної конференції «Ергоефективність 2002». – Київ : Навчальна книга, 2002. – С. 56–59.

REFERENCES

1. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Pro Natsional'nyy plan diy z enerhoefektyvnosti na period do 2020 roku» : pryiniaty 25.11.2015 roku № 1228-r [Cabinet of Ministers of Ukraine «On the National Action Plan for Energy Efficiency for the period till 2020» from November 25 2015, № 1228-p]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1228-2015-%D1%80> (accessed 31 April 2016) [in Ukrainian]
2. *Atlas enerhetychnoho potentsialu vidnovlyuvanykh dzherel enerhiyi Ukrayiny* – [Atlas of the energy potential of renewable energy sources Ukraine]. 2000. Kyiv: Instytut elektrodynamiky NANU – Derzhkomenerhozberezhennya Ukrayiny [in Ukrainian].
3. Gasho, E. G. & Stepanova, M. V. (2013). Povyshenie jenergojefektivnosti kak dvigatel' modernizacii promyshlennosti [Improving the energy efficiency of industry as an engine of modernization]. *Jenergosberezhenie – Energy savings*, 6. – Retrieved from http://www.abok.ru/for_spec/articles.php?nid=5609 (accessed 5.05.16) [in Ukrainian].
4. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2030 roku» : pryiniate 24 lyp. 2013 № 1071-p [Cabinet of Ministers of Ukraine «Energy Strategy of Ukraine till 2030» from July 24 2013, № 1071-p]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13/paran3#n3> (accessed 31 April 2016) [in Ukrainian].
5. Zhalilo, Ya. A. (1998). Ekonomichna bezpeka krayiny yak intehral'na kharakterystyka stanu ekonomichnoyi systemy [Economic security as an integral characteristic of the economic system]. *Visnyk UBENTZ*, 6, 10-14 [in Ukrainian].
6. Zhovtyans'kyu, V. L. & Sukhodolya, O. M. (2001). Porivnyal'nyy analiz enerhozberih-

- yuchoyi polityky v krayinakh Yevropy: vysnovky dlya Ukrayiny [Comparative analysis of energy saving policy in Europe: Implications for Ukraine]. *Problemy zahal'noyi enerhetyky – Problems of Energy*, 5, 12-15 [in Ukrainian].
7. Kovalko M. P. & Denysyuk, S. P. (1998). *Enerhozberezhennya - priorytetnyy napryamok derzhavnoyi polityky Ukrayiny [Energy conservation - a priority direction of state policy of Ukraine]*. A. K. Shydlovs'kyi (Ed.). Kyiv: UEZ [in Ukrainian].
 8. Maslikevych, M. R. & Serdyuk, B. M. (2011). Sutnist' otsinky enerhoefektyvnosti pidpryyemstva [The essence of the evaluation of energy efficiency]. *Aktual'ni problemy ekonomiky ta upravlinnya – Actual Problems of Economics*, 5, 110–114 [in Ukrainian].
 9. Muntiyan, V. I. (1999). Ekonomichna bezpeka Ukrayiny [The economic security of Ukraine]. Kyiv: KVShch [in Ukrainian].
 10. Pabat, A. A. (2009). Ekonomichni chynnyky konkurentospromozhnosti natsional'nykh enerhetychnykh tekhnolohiy [Economic factors of competitiveness of national energy technology]. *Derzhava ta rehiony – State and Regions*, 2, 144 [in Ukrainian].
 11. Podlesnyj, I. V. (2012). Nalogovyj l'goty v sfere jenergojeffektivnosti [Tax incentives for energy efficiency]. *Jenergosberezhenie – Energy savings*, 12, 9 [in Ukrainian].
 12. Prokhorova, V. V. (2010). Systemna kryza aviabudivnoi haluzi Ukrainy ta factory, shcho yii obumovliuiut [Systemic crisis aircraft building industry of Ukraine and the factors that cause it]. *Zb. Nauk. prats «Visnyk NTU «KhPI»: Tekhnichniy prohres ta efektyvnist vyrobnytstva – Bulletin of National Technical University Kharkiv Polytechnic Institute: Collected papers. Series: Technical progress and efficiency*, 60. Retrieved from http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Naukova_periodyka/vestnik/Tekhnichniy_prohres_ta_efektyvnist_vyrobnytstva/2010/60/NTU_XPI_60_2010_4.pdf (accessed 6 May 2016) [in Ukrainian].
 13. Sevast'yanov, R. V. (2013). Problemy ta perspektyvy enerhozberezhennya na promyslovykh pidpryyemstvakh [Problems and prospects of energy conservation in industrial]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noyi vlasnosti: zb. nauk. prats – Theoretical and practical aspects of the economy and intellectual property: Collected papers (1, Vols. 3)*, (pp. 107–110). Mariupol': DVNZ «PDTU» [in Ukrainian].
 14. Serheev, N. N. (2013). Ocenka faktorov, vliyajushhih na jenergeticheskiju jeffektivnost' promyshlennykh predpriyatij [Evaluation of the factors influencing the energy efficiency of industrial enterprises]. *Jekonomika i pravo – Economics and Law*, 2, 94-97 [in Ukrainian].
 15. Sukhodolya, O. M. (2002). Rozvytok rehional'noyi polityky enerhozberezhennya [The development of regional energy saving policy]. *Proceedings from Mizhnarodna naukov-tekhnichna konferentsiya «Erhoefektyvnist' 2002» – International Scientific Conference «Energy 2002»*. (pp. 56–59). Kyiv: Navchal'na knyha [in Ukrainian].

О. А. Абазина (Национальный авиационный университет). **Методический подход к оценке составляющих обеспечения энергоэффективности на промышленных авиационных предприятиях.**

Аннотация. Ныне особое значение приобретает определение количественных и качественных показателей, которые бы характеризовали промышленное авиационное предприятие как надежного делового партнера на внутренних и внешних рынках, его способность эффективно использовать энергетические ресурсы для повышения уровня конкурентоспособности. **Цель** статьи заключается в научно-теоретическом обосновании оценки составляющих обеспечения энергоэффективности, которая бы учитывала современное состояние промышленных авиационных предприятий страны. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: логического и сравнительного анализа, группировки. **Результаты.** Целесообразным есть определение уровня использования энергоресурсов

на промышленных авиационных предприятиях, научно обоснованы основные показатели и составляющие его определения, а также установление места этой оценки в системе управления их развитием. **Практическая значимость результатов исследования.** В результате проведенного исследования разработан методический подход к оценке составляющих обеспечения энергоэффективности на промышленных авиационных предприятиях, который, в отличие от существующих, базируется на объединении в комплексную систему научно обоснованного и четко определенного круга показателей, учитывающих современное состояние промышленных авиационных предприятий страны.

Ключевые слова: энергоресурсы, энергоэффективность, методический подход, оценка, промышленные авиационные предприятия.

O. Abazina (National Aviation University). Methodical approach for assessing the constituent of energy efficiency on the industrial aviation enterprises.

Summary. To date the special value acquires determination of quantitative and quality indexes that would characterize reliability of industrial aviation enterprises as a business partner on internal and external markets, their ability effectively to use power resources for the increase of level of competitiveness. **The purpose** of the article: theoretical ground of estimation making providing of energy efficiency, that would take into account the modern state of industrial aviation enterprises of country.

Methodology of research. The objectives of the article implemented by using the following methods: a logical and comparative analysis, the method of grouping. **Findings.** Determination of level of the use of energy resources is well-proven to expedient on industrial aviation enterprises, basic indexes and making him determinations and establishments of place of this estimation are scientifically reasonable in control system by their development. **Practical value.** As a result of undertaken a study methodical approach is worked out methodical going near the estimation of making providing of energy efficiency on industrial aviation enterprises, that, unlike existing, is based on an association in the complex system of scientifically reasonable and clearly certain circle of indexes taking into account the modern state of industrial aviation enterprises of country.

Keywords: energy resources, energy efficiency, methodical approach, estimation, industrial aviation enterprises.

III. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.421.3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

I. М. ТРУНІНА, доктор економічних наук, професор
(Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні шляхів удосконалення організації обліку нематеріальних активів, які нині набувають усе більшої значимості в розвитку підприємства, оскільки втілюють в собі таку складну групу активів, як інтелектуальні активи підприємства. Переваги та необхідність використання нематеріальних активів у діяльності підприємства, визначені у статті, формують основу системного розуміння значимості нематеріальних активів. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Фінансова звітність українських підприємств свідчить, що питання визнання нематеріальних активів та їх відображення в обліку знаходяться на етапі активної науково-методичної розробки. У статті ідентифіковано ключові проблеми обліку нематеріальних активів і визначено основні шляхи їх вирішення. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті запропоновано внести зміни до рахунку 12 «Нематеріальні активи» та представлено його вдосконалену форму. Основні наукові положення статті можна використовувати в обліково-аналітичній діяльності промислових підприємств.

Ключові слова: нематеріальні активи, облік, план рахунків, оцінка, ідентифікація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах зростає значимість науково-технічних розробок, які обліковуються на підприємстві у вигляді нематеріальних активів (НМА), адже саме їх наявність значною мірою визначає конкурентоспроможність продукції. Але, на відміну від підприємств із розвинених країн, в українській практиці існує безліч проблем, пов'язаних з оцінкою та відображенням в обліку даних активів. Відповідно актуальності набуває питання визначення ролі та

впливу нематеріальних активів на діяльність вітчизняних підприємств, а також виявлення проблемних аспектів їх обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження методики обліку та аналізу використання нематеріальних активів у вітчизняній практиці зробили Т. Банасько [1], О. Бондаренко [2], І. Боярко [3], Р. Каплан [6], А. Касич [9], Н. Кузин [10], Н. Мамонтова [11], В. Манакін [11], М. Мартіянова [13], Р. Рейлі [20], О. Фурманчук [22], Дж. Р. Хітчнер [23] та багато інших учених. Дослідження питань обліку й аналізу НМА є

важливим і з позицій нарощування прибутковості діяльності [7]. Однак, ще безліч питань, пов'язаних із темою даного дослідження, залишаються невирішеними, зокрема: зарахування об'єктів НМА на баланс підприємства, розроблення порядку їх визнання та чіткої методики обліку, достовірна оцінка й ідентифікація НМА, прийняття єдиної класифікації НМА, а також реальне відображення даних активів у звітності.

Формування цілей статті (постановка

завдання). Метою статті є дослідження теоретичних основ обліку НМА та розробка рекомендацій щодо вдосконалення організації їх обліку на вітчизняних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сутність нематеріальних активів розглядається у працях багатьох учених і науковців. Кожен із них висвітлює поняття нематеріальних активів зі своєї точки зору (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз підходів до розкриття поняття «нематеріальний актив» у різних джерелах

Джерело	Визначення поняття «нематеріальний актив»
1. Як інтелектуальна власність	
Б. Фостер [25]	Нематеріальний актив – це інтелектуальний капітал, який дозволяє компанії існувати, посилюючи її конкурентні переваги
Р. Каплан [6]	Нематеріальний актив – це, з одного боку, такий, що згідно зі стандартами бухгалтерського обліку оцінюється як нематеріальний, з іншого – це інтелектуальний капітал, який складається із знань працівників, організаційної структури підприємства та інтелектуальної власності, тобто не є об'єктом бухгалтерського обліку
О. Щур [24]	Нематеріальний актив – це придбаний чи (або) створений платником податків результат інтелектуальної діяльності та інший об'єкт інтелектуальної власності (виключні права на них), що використовується у виробництві продукції (виконанні робіт, наданні послуг) чи для управлінських потреб організації протягом тривалого періоду (понад 12 місяців)
Податковий кодекс України [18]	Нематеріальний актив – це об'єкт інтелектуальної, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані в порядку, установленому відповідним законодавством, об'єктом права власності платника податку
2. Як актив, що не має матеріальної (фізичної) форми	
ПСБО 8 [19]	Нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми, а також може бути ідентифікований та утримуватися на підприємстві з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, адміністративних потреб або надання в оренду іншим суб'єктам господарювання
МСФЗ 38 [15]	Нематеріальний актив – це ідентифікований немонетарний актив, що не має фізичної форми
Р. Рейлі [20]	Нематеріальний актив – це цінність, що не є фізичним, матеріальним об'єктом, але має вартісну, грошову оцінку
Н. Мамонтова [11]	Нематеріальний актив – це довгостроковий актив, що не має фізичної субстанції, але має вартість. Це актив, який використовується в операційній діяльності та забезпечує власнику певні права, але не існує фізично
Н. Єрмакова [4]	Нематеріальний актив – це актив, який не має матеріальної речової форми, але приносить підприємству додатковий прибуток або створює умови для його отримання
Дж. Хітчнер [23]	Нематеріальний актив – це нефінансовий і нефізичний актив, який дозволяє підвищувати вартість підприємства
3. Як складова потенціалу підприємства, що приносить дохід	
В. Манакін [12]	Нематеріальний актив – це складова частина потенціалу підприємства, здатна забезпечувати економічну користь протягом відносно тривалого періоду

Продовж. табл. 1

Джерело	Визначення поняття «нематеріальний актив»
Р. Холл [26]	Нематеріальний актив – це вкладення в нематеріальні об'єкти, які використовуються в господарській діяльності протягом тривалого періоду та приносять дохід
Р. Мірошник [14]	Нематеріальний актив – це об'єкт, що використовується протягом тривалого часу, може бути ідентифікований на підприємстві та приносить прибуток під час користування
4. Як права володіння (власності)	
Т. Банасько [1]	Нематеріальний актив – це категорія, яка виникає внаслідок володіння правами на об'єкти інтелектуальної власності, або обмежені природні ресурси для використання в господарській діяльності для отримання прибутку. Також це доступ до прав власності автора, які захищено правами, що самі по собі і є нематеріальними активами
А. Саюн [21]	Нематеріальний актив – вартість документально оформлених прав користування землею, водою, іншими природними ресурсами, а також патентами, авторськими правами, товарними знаками, програмним забезпеченням комп'ютерних технологій

Дослідивши та узагальнивши роботи вітчизняних і зарубіжних учених, виокремимо основні підходи, за якими розкривається сутність НМА. Так, НМА розглядаються як: а) інтелектуальна власність; б) актив, що не має матеріальної (фізичної) форми; в) складова потенціалу підприємства, що приносить дохід; г) права володіння (власності). Склад нематеріальних активів – це сукупність прав підприємства розпоряджатися об'єктами інтелектуальної та промислової власності й переваг підприємства, у порівнянні з іншими суб'єктами підприємницької діяльності.

Таким чином, доцільно під НМА розуміти всю сукупність неосяжних (за природою втілення) активів, які застосовуються у створенні кінцевого продукту, підвищують вартість самого підприємства, а на баланс мають право бути зараховані лише ті активи, які відповідають визначеним ознакам ідентифікації.

Дані активи – це майно підприємства, яке не має уречевленої форми, може бути достовірно визначено, має свою вартісну оцінку та приносить економічну вигоду (дохід) своїм власникам від його використання.

Співставлення вищенаведених понять нематеріальних активів дозволяє встановити основні ознаки, притаманні даним активам: відсутність матеріальної форми; тривалість використання (більше одного року); їх контроль відбувається в результаті минулих подій; можуть бути ідентифіковані; утримуються підприємством із метою їх використання, а

не в якості інвестицій; складність визначення величини майбутнього прибутку від їх використання; мають цінність лише для одного підприємства; мають схильність до технічного старіння.

Зазначені особливості характеризують нематеріальні активи як узагальнене поняття результатів творчої діяльності й засобів індивідуалізації юридичної особи, як форма права, що приносить власнику дохід, розмір якого залежить від обсягу цих прав.

Отже, НМА – це багатоаспектне поняття. По-перше, вони представляють ту частину майна підприємства, яка не має матеріально-уречевленої форми, або його матеріально-уречевлена форма не має суттєвого значення для використання в господарській діяльності. По-друге, НМА є немонетарними активами, які мають вартісну оцінку. Тільки у випадку вартісної оцінки вони можуть бути взяті на облік з усіма наслідками фінансово-економічного характеру. По-третє, НМА є засобом отримання вигоди для їх розпорядника. Вони створюють конкурентну перевагу підприємства, прямо або опосередковано приносять дохід, унаслідок чого досягається ефект капіталізації.

Для обліку НМА, відповідно до Інструкції № 291, призначено рахунок 12 «Нематеріальні активи» [5]. За дебетом рахунка 12 відображаються придбання або отримання внаслідок розробки (від інших фізичних або юридичних осіб) НМА, які обліковуються за первісною вартістю, та сума дооцінки таких

активів. За кредитом – вибуття нематеріальних активів унаслідок продажу, безоплатної передачі або неможливості отримання підприємством надалі економічних вигід від його використання та сума уцінки нематеріальних активів.

Відображення нематеріальних активів в обліку можливе після проведення їх ідентифікації. Зазначена у визначенні нематеріальних активів можливість ідентифікації означає, що актив можна розпізнати як самостійну одиницю. Ідентифікований актив – це актив, який може бути розпізнаний у ряді інших активів, мати свої, лише йому властиві, ознаки та характеристики. Такий актив можна використовувати незалежно або в сукупності з іншими активами, відокремлювати від підприємства (продавати, передавати в користування тощо). Тобто, відносно конкретного об'єкта нематеріальних активів повинна існувати можливість вилучення його із сукупного майна, зафіксованого на балансі підприємства, відокремлення його від інших активів і розпорядження ним.

Отже, нематеріальні активи – це багатогранне поняття. Слід зазначити, що упорядкований облік та достовірне відображення інформації про нематеріальні активи у звітності підприємства має вагоме значення для отри-

мання найбільш оптимального та позитивного ефекту від використання даних активів.

Загалом під час використання та проведення обліку нематеріальних активів виникає безліч проблем, які потребують оперативного вирішення. Основними з них є:

- 1) неоднозначне трактування сутності НМА;
- 2) неможливість їх достовірної ідентифікації;
- 3) складність оцінки, оскільки не існує єдиної методики розрахунку цінності НМА для конкретного суб'єкта господарювання;
- 4) недостатньо сформована правова база з обліку даних активів.

Усі ці проблеми повинні вирішуватись, особливо беручи до уваги необхідність удосконалення змісту фінансової звітності відповідно до вимог МСФЗ, на чому наголошено в роботі [8].

Також слід зазначити, що відсутність НМА чи недостовірне висвітлення інформації про їх наявність призводить про «іміджевих» втрат підприємства в очах потенційних інвесторів. Тому нижче наведені переваги, які отримують досліджувані компанії від використання та відображення у своїй звітності наявних НМА (рис. 1).

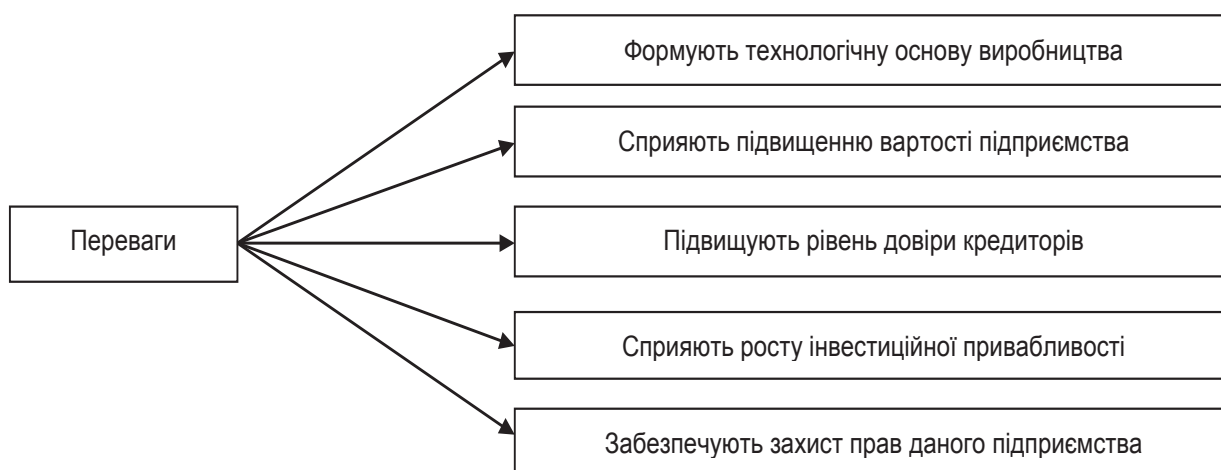


Рис. 1. Переваги використання НМА у діяльності підприємства

На основі вивчення зарубіжного досвіду використання та відображення у звітності нематеріальних активів, а також його порівняння з вітчизняними підприємствами, ниж-

че визначені основні проблеми, пов'язані з використанням та обліком НМА, і запропоновані рекомендації щодо їх вирішення (табл. 2).

Таблиця 2

Пропозиції щодо усунення проблем, пов'язаних із використанням та обліком нематеріальних активів на вітчизняних підприємствах

Проблеми оцінки та обліку нематеріальних активів	Пропозиції щодо їх подолання
Неоднозначне тлумачення поняття «нематеріальні активи».	Удосконалити правову базу з обліку НМА.
Неефективне управління даними активами.	Удосконалити систему контролю НМА.
Відсутність єдиної доцільної методики оцінки НМА.	Визначити єдиний, оптимальний підхід щодо оцінювання вартості НМА.
Недосконалість організації збалансованості обліку.	Підвищити рівень кваліфікації, знань бухгалтерів з обліку НМА.
Відсутність єдиної класифікації НМА.	Розробити єдині критерії щодо віднесення того чи того об'єкта НМА до відповідної групи.
Відсутність методики інвентаризації НМА.	Запозичувати зарубіжний досвід щодо оцінки та обліку НМА
Проблеми під час визнання активів нематеріальними.	
Недооцінювання такої категорії, як гудвіл	

Вищенаведені проблеми присутні майже на кожному вітчизняному підприємстві та призводять до порушення облікового процесу, недостатнього висвітлення у звітності інформації про нематеріальні активи, недостовірної їх оцінки. Вирішувати ці проблеми слід систем-

но за допомогою всіх можливих засобів і набутих знань. У статті пропонується вдосконалення рахунку 12 «Нематеріальні активи» відповідними субрахунками, а саме: додати такі субрахунки, як «Поточні» та «Довгострокові» нематеріальні активи (табл. 3).

Таблиця 3

Удосконалений рахунок 12 «Нематеріальні активи»

Код	Назва рахунку	Рахунок (субрахунок) другого порядку	Рахунок (субрахунок) третього порядку	Назва субрахунку
12	Нематеріальні активи	121	Права користування природними ресурсами	
			121.1	Поточні
			121.2	Довгострокові
		122	Права користування майном	
			122.1	Поточні
			122.2	Довгострокові
		123	Права на комерційні позначення	
			123.1	Поточні
			123.2	Довгострокові
		124	Права на об'єкти промислової власності	
			124.1	Поточні
			124.2	Довгострокові
		125	Авторське право та суміжні з ним права	
			125.1	Поточні
125.2	Довгострокові			
127	Інші нематеріальні активи			
	127.1	Поточні		
	127.2	Довгострокові		

Додані субрахунки дадуть змогу більш чітко розмежувати нематеріальні активи за строком їх використанням, що має важливе значення під час нарахування амортизації на дані об'єкти обліку.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, розробка науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо бухгалтерського обліку й аналізу нематеріальних активів, а також удосконалення рахунку 12 «Нематеріальні активи» та первинного документа з обліку НМА дасть змогу підприємствам: більш раціонально організувати документообіг; самостійно обґрунтовувати та розробляти облікову політику; підвищувати аналітичність і достовірність облікових даних; своєчасно формувати інформацію, необхідну для управління нематеріальними активами та визначення резервів підвищення ефективності їх використання.

Подальших досліджень потребують питання методичного забезпечення аналізу ефективності використання НМА та їх спрямування на прискорене економічне зростання підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банасько Т. Проблеми та перспективи дослідження нематеріальних активів в Україні / Т. Банасько // Економіст. – 2010. – № 2. – С. 30–33.
2. Бондаренко О. С. Визнання нематеріальних активів у вітчизняній і зарубіжній практиці господарювання [Електронний ресурс] / О. С. Бондаренко, М. С. Гончаренко // Ефективна економіка. – 2010. – № 9. – Режим доступу: www.economy.nauka.com.ua. (дата звернення: 8.05.16). – Назва з екрана.
3. Боярко І. М. Роль нематеріальних активів у створенні цінності компанії / І. М. Боярко, Я. В. Самусевич // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 3 (117). – С. 86–94.
4. Ермакова Н. А. Организационно-учетные аспекты анализа состояния и движения нематериальных активов в вертикально-интегрированных структурах / Н. А. Ермакова, А. Р. Газизова // Экономический анализ: теория и практика. – 2009. – № 16 (145). – С. 25–31.
5. Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс]: інструкція від 30.11.1999 р. № 291, зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: buhgalter911.com. (дата звернення: 8.05.16). – Назва з екрана.
6. Каплан Р. С. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты: пер. с англ. / Р. С. Каплан, Д. П. Нортон. – Москва: ЗАО «Олимп – Бизнес», 2005. – 512 с.
7. Касич А. О. Науково-методичні аспекти обліково-аналітичного забезпечення управління прибутком підприємства / А. О. Касич, Р. М. Циган, О. І. Карбан // Проблеми економіки. – Харків : ВД «Інжек», 2013. – № 1. – С. 252–257.
8. Касич А. О. Проблеми впровадження МСФЗ в Україні та шляхи їх вирішення / А. О. Касич, Я. Ю. Яковенко // Облік і фінанси. – 2013. – № 1. – С. 128–132.
9. Касич А. О. Теоретичні основи оцінки та обліку нематеріальних активів / Касич А. О., Хітч І. Г. // Вісник Національного технічного університету «ХПІ» : зб. наук. праць. Сер. : Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2013. – № 50 (1023). – С. 69–75.
10. Кузик Н. П. Актуальні проблеми обліку та оцінки нематеріальних активів / Н. П. Кузик, О. А. Боярова // Облік і фінанси АПК. – 2010. – № 3. – С. 40–44.
11. Мамонтова Н. А. Новітні підходи до визначення вартості нематеріальних активів / Н. А. Мамонтова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 5 (107). – С. 228–235.
12. Манакін В. Проблема обліку нематеріальних активів в Україні / В. Манакін, О. Рябенко // Схід. Економіка. – 2010. – № 2 (102). – С. 63–66.

13. Мартиянова М. П. Нематериальные активы предприятия / М. П. Мартиянова, Т. Г. Ширинина // Бизнес Информ. – 2010. – № 3 (2). – С. 71–72.
14. Мірошник Р. О. Управління розвитком нематеріальних активів підприємства / Р. О. Мірошник // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Сер. : Проблеми економіки та управління. – 2011. – № 642. – С. 91–95.
15. Нематеріальні активи : Міжнародний стандарт фінансової звітності (IAS) 38 затверджений радою КМСБО у липні 1998 р., зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ade-solutions.com. (дата звернення: 8.05.16). – Назва з екрана.
16. Оцінка майнових прав інтелектуальної власності : Національний стандарт 4 від 03.10.2007 р. №1185 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 10.05.16). – Назва з екрана.
17. Нашкерська Г. В. Бухгалтерський облік : навч. посіб. / Нашкерська Г. В. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 464 с.
18. Податковий кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 2 груд. 2010 р. № 2755-VI : текст із змін. станом на 1 січ. 2012 р. / М-во юстиції України. – Офіц. вид. – Київ : Укрправінформ, 2012. – 455 с.
19. Нематеріальні активи : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 від 18.10.1999 р. № 242, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: buhgalter911.com. (дата звернення: 10.05.16). – Назва з екрана.
20. Р. Рейли Оценка нематериальных активов : [пер. с англ.] / Р. Рейли, Р. Швайс. – Москва : Квинто-консалтинг, 2005. – 792 с.
21. Саюн А. О. Формування облікової політики нематеріальних активів / А. О. Саюн // Фінансовий простір. – 2011. – № 4. – С. 93–95.
22. Фурманчук О. С. Актуальні проблеми обліку та контролю нематеріальних активів / О. С. Фурманчук, А. В. Нижник // Економіка і регіон. – 2010. – № 4 (27). – С. 111–116.
23. Хитчнер Дж. Р. Оценка стоимости нематериальных активов : [пер. с англ.] / Дж. Р. Хитчнер. – Москва : Маросейка, 2008. – 144 с.
24. Щур О. В. Визнання та ідентифікація нематеріальних активів / О. В. Щур, Т. В. Олексієнко // Економіка і регіон. – 2010. – № 1 (24). – С. 80–85.
25. Foster B. P. Valuating Intangible Assets / B. P. Foster, R. Fletcher, W. D. Stout // CPA Journal. – 2003. – October. – pp. 18–22.
26. Hall R. The strategic analysis of intangible resources / R. Hall // Strategic Management Journal. – 1992. – Vol. 13. – pp. 135–144.

REFERENCES

1. Banasko, T. (2010). Problemy ta perspektyvy doslidzhennia nematerialnykh aktyviv v Ukraini [Problems and prospects of research of intangible assets in Ukraine]. *Ekonomist – Economist*, 2, 30–33.
2. Bondarenko, O. S. & Honcharenko, M. S. (2010). Vyznannia nematerialnykh aktyviv u vitchyzniani i zarubizhnii praktytsi hospodariuvannia [Recognition of intangible assets in domestic and foreign practice]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 9. Retrieved from www.economy.nauka.com.ua. (accessed 31 May 2016) [in Ukrainian].
3. Boiarko, I. M. & Samusevych, Ia.V. (2011). Rol nematerialnykh aktyviv u stvorenni tsinnosti kompanii [Role of intangible assets in value creation of the company]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economy*, 3 (117), 86–94 [in Ukrainian].
4. Ermakova, N. A., Gazizova, A. R. (2009). Organizacionno-uchetnye aspekty analiza sostojanija i dvizhenija nematerial'nyh aktivov v vertikal'no-integrirovannyh strukturah [Organizational and registration aspects of the analysis of a state and the movement of intangible assets in vertically integrated structures]. *Jekonomi4eskij analiz: teorija i praktika – Economic analysis: Theory and Practice*, 16(145), 25–31 [in Ukrainian].

5. Pro zastosuvannya Planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidprijemstv i orhanizatsii: Instruksiiia vid 30.11.1999 r. № 291, zi zminamy i dopovnenniamy [The application of the Plan of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations from November 30, 1999, № 291]. Retrieved from buhgalter911.com. (accessed 8 May 2016) [in Ukrainian].
6. Kaplan, R. S. & Norton, D. P. (2005). *Strategicheskie karty. Transformacija nematerial'nyh aktivov v material'nye rezul'taty* [Strategic maps. Transformation of intangible assets in material results]. Moscow: ZAO «Olimp – Biznes» [in Russian].
7. Kasyh, A. O., Tsyhan, R. M. & Karban, O. I. (2013). Naukovo-metodychni aspekty oblikovo-analitychnoho zabez-pechennia upravlinnia prybutkom pidprijemstva [Scientific and methodological aspects of accounting and analytical software of enterprise profit management]. *Problemy ekonomiky – Problems of Economics*, (1), (pp. 252–257). Kharkiv: VD «Inzhhek» [in Ukrainian].
8. Kasyh, A. O. & Yakovenko, Ia. Iu. (2013). Problemy vprovadzhenia MSFZ v Ukraini ta shliakhy yikh vyrishennia [Problems of implementation of IFRS in Ukraine and its solutions]. *Oblik i finansy – Accounting and Finance*, 1, 128–132 [in Ukrainian].
9. Kasyh, A. O. & Khiych, I. H. (2013). Teoretychni osnovy otsinky ta obliku nematerialnykh aktyviv [Theoretical basis of assessment and registration of intangible assets]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Zbirnyk naukovykh prats. Serii: Aktualni problemy upravlinnia ta finansovohospodarskoi diialnosti pidprijemstva – Bulletin of the National Technical University «KhPI»: Collected papers. Series: Current Affairs management and financial and business enterprises*, (50 (1023), (pp. 69–75). Kharkiv: NTU «KhPI» [in Ukrainian].
10. Kuzyk, N. P. & Boiarova, O. A. (2010). Aktualni problemy obliku ta otsinky nematerialnykh aktyviv [Actual problems of accounting and valuation of intangible assets]. *Oblik i finansy APK – Accounting and Finance AIC*, 3, 40–44 [in Ukrainian].
11. Mamontova, N. A. (2010). Novitni pidkhody do vyznachennia vartosti nematerialnykh aktyviv [New approaches to determining the value of intangible assets]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economy*, 5 (107), 228–235 [in Ukrainian].
12. Manakin, V. & Riabenko, O. (2010). Problema obliku nematerialnykh aktyviv v Ukraini [Problem of accounting for intangible assets in Ukraine]. *Skhid. Ekonomika – East. Economy*, 2 (102), 63–66 [in Ukrainian].
13. Martijanova, M. P. & Shyrina, T. H. (2010). Nematerial'nye aktivy predpriatija [Intangible assets of the enterprise]. *Byznes Ynform – Business Info*, 3 (2), 71–72 [in Ukrainian].
14. Miroshnyk, R. O. (2011). Upravlinnia rozvytkom nematerialnykh aktyviv pidprijemstva [Management of intangible assets of the company development]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika» Serii: Problemy ekonomiky ta upravlinnia – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»: Collected papers. Series: Issues of Economics and Management*, (642), (pp. 91–95). Lviv: National University «Lviv Polytechnic» [in Ukrainian].
15. Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti (IAS) 38 «Nematerialni aktyvy»: zatverdzhenyi radoiu KMSBO u lypni 1998 r., zi zminamy i dopovnenniamy [Intangible assets: International Financial Reporting Standard (IAS) 38 approved by the IASC Board in July 1998, with amendments]. Retrieved from ade-solutions.com. (accessed 8 May 2016) [in Ukrainian].
16. Natsionalnyi standart 4 «Otsinka mainovykh prav intelektualnoi vlasnosti» vid 3.10.2007 r. № 1185 [Assessment of intellectual property rights, national standard 4 on October 3 2007, № 1185]. Retrieved from ade-solutions.com. (accessed 10 May 2016) [in Ukrainian].
17. Nashkerska, H. V. (2004). *Bukhhalterskyi oblik* [Accounting]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
18. Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code Ukraine]. (2010, December 2). Kyiv: Ukrpravinform [in Ukrainian].
19. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 8 «Nematerialni aktyvy» vid 18.10.1999 r.

- № 242, zi zminamy i dopovnenniamy [Intangible assets: Provision (Standard) on October 18 1999, № 242, with amendments]. Retrieved from buhgalter911.com. (accessed 10 May 2016) [in Ukrainian].
20. Rejli, R. & Shvajs, R. (2005). *Ocenka nematerial'nyh aktivov [Assessment of intangible assets]*. Moscow: Kvinto-konsalting [in Russian].
21. Saiun, A. O. (2011). Formuvannia oblikovoi polityky nematerialnykh aktyviv [Formation of accounting policy for intangible assets]. *Finansovyi prostir – Financial space*, 4, 93–95 [in Ukrainian].
22. Furmanchuk, O. S. & Nyzhnyk, A. V. (2010). Aktualni problemy obliku ta kontroliu nematerialnykh aktyviv [Actual problems of accounting and control of intangible assets]. *Ekonomika i rehion – Economy and region*, 4 (27), 111–116 [in Ukrainian].
23. Hitchner, Dzh. R. (2008). *Ocenka stoimosti nematerial'nyh aktivov [Estimation of cost of intangible assets]*. Moscow: Marosejka [in Russian].
24. Shchur, O. V. & Oleksiienko, T. V. (2010). Vyznannia ta identyfikatsiia nematerialnykh aktyviv [Recognition and identification of intangible assets]. *Ekonomika i rehion – Economy and region*, 1 (24), 80–85.
25. Foster, B. P., Fletcher, R. & Stout, W. D. (2003). Valuating Intangible Assets. *CPA Journal*, October, 18–22.
26. Hall, R. (1992). The strategic analysis of intangible resources. *Strategic Management Journal*, Vol. 13, 135–144.

И. М. Трунина, доктор экономических наук, профессор (Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского). **Направления усовершенствования учета нематериальных активов предприятия.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении путей совершенствования организации учета нематериальных активов, которые нынче приобретают все большую значимость в развитии предприятия, поскольку воплощают в себе такую сложную группу активов, как интеллектуальные активы предприятия. Преимущества и необходимость использования нематериальных активов в деятельности предприятия, которые определены в статье, формируют основу системного понимания значимости нематериальных активов.

Методика исследования. Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Финансовая отчетность украинских предприятий свидетельствует о том, что вопрос признания нематериальных активов и их отражения в учете находятся на этапе активной научно-методической разработки. В статье идентифицированы ключевые проблемы учета нематериальных активов и определены основные пути их решения. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье предложено изменить структуру счета 12 «Нематериальные активы» и представлена его усовершенствованная форма. Основные научные положения статьи можно использовать в учетно-аналитической деятельности промышленных предприятий.

Ключевые слова: нематериальные активы, учет, план счетов, оценка, идентификация.

I. Trunina, Dc. Econ. Sci, Prof. (Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University). **Areas of improvement of intangible assets of the company.**

Summary. The purpose of the article was to identify the ways to improve the organization of intangible assets, which in modern conditions are becoming increasingly important in the development of the enterprise, as embody such a complex group of business assets as an intelligence assets. Advantages and necessity of using of intangible assets in the enterprise, as defined in article, form the basis of a systemic understanding of the importance of intangible assets. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carry on by such scientific and special methods of research, as the analysis and synthesis, systematization and generalization of dialectics methods, which are used while the systematization of approaches but the definition of intangible assets and in the pro-

cess of generalization problematic aspects of their accounting. **Findings.** The financial statements of Ukrainian companies shows that the issue of recognition of intangible assets and their reflection in the account at the stage of active scientific and methodical development. In the paper was identify key problems of the accounting of intangible assets and the main ways of their solution. **Practical value.** In the article was suggested changing in account structure 12 “ntangible assets” and presented his improved form. Main scientific article positions can be used in accounting and analytical work of industrial enterprises.

Keywords: intangibles, inventory, billing plan, evaluation, identification.

IV. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 336.711.65:330.131.7

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ НАГЛЯД У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

С. Б. ЄГОРИЧЕВА, доктор економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні сутності та змісту ризик-орієнтованого нагляду за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ), що має здійснюватися в системі протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму. **Методика дослідження.** Під час проведення дослідження використано діалектичний підхід, методи структурно-логічного аналізу, порівняння, систематизації та узагальнення. **Результати.** З'ясовані інституційні підвалини здійснення ризик-орієнтованого нагляду в системі фінансового моніторингу. Охарактеризовано зміст і виявлено переваги такого нагляду, запропоновано послідовність його здійснення та напрями оцінювання ризик-профілю фінансової установи. **Практична значущість результатів дослідження.** Розроблені у статті пропозиції спрямовані на підвищення ефективності функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. Вони можуть бути використані в діяльності суб'єктів державного фінансового моніторингу, зокрема регуляторів певних секторів фінансового ринку.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, ризик-орієнтований нагляд, наглядові органи, оцінка ризиків, ризик-профіль, управління ризиками.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В умовах орієнтації України на євроінтеграційні процеси особливої актуальності набуває проблема стабілізації та детінізації вітчизняної економіки, підвищення рівня фінансової безпеки. Одним із напрямів її вирішення є вдосконалення системи запобігання та протидії легалізації злочинних доходів, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення, яка в нашій країні отримала назву фінансового моніторингу. Система фінансового моніторингу є динамічною, вона постійно

збагачується новими елементами та методами роботи, застосування яких вимагається міжнародними документами в цій сфері, насамперед, Рекомендаціями FATF (Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів). Останнім часом особлива увага приділяється підходу, заснованому на оцінці ризиків, який повинен реалізовуватися на всіх рівнях системи – від держави до суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам організації фінансового моніторингу, його ролі в забезпеченні стабільності фінансової системи та загальнодержавної

безпеки присвячені праці таких авторів, як О. М. Бережний, Н. М. Внукова, С. О. Дмитров, А. В. Єжов, В. В. Коваленко, Л. Л. Лазебник, О. В. Меренкова, Т. А. Медвідь, В. А. Предборський, О. В. Чижов та ін. У цих роботах увага приділяється і діяльності суб'єктів державного фінансового моніторингу – регуляторів певних секторів фінансового ринку, які здійснюють пруденційний нагляд.

Слід зазначити, що питання організації нагляду за діяльністю фінансових установ в Україні останнім часом суттєво актуалізувалися у зв'язку з необхідністю створення механізму попередження розгортання кризових явищ у фінансовому секторі й обговоренням можливостей і перспектив створення мегарегулятора. Значний внесок у дослідження цих проблем зробили такі науковці, як О. І. Барановський, Ж. М. Довгань, І. І. Д'яконова, О. П. Заруцька, О. І. Кіреєв, В. М. Кремень, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова, Н. Р. Швець, І. О. Школьник та ін. Проте, поки що практично відсутні роботи, у яких би поглиблено аналізувалися сучасні особливості здійснення нагляду у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення сутності та змісту ризик-орієнтованого нагляду за діяльністю СПФМ, що має здійснюватися в системі фінансового моніторингу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Напрями діяльності та обов'язки всіх суб'єктів фінансового моніторингу визначаються законодавчими актами України й іншими нормативно-правовими документами, які, у свою чергу, базуються на положеннях міжнародних документів у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (ПВК/ФТ), насамперед, Рекомендаціях FATF. Остання редакція цих Рекомендацій, прийнята в лютому 2012 р. [1], поряд з іншими суттєвими новаціями передбачає застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму. Надзвичайна важливість такого підходу підкреслюється тим, що він сформульований саме в першій рекомендації.

Варто наголосити, що розробка основ підходу до організації ПВК/ФТ на основі оцінки ризиків розпочалася під егідою FATF ще у

2005 р., результатом чого стало оприлюднення у 2007 р. відповідного Керівництва [2]. Згідно із зазначеним підходом, країни повинні визначити, оцінити та зрозуміти ризики відмивання коштів і фінансування тероризму, з якими вони стикаються, а потім вживати відповідних заходів для зниження цих ризиків. Підхід, що ґрунтується на оцінці ризиків, дозволяє країнам у рамках вимог FATF прийняти більш гнучкий комплекс заходів для того, щоб ефективніше зосередити свої ресурси й реалізовувати попереджувальні дії, які відповідають характеру ризиків. Важливим моментом є те, що ресурси мають спрямовуватися відповідно до пріоритетів так, щоб найбільшим ризикам була приділена найбільша увага.

Утім, якщо підхід, заснований на оцінці ризику, застосовується непослідовно або частково, це робить систему вразливою до зловживань, що може призвести навіть до гірших результатів, порівнюючи з використанням альтернативних директивних методів. Світова практика свідчить, що використання методик оцінки ризиків є непростю, затратною справою й передбачає, серед іншого, отримання достовірної та актуальної інформації, наявності у фінансових установ і наглядових органів достатніх ресурсів, компетенцій та досвіду для того, щоб оцінити цю інформацію, а також достатніх можливостей, аби мінімізувати виявлені ризики [3, с. 55].

З тексту першої рекомендації FATF випливає, що ризик-орієнтований підхід повинен застосовуватися, насамперед, на національному рівні (здійснення «національної оцінки ризиків»), а також безпосередньо фінансовими установами й визначеними нефінансовими установами та професіями, тобто суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Проте рекомендація 26 прямо вказує на те, що до фінансових установ необхідно застосовувати регуляторні та наглядові заходи в такому порядку, як це здійснюється для цілей боротьби з відмиванням доходів і фінансуванням тероризму, а також зважаючи на ризик відмивання коштів або фінансування тероризму у відповідному секторі [1].

Проте зазначене положення ще не повною мірою знайшло відображення у вітчизняному законодавстві, а отже, і у практиці діяльності регуляторів окремих секторів фінансового ринку. Якщо національній оцінці ризиків у

Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» присвячений окремий розділ VI, обов'язки СПФМ щодо оцінки й управління ризиками та відповідні механізми розкриваються в декількох пунктах ст. 6, то здійснення суб'єктами державного фінансового моніторингу регулювання та нагляду з урахуванням оцінки ризиків лише згадується як одне з їх повноважень (п. 3 частини другої ст. 14 Закону) [4]. Це стало причиною того, що деякі науковці ризик-орієнтований підхід до здійснення фінансового моніторингу пов'язують тільки з мікрорівнем – діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу [5, с. 219].

Беручи до уваги загальноєвропейські документи у сфері ПВК/ФТ, зокрема нову, Четверту, Директиву Європейського Союзу із протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Директива ЄС 2015/849 від 20 травня 2015 р.), слід відзначити наявність у ній ґрунтовних вимог до державних регуляторів із точки зору організації ризик-орієнтованого нагляду. Так, ст. 48 передбачає обов'язок держав-членів ЄС забезпечити, щоб під час застосування підходу, заснованого на оцінці ризиків, наглядові органи:

- мали чітко розуміння ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму, присутніх у відповідній країні;

- мали безпосередній та дистанційний доступ до всієї необхідної інформації щодо специфічних національних та міжнародних ризиків, пов'язаних із клієнтами, продуктами й послугами зобов'язаних суб'єктів, тобто суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

- визначали періодичність і масштаби виїзного та дистанційного нагляду, ґрунтуючись на профілі ризику зобов'язаних суб'єктів і ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в певній державі-члені.

Оцінка профілю ризику зобов'язаних суб'єктів, у тому числі ризиків недодержання вимог законодавства (англ. *non-compliance*), має переглядатися як періодично, так і у випадках значних подій або змін у їх керівництві й діяльності. При цьому наглядові органи повинні враховувати достатність і реалізацію їх

внутрішніх політик, засобів контролю та процедур [6]. Отже, ця оцінка не може бути статичною, вона змінюватиметься залежно від розвитку подій та виникнення загроз. Одночасно під час її здійснення суб'єкти нагляду повинні брати до уваги обсяг свободи дій, який суб'єкти первинного фінансового моніторингу мають під час використання у своїй діяльності підходу, оснований на оцінці ризику.

У рамках імплементації в національне законодавство та практику реалізації фінансового моніторингу положень Директиви ЄС 2015/849 відповідні вимоги щодо ризик-орієнтованого нагляду були включені до Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму й розповсюдженню зброї масового знищення на період до 2020 року [7] та плану відповідних заходів на 2016 рік, затверджених Кабінетом Міністрів України [8]. У цих документах наголошується на необхідності підвищення ефективності регулювання і нагляду за СПФМ з урахуванням оцінки ризиків на основі затверджених суб'єктами державного фінансового моніторингу критеріїв.

Нагляд, який ґрунтується на оцінці ризиків, передбачає, що інтенсивність і частота проведення інспекційних заходів залежать від результатів оцінювання ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму, притаманних певним фінансовим установам. Отже, він є гнучким і пропорційним, дозволяє застосовувати різні підходи до різних груп СПФМ, виділених за рівнем ризиків.

Ризик-орієнтований нагляд у сфері ПВК/ФТ базується на процесному підході, коли об'єктом оцінювання стає не просто виконання формальних вимог щодо організації фінансового моніторингу, а ефективність управління ризиками, пов'язаними з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, відповідний ризик-профіль конкретної фінансової установи й тенденції його зміни. При цьому ризик-профіль розуміється як структурований опис основних сфер виникнення ризику та індикаторів його вимірювання.

Одночасно наглядові органи повинні розмежовувати величину ризиків і якість управління ними. Високий рівень ризику клієнтів або операцій не завжди є безпосередньою загрозою для діяльності фінансової установи за

умови належної якості внутрішньої системи ризик-менеджменту. Як зазначається в Керівництві [2], мета наглядача полягає не в забороні діяльності з високим рівнем ризику, а в переконанні в тому, що фінансові установи адекватно та ефективно запровадили відповідні стратегії мінімізації ризику.

Отже, ризик-орієнтований нагляд є безперервним і циклічним процесом, який включає чотири етапи:

- ідентифікацію чинників ризику, що притаманні об'єкту нагляду у сфері ПВК/ФТ, на основі аналізу широкого спектра інформації;
- оцінювання ризику з винесенням професійного (вмотивованого) судження, тобто деталізованого висновку відповідальної особи наглядового органу щодо всіх факторів, що визначають притаманний фінансовій установі ризик, і можливостей його зниження;
- розподіл наглядових ресурсів, що базується на оцінці ризиків і включає визначення спрямованості, глибини, тривалості й періодичності інспектування та дистанційного нагляду, а також потреби в персоналі належної кваліфікації;
- моніторинг і перегляд оцінок для забезпечення співмірності нагляду поточній ситуації.

Для реалізації такого підходу наглядові органи мають сформувати відповідні моделі діяльності, які включають цілісний набір процедур, процесів, механізмів і засобів, що дозволяє їм реалізовувати свої повноваження відповідно до виявлених ризиків. Ефективність зазначених моделей постійно аналізується з використанням широкого кола таких інструментів, як професійна експертиза, самооцінка, вибіркоче тестування, з урахуванням відомостей про кращі міжнародні практики.

Проведення ризик-орієнтованого нагляду об'єктивно повинно базуватися на вивченні значних обсягів інформації, що стосується, насамперед, результатів національної оцінки ризиків, особливостей певного сектора фінансового ринку, які обумовлюють потенційні його слабкості у сфері ПВК/ФТ, тенденцій та типологій відмивання коштів і фінансування тероризму, які оприлюднюють міжнародні організації й національні спеціальні компетентні органи, у тому числі й вітчизняні. Відомості про безпосередній об'єкт нагляду мають, зокрема, містити: структуру власності та корпоративну

структуру, оскільки різним структурним одиницям може бути притаманний різний рівень ризику; обсяги бізнесу та його місце в певному сегменті фінансового ринку, що дозволить визначити рівень його системної важливості; види діяльності, їх географічний масштаб і канали надання фінансових послуг; якість корпоративного управління й корпоративну культуру, ділову репутацію, досвід і кваліфікацію власників та вищих менеджерів; організацію внутрішньої системи фінансового моніторингу з урахуванням оцінки ризиків, результати аудиторських та попередніх інспекційних перевірок.

Оцінювання загального ризику діяльності фінансової установи доцільно проводити за двома напрямками: визначення рівня внутрішньо притаманних їй ризиків у сфері ПВК/ФТ та оцінка якості системи ризик-менеджменту. У свою чергу, властиві фінансовій установі ризики складаються з ризику її використання для легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму, рівень якого, як відомо, залежить від ризику клієнтів, географічного ризику й ризику продуктів (послуг), а також ризику порушення нею законодавства у сфері фінансового моніторингу. Серед факторів останнього доцільно відзначити слабкість внутрішньої системи фінансового моніторингу, недотримання його вимог і процедур, недостатню кваліфікацію персоналу, можливість його залучення у процеси відмивання коштів, а також чинники, пов'язані з керівництвом фінансової установи.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, здійснення ризик-орієнтованого нагляду в системі фінансового моніторингу є вимогою міжнародних документів, відповідає загальним тенденціям трансформації наглядових функцій регуляторів фінансових ринків та євроінтеграційному вектору розвитку України. Він дозволяє зосередити наглядові ресурси, що в нашій країні об'єктивно є достатньо обмеженими, на контролі за діяльністю СПФМ, які за певними критеріями є більш уразливими для використання з метою відмивання злочинних коштів і фінансування тероризму. У цьому виявляється гнучкість, пропорційність та ефективність такого нагляду.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні відповідних моделей

наглядової діяльності та створенні комплексних систем показників для оцінювання ризиків різних груп суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

ЛІТЕРАТУРА

1. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation [Електронний ресурс] : The FATF Recommendations. February 2012. – Режим доступу: http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF_Recommendations.pdf (дата звернення: 6.05.2016). – Назва з екрана.
2. Guidance on the Risk-Based Approach to Combating Money Laundering and Terrorist Financing [Електронний ресурс]: High Level Principles and Procedures. June 2007. – Режим доступу: <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/High%20Level%20Principles%20and%20Procedures.pdf> (дата звернення: 12.05.2016). – Назва з екрана.
3. Гринберг Т. Политически значимые лица. Руководство для банков по предотвращению финансовых злоупотреблений / Т. Гринберг, Л. Грей, Д. Шанц. – Москва : Альпина Паблишер, 2012. – 185 с.
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] : Закон України : прийнятий 14 жовт. 2014 року № 1702-VII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18/page5> (дата звернення: 6.05.2016). – Назва з екрана.
5. Гаєвський І. М. Ризик-орієнтований підхід у сфері боротьби з відмиванням коштів: термінологічний аналіз / І. М. Гаєвський // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 1. – С. 213–220.
6. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L0849> (дата звернення: 6.05.2016). – Назва з екрана.
7. Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року [Електронний ресурс] : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1407-р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015-%D1%80> (дата звернення: 10.05.2016). – Назва з екрана.
8. План заходів на 2016 рік із запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] : затв. Постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 11 лютого 2016 р. № 103. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/103-2016-%D0%BF> (дата звернення: 10.05.2016). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation: The FATF Recommendations. February 2012. http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF_Recommendations.pdf. Retrieved from http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF_Recommendations.pdf (accessed 6 May 2016).
2. Guidance on the Risk-Based Approach to Combating Money Laundering and Terrorist Financing: High Level Principles and Procedures. June 2007. <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/High%20Level%20Principles%20and%20Procedures.pdf>. Retrieved from <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/High%20Level%20Principles%20and%20Procedures.pdf> (accessed 12 May 2016).

3. Grinberg, T., Grey, L. & Shants, D. (2012). *Politiesheski znachimyie litsa. Rukovodstvo dlya bankov po predotvrascheniyu finansovyih zloupotrebleniy [Politically Exposed Persons. Guide for the Banks to Prevent Financial Abuse]*. Moscow: Alpina Publisher [in Russian].
4. Закон Украины «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»: прийнятий 14 жовт. 2014 року № 1702-VII [Law of Ukraine on prevention of legalization (laundering) of proceeds from crime, terrorist financing and the financing of proliferation of weapons of mass destruction from October 14 2014, № 1702-VII]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18/page5> (accessed 6 May 2016) [in Ukrainian].
5. Haievskiy, I. M. (2015). Ryzyk-orientovanyi pidkhid u sferi borotby z vidmyvanniam koshtiv: terminolohichniy analiz [The risk-based approach in the sphere of fight against money laundering: terminological analysis]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk National University of Internal Affairs*, (1), (pp. 213-220) [in Ukrainian].
6. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L0849>. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L0849> (accessed 6 May 2016).
7. Stratehiia rozvytku systemy zapobihannia ta protydii lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozposiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia na period do 2020 roku : skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2015 r. № 1407-r. [Strategy of development of prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, terrorist financing and the financing of proliferation of weapons of mass destruction for the period 2020 from December 30 2015, № 1407-r]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015-%D1%80> (accessed 10 May 2016) [in Ukrainian].
8. Plan zakhodiv na 2016 rik iz zapobihannia ta protydii lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozposiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia : zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy i Natsionalnoho banku Ukrainy vid 11 liutoho 2016 r. № 103 [Action Plan 2016 on prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, terrorist financing and the financing of proliferation of weapons of mass destruction from February 11 2016 № 103]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/103-2016-%D0%BF> (accessed 10 May 2016) [in Ukrainian].

С. Б. Егоричева, доктор економічних наук, професор (Вищеє навчальне закладення Укопсоюзу «Полтавський університет економіки і торгівлі»). **Риск-орієнтований надзор в системі фінансового моніторингу.**

Анотація. *Цель статті заключається в определении сущности и содержании риск-ориентированного надзора за деятельностью субъектов первичного финансового мониторинга (СПФМ), который должен осуществляться в системе противодействия отмыванию денег и финансированию терроризма. Методика исследования.* При проведенні дослідження використані діалектичний підхід, методи структурно-логічного аналізу, порівняння, систематизації і обобщення. **Результати.** *Выяснены институциональные основы осуществления риск-ориентированного надзора в системе финансового мониторинга. Охарактеризовано содержание и выявлены преимущества такого надзора. Предложена последовательность его осуществления и направления оценки риск-профиля финансового учреждения. Практическая значимость результатов исследования.* Розроблені в статті пропозиції направлені на підвищення ефективності функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. Вони можуть бути використані в діяльності суб'єктів державного фінансового моніторингу, в частині, регуляторів визначених секторів фінансового ринку.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, риск-ориентированный надзор, надзорные органы, оценка рисков, риск-профиль, управление рисками.

S.Yehorycheva, Doct. Econ. Sci, Prof. (Poltava University of Economics and Trade). Risk-based supervision in financial monitoring system.

Summary. The purpose of the article is to determine the nature and content of risk-based supervision of entities of initial financial monitoring that should be in the system of combating money laundering and terrorist financing. **Methodology of research.** The study used dialectical approach, methods of structural and logical analysis, comparison, systematization and generalization. **Findings.** Institutional foundations of risk-based supervision implementing in the system of financial monitoring are clarified. The content of such supervision is described, and its advantages are discovered. The sequence of its implementation and the evaluation criteria of financial institution risk profile are proposed. **Practical value.** Proposals developed in the article are aimed at improving the system of financial monitoring in Ukraine. They can be used by the entities of state financial monitoring including regulators of certain sectors of the financial market.

Keywords: financial monitoring, risk-based supervision, supervisors, risk assessment, risk profile, risk management.

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

А. Б. ПОЧТОВЮК, доктор економічних наук, професор
(Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського)

Анотація. Метою статті є аналіз сучасного стану фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств в Україні, виявлення існуючих проблем і розробка пропозицій щодо його вдосконалення. **Методика дослідження.** Для досягнення поставленої мети використано такі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: системного підходу, узагальнення, систематизації, графічного аналізу статистичних показників. **Результати.** У статті досліджено сучасний стан інноваційної активності суб'єктів національної економіки. Здійснено аналіз фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств України. Розкрито причини зниження обсягів фінансування за кожним видом джерел. Визначено проблеми та надано пропозиції щодо вдосконалення фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств. Наголошено на необхідності фіскального стимулювання інноваційної діяльності підприємств, підвищення рівня банківського кредитування та венчурного фінансування. **Практична значущість результатів дослідження.** Розроблені у статті пропозиції спрямовані на підвищення рівня фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств.

Ключові слова: інноваційна діяльність, фінансове забезпечення, джерела фінансування, власні кошти, кредитування, інвестиції.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В умовах формування економіки знань наукові ідеї, інновації і нові технології стають основними факторами розвитку суспільства поряд з інвестиціями та трудовими ресурсами. Широке впровадження досягнень передових науково-технологічних розробок надає імпульс структурним зрушенням в економіці, стимулює виробництво нової наукоємної високотехнологічної продукції. У світовій практиці інноваційний розвиток країни вимірюється загальним показником – глобальним інноваційним індексом [1]. За цим показником у 2016 р. Україна посідає 56 місце у світі [2], що не можна вважати задовільним результатом. Тривала стагнація наукового й технологічного потенціалу національної економіки, високий ступінь зношеності основних фондів і виробничої інфраструктури, зниження інноваційної активності підприємств суперечать світовим тенденціям сучасного розвитку. В умовах глобального ринкового середовища постає необхідність активізації інноваційної діяльності як найбільш ефективного способу

підвищення конкурентоспроможності та зниження імпортозалежності країни й подальшого її вдосконалення.

Розвиток інноваційної діяльності на рівні окремого підприємства, регіону й держави загалом має включати створення послідовної й добре обґрунтованої цілісної системи її фінансового забезпечення, яка повинна ґрунтуватися на широкому залученні фінансових ресурсів і максимально ефективному їх використанні. Це дозволить забезпечити необхідні умови для нагромадження і маневрування фінансовими коштами та можливість їх концентрації на ключових напрямках інноваційної політики.

На жаль, ситуація з розробкою та впровадженням інновацій в останні роки значно погіршилась. Це обумовлено гострою нестачею фінансових ресурсів, яка притаманна нинішній економічній ситуації. Отже, питання фінансового забезпечення є досить актуальним, зважаючи на дефіцит власних фінансових та інвестиційних ресурсів, високий рівень відсотків за банківські кредити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інноваційний етап розвитку нерозривно

пов'язаний з пошуком джерел фінансування та підвищенням ефективності використання фінансових важелів. Дослідженню проблем інноваційної діяльності підприємств і питанням його фінансового забезпечення присвятили свої праці вітчизняні науковці, зокрема: Г. В. Возняк [3], В. В. Зянько, І. Ю. Спіфанова [4], Я. А. Жаліло [5], Л. І. Федулова [6, 7] та ін. Проте ряд проблем в області теорії та організації фінансового забезпечення інноваційної діяльності не знайшли свого кінцевого вирішення, що й обумовило актуальність даної теми.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз сучасного стану фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств в Україні, виявлення існуючих проблем і розробка пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інноваційна діяльність має за мету досягнення конкурентоспроможності на мікро-, мезо- та макrorівнях, забезпечення позитивних структурних змін в економіці, усунення її технологічного відставання від провідних країн світу в результаті впровадження інновацій на основі наукових досягнень і передового досвіду, а також надання поштовху до стабільного економічного розвитку, підвищення прибутковості та ефективності діяльності економічних систем у цілому.

Обов'язковими складовими інноваційної діяльності є: проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт; створення інновації; комерціалізація інновації. Упровадження кожної з них обумовлює наявність фінансових, трудових, матеріальних, виробничих, технологічних ресурсів. Часто саме відсутність належного фінансового забезпечення не дозволяє реалізувати на практиці цікаві інноваційні ідеї. За підрахунками фахівців, для досягнення рівня інтенсивного споживання інновації народним господарством співвідношення між витратами трьох головних стадій життєвого циклу продукту (фундаментальні дослідження – конструкторсько-технологічні розробки, створення дослідного зразка – промислове освоєння) має становити 1:10:100. Це означає, що витрати на реалізацію одного інноваційного проекту в середньому у 100 разів вищі, ніж витрати на одержання необхідних для нього результатів фундаментальних досліджень [5, с. 197]. Саме тому важливу роль в інноваційній діяльності відіграє фінансове забезпечення.

Найпоширенішим є визначення фінансового забезпечення інноваційної діяльності як комплексу методів та важелів впливу на інноваційну діяльність, який реалізується в різних формах через відповідну систему фінансування [3, с. 22].

Система фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємства подана на рис. 1.

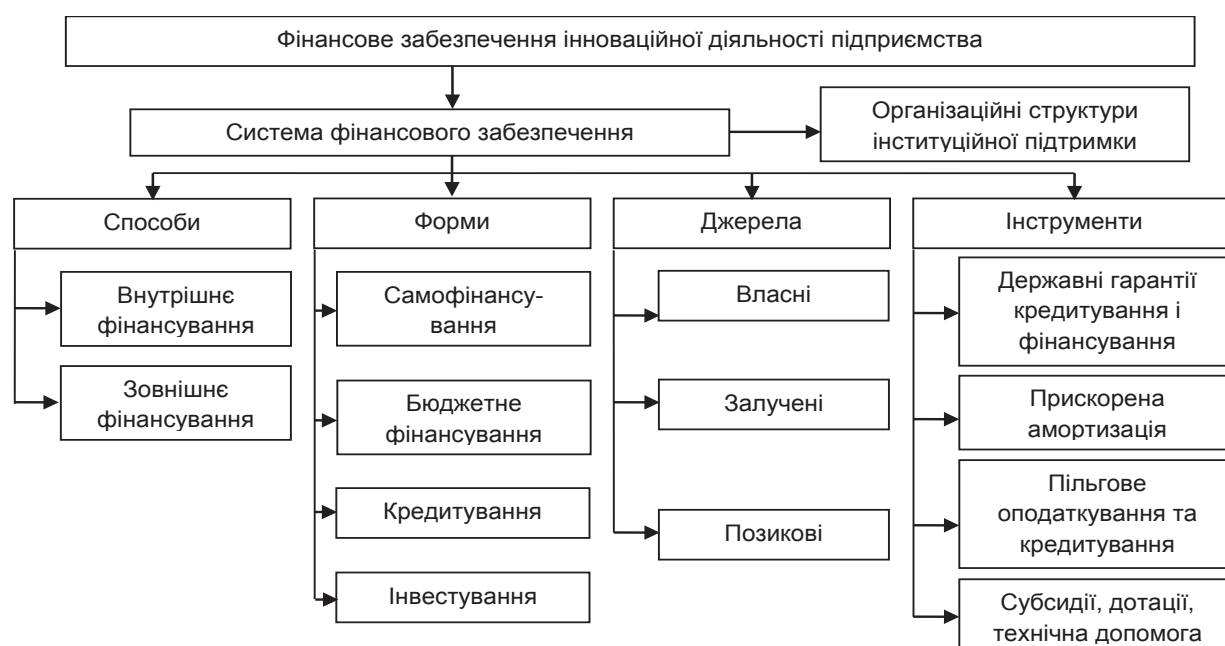


Рис. 1. Структурно-логічна схема системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємства [8]

Наведені складові відображають головні аспекти організації процесу фінансування інноваційної діяльності на підприємствах, які необхідно враховувати під час здійснення даного виду діяльності. Основними її принципами мають стати: чітка цільова орієнтація; обґрунтованість інструментів та методів, які будуть використані; залучення всіх можливих джерел фінансування; використання максимальної кількості технічних, технологічних, організаційних та інших видів інновацій; постійне пристосування до змінних умов навколишнього середовища. Виокремлюють такі форми фінансового забезпечення промислових підприємств: самофінансування, бюджетне фінансування, банківське кредитування та інвестування.

В Україні джерелами фінансової підтримки інноваційної діяльності є: кошти Державного

та місцевих бюджетів; власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ; власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності; кошти (інвестиції) фізичних і юридичних осіб; інші джерела, не заборонені законодавством України [9]. У фінансово-господарській діяльності суб'єктів інновацій у більшості випадків згадані форми оптимально поєднуються. Кожне підприємство формує власну модель фінансового забезпечення, якою визначає склад і структуру джерел фінансування.

Аналіз фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств засвідчив (рис. 2), що впродовж 2005–2015 рр. загальна сума витрат зросла на 8 062,1 млн грн, або у 2,4 раза, але в межах досліджуваного періоду мала нестійку тенденцію.

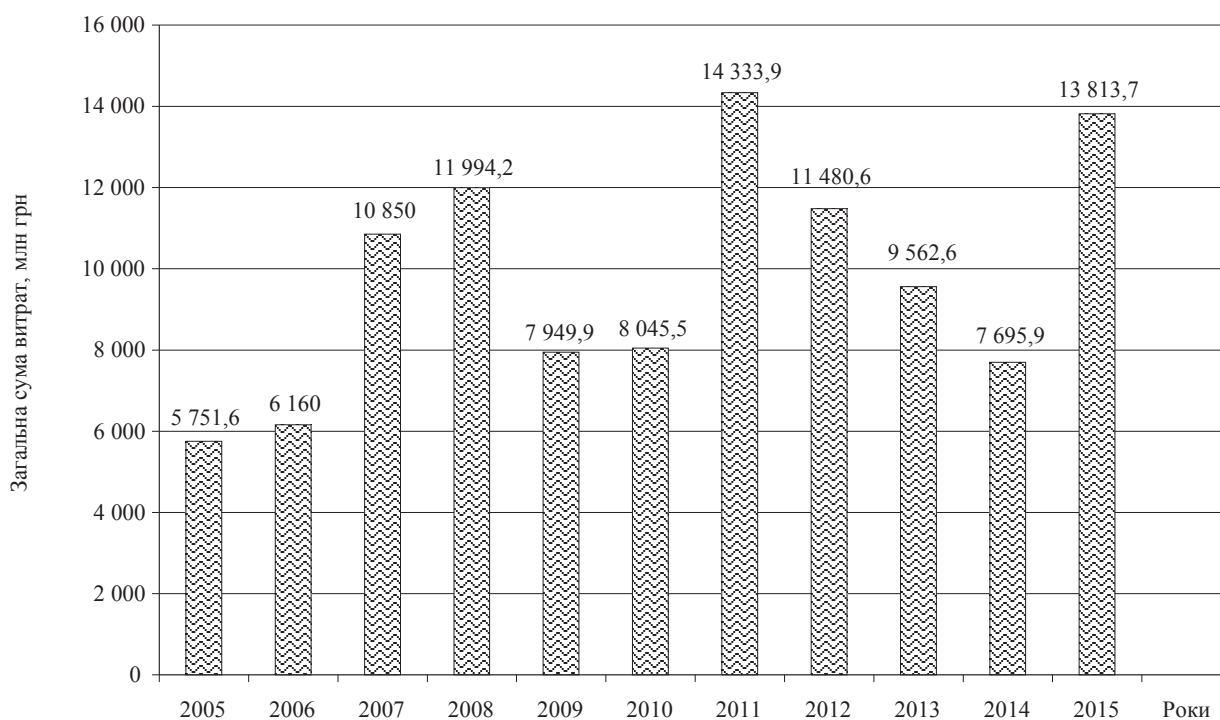


Рис. 2. Динаміка фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України за 2005–2015 рр. (млн грн) [побудовано за даними [10]]

Проведений аналіз динаміки та структури джерел фінансування (табл. 1) дозволяє констатувати, що вітчизняним підприємствам для вирішення питань інноваційного розвитку доводиться розраховувати в основному на власні кошти, основу яких становить прибуток. Ура-

ховуючи, що більшість вітчизняних підприємств працює збитково, потенціал використання даного джерела міг бути вищим. Брак власних ресурсів і високі відсоткові ставки за кредитами становлять суттєву перешкоду здійсненню інноваційної діяльності.

Таблиця 1

**Динаміка та структура джерел фінансування
інноваційної діяльності підприємств [складено на основі [10, 11].**

Рік	Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності, млн грн	З них за рахунок (у % до загального обсягу фінансування)							
		власних коштів	державного бюджету	місцевих бюджетів	позабюджетних фондів	вітчизняних інвесторів	іноземних інвесторів	кредитів	інші джерела
2005	5 751,6	87,7	0,49	0,3	0,0	1,4	2,7	7,1	0,3
2007	10 821,0	73,7	1,33	0,1	0,0	0,2	3,0	18,5	3,2
2008	11 994,2	60,6	2,81	0,1	0,0	1,4	1,0	33,7	0,4
2009	7 949,9	65,0	1,60	0,1	0,0	0,4	19,0	11,8	2,1
2010	8 045,5	59,3	1,08	0,1	0,0	0,4	30,0	7,8	1,3
2011	14 333,9	52,9	1,04	0,1	0,0	0,3	0,4	38,3	6,9
2012	11 480,6	63,9	1,95	0,2	0,0	1,3	8,6	21,0	3,0
2013	9 562,6	72,9	0,26	1,6	0,0	1,3	13,1	6,6	4,2
2014	7 695,9	85,0	4,47	0,1	0,4	0,1	1,8	7,3	0,8
2015	13 813,7	97,2	0,40	0,3	0,0	0,6	0,4	0,8	0,3

Обсяги фінансування за кошти іноземних інвесторів коливаються в межах 0,4–30 %. Основними причинами, що стримують іноземних інвесторів, крім високого рівня інноваційного ризику, є: політична нестабільність, недосконале вітчизняне законодавство, низький рівень захисту з боку держави та місцевих органів самоврядування.

Частка коштів місцевих бюджетів і вітчизняних інвесторів, що використовуються для фінансування інноваційної діяльності, є незначною – від 0,1 до 1,6 %. За останні три роки суттєво зменшилась частка кредитів у загальному обсязі фінансування, що пов'язано з високим рівнем процентних ставок, значним кредитним ризиком, низькою ліквідністю об'єктів застави.

У структурі коштів, спрямованих на фінансове забезпечення інновацій, незначну питому вагу мають кошти державного бюджету – за період, що досліджується, становлять лише від 0,26 до 2,81 %. Ця ситуація пояснюється дефіцитом державних централізованих фінансових ресурсів.

Загалом доводиться констатувати, що, зважаючи на нинішні економічні реалії, розраховувати на відчутну бюджетну підтримку фінансування інноваційної діяльності досить

складно. Обмеженість джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств спричинена фінансовою кризою, військовими діями на Сході країни, зниженням кредитного рейтингу України.

Недостатній рівень фінансового забезпечення інноваційної діяльності є однією із причин низького рівня інноваційної активності вітчизняних промислових підприємств.

Дослідження сучасного стану розвитку інноваційної сфери України показують, що у 2015 р. інноваційну діяльність здійснювали 824 підприємства, у 2014 р. – 1 609 підприємств, у 2013 р. – 1 715 підприємств проти 1 758 у 2012 р. Рівень інноваційної активності промислових підприємств відповідно становив у 2015 р. – 17,3 % обстежених промислових підприємств, у 2014 р. – 16,1 %, у 2013 р. – 16,8 % від їх загальної кількості, а середній показник за період 2005–2012 рр. знаходиться в межах 15,8 %. На відміну від України, у Німеччині, Франції, США та Японії частка інноваційних підприємств становить 70–80 % від їх загальної кількості [12, с. 127]. Питома вага підприємств, що впроваджували інновації у 2015 р., – 15,2 %, у 2014 р. – 12,1 %, у 2013 р. – 13,6 %, за середнього рівня у 2005–2012 рр. – 11,2 %. Питома вага реалізованої іннова-

ційної продукції, як свідчить аналіз, зменшилася із 6,5 до 1,4 % за досліджуваний період (рис. 3) [13].

Обсяг реалізованої інноваційної продукції промислових підприємств в Україні становив 23,05 млрд грн у 2015 р. [10], що характери-

зує достатньо низьку інноваційну активність промислових підприємств України. Причинами такого стану є зниження господарської активності, спрямування зусиль на подолання кризових явищ в економіці, неефективне використання інноваційних ресурсів.

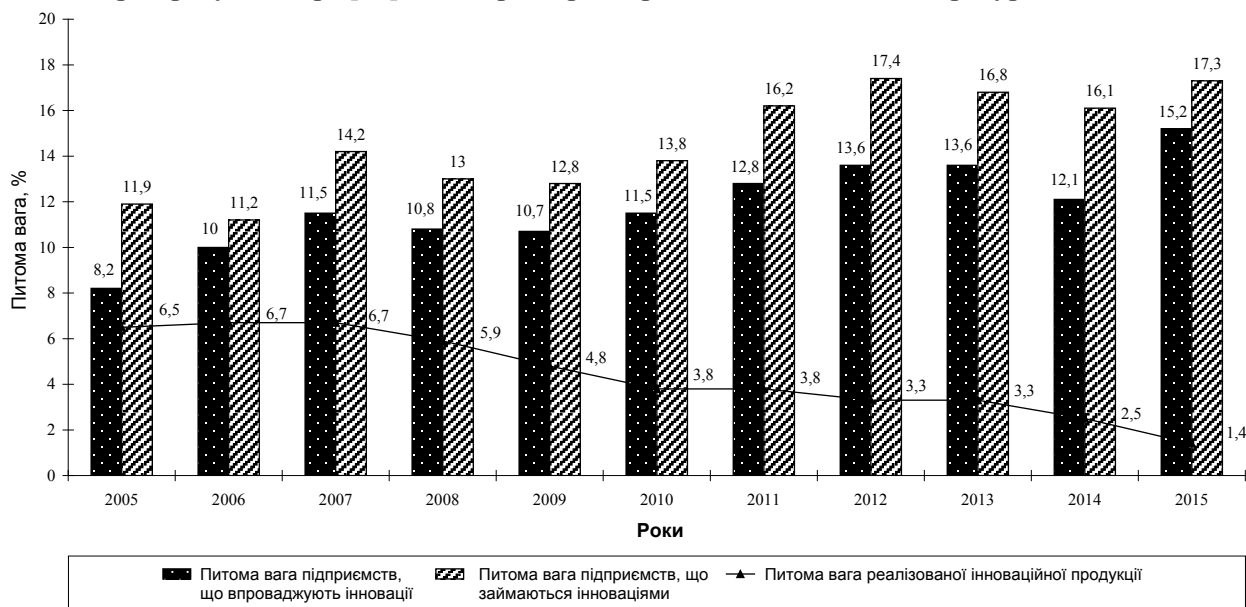


Рис. 3. Динаміка показників інноваційної активності промислових підприємств України за 2005–2015 рр., % [побудовано автором за даними [13]]

Отже, на сучасному етапі розвитку національної економіки головними проблемами фінансового забезпечення інноваційної діяльності українських підприємств залишаються: недосконалість нормативно-правової бази; недостатнє фінансування зі сторони приватного сектора; низький рівень банківського кредитування; відсутність механізму перерозподілу інвестиційних ресурсів населення на користь інноваційного сектора; несприятливий інвестиційний клімат для іноземних інвесторів тощо. Задля збільшення обсягів фінансування інноваційної діяльності необхідно опиратися на світовий досвід: активно розвивати банківський сектор у частині залучення цільових інвестицій, фінансування перспективних науково-технічних досягнень; створювати венчурні фонди; залучати як прямі, так і портфельні іноземні інвестиції. Ці заходи потребують: створення спеціальних умов оподаткування; сприятливого інвестиційного клімату (підтримку політичної та макроекономічної стабільності); формування прозорої нормативно-законодавчої бази; упровадження системи гарантій фінансових ризиків.

нансових ризиків.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Для здійснення інноваційної діяльності, що характеризується досить високим ступенем невизначеності й ризику, необхідно використовувати різноманітні джерела фінансування, оптимізуючи тим самим адаптивність промислового підприємства до кон'юнктури ринку. Зважаючи на світові тенденції та вітчизняний стан економіки, урахувавши низку існуючих проблем у сфері інноваційної діяльності, можна внести такі пропозиції щодо вдосконалення її фінансового забезпечення:

- з метою збільшення власних джерел фінансування законодавчо закріпити й ефективно впроваджувати механізм пільгового оподаткування інноваційної продукції підприємств, застосовувати прискорену амортизацію основних засобів;
- збільшувати обсяг бюджетного фінансування за рахунок перерозподілу поточних видатків на користь капітальних;
- впроваджувати пільгові банківські став-

ки за кредитами для інноваційних підприємств;

– розвивати та посилювати дії фінансово-кредитних інститутів, що забезпечують безперервність фінансування інноваційних проектів (венчурні компанії).

Отже, подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку на основі використання додаткових інструментів фінансування впровадження інновацій у виробництво.

ЛІТЕРАТУРА

1. National Association of Manufacturers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nam.org/> (дата звернення: 28.05.2016). – Назва з екрана.
2. The Global Innovation Index 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalinnovationindex.org/> (дата звернення: 28.05.2016). – Назва з екрана.
3. Возняк Г. В. Інноваційна діяльність промислових підприємств та способи її фінансування в Україні : монографія / Г. В. Возняк, А. Я. Кузнєцова. – Київ : УБС НБУ, 2007. – 183 с.
4. Зянько В. В. Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах трансформаційних змін економіки України : монографія / В. В. Зянько, І. Ю. Спіфанова, В. В. Зянько. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2015. – 172 с.
5. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я. А. Жаліло. – Київ : НІСД, 2009. – 336 с.
6. Федулова Л. І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 87–100.
7. Федулова Л. І. Інноваційний механізм розвитку університетів / Л. І. Федулова // Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні : матеріали ІХ Міжнародного бізнес-форуму (Київ, 17 березня 2016 р.). – Київ, 2016. – С. 177–179.
8. Дехтяр Н. А. Механізм управління фінансовим забезпеченням інноваційної діяльності підприємств / Н. А. Дехтяр, Н. Г. Пігуль, О. В. Люта // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. – 2014. – Вип.7 – Ч. 5. – С. 9–13.
9. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 28.05.2016). – Назва з екрана.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.05.2016). – Назва з екрана.
11. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність» за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm (дата звернення: 29.05.2016). – Назва з екрана.
12. Куценко Т. Н. Зарубіжний досвід створення системи фінансування інновацій / Т. Н. Куценко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2013. – № 2. – С. 123–129.
13. Аналітична довідка. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2015 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.dkni.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/_08%2007%202013.pdf (дата звернення: 29.05.2016). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. National Association of Manufacturers. (n.d.). <http://www.nam.org/>. Retrieved from <http://www.nam.org/> (accessed 28 May 2016) [in Ukrainian].
2. The Global Innovation Index 2016. (n.d.). <http://www.globalinnovationindex.org/>.

- Retrieved from <http://www.globalinnovationindex.org/> (accessed 28 May 2016) [in Ukrainian].
3. Wozniak, H. V. & Kuznetsova, A. Y. (2007). *Innovacijna dijalnist promyslovyh pidpryyemstv ta sposoby yiyi finansuvannya v Ukrayini [Innovative activity industrial enterprises and ways of its financing in Ukraine]*. Kyiv: UBS NBU [in Ukrainian].
 4. Zyanko, V. V., Epifanova, I. Y. & Zyanko, V. V. (2015). *Innovacijna dijalnist pidpryyemstv ta yiyi finansove zabezpechennya v umovah transformatsiinyh zmin ekonomiky Ukrayiny [Innovative activities of enterprises and its financial support in terms of transformational changes in the economy Ukraine]*. Vinnytsia: UNIVERSUM-Vinnytsia [in Ukrainian].
 5. Zhalilo, Ya. A. (2009). *Teoriia ta praktyka formuvannya efektyvnoi ekonomichnoi strategii derzhavy [Theory and practice of forming an effective economic strategy of the state]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
 6. Fedulova, L. I. (2012). Kontseptualna model innovatsiinoi strategii Ukraine [Conceptual model innovation strategy Ukraine]. *Ekonomika i prohnozuvannya – Economy and forecasting*, 1, 87–100 [in Ukrainian].
 7. Fedulova, L. I. (2016). **Innovatsiinyi mekhanizm rozvytku universytetiv [The innovative mechanism of universities]**. *Proceedings from IX Mizhnarodnyi bissness-forum Problemy ta perspektyvy rozvytku innovatsiinoi diyalnosti v Ukraine – IX International Business Forum Problems and perspectives of innovation in Ukraine*. (pp.177–179). Kyiv [in Ukrainian].
 8. Dekhtyar, N. A., Pigul, N. G. & Lyuta, O. V. (2014). Mekhanizm upravlinnya finansovym zabezpechennyam innovatsiinoi diyalnosti pidpryyemstv. [Mechanism of financial support innovation enterprise]. *Naukovyi visnyk Hersonskogo derzhavnogo universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University* : Collected papers. A series of «Economic sciences». (7, Vols. 5), (pp. 9–13). Herson [in Ukrainian].
 9. Zakon Ukrainy «Pro innovatsiinu dijalnist»: pryiniaty 4 lyp. 2002 roku № 40-IV [Law of Ukraine on innovation activity from July 4 2002, № 40-IV]. (2002, August 9). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (accessed 28 May 2016) [in Ukrainian].
 10. The official site of the State Statistics Service of Ukraine. (2015). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. (accessed 29 May 2016) [in Ukrainian].
 11. State Statistics Service of Ukraine (2015). *Statystychnyi zbirnyk «Naukova ta innovatsiina dijalnist v Ukraini u 2015 rotsi» [Statistical Yearbook «Scientific and Innovational activity in Ukraine in 2015»]*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm (accessed 29 May 2016) [in Ukrainian].
 12. Kutsenko, T. N. (2013). **Zarubizhnyi dosvid stvorennya systemy finansuvannya innovatsii. [Foreign experience of financing system innovation]**. *Zovnishnya torghivlya: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: economics, finance, law*, 2, 123–129 [in Ukrainian].
 13. Analitychna dovidka. Stan rozvytku nauky i techniky, rezultaty naukovoї, naukovo-technichnoi, innovatsiinoi diyalnosti, transferu tehnologii za 2015 rik [The state of science and technology, the results of scientific, technical, innovation, technology transfer for 2015]. http://www.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/_08%2007%202013.pdf Retrieved from: http://www.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/_08%2007%202013.pdf (accessed 29 May 2016) [in Ukrainian].

А. Б. Почтовюк, доктор экономических наук, профессор (Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского). **Финансовое обеспечение инновационной деятельности предприятий в современных условиях.**

Аннотация. Целью статьи является анализ современного состояния финансового обеспечения инновационной деятельности предприятий в Украине, выявление существующих

проблем и разработка предложений по его усовершенствованию. **Методика исследования.** Для достижения поставленной цели использованы такие общенаучные и специальные методы исследования: системный подход, обобщение, систематизация, графический анализ статистических показателей. **Результаты.** В статье исследовано современное состояние инновационной активности субъектов национальной экономики. Выполнен анализ финансового обеспечения инновационной деятельности предприятий Украины. Раскрыты причины снижения объемов финансирования по каждому виду источников. Определены проблемы и даны предложения по усовершенствованию финансового обеспечения инновационной деятельности предприятий. Отмечена необходимость фискального стимулирования инновационной деятельности предприятий, повышения уровня банковского кредитования и венчурного финансирования. **Практическая значимость результатов исследования.** Разработанные в статье предложения направлены на повышение уровня финансового обеспечения инновационной деятельности предприятий.

Ключевые слова: инновационная деятельность, финансовое обеспечение, источники финансирования, собственные средства, кредитование, инвестиции.

**A. Pochtovyuk, Dc. Econ. Sci., Prof. (Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University).
Financial support for innovation activities enterprises in modern conditions.**

Summary. **Aim of the article** is an analysis of the current state of financial provision of innovative activity of enterprises in Ukraine, identification of the existing problems and developing proposals for its improvement. **Methodology of research.** To achieve this purpose, general scientific and special methods were used: systematic approach, synthesizing, organizing, graphical analysis of statistical indicators. **Findings.** The current state of innovation activity of the national economy is examined. The analysis of financial support innovation enterprises of Ukraine was done. The causes of reduction in funding for each source are investigated. The problems are given and suggestions are provided for improving the financial support of innovation activity. The necessity is stressed on fiscal stimulation of innovation activity, increased bank lending and venture funding. **Practical value.** Proposals that have been developed in article are aimed at increasing the level of financial support innovation enterprise.

Keywords: innovational activity, financial support, sources of financing, own funds, loans, investments.

ФІНАНСОВА ПІДСИСТЕМА ПІДПРИЄМСТВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ: СУТНІСТЬ, МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ В УПРАВЛІННІ ЇХ ЕФЕКТИВНІСТЮ

I. М. МЕЛЬНИК, кандидат економічних наук, доцент
(Львівський торговельно-економічний університет);

I. В. ТИТАРЕНКО
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Мета статті полягає у визначенні місця і ролі фінансової підсистеми в загальній системі підприємства та її впливу на ефективність його діяльності. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Визначено місце й роль фінансової підсистеми в загальній системі підприємства, її вплив на ефективність його діяльності та особливості управління нею; визначено сутність підприємства як системи, його складових, ідентифіковано та встановлено взаємозв'язок між такими поняттями як організація, система і підприємство. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що відносини, які формуються і здійснюються як ззовні, так і всередині підприємства, опосередковані певними коштами. Для підприємства це означає, що відносини, які виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання, пов'язані з використанням фінансових ресурсів. Вирішенню цих завдань і сприяє відповідним чином сформована та керована фінансова підсистема суб'єкта господарювання, а управління даною системою створює всі умови для ефективного впливу на одержання фінансових результатів діяльності. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці управління підприємствами та організаціями різних форм власності.

Ключові слова: підприємства, організації, споживча кооперація, управління, фінансова підсистема, система управління, фінансовий результат, фінансові потоки.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Питання теоретичного обґрунтування доцільності використання системного підходу до управління підприємством, визначення його як організації і системи та виокремлення окремих складових, а також особливостей управління ними знайшли своє відображення у роботах як українських науковців (О. Березіна, С. Борсука, В. Власенка, В. Герасимчука, Ю. Внукова, В. Клюковкіна, І. Маркіної, В. Миронюка, Г. Назарової, В. Гриньової, С. Фомічова, І. Падоріна, О. Поважного, М. Рогози, В. Тка-

ченко, М. Чумаченка, І. Королькова, О. Кузьміна, В. Голікова, Л. Шимановської-Діанич), так і зарубіжних учених (О. Аганбегяна, В. Афанасьєва, В. Гегеля, О. Козлової, С. Каменіцера, Г. Кіпермана, Е. Кларка, І. Кузнєцова, Г. Егізаряна, В. Огвоздіна, В. Олігіна-Нестерова, М. Федоренка, І. Сігова, Ф. Русінова, В. Спіцнаделя, А. Файоля, Г. Емерсона, Ф. Тейлора, А. Фейгенбаума, Р. Акоффа, Р. Ентоні, Д. Кампанелли, В. Демінга).

Результати досліджень вищезазначених науковців доводять, що підприємство як об'єкт управління можна розглядати і як організацію, і як систему, яка складається з певних еле-

ментів та підсистем, що взаємодіють між собою, а також як активну систему, що має тісні взаємозв'язки із зовнішнім середовищем, є не тільки залежною від нього, але й може впливати на нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Що стосується наукових досліджень, які присвячені виокремленню фінансової підсистеми як складової загальної системи підприємства, визначенню її ролі, функцій та формуванню відповідних підходів до управління нею, то найбільш значущими є праці Л. А. Бернстайн, Є. Брігхем, І. О. Бланка, П. В. Журавльова, Є. Є. Іоніна, В. В. Ковальова, Л. А. Костирко, О. П. Крайник, Г. В. Осовської, К. І. Редченко, Дж. Г. Сігела, В. П. Сладкевич, Дж. К. Шим, у яких визначено: головну мету управління фінансово-економічною підсистемою підприємства – зростання ринкової вартості; основні завдання для досягнення мети, серед яких: забезпечення фінансової стійкості підприємства, підтримка постійної платоспроможності, максимізація прибутку, мінімізація ризиків; функції управління підсистемою, зокрема, розробка стратегії, створення відповідних організаційних структур, формування інформаційних систем, аналіз, планування і контроль діяльності за основними напрямками.

Разом із цим потребують більш детального вивчення питання підвищення ефективності управління фінансовою підсистемою підприємства через удосконалення його забезпечення, зокрема інформаційного та кадрового, формування відповідної системи й уточнення функцій управління. Проте, для того, щоб вирішити ці питання і встановити місце та роль фінансової підсистеми в загальній системі підприємства та особливостей управління нею, спочатку необхідно визначитися із сутністю підприємства як системи, його складовими, та детально розглянути низку категорій теорій систем та організації. Це дозволить нам ідентифікувати та встановити взаємозв'язок між такими поняттями, як «організація», «система» і «підприємство».

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні сутності, місця та ролі фінансової підсистеми підприємств у цілому та споживчої кооперації зокрема та її значення в управлінні їх ефективністю.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналізуючи праці науковців [1–4, 6], можна зазначити, що у процесі історичного розвитку теорій систем та організації були різні спроби ідентифікувати ці поняття. Перша спроба ґрунтувалась на ідеї доцільності, прихильники якої зазначали, що організація – це доцільне поєднання частин цілого для досягнення певної мети або навіть певний соціальний механізм для реалізації організаційних, групових та індивідуальних цілей.

О. Богданов [7] уважав, що організація – це певна цілісність, яка не може бути зведеною до простої арифметичної суми елементів, що її складають. Це цілісність, яка завжди є більшою або меншою за суму двох частин (усе залежить від ефективності зв'язків).

Що стосується такої категорії, як «система», то, ґрунтуючись на основних положеннях теорії систем, засновником якої був Людвіг фон Берталанфі [6], – це певна сукупність внутрішньо взаємозалежних частин.

Щодо сутності такої категорії, як «підприємство», то варто зазначити, що в умовах ринкової економіки підприємство є основною ланкою всієї економіки, оскільки саме на цьому рівні створюється необхідна суспільству продукція і виявляються послуги. Підприємство – це організаційно відособлений, самостійно господарюючий суб'єкт виробничої сфери народного господарства, який виробляє і реалізує продукцію, виконує роботи промислового характеру або надає платні послуги [10].

Соціально-економічна роль і сутність підприємства в умовах ринку істотно змінюється. Незалежно від організаційно-правової форми, кожне підприємство є одночасно складною системою. Це пов'язано з тим, що сума властивостей елементів, які входять у систему, не дорівнює властивостям самої системи. Крім того, прийнято вважати, що підприємство є відкритою системою, тобто системою, яка обмінюється з навколишнім середовищем енергією й інформацією. Відкрита система постійно пристосовується до умов, що змінюються, а це забезпечує їй економічну стійкість [6].

У свою чергу, управління такою системою визначається й обмежується властивостями двох типів: базовими властивостями, які характерні для будь-яких типів систем; специфічними властивостями, які характеризують

конкретні види систем, зокрема соціально-економічні.

Оскільки будь-яка система є сукупністю взаємопов'язаних елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, то вона розпадається на функціонально та структурно обмежені блоки елементів – підсистеми. Ці підсистеми охоплюють різні стадії і функції як виробничого, так і будь-якого іншого процесу, що відбувається в межах системи, накладаючи на неї специфічні властивості: багатофункціональність, тобто потенційна здатність системи реалізовувати певні функції за заданої структури. Ця властивість виявляється через гнучкість, стійкість, надійність і адаптацію систем.

При цьому якість виконання характеризується величиною відхилення фактичного значення виробничого параметра від його заданого значення; адаптивність, тобто фактична зміна цілей функціонування, – за зміни умов функціонування системи. Звідси витікає нестійкість системи.

Підприємство, як будь-яка система, складається з комплексу більш простих систем, що виконують певні функції. У виробничо-технічному відношенні підприємство є техніко-технологічним комплексом, системою робочих машин і механізмів, підібраних пропорційно за кількістю і потужністю відповідно до видів продукції (виконуваних робіт, послуг), що випускається, технології її виготовлення й обсягів випуску.

Організаційно підприємство є первинною ланкою певної сфери діяльності, одиницею національної економіки з визначеними внутрішньою структурою, зовнішнім середовищем, закономірностями функціонування і розвитку. Організаційна система підприємства включає виробничу й організаційну структуру управління підприємством і виробничими підрозділами, а також зв'язки між виробництвом та управлінням, між підприємством і зовнішніми організаціями.

У соціальному відношенні підприємство виступає як соціальна підсистема суспільства, саме на ньому здійснюється взаємодія суспільних, колективних та особистих інтересів, складаються відносини колективізму та взаємодопомоги.

Економічно підприємство є відособленою ланкою економіки країни, що володіє певною оперативно-господарською самостійністю, і

таким, що здійснює свою діяльність на основі комерційного розрахунку. Економічна підсистема підприємства включає економічні відносини підприємства з державою, державним бюджетом, вищою керівною організацією, постачальниками, споживачами, банками.

В інформаційному відношенні підприємство – складна динамічна система, що характеризується великим обсягом, інтенсивністю і різною спрямованістю інформаційних зв'язків між підсистемами й елементами, які постійно обмінюються із зовнішнім середовищем різною інформацією. Інформаційна система підприємства включає планову, звітну, нормативно-технічну документацію, а також різну інформацію (письмову, усну тощо), що характеризує стан і рух компонентів підприємства.

В екологічному відношенні підприємство є виробничо-екологічною системою, яка взаємодіє із зовнішнім середовищем через матеріально-енергетичний обмін.

В адміністративно-правовому відношенні підприємство виступає як юридична особа із правами й обов'язками, законодавчо встановленими державою.

Отже, у кінцевому рахунку вважаємо, що підприємство представляє собою складну систему, тобто сукупність взаємопов'язаних частин, які формують цілісність для досягнення певної мети. Крім того, проведений нами аналіз наукових праць, які присвячені питанням класифікації систем та визначенню їх видів і типів [20, 21], дозволив стверджувати, що підприємство можна зарахувати до соціально-економічних систем. Підставою для цього були результати дослідження низки наукових праць [8, 9, 11, 15]:

– по-перше, якщо говорити про довготривалість об'єднання людей та інших ресурсів у межах конкретної організації, наголошуючи при цьому на господарській діяльності й економічному характері цих взаємостосунків, мова йде про створення і функціонування відповідної організаційної форми – підприємства;

– по-друге, економічна сутність такої організації виявляється як певна економічна реальність у поєднанні матеріальних, фінансових, людських та інформаційних ресурсів із метою виробництва товарів або послуг у межах конкретного підприємства як суб'єкта економіки, які, у свою чергу, призначені для подальшого продажу іншим суб'єктам економіки – підпри-

ємствам, громадянам тощо з метою задоволення їх потреб та одержання прибутку;

– по-третє, соціальна сутність підприємства як системи виявляється у формі соціальних норм і правил, що забезпечують інтеграцію організації і задоволення соціальних потреб працівників, споживачів і власників організації. Центральне місце тут посідають соціальні цінності, норми, статуси, ролі, які сприяють включенню людини в колектив (підтримка згуртованості та зняття напруги в разі взаємодії частин системи, що є її внутрішньою проблемою [5, 8, 12, 13, 19, 21].

Аналіз наукових праць вищезазначених науковців дозволив зробити висновок, що, до-

сліджуючи підприємство як систему, вони розглядали його з функціональної, виробничо-технічної, організаційної, соціальної, економічної, інформаційної, екологічної, адміністративно-правової та інших точок зору. Узагальнення наукових напрацювань цих учених дає підстави говорити про таке:

– розглядаючи підприємство з функціональної точки зору, тобто використовуючи функціональний підхід, вищезазначені науковці найчастіше виділяють такі його функції: виробнича, економічна, інноваційна, інвестиційна, ресурсна, містоутворююча, соціальна, розвиваюча, інформаційна, антикризова, консолідувальна, маркетингова тощо (рис. 1);

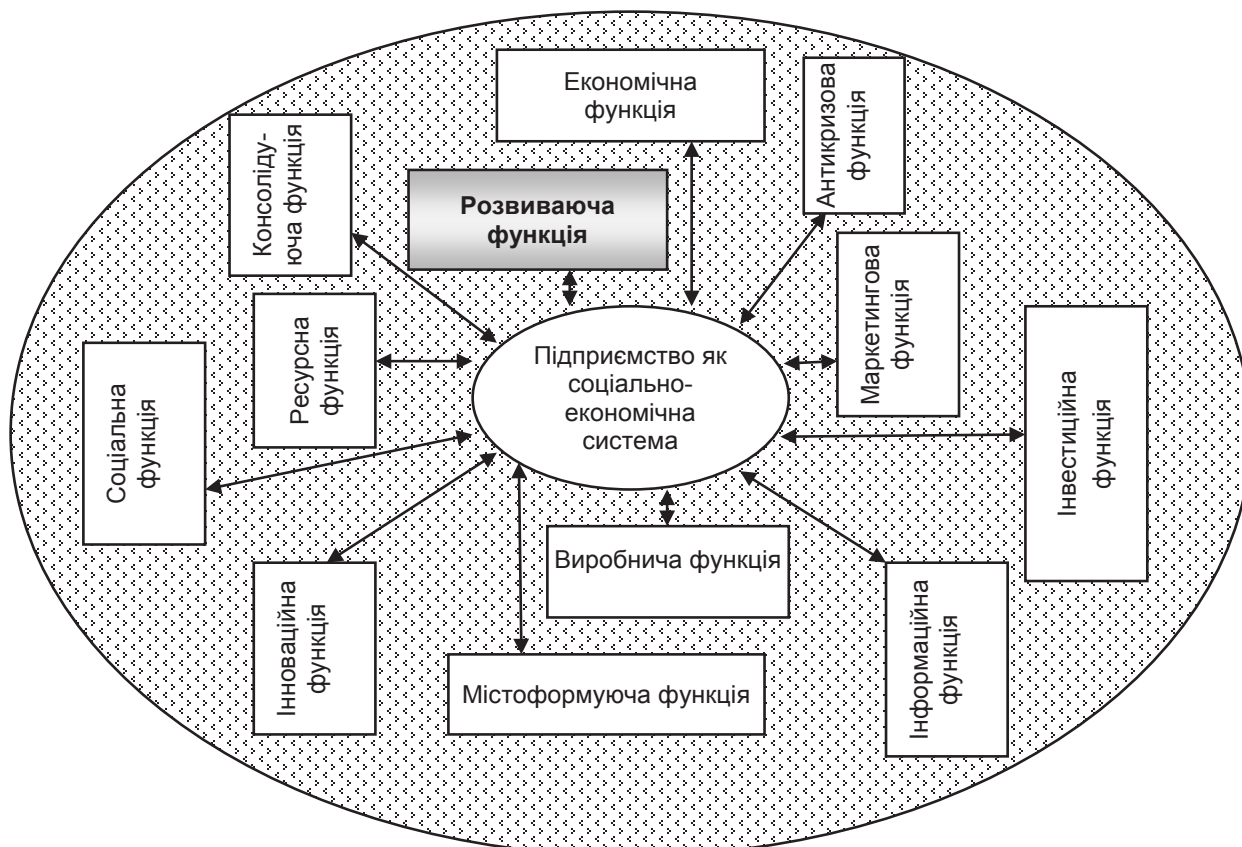


Рис. 1. Перелік основних функцій підприємства [21]

– розглядаючи підприємство з виробничо-технічної точки зору й використовуючи маркетинговий підхід, учені звертають увагу на те, що воно як виробничо-технічна система може функціонувати тільки за наявності попиту на його продукцію з боку споживачів (рис. 2).

Крім того, серед науковців існують думки щодо доцільності виокремлення екологічної підсистеми, підсистеми якості, адміністративної підсистеми або підсистеми менеджменту й організаційної культури як підсистеми [16–19].

При цьому кожен із науковців стверджує, що виокремлені ними складові впливають на результативність та ефективність діяльності підприємства.

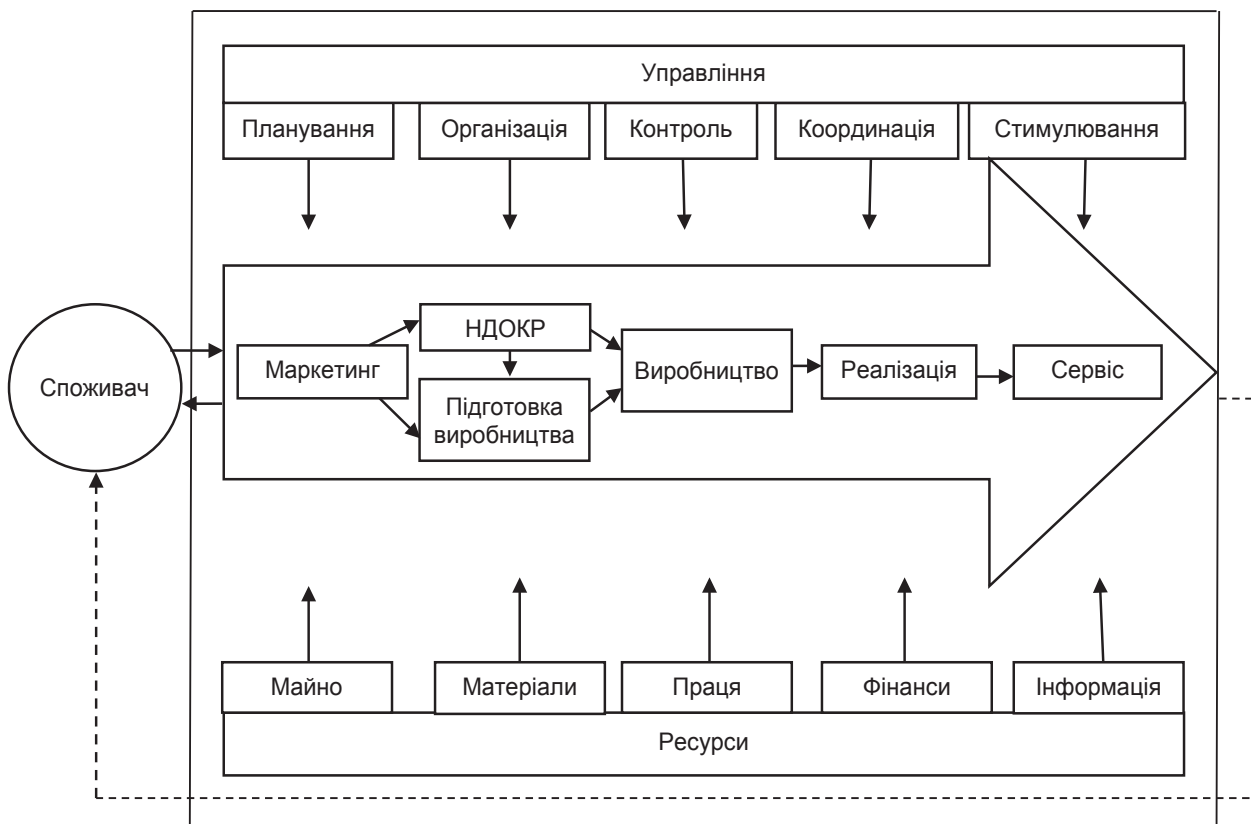


Рис. 2. Умовна схема функціонування підприємства як виробничо-технічної системи [14]

Розвиваючи питання щодо підходів до розподілу підприємства, у тому числі й досліджуваних нами підприємств та організації споживчої кооперації, на підсистеми, пропонуємо використовувати два додаткових теоретичних

підходи. Перший підхід – управлінський. Він передбачає, що підприємство поділяється на чотири підсистеми (технологічна, організаційна (процес), соціальна (персонал) та економічна), які тісно пов’язані між собою (рис. 3).

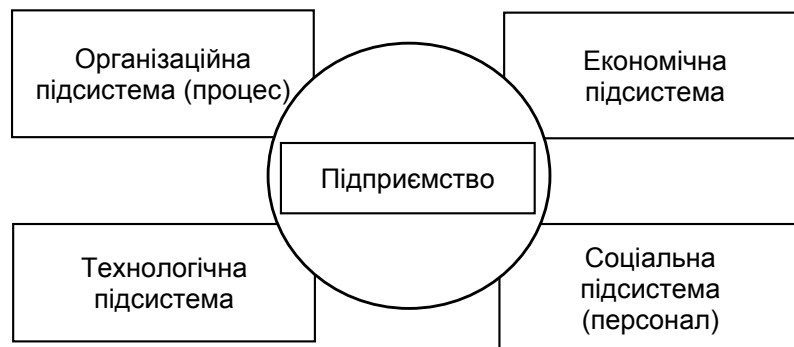


Рис. 3. Управлінський підхід до розподілу підприємства на підсистеми

Цей варіант призначений для цілей управління і дозволяє визначити та проаналізувати зв'язок між підсистемами та їх поведінкою на різних етапах життєвого циклу підприємства.

Другий підхід – ресурсний. Відповідно до нього в якості головних підсистем підприємства можна виділити організаційну та соціально-економічну, які одночасно виступають як середовище, тобто місце, де відбувається взаємодія економічних об'єктів і протікають

економічні процеси, і до складу яких входять такі підсистеми: позаоборотні нефінансові активи, оборотні матеріальні активи, персонал і фінанси, які одночасно виступають як ресурси (рис. 4).

Досліджуючи призначення складових системи підприємства, слід указати, що кожна з них має вагоме значення, проте, урахувавши тему та завдання нашого дослідження, більше уваги приділимо саме фінансовій підсистемі.



Рис. 4. Ресурсний підхід до розподілу підприємства на підсистеми

На нашу думку, під час розподілу підприємств, зокрема тих, що належать до системи споживчої кооперації, на підсистеми найбільш придатним є саме ресурсний підхід, адже однією з цілей діяльності підприємства є отримання прибутку та його максимізація в майбутньому, а досконале виконання основних функцій (виробничих, економічних, соціальних, інноваційних, інвестиційних тощо) дозволяє підприємству розвиватися в умовах

мінливості зовнішнього середовища та протидіяти кризовим явищам.

Погоджуючись із цією думкою й узагальнюючи результати проведеного дослідження, скориставшись ресурсним підходом, уважимо за можливе надати наше бачення щодо складових підприємства та організації споживчої кооперації як соціально-економічної системи (рис. 5).

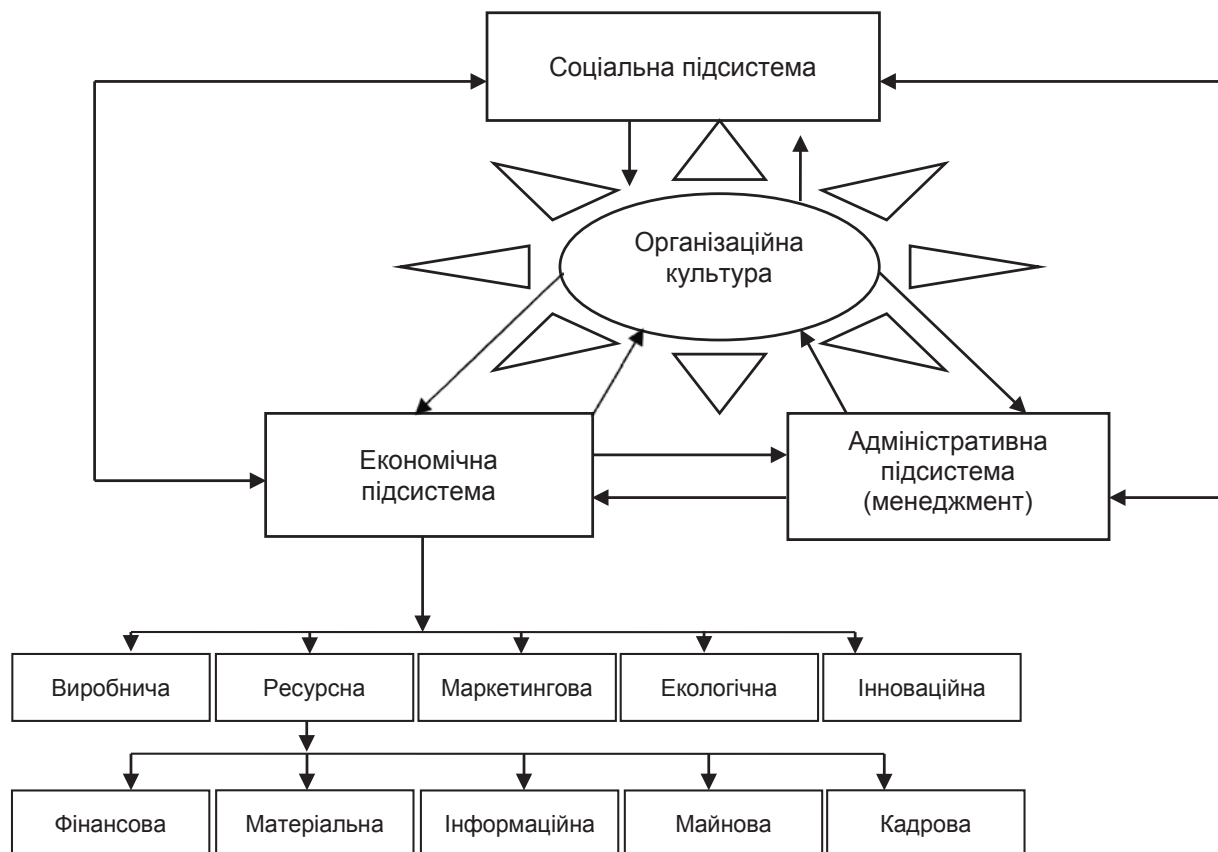


Рис. 5. Складові підприємств та організацій споживчої кооперації як соціально-економічної системи та їх взаємодія [удосконалено автором на основі [21]]

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, підводячи попередні підсумки, можна зазначити, що будь-яке підприємство, у тому числі й досліджувані нами підприємства та організації споживчої кооперації, представляє собою відкриту соціально-економічну систему, яка складається з багатьох взаємозалежних частин, що досить тісно пов'язані із зовнішнім середовищем.

Підприємство складається з підсистем, при цьому має внутрішні й зовнішні характеристики. Поведінка та характеристика кожної такої підсистеми визначаються залежно від способу розподілу підприємства на підсистеми, а спосіб розподілу обирається відповідно до певного підходу.

Відповідно до цього однією з важливих складових загальної системи підприємства є ресурсна компонента, до якої належить і виокремлена нами фінансова підсистема. Ця підсистема має включати в себе всі фінансові

ресурси підприємства: необоротні та оборотні активи; власний, залучений та позиковий капітал; фінансові результати діяльності підприємства; грошові потоки підприємства тощо.

Сучасні умови господарювання зайвий раз підтверджують, що відносини, які формуються і здійснюються як ззовні, так і всередині підприємства, опосередковані певними коштами. Для підприємства це означає, що відносини, які виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання, пов'язані з використанням фінансових ресурсів. Вирішенню цих завдань і сприяє відповідним чином сформована та керована фінансова підсистема суб'єкта господарювання, а управління цією системою створює всі умови для ефективного впливу на одержання фінансових результатів діяльності. Крім того, фінансова підсистема підприємства має забезпечувати організацію фінансових потоків із метою найбільш ефективного використання власного й залученого капіталу та одержання максимального прибутку.

Наступним кроком нашого дослідження буде встановлення сутності й особливостей управління фінансовою підсистемою підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

- Аббасов А. Ф. Соотношение категории и принципов системно-целостной проблематики / А. Ф. Аббасов. – Баку : [б.в.], 1987. – 117 с.
- Аверьянов А. Н. Системное познание мира: методологические проблемы / А. Н. Аверьянов. – Москва : Политиздат, 1985. – 263 с.
- Арджирис К. Организационное научение / К. Арджирис. – Москва : ИНФРА-М, 2004. – 563 с.
- Афанасьев В. Г. Системность и общество / В. Г. Афанасьев. – Москва : Политиздат, 1980. – 368 с.
- Афанасьев Н. В. Управление развитием предприятия : [монография] / Н. В. Афанасьев, В. Д. Рогожин, В. И. Рудыка. – Харьков : Изд. дом «ИНЖЭК», 2003. – 184 с.
- Берталанфи Л. Общая теория систем – обзор проблем и результатов / Л. Берталанфи // Системные исследования : ежегодник. – Москва : [б. и.], 1969. – 437 с.
- Богданов А. А. Тектология. Всеобщая организационная наука : в 2 кн. / А. А. Богданов. – Москва : Экономика, 1989. – Кн. 1. – 306 с.
- Герасимчук В. Г. Развитие предприятия: диагностика, стратегия, эффективность : монография / В. Г. Герасимчук. – Київ : Вища школа, 1995. – 167 с.
- Гибсон Дж. Л. Организации: поведение, структура, процессы : пер. с англ. : учеб. для вузов / Джеймс Л. Гибсон, Джон Иванцевич, Джеймс Доннели. – 8-е изд. – Москва : ИНФРА-М, 2000. – 662 с.
- Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : прийнятий 16 січ. 2003 р. № 436-IV. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.05.2016). – Назва з екрана.
- Задачи управления в социальных и экономических системах / В. Н. Бурков, И. В. Буркова, И. А. Гордидзе [и др.]. – Москва : Синтег, 2005. – 256 с.
- Козаченко А. В. Управление крупным предприятием : монография / А. В. Козаченко, А. Н. Ляшенко, И. Ю. Ладыко. – Киев : Либра, 2006. – 384 с.
- Контролювання та регулювання економічного розвитку підприємства: проблеми, методологічні та прикладні аспекти : монографія / О. Є. Кузьмін, С. В. Князь, Н. О. Шпак, В. А. Новицький. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – 148 с.
- Курочкин А. С. Организация производства : учеб. пособие / А. С. Курочкин. – Киев : МАУП, 2001. – 216 с.
- Мильнер Б. З. Теория организации : учебник / Б. З. Мильнер. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : ИНФРА-М, 2000. – 480 с.
- Моделирование управления развитием предприятий : монография / Н. Н. Лепа, Р. Н. Лепа, А. И. Пушкарь. – Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2005. – 348 с.
- Некрасов С. И. Факторы организационного развития предприятий : монография / С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова, О. В. Бусыгин. – Москва : Изд. дом «Академия естествознания», 2009. – 80 с.
- Потрашкова Л. В. Моделювання управління розвитком підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / Людмила Володимирівна Потрашкова; Харк. держ. екон. ун-т. – Харків, 2002. – 20 с.
- Расвнева О. В. Управление развитием предприятия: методология, механизмы, модели: монография / О. В. Расвнева. – Харків : ВД «ИНЖЕК», 2006. – 496 с.
- Шимановська-Діанич Л. М. Організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств та організацій споживчої кооперації України: теорія і практика :

монографія / Л. М. Шимановська-Діанич, В. А. Власенко. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. – 341 с.

21. Шимановська-Діанич Л. М. Управління розвитком персоналу організацій: теорія і практика : монографія / Л. М. Шимановська-Діанич. – Полтава : РВЦ ПУЕТ, 2011. – 430 с.

REFERENCES

1. Abbasov, A. F. (1987). *Sootnoshenie kategoriy i principov sistemno-celostnoy problematiki [Ratio categories and principles of system-holistic perspective]*. Baku [in Russian].
2. Averiyarov, A. N. (1985). *Sistemnoe poznanie mira: metodologicheskie problemy [Knowledge of the world: methodological issues]*. Moscow: Politizdat [in Russian].
3. Ardziris, K. (2004). *Organizacionnoe naucheniye [Organizational learning]*. Moscow: INFRA-M [in Russian].
4. Afanasiev, V. G. (1980). *Sistemnost i obshestvo [System and Society]*. Moscow: Politizdat [in Russian].
5. Afanasiev, N. V. (2003). *Upravlenie razvitiem predpriyatiya [Management enterprise development]*. Kharkiv: Izd.Dom «INZEK» [in Russian].
6. Bertalanfi, L. (1969). Obshaya teoriya system – obzor problem i rezultatov [General Systems Theory – overview of the problems and the results]. *Sistemnie issledovaniya: ezegodnik – Systems Research Yearbook*, (437 p.). Moscow [in Russian].
7. Bogdanov, A. A. (1989). *Tektologiya. Vsejshaya organizacionnaya nauka [Tectology. Universal organizational science]*. (Vols. 1-2). Moscow: Ekonomika [in Russian].
8. Gerasimchuk, V. G. (1995). *Pozvitok pidpriemstva: diagnostuka, strategiya, eaektivnist [Company Development: diagnosis, strategy, efficiency]*. Kyiv: Vischa shkola [in Ukrainian].
9. Gibson, Dg.L., Ivancevich, Dg. & Donnelli, Dg. (2000). *Organizacii: povedenie, struktura, processi [Organizations: behavior, structure, processes]*. (8 ed., rev.). Moscow: INFRA-M [in Russian].
10. Gospodarskiy kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine] (2003, January 16) Retrieved from: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (accessed 18 May 2012) [in Ukrainian].
11. Burcov, V. N., Burcova, I. V. & Gorgidze, I. A. (Eds.). (2005). *Zadachi upravleniya v socialnih i ekonomicheskikh sistemah [Control problems in social and economic systems]*. Moscow: Sinteg [in Russian].
12. Kozachenko, A. V., Lyashko, A. N., & Ladiko I. U. (2006). *Upravlenie krupnim predpriyatiem [Large enterprise management]*. Kyiv: Libra [in Russian].
13. Kuzmin, O. E., Knyas, S. V., Shpak, N. O., & Novickiy, V. A. (Eds.). (2006). *Kontroluvaniya ta reguluvaniya ekonomichnogo rozvitku pidpriemstva: problem, metodologichni ta prikladni aspekty [Control and regulation of economic enterprise development: problems, methodological and applied aspects]*. Lviv: Vid-vo Nac.un-tu «Lvivska politehnika» [in Ukrainian].
14. Kurochkin, A. S. (2001). *Organizaciya proizvodstva [Production Organization]*. Kyiv: MAUP [in Russian].
15. Milner, B. Z. (2000). *Teoriya organizacii [Organization Theory]* (2nd ed. rev.). Moscow: INFRA-M [in Russian].
16. Lepa, N. N., Lepa, R. N. & Pushkar A.I. (Eds.). (2005). *Modelirovanie upravleniya razvitiem predpriyatiy [Modelling of management of development of enterprises]*. Donetsk: Ugo-Vostok, Ltd [in Russian].
17. Nekrasov, S. I., Nekrasova, N. A. & Busigin O. V. (2009). *Faktori organizacionnogo razvitiya predpriyatiy [Factors of the enterprises organizational development]*. Moscow: Izd. dom «Akadimiya easteatvoznaniya» [in Russian].
18. Potrashkova, L. V. (2002). Modeluvanniya upravlinniya rozvitkom pidpriemstva [Modelling of the company development management] *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv: Hark.derz.kon.un-t [in Ukrainian].

19. Raevneva, O. V. (2006). *Upravlinniya rozvitkom pidpriemstva: metodologiya, mehanizmi, modeli [Company Development Management: methodology, tools, models]*. Kharkiv: VD «INZEK» [in Ukrainian].
20. Shymanovska-Dianich, L. M. & Vlasenko, V. A. (2010). *Organizatsiyno-ekonomichniy mehanizm upravlinnya rozvitkom pidpriemstva ta organizatsiy spozshivchovi kooperatsii Ukrainy: teoriya i praktika [Organizational-economic mechanism of development of the enterprises and organizations of consumer cooperatives in Ukraine: theory and practice]*. Poltava: RVC PUET [in Ukrainian].
21. Shymanovska-Dianich, L. M. (2011). *Upravlinnya rozvitkom personalu organizatsiy: teoriya i praktika [Personnel management development in organizations]*. Poltava: RVC PUET [in Ukrainian].

И. М. Мельник, кандидат экономических наук, доцент (Львовский торгово-экономический университет); **И. В. Титаренко** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Финансовая подсистема предприятий и организаций потребительской кооперации: сущность, место и значение в управлении их эффективностью.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении места и роли финансовой подсистемы в общей системе предприятия и её влияния на эффективность его деятельности. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Определено место и роль финансовой подсистемы в общей системе предприятия и ее влияние на эффективность его деятельности и особенностей управления ею; определена сущность предприятия как системы, его составляющих, идентифицированы и установлена взаимосвязь между такими понятиями как организация, система и предприятие. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что отношения, которые формируются и осуществляются как снаружи, так и внутри предприятия, опосредствованы определенными средствами. Для предприятия это означает, что совокупность отношений, возникающих в процессе производства, распределения, обмена и потребления, связаны с использованием финансовых ресурсов. Решению этих задач и способствует соответствующим образом сформированная и управляемая финансовая подсистема предприятия, а управление данной системой создает все условия для эффективного воздействия на получение финансовых результатов деятельности. Основные научные положения статьи можно использовать в практике управления предприятиями и организациями различных форм собственности.

Ключевые слова: предприятия, организации, потребительская кооперация, управление, финансовая подсистема, система управления, финансовый результат, финансовые потоки.

I. Melnik, Cand. Econ. Sci., Docent (Lviv Trade and Economic University); **I. Titarenko** (Poltava University of Economics and Trade). **Financial enterprises and subsystem consumer cooperation organizations: the nature, place and significance in the management of their effectiveness.**

Summary. Purpose. The purpose of the article is to determine the place and role of the financial subsystem in the overall enterprise system and its impact on the efficiency of its operations and management features of it; determining the nature of the enterprise as a system, its components, which, discussed in more detail a number of categories of theories and systems of the organization, allowing to identify and establish the relationship between concepts such as the organization, system and company. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The place and role of the financial subsystem in the overall enterprise system and its impact on the efficiency of its operations, including those that relate to the system of consumer cooperatives, and management features of it; defines the essence of the enterprise as a system, its components have been identified and established the relationship between concepts such as the organization, system and company. **Practical value.** The article substantiates that the relation-

ships that are formed and carried out both outside and inside the company, certain indirect means. For enterprises, this means that a set of relations to the process of production, distribution, exchange and consumption involve the use of financial resources. The solution of these problems and helps to properly formed and managed the financial sub-system enterprise, and management of this system creates all conditions for the effective exposure to financial performance. Main scientific article can be used in the practice of business management and organizations of various forms of ownership.

Keywords: *businesses, organizations, consumer cooperatives, the management, the financial sub-system, management system, financial results, financial flows.*

V. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 004:330.341

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЕКОНОМІЦІ ЗНАНЬ

В. С. БІЛОЗУБЕНКО, доктор економічних наук, доцент
(Черкаський державний технологічний університет);
М. В. ПОЛЯКОВ, кандидат економічних наук, доцент
(Національний університет водного господарства
та природокористування, м. Рівне)

Анотація. *Мета статті полягає у визначенні напрямів і особливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій в економіці знань. Методика дослідження.* Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Акцентовано увагу на розширенні ролі інформаційно-комунікаційних технологій в економіці знань. Виокремлено напрями й охарактеризовано особливості використання цих технологій, зокрема для отримання знань. **Практична значущість результатів дослідження.** Запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності роботи з даними в економіці.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології, економіка знань.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Нині у світовому господарстві починається процес фундаментальних трансформацій, які, головним чином, полягають у зміні моделі економічного зростання (у широкому розумінні, охоплюючи всі аспекти організації життя суспільства). Змінюються не просто рушійні сили зростання, а сама економічна система, її інститути, структура, механізми функціонування, ресурсна й технологічна база, усі види соціально-економічних відносин. Багато змін, особливо оптимізаційного характеру, пов'язані з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), насамперед, Інтернету.

Не має сумнівів, що перспективна модель зростання буде вибудовуватись на новій господарській парадигмі людства, яка сьогодні описується декількома концепціями, однією з яких є концепція економіки знань. Перехід країн до нової моделі відбувається в руслі загальносвітових процесів, що набувають глобального та всеосяжного характеру, формуючи новий етап розвитку світового господарства. Країни, що ігнорують це чи діють неефективно, ризикують залишитися на периферії світу. Тому побудова економіки знань є актуальним завданням для всіх країн, незалежно від рівня розвитку.

Одним із «стовпів» економіки знань є ІКТ. Однак сучасні уявлення фокусуються, першодусім, на інфраструктурних їх функціях, що є

обмеженими й не дозволяють зрозуміти справжню роль і значущість цих технологій. Подолання цієї проблеми дозволить більш швидко та якісно будувати економіку знань, підвищувати ефективність використання ІКТ в економічних процесах і стимулювати їх подальший розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності й особливостей економіки знань в останні роки приділяється підвищена увага. Під час підготовки цієї статті було узагальнено сучасні напрацювання. Зокрема, як відправний пункт може бути взятий звіт ОЕСР «The knowledge-based economy» [1], зміст якого сьогодні потребує суттєвого доповнення. Багатоаспектність і всеохоплюючий характер трансформацій, пов'язаних із переходом до економіки знань, продемонстровано, наприклад, у роботі Дж. Мокіра [2]. Застосуванню ІКТ в економіці знань присвятили свої праці І. Ханін [3], І. Секі [4], Ф. Ейн Дор, М. Мейерс, К. Раман [5], П. Каннінгем і М. Каннінгем [6]. Ці дослідження підтверджують важливість завдань підвищення ефективності ІКТ, ураховуючи специфіку сучасної парадигми. Низка тенденцій, які спостерігаються сьогодні, дозволяють говорити про новий етап використання ІКТ в економіці, що характеризується збільшенням уваги до роботи з даними та появою технологій **Big Data**. Дані розглядаються як джерело інновацій і фактор оптимізації, що стає частиною економіки знань. Це обґрунтовано в доповіді ОЕСР [7], стратегії Європейської комісії [8], аналітичному дослідженні McKinsey Global Institute [9].

Висока динамічність економічного життя та багатоаспектні трансформації, що спостерігаються нині, вимагають постійного перегляду теоретичних напрацювань. Це особливо стосується ІКТ, які все більше стають чинником і складовою зрушень. Границі застосування ІКТ в економіці ще далеко не досягнуті, їх потенціал ще не розкрито. Тому є необхідною не тільки підвищена увага до них, а і зміна підходів у дослідженні.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження: відокремити напрями й охарактеризувати особливості використання ІКТ в економіці знань.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Економіку знань

пропонуємо розуміти як модель економічного зростання (відтворення), яка базується на постійній генерації і використанні нових знань з метою підвищення ефективності господарства та якості життя населення. Знання стають ключовим ресурсом. Поняття «економіка знань» часто розуміється досить умовно й застосовується зі сподіванням на інтуїтивне сприйняття. Ураховуючи сутнісні особливості економіки знань, ми прагнемо сфокусувати увагу на необхідності максимально вільної циркуляції (дифузії, мобільності та ін.) знань, від чого залежить продуктивність. Це дозволить ґрунтовно визначити й розширити роль ІКТ.

Говорячи про особливості економіки знань, потрібно наголосити на підвищенні інноваційності, постійній раціоналізації виробництва, застосуванні високих технологій у всіх галузях (не тільки тих, що вважаються високотехнологічними) і сферах життя. Звичайно, це базується на нових знаннях, що підвищує і перманентизує роль науки, потребує іншого людського капіталу, що робить освіту однією з головних опор.

За останні 10–15 років ІКТ потрапили в центр економічних змін. Вони не тільки знайшли застосування практично в усіх сферах життя людини, а й формують основи для нової суспільної і навіть політичної організації. ІКТ утворили великий креативний сектор (індустрію), який сьогодні охоплює і пов'язує всі галузі господарства. Використання ІКТ породило поле для складних процесів безперервної взаємодії виробництва, науки, фінансів, освіти, соціуму. Став «локомотивом» економічного зростання, ІКТ, однак, викликають неоднозначні й незворотні наслідки в усіх секторах.

ІКТ створюють фундамент для всіх колон економіки знань: науки, освіти, культури, громадянського суспільства, спільнот, мереж організацій. Виникає новий порядок життєдіяльності й функціонування систем, у якому виявляються забезпечуючі функції ІКТ, а саме: комунікаційна, організаційна, підтримка інформаційного обміну й, зокрема, трансферту знань. Особливо хотілося б відзначити вплив ІКТ на створення різноманітних спільнот, які нині можуть бути транснаціональними й характеризуватись постійністю, незапланованістю і великим спектром взаємодій. ІКТ відкрили вільний доступ до людей, організацій, інфор-

мації, товарів і послуг, технологій та інструментів, значно нівелюючи фактори відстані і часу. Зокрема, ІКТ істотно трансформують систему освіти за рахунок масових он-лайн сервісів.

Це доповнюється суто «технічними» функціями: зберігання, передачі, обробки даних і науково-технічної інформації. Робота з даними та інформацією важлива в сучасній науці з точки зору отримання нових знань та управління дослідженнями. У цьому контексті ІКТ використовуються для полегшення інформаційного обміну, налагодження наукової комунікації та організації спільної роботи дослідників, що також сприяє міжнародному співробітництву.

ІКТ є основою сучасного етапу глобалізації світового господарства, що торкається і становлення економіки знань. Зазвичай, це стосується, насамперед, комунікаційного й обмінного аспектів, однак, має далекі наслідки щодо конвергенції та інтеграції національних наукових, інноваційних та освітніх систем. Зокрема, це підштовхує до розвитку глобальної інформаційної інфраструктури, підвищення ефективності міжнародного захисту прав на інтелектуальну власність, становлення світового ринку знань тощо.

У різних галузях виробництва, транспорту та енергетики, ІКТ інтегрувались з іншими технологіями. Це збільшило можливості управління, підвищило точність і продуктивність, дозволило оптимізувати й інтенсифікувати багато процесів. Таке застосування ІКТ також є аспектом економіки знань, адже все перераховане базується на відповідних знаннях.

Інформаційна інфраструктура економіки знань сьогодні поділяється на комунікаційну (мобільні, супутникові, кабельні мережі), комп'ютерну (комп'ютерна техніка, програмне забезпечення, супутнє обладнання) й безпосередньо інформаційну чи контентну (бази даних, інформаційні послуги та продукти) індустрію. Не заперечуючи цей підхід, потрібно його доповнити індустрією роботи з даними, яка набуває самостійності та значущості, а також структурами даних, що описують онтологію об'єктів і процесів. В останні роки у сфері науки та освіти виникло багато якісних веб-сервісів, функції яких постійно розширюються. Зростаючий спектр та якість таких сервісів, а також їх переважно міжнародний характер, дозволяють говорити про формування певної глобальної сис-

теми, яка обслуговує пошук, оцінку, передачу, придбання знань. Така система стає все більш затребуваною саме через глобальність.

У сфері знань, особливо на міжнародному рівні, ще зберігається безліч природних і штучних бар'єрів. Однак доступ до знань сьогодні значно вільніший, ніж у минулому.

Загалом ІКТ сприяють покращенню можливостей для інтелектуальної діяльності людини. Тому сьогодні їх розвиток є пріоритетом будь-якої країни й міжнародної організації. Звичайно не все є позитивним, виникають глибокі проблеми з організацією та якістю наукової діяльності чи освіти. Однак, людство все одно повинно прагнути до максимізації позитиву від ІКТ, тим більше для цього є потенціал, резерви й енергія.

Призвівши до виникнення інструментів пошуку, масової комунікації й обміну, ІКТ посприяли трансферу технологій і торгівлі знаннями, що особливо важливо на міжнародному рівні. Постійне використання Інтернету, що зумовлено кращими можливостями й меншими витратами, стимулює створення спеціальних каналів обміну та комерціалізації знань, перетворює світовий ринок на все більш віртуальний.

Повертаючись до циркуляції знань, потрібно зазначити, що ІКТ створили для цього принципово нові умови, особливо зважаючи на географію наукових ресурсів світу та просторові аспекти виникнення знань. Потрібно враховувати істотні особливості циркуляції різних видів знань (за формою прояву, галузями, відкритістю, призначенням та ін.), однак, з точки зору передачі, знання завжди є повідомленням. Параметри циркуляції знань залежать, поміж іншого, від: інтенсивності, глибини й ширини відповідних взаємодій, правильності формалізації знань, «щільності» та сприятливості соціального середовища, попиту на знання, якості захисту прав на інтелектуальну власність, регулювання, комерційних інтересів тощо. Це відкриває потенціал ІКТ, які, до речі, суттєво впливають і на «неінформаційні» умови, наприклад організаційні.

Ми хочемо сфокусувати увагу на інструментальному аспекті, а саме необхідності вдосконалення спеціальних інструментів формалізації і представлення знань. ІКТ дають набагато більші можливості в цьому, ніж паперові носії. Тому вважаємо необхідною і можливою

розробку таких інструментів у різних галузях науки. Це полегшить циркуляцію знань і сприятиме продуктивності в їх передачі/отриманні та використанні.

ІКТ не тільки створюють інфраструктуру, а і стають джерелом знань для певних галузей і різних видів діяльності, особливо у сфері послуг, що зумовлено ширшим використанням Інтернету й відповідними можливостями моніторингу онлайн-процесів і явищ. Це є однією з основних частин економіки даних [7–9]. У цьому контексті пропонується розглядати спеціальні Data-Space для ефективної роботи з даними, забезпечуючи врегульований доступ до них усіх зацікавлених сторін і створення необхідної екосистеми. У сфері даних також є необхідним новий тип дослідницьких партнерств між бізнесом, університетами, НДІ, органами влади, громадськими організаціями. Створення нових структур даних і технологій роботи з ними має стати спільним пріоритетом і предметом діяльності таких партнерств.

Для успішного функціонування кожної галузі економіки необхідна певна база знань: наукових, технологічних, організаційних, аналітичних, соціальних та ін. Тому роль ІКТ повинна розкриватись стосовно формування баз знань різних галузей виробництва та сфери послуг, охоплюючи збір та обробку даних, зокрема з Інтернету. Створення галузевих Data-Space і баз знань дозволить зрозуміти місце інтернет-компаній в економіці знань і створити нові «виробничі функції» щодо знань, а також розглянути таке явище, як ноосорсінг.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, ІКТ відіграють не тільки забезпечуючу, а й самостійну роль у сфері генерування, передачі, комерціалізації і використання знань. Це особливо стосується збору й оброблення даних, зокрема, що описують використання Інтернету. Необхідно наголосити на необхідності розробки нових інструментів формалізації знань, створення Data-Space і галузевих баз знань. На це будуть спрямовані перспективні дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. The knowledge-based economy / Organization for Economic Co-operation and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org> (дата звернення: 18.05.16). – Назва з екрана.
2. Мокир Дж. Дары Афины. Исторические истоки экономики знаний / Дж. Мокир ; под ред. М. Ивановой. – Москва : Институт Гайдара, 2012. – 408 с.
3. Ханін І. Г. Інституційні передумови функціонування інформаційного простору національної економіки / І. Г. Ханін. – Донецьк : АРТ-ПРЕС, 2012. – 270 с.
4. Seki I. **The Importance of ICT for the Knowledge Economy: A Total Factor Productivity Analysis for Selected OECD Countries** [Електронний ресурс] / I. Seki // International Conference on Emerging Economic Issues in a Globalizing World, Dzmir, 2008. – Режим доступу: <http://eco.ieu.edu.tr/wp-content/proceedings/2008/0804.pdf> (дата звернення: 19.05.16). – Назва з екрана.
5. Ein Dor Ph. Information Technology Industry Development and the Knowledge Economy: A Four Country Study [Електронний ресурс] / Ph. Ein Dor, M. Myers, K. S. Raman. – Режим доступу: <http://www.igi-global.com/chapter/information-technology-industry-development-knowledge/23518> (дата звернення: 19.05.16). – Назва з екрана.
6. Cunningham P. Information and Communication Technologies and the Knowledge Economy [Електронний ресурс] / P. Cunningham, M. Cunningham. – Режим доступу: <http://www.iospress.nl/bookserie/information-and-communication-technologies-and-the-knowledge-economy> (дата звернення: 20.05.16). – Назва з екрана.
7. Data-driven innovation for growth and well-being [Електронний ресурс] / OECD. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/sti/ieconomy/data-driven-innovation.htm> (дата звернення: 20.05.16). – Назва з екрана.
8. Towards a thriving data-driven economy [Електронний ресурс] / European Commission. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/towards-thriving-data-driven-economy> (дата звернення: 20.05.16). – Назва з екрана.

9. Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity [Електронний ресурс] / McKinsey Global Institute. – Режим доступу: <http://www.mckinsey.com/business-functions/business-technology/our-insights/big-data-the-next-frontier-for-innovation> (дата звернення: 21.05.16). – Назва з екрана.
5. Ein Dor, Ph., Myers, M. & Raman, K. S. Information Technology Industry Development and the Knowledge Economy: A Four Country Study. Retrieved from <http://www.igi-global.com/chapter/information-technology-industry-development-knowledge/23518> (accessed 19 May 2016).

REFERENCES

1. The knowledge-based economy / Organization for Economic Co-operation and Development. (n.d.). <http://www.oecd.org> Retrieved from <http://www.oecd.org> (accessed 18 May 2016).
2. Mokir, Dzh. (2012). *Dary Afiny. Istoricheskie istoki jekonomiki znanij [Gifts of Athena. The historical origins of the knowledge economy]*. M. Ivanova (Ed.). Moscow: Institut Gajdara [in Russian].
3. Khanin, I. H. (2012). *Instytutsiini peredumovy funkcionuvannia informatsiinoho prostoru natsionalnoi ekonomiky [Institutional pre-conditions operation information space of the national economy]*. Donetsk: ART-PRES [in Ukrainian].
4. Seki, I. (2008). The Importance of ICT for the Knowledge Economy: A Total Factor Productivity Analysis for Selected OECD Countries. Proceedings from *International Conference on Emerging Economic Issues in a Globalizing World*. Retrieved from <http://eco.ieu.edu.tr/wp-content/proceedings/2008/0804.pdf> (accessed 19 May 2016).
6. Cunningham, P. & Cunningham, M. Information and Communication Technologies and the Knowledge Economy. Retrieved from <http://www.iospress.nl/bookserie/information-and-communication-technologies-and-the-knowledge-economy> (accessed 20 May 2016).
7. Data-driven innovation for growth and well-being. (n.d.). <http://www.oecd.org/sti/ieconomy/data-driven-innovation.html>. Retrieved from <http://www.oecd.org/sti/ieconomy/data-driven-innovation.html> (accessed 20 May 2016).
8. Towards a thriving data-driven economy / European Commission. (n.d.). <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/towards-thriving-data-driven-economy>. Retrieved from <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/towards-thriving-data-driven-economy> (accessed 20 May 2016).
9. Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity / McKinsey Global Institute. (n.d.). <http://www.mckinsey.com/business-functions/business-technology/our-insights/big-data-the-next-frontier-for-innovation>. Retrieved from <http://www.mckinsey.com/business-functions/business-technology/our-insights/big-data-the-next-frontier-for-innovation> (accessed 21 May 2016).

В. С. Белозубенко, доктор економічних наук, доцент (Черкаський державний технологічний університет); **М. В. Поляков**, кандидат економічних наук, професор (Національний університет водного господарства і природопольовання, г. Ровно). **Роль інформаційно-комунікаційних технологій в економіці знань.**

Анотація. *Цель статьи заключается в определении направления и особенностей использования информационно-коммуникационных технологий в экономике знаний. Методика исследования. Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. Результаты.* Акцентовано внимание на расширении роли інформаційно-комунікаційних технологій в економіці знань. Виділені напрямлення і охарактеризовані особливості використання цих технологій, в частині для отримання знань. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложены рекомендации по повышению эффективности работы с данными в экономике.

Ключевые слова: інформаційно-комунікаційні технології, економіка знань.

V. Bilozubenko, Dc. Econ. Sci., Docent (Cherkasy State Technological University); **M. Polyakov**, Cand. Econ. Sci., PhD in Economics, Docent (National University of Water Management and Natural Resources). **The role of information and communication technologies in the knowledge economy.**

Summary. The purpose of the article is to separate the lines and describe the features of using information and communication technology in the knowledge economy. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** Special emphasis is laid on expanding the role of information and communication technology in the knowledge economy. The article identifies the key areas and characterizes the distinctive features of these technologies application, particularly for gaining knowledge. **Practical value.** The paper also provides recommendations for improving the efficiency of handling the data in economy.

Keywords: information and communication technologies, knowledge economy.

VI. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА Й ПОЛІТИКА

УДК 331.2.009

ТРУД В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Л. М. ЗЛОТНИКОВА, кандидат экономических наук, доцент
(Белорусский торгово-экономический университет
потребительской кооперации)

Аннотация. Реформирование экономики проходит на основе отождествления труда с фактором производства. Заработная плата, в соответствии с утилитарной трактовкой методологии классической экономической теории, напрямую зависит от цены реализованного товара или сферы приложения труда. **Цель статьи** заключается в исследовании труда в контексте реформирования общественных отношений. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Автором определены современные проблемы теории и практики оценки труда, сформированы направления совершенствования гуманитарных исследований относительно разработки и реализации новой методологии стоимости. **Практическая значимость результатов исследования.** Определено, что совершенствование теории и оценки труда будет способствовать повышению роли умственного труда в социализации общества, развитию социально-трудовых отношений, совершенствованию политики коммерциализации общественных благ.

Ключевые слова: труд, физический труд, умственный труд, цена, ценность, заработная плата, социализация, собственность, противоречия, социальная сфера.

Постановка проблемы в общем виде и связь с важнейшими научными или практическими задачами. Гуманитарная наука до настоящего времени находится в плену стереотипов. Редко проводятся системные исследования внешне понятных процессов и явлений. Изучение труда – наглядный пример. Ценность труда должна определяться не ценой товара, а его значимостью для трудоспособной жизнедеятельности человека. Действующая теория заработной платы поддерживает систему противоречий между умственным и физическим трудом, значимостью умственного труда, тенденциями и источниками развития.

Утилитарный либерализм обостряет противоречия между формированием доходов собственников и наемных работников. Оценка и механизмы присвоения результатов умственной деятельности создают социально-экономическую систему торможения процессов развития. Государство, активизируя политику коммерциализации социальной сферы, занижает роль умственного труда в социализации общества. Рост его влияния на развитие не находит адекватного отражения в гуманитарных исследованиях, разработке и реализации новой методологии стоимости.

Анализ последних исследований и пу-

бликаций. Труд, трудовая деятельность, производительность труда – понятия и категории, характеризующие уровень развития цивилизации, в годы реформ оказались на втором плане. Реформаторы низвели труд до фактора производства. Труд, как система общественных и индивидуальных ценностей, условий жизнедеятельности человека редко оказывается предметом гуманитарных исследований. Конец XIX и начало XX вв. можно назвать золотым временем в изучении методологической ценности труда и отношений людей в процессе преобразования ресурсов. К. Маркс, Т. Веблен, М. Вебер, Э. Дюркгейм и другие выдающиеся ученые пытались понять природу влияния труда на изменение условий жизнедеятельности и самого человека.

М. Вебер в работе «Протестантская этика и дух капитализма» писал: «В самом деле, столь привычное для нас теперь, а по существу отнюдь не само собой разумеющееся представление о *профессиональном долге*, об обязательствах, которые каждый человек должен ощущать и ощущает по отношению к своей «профессиональной» деятельности, в чем бы она ни заключалась и независимо от того, воспринимается ли она индивидом как использование его рабочей силы или его имущества (в качестве «капитала»)…» [3, с. 50]. Гуманитарная наука в отличие от естествознания использует стереотипы. Труд – один из них. Наиболее точно стереотипное восприятие оценил Л. Мизес: «...мероприятия, имеющие в своей основе ошибочные экономические рассуждения, не позволяют достичь поставленных целей» [5, с. 809]. Вербальное признание важной роли труда сопровождается мифологизацией рыночной экономики. Реформаторы преподнесли ее саморазвивающейся, саморегулируемой системой. Труд в классической теории А. Смита ассоциируется с рационально сознательным выбором человека. В течение нескольких столетий теория и практика отделяют труд от человека. В лучшем случае изучается способность человека к созданию потребительской стоимости. Ценность труда напрямую зависит от цены реализованного товара. В экономическом словаре понятие «труд» трактуется через «вклад рабочей силы как в физическом, так и умственном плане» [10, с. 592]. В марксизме труд – универсальная сознательная деятельность для ре-

лизации личностного потенциала, создания материальных и духовных ценностей. Для современных рыночников труд – механизм выполнения выгодной производственной задачи. Сложно перечислить определения труда. Проведем небольшой анализ его отождествления с фактором производства. Человек оказался в центре сложных системных противоречий. С одной стороны – мечты о материальном благополучии, нормальных условиях, социальной справедливости, а с другой – он технический фактор, оцениваемый ниже денежного и материального капитала. Социальный статус большинства выражается как «слуга» или «наемный работник».

Обычный человек редко задумывается над научно обоснованным определением собственного места в обществе. К тому же «В широких массах, в толпе простых людей не рождается никаких идей – ни здравых, ни ложных... Если они предпочитают плохие доктрины, ничто не в силах предотвратить катастрофу» [5, с. 811]. Возвышение материального богатства над социальными процессами и явлениями поддерживается постоянной гонкой за его объемами, темпами роста, величиной золотовалютных запасов и расширением частной собственности. Исторически неоправданный рост материального производства и потребления происходит на фоне обозначения человека «фактор», «винтик», ресурс» и т.д. Отношение общества к труду закреплено в конституционном праве. В СССР «человек был обязан трудиться», сегодня «человек получил право на труд». Научная неопределенность места труда в обществе используется государством в коммерческих целях. В Республике Беларусь в течение 2014 года неоднократно обращали внимание на реализацию материальной ответственности неработающих граждан. В общественной лексике возродилось слово «туняедец».

Одной из причин потребительского отношения к труду человека может служить отсутствие полномасштабных научных исследований причин, приведших к разрушению социалистической системы жизнедеятельности. Упрощенное толкование одной социальной организации заменилось примитивным толкованием рыночной экономики. Объективная информация о реальном капитализме оказалась недоступной подавляющему большинству. Капиталистические принципы социальной орга-

низации никогда не были и в ближайшей перспективе не станут справедливым обществом.

Формулирование целей статьи (постановка задачи). Цель статьи заключается в исследовании труда в контексте реформирования общественных отношений.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Объективный анализ развития экономики свидетельствует о том, рынок – это один из механизмов регулирования производства. Производство в свою очередь представляет собой только одну из структур жизнедеятельности. Пропаганда эффективности рыночных отношений использует не всегда корректные примеры равных возможностей, приводятся примеры достижений некоторых выходцев из бедных семей. При этом игнорируется тот факт, что высокие доходы в основном связаны с индустрией развлечений, развивающейся благодаря праздному потреблению. Праздное потребление имеет многовековую историю и позволяет сформулировать проблемы получения доходов, слабо связанных с трудовой деятельностью.

Либеральный утилитаризм стимулирует деление труда на производительный и непроизводительный, престижный и непрестижный. Престиж и высокий доход, как в древности возводят на пьедестал материального благополучия различные развлечения, спортивные состязания, политику и приближенность к редким природным ресурсам. В «Теории праздного класса» Т. Веблен писал: «Самыми высокими почестями, которые можно заслужить у народа, все еще остаются почести, добытые проявлением чрезвычайных хищнических склонностей на войне или квазихищнических способностей в государственном управлении» [4, с. 79]. Теоретическая наука, образование, здравоохранение, культура, социальная работа, использующие умственный потенциал человека, не допускающие культивирование агрессивных качеств, не входят в разряд престижных, принимают лишь опосредованное участие в преумножении материального богатства.

Марксистская теория, отправленная в архив, обосновывала стоимость рабочей силы суммарной стоимостью жизненных средств для осуществления нормальной трудовой деятельности и содержания семьи. Можно не

соглашаться, дискуссировать по поводу марксистского определения цены рабочей силы. Однако бесспорным останется вывод о том, что стоимость рабочей силы нельзя определять на основе произведенного товара. Для того, чтобы стать производителем, освоить профессиональные навыки, поддерживать трудоспособность и здоровье, продлевать жизнь, необходимы материальные, временные, культурные навыки и знания. В марксизме затраты на жизнедеятельность человека напрямую связаны с уровнем экономического развития.

Социализация человека, повышение гуманитарного уровня, поддержание высокой трудоспособности, то есть все, что превращает человека из биологического вида в гражданина и личность, невозможно без соответствующих затрат. Их окупаемость характеризуется длительным временным интервалом и высокой степенью риска. По различным оценкам затраты на высшее образование начинают приносить отдачу спустя 20-25 лет. Упрощенное толкование рыночной эффективности нацеливает систему образования на безусловную отдачу в мгновенном периоде. Используем экономическое толкование временных интервалов для того, чтобы показать различия в требованиях к материальным объектам и образованию. Введение в эксплуатацию зданий, дорог, техники, в соответствии с нормативно-правовыми нормами, приносит отдачу в течение всего времени эксплуатации, что в экономической практике обозначено как амортизационные отчисления. Затраты на монтаж, наладку, систематические профилактические работы учитываются в стоимости товара, носят обязательный характер. Выпускник образовательного учреждения обязан приносить максимальную отдачу с первого дня работы, на протяжении трудовой деятельности нести ответственность за профессиональное мастерство и трудоспособность.

Использование умственного потенциала выражается в двух составляющих: собственные физические и умственные усилия, а также усвоенные знания, навыки предшествующих поколений. Утилитарное толкование стоимости умственного труда отрицает затраты на их приобретение. Процесс постижения накопленных и новых знаний невозможен без огромных физических, умственных и

психологических усилий общества. Человек рождается как биологический вид, и ему требуется время и условия для превращения в личность. Польский социолог Ян Щепаньский писал: «...на первое место мы выдвинули процесс социализации, т.е. процесс превращения биологического организма новорожденного ребенка в активного участника общественной и культурной жизни» [12, с. 69].

Теоретическая значимость социализации на практике отражает противоречия использования оценок физического и умственного труда. Система образования, здравоохранения, науки, культуры, поставленные в условия «сиюминутной отдачи», начали максимально сужать поле деятельности. Не отрицая важности экономической компоненты профессиональной подготовки, мы считаем, что общий образовательный, профессиональный и культурный уровень человека сложно считать личным делом человека. Еще А. Смит считал образование важнейшим видом основного капитала, неоднократно размышлял о закономерности различий в доходах рабочих, врачей, учителей и юристов.

В XX в. Дж. М. Кейнс разработал теоретические принципы взаимосвязи потребления, сбережений и инвестиций. Человек всегда склонен не только потреблять, но и сберегать. Для того, чтобы человек мог сберегать, а затем вкладывать в производство и обеспечивать свое дальнейшее существование, его заработная плата не должна находиться в полной зависимости от цены произведенного товара. Доход должен обеспечивать нормальные условия жизнедеятельности. Следуя принципам классической теории, представители умственного труда в пореформенной экономике оказались на уровне бедности. Увязывая заработную плату работников социальной сферы с приносимой выгодой, государство создает реальную систему торможения развития человека. В настоящее время отмечается падение морали и нравственности, расширение агрессивного поведения по обладанию материальным и денежным богатством. Престиж умственного труда в сфере образования настолько упал, что на некоторые педагогические специальности в 2014 г. в Республике Беларусь не было ни одного заявления.

Часто повторяющиеся кризисы повысили требования к экономике. Несколько оживил-

ся интерес к изучению экономических институтов. Социологи пока достаточно робко пытаются противостоять институциональной экономике. Пользуясь словами П. Сорокина, можно охарактеризовать нынешнее состояние социологии: «Большая часть усилий социологической школы была посвящена анализу взаимоотношений между различными классами социокультурных явлений в их статических и динамических аспектах: экономическом, технологическом, политическом, религиозном, научном, юридическом, этическом и др» [9, с. 187] Базовые общественные ценности остались вне поля исследовательского интереса. Гуманитарные науки, в том числе социология, в последнее время озабочены вопросами интеграции с естествознанием, предпринимают попытки диверсификации математических методов обработки и анализа информации, построения прогнозов и т.д. При этом не учитывается принципиальное отличие гуманитарных и естественных наук в отношении к теоретическому наследию. В естествознании все прежние теории используются не для порицания, а для расширения современного знания.

Будущее любого человека, социальной группы и общества в целом всегда характеризуется непредсказуемостью, неопределенностью, высокими рисками. Единственным неизменным условием продолжения жизни остается труд. Труд, в широком смысле слова, как усилие, направленное на преобразование не только предметов природы, соединения факторов производства, но и собственное совершенствование. Последнее проявляется в отношении к состоянию здоровья, уровню образования, профессионализма, продолжительному сохранению трудоспособности, созданию не только новых товаров, но и новых знаний. Мы используем расширенное толкование труда по многим актуальным теоретическим и практическим вопросам дальнейшего развития общества. Формализация умственного труда проявляется в использовании различных количественных измерителей, индикаторов. Учителя, преподаватели, научные работники и работники здравоохранения обязаны трудиться в соответствии с различными нормативами, доказывать нужность огромным количеством отчетов, справок, аналитических записок. Отождествление оценки использования интел-

лектуального потенціала с процесом потреби товару в речовинній формі привело к тому, что умственный труд получил законодательное оформление «услуги». В обществе преобладает утилитарно потребительское отношение к производителям услуг: «научите», «вылечите», «создайте» и т. п. При этом не учитывается, что получение любой услуги невозможно без участия потребителя. Нельзя научить, вылечить, использовать новые технологии, если этого не хочет потребитель, если отсутствует должная мотивация или ответственность.

Развитие интеллекта неразрывно связано с социализацией человека. Роль физического и умственного труда в определении уровня интеллекта, его поддержания на протяжении жизни человека требует теоретического обоснования. В СССР социологические исследования труда базировались в основном на субъективной ценности для человека. Экономическое значение не учитывалось. Методология социологических исследований П. Сорокина акцентирует внимание на необходимость изучения человека через процессы взаимоотношения и взаимодействия людей. Труд представляется нам максимально объективной формой человеческого поведения. Любое взаимоотношение требует определенных усилий. Невозможно стать культурным человеком автоматически, невозможно принимать чужую точку зрения, как подлинное богатство умственного и духовного развития личности, если этому не обучаться, не тратить время, материальные и финансовые ресурсы. Непреходящее социологическое значение в контексте определения ценности умственного труда имеют факты длительного сохранения бесчисленных взаимосвязей, субъективных и объективных оценок давно прошедших событий и явлений.

Социологическая структура общества характеризуются открытой и латентной формами. Наличие последней наглядно демонстрируется оценкой полезности умственного труда. В соответствии с экономической теорией взаимосвязи цены и редкости товара, образовательный уровень длительное время оказывал влияние не только на социальный статус, но и экономическое положение человека. Вплоть до середины 60-х годов XX века отмечались значительные различия в оплате труда специалистов со средним и высшим об-

разованием. Требования к образованности, как редкости сохранились до настоящего времени. Выпускник вуза оценивается как источник научных открытий, технических усовершенствований. Необходимо отметить несколько проблем. Базовая состоит в том, что повышение уровня технико-экономического развития влечет за собой рост удельного веса используемого интеллекта. Его развитие не может ограничиваться средним образованием. Технические новшества не возникают одномоментно, процесс радикальных изменений основан на усвоении прошлого опыта, что влечет за собой рост временных, материальных и финансовых затрат. Повышение образовательного уровня отражает объективные процессы развития и не может отождествляться только с запросами промышленного производства. В нашем понимании образовательный процесс есть нечто иное, как создание социального, морально-нравственного фундамента будущего.

Сохраняя за техническим потенциалом ореол всемогущества, постсоветские государства, объявили модернизацию только на основе изменений технико-технологической компоненты. В различных государственных программах заложено финансирование разработок и внедрения новой техники и инновационной продукции. Изучение человека проходит на основе узкой специализации и дифференциации. По-прежнему остается непознанным высокий уровень отрицательного отношения человека к самому себе. Социология пока не раскрывает механизмы этого уникального явления. В каждой культуре созданы определенные представления об идеале человека. Наиболее известны идеалы Древней Греции – всесторонне развитый человек, с гармоничным сочетанием физических, умственных и нравственных черт. Соединенные Штаты Америки создали и продвигают по всему миру идеал человека, максимально предприимчивого, бизнесмена, склонного к постоянной демонстрации материального богатства. Американский идеал человека был использован реформаторами для мнимой либерализации. Умственный труд сложно сочетается с предпринимательской деятельностью, выражает особую форму использования усилий человека. Бесспорно, что любое действие человека должно иметь измерители. Современное государство приступило к полномасштабной коммерциализации, используя

цену в качестве главного измерителя. В связи с этим проблемы социально-экономической ценности труда, его реальной стоимости приобретают важнейшее методологическое значение. Действующие принципы и формы заработной платы, определяющие трудовой вклад, представляют систему прочных стереотипов, противоречат разработке новой методологии адекватной ценности труда, прежде всего умственного.

Появление частной собственности повлекло за собой разделение всех участников производственного процесса на наемных работников, получающих заработную плату, и собственников, оценивающих собственное участие в создании товара или услуги, в форме дохода. В экономической теории предпринимательский доход определяется как часть прибыли, которую оставляет в своем распоряжении собственник за свои организационные способности, риск, инновации и многие другие, практически неизмеримые, факторы. Мы не будем анализировать существующие различия между заработной платой и доходом, так как это отдельная и очень большая проблема современной социально-экономической политики. Хотелось бы только сформулировать некоторые вопросы. Почему собственник сам определяет долю своего дохода? Какими принципами руководствуется? Почему собственные затраты оценивает на порядок выше всех участников производственного процесса?

Собственность, доход, труд, заработная плата – теоретические проблемы, которые нельзя решить только в формате экономической науки. Экономисты к тому же не подвергают сомнению господствующую практику использования собственности в личных интересах предпринимателя, расширяющего праздное потребление. В реальности объем капитализации собственности напрямую зависит от уровня социализации, вклада всех занятых, эффективности использования интеллектуального наследия и т. д. Реформирование собственности на территории бывшего СССР серьезно обострило проблемы различий между высокими и низкими доходами. Для значительной части населения трудовая деятельность является единственным источником жизнедеятельности. Факторная теория ценности труда, базирующаяся на существовании прямой корреляционной зависимости между ценой ре-

лизованного товара, стоимостью затраченного труда и отношением к собственности, способствует расширению и углублению социально-экономического неравенства. Внешняя простота действующей системы ценообразования не способна раскрыть сущность трудовой деятельности, измерить степень влияния социальной компоненты на результативность общественного производства.

Гуманитарные науки в отличие от естествознания, изучая внешнее проявление скрытых латентных процессов, использует в основном аксиомы, развиваются на основе размышлений, умственных построений, гипотез и прогнозов. Использование математических методов анализа получаемой эмпирической информации ограничено по различным причинам. Во-первых, социально-экономические процессы сложны, разнородны, высокодинамичны. Во-вторых, характеризуются стохастичностью, синергетичностью и многофакторностью. В-третьих, отличаются многими явными и неявными противоречиями как внутри социальной организации, так и во взаимодействии с внешними условиями. Эти и многие другие процессы осложняют использование моделей новых форм и структур трудовой деятельности. В 1973 г. была опубликована монография Д. Белла «Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования». Ученый на основе анализа эмпирической информации обосновал дальнейшее развитие цивилизации по пути замещения физического труда умственным, снижения удельного веса материального производства и роста сферы услуг. Образование, знания, информация как результат использования умственного труда вытесняют физический труд и становятся основным источником новой стоимости и вновь созданной собственности. Только развитый интеллект разрабатывает новые технологии, технику, формы и принципы организации труда. Несмотря на укрепившиеся тенденции в расширении производственного пространства для умственного труда, постсоциалистические страны с огромным трудом отказываются от простого физического труда. Декларации о высокой роли знаний в сфере социальных отношений, управления, эффективного использования интеллектуального потенциала вступают в открытое противоречие с реальностью. И это не только низкая

заработная плата во всех институтах социальной сферы, но и настойчивое сдерживание подрастающего поколения от получения высшего образования, превращение образование в часть промышленного производства.

Закономерно встает вопрос о целях развития общества и механизмах эффективного управления экономикой. Давно стало очевидным отсутствие прямой корреляционной зависимости между количеством материального богатства и морально-нравственными ценностями. Рынок не способен регулировать подлинные ценности и устанавливать справедливую цену труда. Знания и информация быстрыми темпами замещают сырьевые ресурсы, повышая их стратегическое значение. Можно по-разному относиться к возвышению роли образования, соответственно оценке трудовых затрат умственного потенциала, но именно оно влечет за собой все социальные изменения. Возможно только гипотетически сформулировать проблемы, которые предстоит решать социологии и обществу.

Изменение занятости носит динамичный характер. Образование в течение жизни перестает быть лозунгом, требуются радикальные изменения в организации финансирования, реализации эффективных механизмов мотивации и оплаты труда. Систематическое образование, повышающее профессионализм, регулирует процессы социализации и формирует условия эффективного использования человеческого капитала. Высокие скорости преобразований производственной и социальной структур радикально меняют требования к состоянию социального, физиологического и психологического здоровья человека. Последние длительное время отождествляются с личной ответственностью человека, усиливают противоречия между требуемыми затратами трудоспособного здоровья, его стоимостью, объективными условиями формирования и использования. Экономическая политика государства, базирующаяся на примитивном утилитаризме, постоянно фокусирует общественное мнение на получении выгоды. Любые исследования в гуманитарной сфере ограничиваются требованиями получения экономической эффективности. Гуманитарная наука не располагает математическими алгоритмами расчета ценности используемой социальной информации и процессов социализации.

Рыночный принцип формирования структуры производства предполагает существование конкурентных рынков, участники которых способны приносить разную отдачу. Каждый субъект рыночной экономики теоретически стремится к максимизации полезности производимых товаров и услуг. О чем умалчивали и продолжают игнорировать современные активные проповедники либеральной рыночной экономики, так это о том, что рынок эффективно функционирует в условиях неизменности вкусов и предпочтений потребителей. Образно говоря, предложенный набор условий функционирования рыночных отношений демонстрирует сложные противоречия между абстрактной теорией и практикой формирования заработной платы. Поэтому необходимо возобновление широкомасштабной научной дискуссии вокруг проблем не только «занятость – безработица», но цены, ценности для индивидуума, собственника и общества в целом.

Многим уже очевидна несостоятельность экономического либерального утилитаризма, получившего на территории постсоветского пространства определение «рыночные отношения». Инициатор и организатор социально-экономических реформ в послевоенной ФРГ Людвиг Эрхард обращал внимание на наличие принципиальных различий между классическим либеральным хозяйством и социальным рыночным хозяйством. Преодолеть пропасть между рыночной коммерциализацией всех сфер производственной деятельности и рациональным использованием человеческого потенциала способна только социология. П. Сорокин оценивал роль социологии следующим образом: «Социология отличается ... в нескольких отношениях... каждая из наук имеет дело лишь с одной сферой социокультурного пространства... Социология имеет ... со всеми сферами этого пространства» [9, с. 161].

Реальность такова, что общество, каждый конкретный человек – это динамически функционирующие системы, упрощение их действий до экономической мотивации влечет за собой огромное количество проблем. Гэри Беккер, признанный специалист в области изучения экономического поведения человека, по этому поводу писал: «Не приходится говорить, что экономическому подходу не всегда удается успешно проникать в сущность

различных форм человеческого поведения и объяснить его» [1, с. 37]. Реформы на территории бывшего СССР в течение десятилетий осуществляются без учета социальной составляющей. Труд, трудовые отношения, концентрирующие в себе все общественные процессы, рассматриваются только как механизм получения максимальной прибыли. Широко используемые понятия «максимизация прибыли», «рост объемов производства, «полученная выгода» лежат в основе отрицания социальной сущности человека и стимулируют формулирование противоречий дальнейшего развития человека.

Особую социально-экономическую значимость приобретают противоречия между частными и общественными благами. Высокие темпы развития цивилизации закономерно привели к тому, человек все сильнее зависит от окружающих его людей, среды обитания, личностных, групповых, общественных и мировых ценностей. Производительная трудоспособность в основе своей отражает общий уровень развития, реализуемую социальную и экономическую политику, не может быть сугубо частным делом каждого. Широко развернутая либеральная пропаганда индивидуальной свободы представляет стереотип, тормозящий социализацию и эффективность труда. Бесспорно, что на протяжении длительного периода развития цивилизации индивидуальная свобода определяла доход, материальное и социальное положение в обществе. XIX в. можно назвать переломным этапом в организации занятости. Желания, предпочтения человека и полученный доход перестали зависеть от индивидуальной производительности. Внедрение в производство двигателя внутреннего сгорания преобразовали производство и структуру занятости. Работающий человек попал в зависимость от созданных машин и технологий. Тяжелый физический многочасовой труд заменяется более легким, узкоспециализированным. Дж. Стюарт Милль, издавший в 1869 г. труд под названием «Подчиненность женщины», писал: «... в чем состоит главная особенность новейшего мира, та типическая черта, которая отличает современные общественные учреждения, идеи и самую жизнь от учреждений, идей и жизни давно-минувших времен? В том, что люди уже не рождаются для такого-то или такого-

то положения в жизни..., но могут свободно употреблять свои способности и пользоваться представляющимися им благоприятными случаями для достижения той цели, которая кажется им наиболее желательною» [6].

Формально человек может выбрать будущую профессию и вуз. По сути, выбор ограничивается финансовыми возможностями, состоянием здоровья, механизмами государственного воздействия и т. д. Наибольшие трудности в потреблении общественных благ создает процесс диверсификации коммерческой деятельности государства. Институты образования, здравоохранения, культуры, науки поставлены в условия обязательной самокупаемости и оказания платных услуг. В то же время в структуре заработной платы затраты на формирование фундамента будущего отсутствуют, процесс социализации приобретает абсолютно стихийный характер. Общеизвестно, что собственник экономит, прежде всего, на заработной плате.

Путь, по которому пойдет дальнейшее развитие общества и человека, зависит от функционирования социальных институтов и уровня социализации человека. Поэтому хотелось бы обратить внимание на изменения в экономике, культуре и социальной политике. Информационная экономика, о которой много написано, стала реальностью. Дальнейшее ее проникновение во все сферы производства и жизни человека неизбежно приведет к радикальным изменениям в структуре производственного потенциала и постоянному высвобождению работников. В некоторых европейских странах уже предлагаются прогнозы профессиональных потребностей в ближайшем будущем. Умственный труд неизбежно вытеснит физические усилия в большинстве отраслей общественного производства. Преимущественное использование интеллектуального потенциала ставит на повестку дня вопрос о распределении богатства, его структуре. Богатство, создаваемое образованием, наукой, культурой, морально-нравственными принципами в гуманитарной науке пока не имеет объективной оценки. Кто и как будет присваивать долю труда и созданной интеллектом человека собственности. Капитализм не только в экономическом, но и социальном смысле развивается на основе присвоения полученных результатов. Это важнейшая сущ-

ность, составляющая капитализма, пока не находит научного осмысления. Работодатели отдают предпочтение высокопрофессиональным специалистам именно по причине получения лучших результатов и большей доли для себя. Затраты на адаптацию молодых специалистов сокращают возможности дальнейшего обогащения. Действующие механизмы присвоения вновь созданной стоимости позволяют сформулировать вопрос о ценностях в следующем виде. Человек должен и дальше наращивать материальное богатство ради удовлетворения самых изощренных потребностей или создавать условия для собственного совершенствования?

С развитием техники, технологий, новых средств коммуникации, усилением роли информации цивилизация начинает вновь во многом зависеть от индивидуального вклада человека. Обмен – основной регулятор рыночной экономики. Он определяет ценность. Экономическая теория не изучает социальное содержание обмена. Обострение нищеты, усиление разрыва между бедными и богатыми проявляются в ходе обмена. Социальное содержание обмена или количественное измерение в виде ВВП, темпов экономического роста, прибыли и т. д. – это новая проблема социологических исследований. Их закономерность усиливается широким политическим и эмпирическим использованием понятий и количественными измерителями: «прожиточный минимум», «минимальная потребительская корзина», «минимальная заработная плата». Они положены в основу регулирования заработной платы представителей интеллектуального труда в бюджетной сфере. Теоретически производимые блага в бюджетной сфере позволяют их обменивать на индивидуальное потребление. Экономическая теория исследует проблемы организации обмена индивидуальных (частных благ). Однако товары и услуги давно не носят индивидуальный характер, содержат в себе труд многих поколений, включают достижения образования, науки, культуры, состояния здоровья. Признание нового содержания ценности труда требует радикального пересмотра соотношений между общественными и частными благами.

Реализуемая политика коммерциализации

общественных благ формирует социальные противоречия оценки труда. Отсутствие методик, измеряющих степень влияния образования на результаты производственной деятельности, не означает, что оно не оказывает непосредственное влияние на конечный результат. Оценка труда находится в большей зависимости от формы собственности и отрасли приложения труда, чем уровня профессионализма, затрат личностного потенциала, использования эффективных коммуникаций. Экономическая теория в оценке эффективности оплаты труда опирается на стратегию поведения производителя и потребителя при обмене. Однако общественные блага априори не могут следовать принципам и формам торгового обмена. Стремления государственных служащих, поддерживаемые некоторыми слоями общества, отождествить образование, здоровье, науку, культуру с частными благами, противоречит закономерностям развития. Негативные последствия индивидуальной ответственности будут только накапливаться. Проблемы индивидуума, по мнению Я. Щепаньского, «... черты нашей личности, характера, наши способности, манеры поведения и выполнения социальных ролей мы представляем на основе того, что мы «видим» и «отбираем в оценках и реакциях других людей на нашу личность. Но мы не видим механизмы формирования личности, а человек живет среди людей, примеряя на себя социальную роль, одобренную обществом» [12, с. 75].

Радикальные изменения в архитектуре производства, сопровождающиеся заменой массовости на индивидуализацию, позволяют сформулировать проблему соотношения затрат и получаемого результата. Для ее решения необходимо ответить на следующие вопросы: Общество или человек должен нести затраты на процесс социализации? К каким последствиям приведет политика коммерциализации общественных благ? На эти и другие вопросы, характеризующие содержание отношений «общество – индивидуум», должны ответить системные, полномасштабные социологические исследования.

Использование коллективного труда было обусловлено необходимостью снижения затрат и увеличения объемов производства. Быстрые, ставшие постоянными, изменения

уровня технологий и техники актуализируют расширение индивидуального профессионализма, личной ответственности, высокого морально-нравственного, физического и психического здоровья. Информационное общество, о котором много говорится и пишется, требует от человека максимально развитых навыков прогнозирования, моделирования последствий, быстроты мышления, способности к системному анализу и т. д. Перечисленные качества не передаются по наследству. Их формирование требует титанических усилий, тем более, что многие из них не имеют точных научных определений, подвергаются субъективным оценкам, могут быть использованы только в определенных условиях. Усложнение социально-гуманитарных требований к профессиональной деятельности накладывает на отсутствие знаний о возможностях организма человека. Производительность труда в условиях использования большого количества «умной техники» и «безлюдной технологии» приобретает совершенно новое содержание.

Индивидуализация труда тесно связана с процессами выявления, эффективного использования и соответствующей оплаты личного дарования. Дарование, бездарность и нормативная профессиональность с этими явлениями человек существует давно. Действующая система образования, организация производственной деятельности осуществляются на основе условно средненормативных профессиональных обязанностей. Даже если завтра наука сможет рассчитать отклонения от условно средних способностей, остаются неизведанными механизмы влияния различных условий. Развитие социального прогресса отягощается существующей практикой нивелирования различий между одаренными и бездарными работниками, выполняющими одни профессиональные обязанности.

Социолог, опирающийся в исследованиях на общественное мнение в оценке умственного труда, оказывается в противоречивом положении. С одной стороны, получение субъективных оценок – это один из важнейших источников получения социальной информации. Ее значение усиливается в условиях отсутствия объективной государственной статистики. С другой стороны, как писал

Л. Мизес в отношении историка экономики: «Еще более важно то, что невозможно собрать данные, касающиеся конкретного события, безотносительно к теориям, разделяемым историком в самом начале его работы» [5, с. 814]. Приведенные слова в полной мере характеризуют предъявляемое к социологическим исследованиям. Существующее научное обеспечение труда является отражением комплекса социально-экономических противоречий и оценок значимости труда. Объективность такова, что любые, даже самые привлекательные и заманчивые экономические решения без учета социального состояния общества, уровня социализации человека способны привести к огромным потерям человеческих и материальных ресурсов.

Рыночные законы обезличивают человека, игнорируют гуманитарную ценность. Частный собственник предпочитает тратить средства на праздное потребление, а не финансирование гуманитарных исследований. Как уже отмечалось, преувеличение эффективности рынка обусловлено временными возможностями потребления материальных благ. Эмоциональная эйфория от приобретения нового товара быстро проходит, приобретенные профессиональные навыки обесцениваются. Широкие возможности для человека в условиях рынка – такой же миф, как и всемогущество материального благосостояния. Измерение прогресса количеством машин, золотовалютными запасами, автоматизаций труда и быта, как оказалось, неспособно улучшить жизнь. П. Сорокин определил цель человеческого существования, как постоянный процесс собственного познания. «Мое будущее есть обнаружение моих свойств, и будущее человечества – обнаружение его свойств. ... Человечество – новая сила мира. Сила эта все более и более растет; она определяет область существования его самого и все шире и шире раздвигает эту область» [9, с. 521].

Таким образом, совершенствование теории и оценки труда будет способствовать повышению роли умственного труда в социализации общества, развитию социально-трудовых отношений, совершенствованию политики коммерциализации общественных благ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Беккер Г. Человеческое поведение / Г. Беккер. – Москва : ГУ ВШЭ, 2003. – 164 с.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество / Д. Белл ; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – Москва : Академия, 1999. – 788 с.
3. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://sbiblio.com/biblio/archive/veber_protestanskaja (дата звернення: 22.10.2014). – Назва з екрана.
4. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблес. – Москва : Прогресс, 1984. – 244 с.
5. Мизес Л. Человеческая деятельность : трактат по экономической теории / Л. Мизес. – Москва : Экономика, 2000. – 912 с.
6. Милль Дж. С. Подчиненность женщины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://minervium.com/philosophy/Mill-Podchinennost-zhenshhiny.html> (Дата звернення: 25.10.2014). – Назва з екрана.
7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – Москва : Эксмо, 2007. – 956 с.
8. Сорокин П. А. Система социологии. Социальная аналитика : учение о строении простейшего (родового) социального явления / П. А. Сорокин. – Москва : Наука, 1993. – Т. 1. – 161 с.
9. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин ; пер. с англ. под общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонова. – Москва : Политиздат, 1992. – 620 с.
10. К. Пасс : словарь по экономике / К. Пасс, Б. Лоуз, Л. Дэвис ; пер. с англ. под ред. П. А. Ватника. – Санкт-Петербург : Экономическая школа, 1998. – 712 с.
11. Эрхард Л. Благосостояние для всех : репринт. Воспроизведение / Л. Эрхард ; пер. с нем., авт. предисл. Б. Б. Багаряцкий, В. Г. Гребенников. – Москва : Начала-Пресс, 1991. – 600 с.
12. Щепаньский Я. Элементарные понятия социологии / Я. Щепаньский. – Москва : Прогресс, 1969. – 182 с.

REFERENCES

1. Bekker, G. (2003). *Chelovecheskoe povedenie [Human behavior]*. Moscow: GU VShJe [in Russian].
2. Bell, D. (1999). *Grjadushhee postindustrial'noe obshhestvo [The coming post-industrial society]*. (V. L. Inozemceva, Trans.). – Moscow: Akademija [in Russian].
3. Veber, M. *Protestantskaja jetika i duh kapitalizma [The Protestant Ethic and the spirit of capitalism]*. Retrieved from http://sbiblio.com/biblio/archive/veber_protestanskaja (accessed 22 October 2014) [in Russian].
4. Veblen, T. (1984). *Teorija prazdnogo klassa [The Theory of the Leisure Class]*. Moscow: Progress [in Russian].
5. Mizes, L. (2000). *Chelovecheskaja dejatel'nost': Traktat po jekonomicheskoy teorii [Human Action: A treatise on economic theory]*. Moscow: Jekonomika [in Russian].
6. Mill', Dzh. S. *Podchinennost' zhenshhiny [Subordination of women]*. – Retrieved from <http://minervium.com/philosophy/Mill-Podchinennost-zhenshhiny.html> (accessed 25 October 2014) [in Russian].
7. Smit, A. (2007). *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov [An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations]*. Moscow: Jeksmo [in Russian].
8. Sorokin, P. A. (1993). *Sistema sociologii. Social'naja analitika : Uchenie o stroenii prostejshego (rodovogo) social'nogo javlenija [Sociology system. Social Intelligence: The doctrine of the structure of the simplest (tribal) social phenomenon]*. (Vol. 1). Moscow: Nauka [in Russian].
9. Sorokin, P. A. (1992). *Chelovek. Civilizacija. Obshhestvo [Human. Civilization. Society]*. (A. Ju. Sogomonova, Trans.). Moscow: Politizdat [in Russian].

10. Pass, K., Louz, B. & Djevis, L. (Eds.). (1998). *Slovar' po jekonomike [Dictionary of Economics]*. (P. A. Vatnik, Trans). Sankt-Peterburg: Jekonomicheskaja shkola [in Russian].
11. Jerhard, L. (1991). *Blagosostojanie dlja vseh: Reprint. Vosproizvedenie [Welfare for All: Reprint.]*. (B. B. Bagarjackij, V. G. Grebennikov, Trans.). Moscow: Nachala-Press [in Russian].
12. Shhepan'skij, Ja. (1969). *Jelementarnye ponjatija sociologii [Elementary concepts of sociology]*. Moscow: Progress [in Russian].

Л. М. Злотникова, кандидат економічних наук, доцент (Білоруський торгово-економічний університет споживчої кооперації). **Праця в контексті реформування громадських відносин.**

Анотація. Реформування економіки відбувається на основі ототожнення праці з чинником виробництва. Заробітна плата, відповідно до утилітарного трактування методології класичної економічної теорії, безпосередньо залежить від ціни реалізованого товару або сфери прикладання праці. **Мета статті** полягає в дослідженні праці в контексті реформування суспільних відносин. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Автором визначено сучасні проблеми теорії і практики оцінки праці, сформовано напрями вдосконалення гуманітарних досліджень щодо розробки та реалізації нової методології вартості. **Практична значущість результатів дослідження.** Визначено, що вдосконалення теорії й оцінки праці сприятиме підвищенню ролі розумової праці в соціалізації суспільства, розвитку соціально-трудових відносин, удосконаленню політики комерціалізації суспільних благ.

Ключові слова: праця, фізична праця, розумова праця, ціна, цінність, заробітна плата, соціалізація, власність, протиріччя, соціальна сфера.

L. Zlotnikova, Cand. Econ. Sci., Docent (The Belarusian Trade and Economic University of Consumer Cooperatives). **Work in the context of the reform of public relations.**

Summary. Reforming the economy is based on the identification of labour as a factor of production. Wages, according to a utilitarian interpretation of the methodology of classical economic theory is directly dependent on the price realized of a product or sphere of employment. **The purpose of the article** is the study of labor in the context of the reform of public relations. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The author defines modern problems of the theory and practice of job evaluation, the generated directions for the improvement of Humanities research on the development and implementation of a new methodology of cost. **Practical value.** It was determined that the improvement of theory and performance evaluation will enhance the role of intellectuals in the socialization of society, the development of social and labor relations, improve the policy of commercialization of public goods.

Keywords: labor, physical labor, mental labor, price, value, wages, socialization, property, contradictions, and social work.

VII. ЕКОНОМІКА СФЕРИ СЕРВІСУ

УДК [338:658](075.8)

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ЦІЛЬОВИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК СКЛАДОВОГО ЕЛЕМЕНТУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

М. Ю. БАРНА, доктор економічних наук, професор
(Львівський торговельно-економічний університет);

О. М. КІСІЛЬ

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в обґрунтуванні доцільності використання функціонально-цільового підходу до формування організаційно-економічного механізму управління підприємств готельного господарства. *Стаття* присвячена визначенню основних складових організаційно-економічного механізму управління підприємствами готельного господарства. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *Визначено основні складові й обґрунтовано використання функціонально-цільового підходу до формування організаційно-економічного механізму управління підприємствами готельного господарства.* **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано, що впровадження даного підходу сприятиме розвитку підприємств готельного господарства. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці розвитку різних підприємств.*

Ключові слова: *система, управління, функціонально-цільовий підхід, підприємство готельного господарства.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В умовах сьогодення питаннями дослідження механізму управління підприємствами різних

форм власності та сфер діяльності займалися багато як українських, так і зарубіжних учених, зокрема: В. А. Власенко, Е. М. Коротков, О. В. Кочетков, А. А. Культман, А. В. Куценко, Д. Г. Левчук, Б. З. Мільнер, В. С. Пономаренко,

М. Є. Рогоза, В. О. Федорович, Л. М. Шимановська-Діанич та ін. Але питання щодо підходів до формування організаційно-економічного механізму управління підприємствами, які належать до сфери готельного господарства й одночасно є складовою туристичної галузі, і донині залишаються малодослідженими. Ураховуючи досить потужний розвиток туристичної галузі в нашій країні, виникла необхідність більш глибокого вивчення питання щодо формування та впровадження організаційно-економічного механізму управління підприємствами готельного господарства, які певною мірою забезпечують досягнення її цілей.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування доцільності використання функціонально-цільового підходу до формування організаційно-економічного механізму управління підприємств готельного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як відомо, будь-яка керуюча система впливає на керовану систему через відповідний механізм. Економічний словник поняття «механізм» трактує як послідовність станів, процесів, які визначають собою будь-яку дію, явище, а також як систему, пристрій, які визначають порядок будь-якого виду діяльності [11].

Визначення поняття організаційно-економічного механізму можна знайти в роботах різних авторів. О. О. Культман стверджує, що «...організаційно-економічний механізм – це певна сукупність або послідовність економічних явищ» [3]. Б. З. Мільнер, О. В. Кочетков, Д. Г. Левчук [2, 4] під організаційно-економічним механізмом управління розуміють: сукупність елементів організації процесу прийняття рішення; системи розподілу й забезпечення ресурсами; основні способи впливу на об'єкт управління, які відповідно до прийнятого розподілу включають різні методи управління, наприклад, адміністративно-організаційні й економічні. Ці автори вважають, що «... відповідно до запропонованого поняття, організаційно-економічний механізм управління повинен виконувати такі головні завдання: забезпечення необхідної відповідальності за досягнення конкретних результатів, узгодження цілей, стимулювання і мотивація учасників діяльності, розподіл і забезпечення ресурсами» [4].

Стало класичним, на думку В. О. Федоровича [8], визначення організаційно-економічного механізму управління як складної взаємозалежної сукупності елементів – організаційно, економічно, а іноді й технологічно пов'язаних між собою підсистем більш низького рівня. Причому, кінцевий результат діяльності кожної ланки (або елемента) системи більш низького рівня є початковим ресурсом для системи більш високого рангу тощо. Він вважає, що характерною ознакою економічних систем будь-якого рівня є наявність реальних взаємозв'язків тих або тих економічних чинників, які можна вимірювати, класифікувати та групувати.

Варто погодитись із думкою В. О. Федоровича, що якщо організаційно-економічний механізм управління (надалі – ОЕМУ) співвіднести з організаційно-економічним механізмом управління власністю як системою інтеграційної взаємодії учасників, то в обов'язковому порядку цей механізм включатиме сформовану учасниками систему цілей і ресурсних обмежень, а також систему показників економічної оцінки результативності, матиме відповідне інформаційне забезпечення.

При цьому його можна розглядати як системно структуровану сукупність норм правового, організаційного й економічного характеру, яка дозволяє елементам системи – її організаціям-учасникам – раціонально взаємодіяти як усередині системи, так і із зовнішнім середовищем.

Розглядаючи організаційно-економічний механізм як систему управління, варто розуміти під цією категорією не тільки сукупність форм, методів, видів і функцій управління (це те, що належить до поняття «економічний механізм управління»), але й апарату управління. Сюди додатково включаються люди та організаційний чинник, який виконує функції управління.

Проте з цього приводу існує й інша точка зору. Б. О. Райзберг визначає організаційно-економічний механізм як «... сукупність організаційних структур, конкретних форм і методів управління, а також правових форм, за допомогою яких реалізуються в діючі в конкретних умовах, економічні закони, процес відтворення» [6]. На його думку, система управління і механізм управління – це різні речі. Відрізняються вони тим, що механізм включає до свого складу методи, види, форми й функції управління.

Система, окрім перерахованого, включає до свого складу ще й апарат управління, який виконує функції управління [6, 10].

Але оскільки система приводиться до дії за допомогою механізму, виявити сутність ОЕМУ неможливо без розгляду всіх суспільних відносин, які виявляються через цей механізм. Структура ОЕМУ представляє собою сукупність функціональної, цільової підсистем системи забезпечення ОЕМУ.

Отже, структура організаційно-економічного механізму управління повинна включати перелік суб'єктів управління, функції управління, об'єкти управління, перелік і характеристику взаємозв'язків, методи управління (з урахуванням відповідної ієрархії), цілі й завдання управління.

Грунтуючись на такому підході, можна як побудувати загальну модель організаційно-економічного механізму управління турис-

тичною галуззю, так і представити варіанти ОЕМУ для окремих підприємств, які забезпечують її діяльність, зокрема підприємств готельного господарства. Крім того, можна надати варіанти організаційно-економічного механізму управління залежно від того, яка зі складових є переважас.

Організаційно-економічний механізм управління – це сукупність економічних, адміністративних, правових, організаційних методів впливу на об'єкт управління, зокрема на підприємство готельного господарства. Уважаємо, що структуру ОЕМУ доцільно відображати у вигляді функціонально-цільової схеми взаємодії підсистем системи забезпечення й економічних методів, комплекс яких спрямований на забезпечення досягнення цілей управління.

На рис. 1 відображені взаємозв'язки системи управління підприємства готельного господарства й туристичної галузі з ОЕМУ.

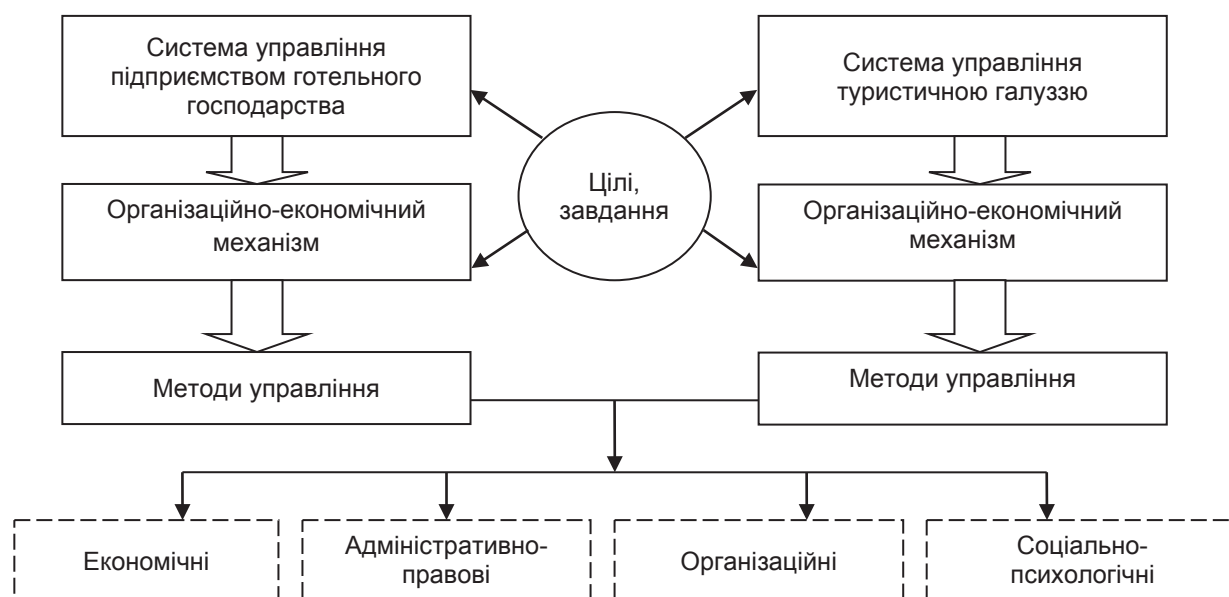


Рис. 1. Взаємозв'язок системи управління галузі діяльності й підприємства з організаційно-економічним механізмом управління

Як видно з рис. 1, усі елементи організаційно-економічного механізму чинять комплексний вплив.

Це підтверджує, що успішне досягнення цілі або успішне вирішення будь-якого виробничого завдання на будь-якому рівні управління потребує комплексного застосування керівником різних методів управління з метою

координації діяльності керованого об'єкта.

Основним спрямовуючим моментом слід уважати пріоритет загальних цілей системи (підприємства). Цілі підрозділів (підсистем) повинні вносити конкретний вклад у цілі системи (підприємства) організації як цілого, а не вступати у протиріччя з цілями інших підсистем (підрозділів). Система цілей нині роз-

глядається як один з основних інструментів раціональної побудови OEMУ за допомогою різних методів, які відпрацьовані в управлінні.

Крім відображення цілей, структуру організаційно-економічного механізму доцільно формувати, виходячи з функціонального призначення, тобто його підрозділи або підсистеми виділяти за функціональною ознакою.

На рис. 2 представлено функціонально-цільову структуру організаційно-економічного механізму управління підприємством готельного господарства. Це дає підстави вважати, що за таких умов OEMУ – це сукупність таких взаємопов'язаних функціональних підсистем,

як цілі управління, функції управління й методи управління.

Реалізація механізму управління відбувається через прямий та опосередкований вплив суб'єкта управління на всіх учасників системи. Кінцевий економічний результат залежатиме від адаптивності механізму реалізації.

Виходячи з цього, вважаємо, що OEMУ може бути структурованим у будь-якій формі з урахуванням зовнішніх чинників впливу.

У цьому випадку структура OEMУ відобразить свою сутність, якщо в ній будуть враховані основні елементи – суб'єкти, об'єкти управління, цілі й напрями впливу.

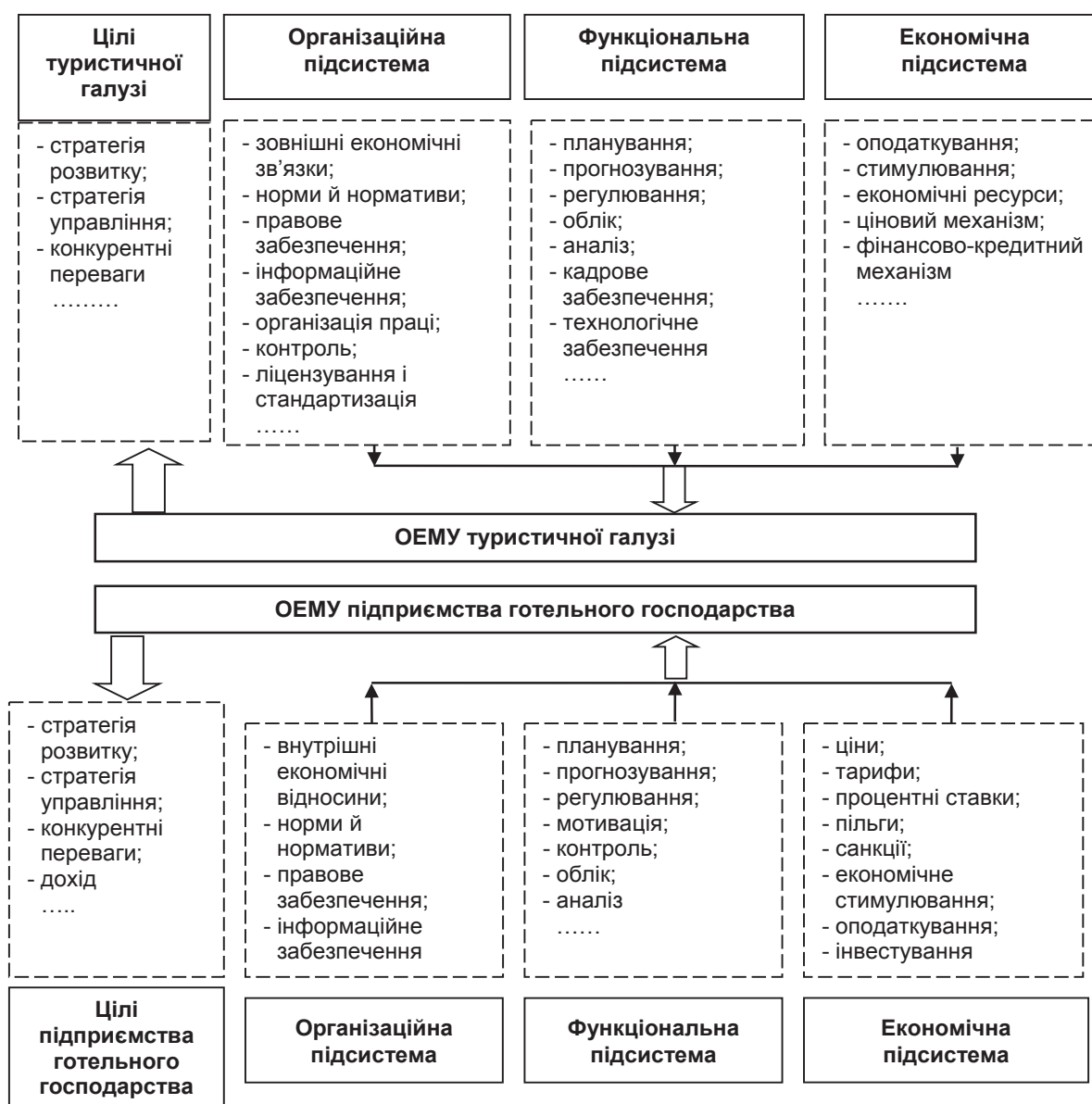


Рис. 2. Функціонально-цільовий підхід до побудови OEMУ підприємством готельного господарства й туристичної галузі

У загальному вигляді схема ОЕМУ підприємства готельного господарства представлена на рис. 3.

Отже, підводячи підсумки, слід зазначити, що організаційно-економічний механізм управління підприємством готельного господарства – це система таких взаємопов'язаних організаційно-адміністра-

тивних та економічних заходів, як планування, розробка, упровадження економічних заходів, виконання і контроль цільових програм, а концепція організаційно-економічного механізму, вибір конкретних методів залежатимуть від вирішення питання щодо цілей розвитку економіки конкретної галузі, зокрема туристичної.

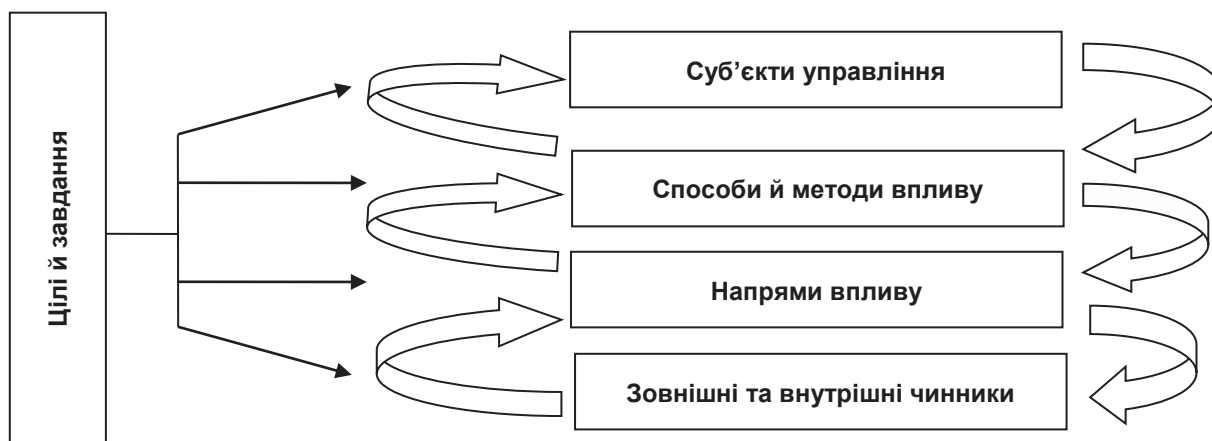


Рис. 3. Основні складові організаційно-економічного механізму управління підприємством готельного господарства

Цілі господарської діяльності підприємства готельного господарства реалізуються через взаємодію системи з різними суб'єктами – органами влади, споживачами послуг та ін.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, ОЕМУ підприємством готельного господарства представляє собою сукупність економічних важелів, способів і методів впливу на об'єкт управління, у результаті якого об'єкт управління переходить з фактичного стану в бажаний. Важливим моментом у процесі реалізації організаційно-економічного механізму є оцінка ефективності його впливу на досягнення цілей, що й буде предметом наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобков А. А. Стратегия и организационно-экономический механизм формирования и развития интегрированных корпоративных структур в промышленно-строительном

комплексе региона : дис... канд. экон. наук: 08.00.05 / Артем Алексеевич Бобков ; [науч. руководитель В. Г. Прудский] ; ГОУ ВПО «Пермский государственный университет». – Пермь, 2009. – 180 с.

- Измалков С. Б. Теория экономических механизмов / С. Б. Измалков, К. И. Сонин, М. М. Юдкевич // Вопросы экономики. – 2008. – № 1. – С. 4–26.
- Кульман А. А. Экономические механизмы / А. А. Кульман ; пер с фр. под общ. ред. Н. И. Хрустальной. – Москва : Прогресс, 1993. – 92 с.
- Мильнер Б. З. Управление территориально-производственными комплексами и программами их создания / Б. З. Мильнер, А. В. Кочетков, Д. Г. Левчук. – Москва : Наука, 1985. – 232 с.
- Москаленко В. П. Развитие финансово-экономического механизма на предприятии : курс лекций / В. П. Москаленко, О. В. Шипунова. – Сумы : ВВП «Мария-1» ЛТД, УАБС, 2003. – С. 17.

6. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. М. Лозовский, Б. А. Стародубцева. – Москва : ИНФРА-М, 1996. – 496 с.
7. Симкин Д. Г. Некоторые особенности развития организационно-экономического механизма управления регионом / Д. Г. Симкин // Вестник ОГУ. – 2009. – № 8 (102). – С. 89.
8. Федорович В. О. Состав и структура организационно-экономического механизма управления собственностью крупных промышленных корпоративных образований / В. О. Федорович. – Новосибирск : Сибирская финансовая школа, 2006. – № 2. – С. 45–54.
9. Шимановська-Діанич Л. М. Методичний підхід до формування організаційно-економічного механізму управління розвитком системи споживчої кооперації України / Л. М. Шимановська-Діанич, В. А. Власенко // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Сер. : Економічні науки. – 2007. – №. 3 (25). – С. 119–123.
10. Шимановська-Діанич Л. М. Організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств та організацій споживчої кооперації України: теорія і практика : монографія / Л. М. Шимановська-Діанич, В. А. Власенко. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. – 341 с.
11. Экономический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://abc.informbureau.com/html/%20oicssenoaaiiue> (дата звернення: 11.05.16). – Назва з екрана.
2. Izmalkov, S. B., Sonin, K. I. & Judkevich, M. M. (2008). Teoriya jekonomicheskikh mehanizmov [Theory of economic mechanisms]. *Voprosy jekonomiki – Questions of economy*, 1, 4–26 [in Russian].
3. Kul'man, A. A. (1993). *Jekonomicheskie mehanizmy [Economic instruments]*. (N. I. Hrustaleva, Trans.). Moscow: Progress; Univers. [in Russian].
4. Mil'ner, B. Z., Kochetkov, A. V. & Levchuk, D. G. (1985). *Upravlenie territorial'no-proizvodstvennymi kompleksami i programmami ih sozdaniya [Management clustering programs and its creation]*. Moscow: Nauka [in Russian].
5. Moskalenko, V. P. & Shipunova, O. V. (2003). *Razvitie finansovo-jekonomicheskogo mehanizma na predpriyatii [Development of financial and economic mechanism of the enterprise]*. Sumy: VVP «Marija-1» LTD, UABS [in Russian].
6. Rajzberg, B. A., Lozovskij, L. M. & Starodubceva, B. A. (1996). *Sovremennyj jekonomicheskij slovar' [Modern economics dictionary]*. Moscow: INFRA-M [in Russian].
7. Simkin, D. G. (2009). Nekotorye osobennosti razvitiya organizacionno-jekonomicheskogo mehanizma upravleniya regionom [Some features of the organizational-economic mechanism of management of the region]. *Vestnik OGU – Bulletin OGU*, (8 (102), p.89) [in Russian].
8. Fedorovich, V. O. (2006). Sostav i struktura organizacionno-jekonomicheskogo mehanizma upravleniya sobstvennost'ju krupnyh promyshlennyh korporativnyh obrazovanij [Composition and structure of the organizational-economic mechanism of the large industrial corporate entities property management]. *Sibirskaja finansovaja shkola – Siberian financial school*, 2, 45–54 [in Russian].
9. Shymanovska-Dianyeh, L. M. & Vlasenko, V. A. (2007). Metodychnyi pidkhid do formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho

REFERENCES

1. Bobkov, A. A. (2009). Strategiya i organizacionno-jekonomicheskij mehanizm formirovaniya i razvitiya integrirovannyh korporativnyh struktur v promyshlennostroitel'nom komplekse regiona [Strategy and organizational and economic mechanism of the integrated corporate structures formation and development in industrial-building com-

mekhanizmu upravlinnia rozvytkom systemy spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy [Methodical approach to building organizational and economic mechanism of the Ukraine system of consumer cooperatives development]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy. Seriya «Ekonomichni nauky» – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade: Collected papers. Series: Economic Sciences* (3 (25), (pp. 119–123). Poltava: UCCU [in Ukrainian].

10. Shymanovska-Dianykh, L. M. & Vlasenko, V. A. (2010). *Orhanizatsiino-*

ekonomichniy mekhanizm upravlinnia rozvytkom pidpriemstv ta orhanizatsii spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy: teoriia i praktyka [Organizational-economic mechanism of the enterprises and organizations of consumer cooperatives in Ukraine development: theory and practice]. Poltava: RVV PUET [in Ukrainian].

11. Jekonomicheskij slovar' (n.d.). <http://abc.informbureau.com/html/%20oicssenoaaiiue>. Retrieved from <http://abc.informbureau.com/html/%20oicssenoaaiiue> (accessed 11 May 2016) [in Russian].

М. Ю. Барна, доктор экономических наук, профессор (Львовский торгово-экономический университет); **А. Н. Кисиль** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Функционально-целевой подход к формированию организационно-экономического механизма управления предприятием гостиничного хозяйства в качестве составного элемента туризма.**

Аннотация. Цель статьи заключается в обосновании целесообразности использования функционально-целевого подхода к формированию организационно-экономического механизма управления предприятий гостиничного хозяйства. Статья посвящена определению основных составляющих организационно-экономического механизма управления предприятиями гостиничного хозяйства. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Определены основные составляющие и обосновано использование функционально-целевого подхода к формированию организационно-экономического механизма управления предприятиями гостиничного хозяйства. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение данного подхода будет способствовать развитию предприятий гостиничного хозяйства. Основные научные положения статьи можно использовать в практике развития различных предприятий.

Ключевые слова: система, управление, функционально-целевой подход, предприятие гостиничного хозяйства.

M. Barna, Dc. Econ. Sci., Prof. (Lviv Trade and Economic University); **A. Kisil** (Poltava University of Economics and Trade). **Functionally-oriented approach to formation of organizational-economic controlling mechanism hotel enterprises as part of the tourism.**

Summary. Purpose. The purpose of the article is to establish the feasibility of using functional-oriented approach to the formation of the organizational-economic mechanism of management of the enterprises of the hotel industry. The article is devoted to the definition of the main components of the organizational-economic mechanism of management of hotel industry enterprises. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The main components and justified the use of functionally-oriented approach to the formation of the organizational-economic mechanism of management of hotel industry enterprises. **Practical value.** The article substantiates that the implementation of this approach will contribute to the development of the enterprises of the hotel industry. Main scientific article can be used in the practice of various enterprises.

Keywords: system management, functional-oriented approach, the company hotel industry.

ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СФЕРИ ПОСЛУГ

Л. Д. ГАРМІДЕР, доктор економічних наук, доцент
(Український державний хіміко-технологічний університет, м. Дніпро)

Анотація. Необхідність оцінки економічної ефективності маркетингової діяльності обумовлено зростанням її значення в системі управління підприємством. Незважаючи на актуальність цієї проблеми для сучасного підприємництва, в економічній літературі оцінці ефективності маркетингу приділяється недостатня увага. **Метою** статті є науковий аналіз напрямів і методів оцінки ефективності маркетингової діяльності, необхідних для підвищення стійкості й конкурентоспроможності підприємств на ринку сфери послуг. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів оцінки ефективності маркетингової діяльності підприємства: кількісні, якісні, соціологічні, бальні, інформаційні. **Результати.** Охарактеризовано методичні підходи до оцінки ефективності маркетингової діяльності підприємств. Обґрунтовано необхідність розглядати маркетингову діяльність із двох позицій – поточної і довгострокової, – що має бути відображено в системі показників щодо оцінки маркетингової діяльності підприємств сфери послуг. **Практична значущість результатів дослідження.** Установлено, що для об'єктивної оцінки ефективності маркетингової діяльності необхідно застосовувати поєднання декількох методів оцінки. Це дозволить проаналізувати помилки в управлінні бізнесом, можливі загрози й потенційні можливості підприємства для подальшого зростання.

Ключові слова: маркетингова діяльність, ефективність, методика, сфера послуг.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Необхідність оцінки економічної ефективності маркетингової діяльності обумовлено зростанням її значення в системі управління підприємством: усе більше українських підприємств сфери послуг, усвідомивши необхідність застосування маркетингу, упроваджують різні методи задоволення потреб потенційних покупців, що призведе до зростання обсягу маркетингових витрат, а також їх частки у складі загальних витрат підприємства.

Незважаючи на актуальність цієї проблеми для сучасного підприємництва, в економічній літературі оцінці ефективності маркетингу приділяється недостатня увага.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні питання, що стосуються оцінки ефективності маркетингу, знайшли відображення в роботах таких дослідників, як Ф. Котлер [1], Дж. Бернет та С. Моріарті [2], А. Ко-

валев та В. Войленко [3], Нил А. Морган [4], О. Ойнер [5], М. Джеффри [6], Н. Івашкова [7], М. Панов [8] та ін.

Аналіз наукових праць зазначених авторів дозволив дійти висновку, що ефективність маркетингової діяльності доцільно оцінювати як відношення ефекту маркетингової діяльності до витрат на його досягнення. Оцінка ефективності маркетингу є дуже складним завданням, тому що не завжди надається можливість виразити кількісний ефект, що отримується за рахунок маркетингових заходів.

Ураховуючи вищезазначене, слід відмітити, що недостатня розробленість теоретичних питань оцінки ефективності маркетингової діяльності підприємств сфери послуг, їх практична значущість визначають актуальність цієї проблеми й необхідність її комплексного дослідження і рішення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз напрямів і методів оцінки ефективності маркетингової

діяльності, необхідних для підвищення стійкості й конкурентоспроможності підприємств на ринку сфери послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Існує безліч різних підходів до оцінки ефективності маркетингової діяльності. Якісні методи припускають використання маркетингового аудиту, у ході якого здійснюється всебічний аналіз зовнішнього середовища підприємства, а також усіх загроз і можливостей [1]. Кількісні методи оцінки ефективності маркетингу вимагають порівняння витрат на маркетинг з отриманим валовим прибутком і витрат на рекламу до обсягу продажів; вони характеризують кінцеві фінансові результати діяльності підприємства [2]. Соціологічні методи оцінки ефективності маркетингу націлені на використання інструментів прикладної соціології – розробку програми соціологічного дослідження і, відповідно до неї, проведення самого дослідження [3]. Бальні методи оцінки ефективності маркетингу виокремлюють його ефективність за кожним заходом на дотримання переліку критеріїв відповідності структур і процесів концепції маркетингу з виставлянням певних балів за кожним критерієм. Суть інформаційних методів оцінки ефективності маркетингу полягає в тому, що для оцінки ефективності маркетингу використовуються програми Sales Expert 2, Success та ін.

Розглянуті методи оцінки ефективності маркетингу підкреслюють багатокритеріальність авторських підходів з орієнтацією на кінцеві результати діяльності підприємства. Однією з найбільш актуальних проблем маркетингу є вимір результатів маркетингової діяльності у прив'язці до фінансових результатів компанії. Також існує проблема складності оцінки довгострокових ефектів від маркетингу через розрив між стратегічними цілями бізнесу й маркетинговими показниками.

Багато вчених пропонує оцінювати маркетингову діяльність, виходячи із продуктивності маркетингу (отриманих результатів), а саме відношення між інвестиціями й результатами. Аналіз продуктивності маркетингу припускає оцінку ефективності трансформації інвестицій у результати. До критеріїв виміру продуктивності маркетингу зараховують критерії співвідношення доходів і витрат на маркетинг [4].

У відомій методиці для оцінки маркетингової продуктивності запропонована модель оцінки результативності маркетингової діяльності, яка побудована на основі комбінування критеріїв світових премій у сфері менеджменту якості [5]. Модель розглядає результативність маркетингу на підприємстві як постійний динамічний процес і є «ланцюжком результативності», що побудований за принципом причинно-наслідкового зв'язку: кожна попередня ланка є основою (чи «драйвером») для подальшого. На вході визначені зовнішні та внутрішні чинники, які характеризують можливості компанії для досягнення результатів та є основою для опису організаційних і маркетингових процесів, що впливають на маркетингові результати, які, у свою чергу формують маркетингові активи. Запропонований список процесів не є закритим. Підприємство вибирає і надає характеристику тим процесам, які характерні для його бізнесу. Завершальна ланка ланцюжка результативності маркетингу – це маркетингові й організаційні результати, під якими в даному випадку розуміється вартість підприємства як довгостроковий результат бізнесу й поточні фінансові показники (прибуток, оборот та ін.) [5].

Для оцінки ефективності маркетингової стратегії підприємства Марк Джеффри пропонує методику «Збалансована система показників для маркетингу» [6]. Автор наполягає на тому, що для виміру маркетингової діяльності досить вибрати декілька показників (не більше 10), що забезпечують кількісну оцінку. Це значно скоротить час для їх аналізу, відповідно підвищиться оперативність ухвалення рішень за результатами аналізу й подальших дій. Кожен показник повинен мати найбільшу цінність для маркетингу та бути вимірюваним. Облік вимірів до й після маркетингового заходу дозволяє оцінити його ефективність. Автор розділяє показники на три категорії: стратегічні показники, спрямовані в майбутнє (знання брэнда й задоволеність клієнтів, показник оцінки цінності клієнта та ін.). Зростання цих показників призведе до зміцнення позицій підприємства на ринку; тактичні показники оцінюють минуле (наприклад, обсяг продажів та ін.); операційні показники оцінюють ефективність поточних внутрішніх дій маркетингового підрозділу (наприклад, показник кількість відгуків, а також фінансові – витрати на рекламу,

вартість обслуговування та ін.). Важливо відмітити, що вибір маркетингових показників залежить від специфіки бізнесу підприємства.

Слід також зазначити підхід до аналізу маркетингу, який має зв'язок з оцінкою ефективності маркетингової роботи – концепція маркетингового аудиту. Ф. Котлер представляє маркетинговий аудит як усебічне, систематичне, незалежне, періодичне дослідження стратегій, цілей, видів діяльності й середовища компанії або стратегічної бізнес-одиниці, спрямоване на виявлення проблем і можливостей, а також рекомендації, які можуть зробити маркетингову функцію підприємства ефективнішою. Він підкреслює, що маркетинговий аудит слід використати в якості невід'ємної частини процесу планування маркетингу [1].

Деякими авторами пропонуються методики оцінки результатів маркетингової діяльності відносно різних одиничних показників. Використання окремих показників для оцінки результатів маркетингової діяльності критикують багато фахівців через те, що такі показники не відображають зв'язок між діями підприємства й фінансовими показниками за відсутності орієнтованості на майбутнє [7]. Наприклад, індекси задоволеності клієнтів дозволяють простежити успіхи в досягненні однієї конкретної мети, але не дозволяють управляти маркетинговою діяльністю в цілому. Використання маркетингових показників повинне відображати економічний сенс маркетингової діяльності, можливість здійснення планування і прогнозування її результатів.

У зв'язку з цим, один із найбільш затребуваних нині методів аналізу ефективності діяльності підприємства – КРІ (англ. Key Performance Indicators). КРІ припускає оцінку відповідності фактичних результатів заздалегідь установленим значенням показників ефективності. Ключові показники ефективності можна розділити на дві групи: показники (результати оперативної діяльності підприємства та його підрозділів), що запізнюються (формується після закінчення певного періоду); випереджаючі [8].

Практично всі фахівці вказують на необхідність координації дій та ухвалення рішень на всіх рівнях підприємства, збалансованості фінансових і нефінансових показників під час оцінки маркетингової діяльності. Багато авто-

рів звертають увагу на те, що підприємства зараховують маркетингові витрати до поточних витрат або до короткострокового періоду. У цьому випадку вони розглядаються як витрати, а не як інвестиції в нематеріальні активи. Але не всі маркетингові показники відбивають результати маркетингової діяльності в короткостроковому періоді, тому ряд показників повинен розраховуватися в довгостроковому періоді. Значне збільшення маркетингових витрат у структурі витрат організацій призвело до необхідності оцінки рентабельності маркетингових інвестицій (ROMI). Маркетингова діяльність стала розглядатися з позиції інвестиційної, спрямованої на формування нематеріальних активів [9]. Сама концепція рентабельності маркетингових інвестицій розроблена на основі показника ROI, що визначає ефективність інвестицій. Як і ROI, ROMI відображає ефективність маркетингових інвестицій, зв'язуючи маркетингові витрати й фінансовий ефект, отриманий за рахунок цих інвестицій. Зарубіжний досвід діяльності ТНК свідчить про значне зростання інтересу компаній до використання показника рентабельності маркетингових інвестицій, тому що запровадження методів виміру та моделей цього показника дозволяє отримати переваги в конкурентів і збільшити прибутковість компанії, формувати більш якісні стратегії, на основі яких приймаються ефективні рішення щодо інвестиційних проектів у сфері маркетингу [10].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, можна зробити висновок, що не існує універсального способу виміру ефективності маркетингу. Питання про оцінку ефективності маркетингу на кожному підприємстві вирішується самостійно, що й обумовлює актуальність даної проблеми. Визначення лише показників збуту, у якості показників ефективності маркетингу, представляється дуже вузьким підходом: для об'єктивної оцінки ефективності маркетингової діяльності необхідно застосовувати поєднання декількох методів оцінки, що дозволяють проаналізувати помилки в управлінні бізнесом, можливі загрози й потенційні можливості підприємства для подальшого зростання. Набір показників повинен розглядати маркетингову діяльність із двох позицій: поточної і довгострокової.

ЛІТЕРАТУРА

- 2&m=4 (дата звернення: 11.05.16). – Назва з екрана.
1. Основы маркетинга : [пер. с англ.] / Ф. Котлер, Г. Армстронг, Дж. Сондерс, В. Вонг. – 2-е европ. изд. – Москва : Издательский дом «Вильямс», 2006. – 944 с.
 2. Бернет Дж. Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход / Дж. Бернет, С. Мориарти ; пер. с англ. под ред. С. Г. Божук. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 864 с.
 3. Ковалев А. И. Маркетинговый анализ / А. И. Ковалев, В. В. Войленко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Центр экономики и маркетинга, 2000. – 254 с.
 4. Морган Нил А. Продуктивность маркетинга, маркетинговый аудит, системы оценки маркетинговой деятельности: комплексное рассмотрение / Нил А. Морган, Брюс Г. Кларк, Рич Гунер // Маркетинг-дайжест. – 2004. – № 6. – С. 61–81.
 5. Ойнер О. К. Модель оценки маркетинговой деятельности компании на основе применения критериев мировых премий по качеству / О. К. Ойнер // Маркетинг и маркетинговые исследования. – 2010. – № 3. – С. 186–197.
 6. Джеффри М. Маркетинг, основанный на данных. 15 показателей, которые должен знать каждый / М. Джеффри. – 2-е изд. – Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 384 с.
 7. Ивашкова Н. И. Методические подходы к оценке эффективности маркетинговой деятельности / Н. И. Ивашкова, А. А. Камша // Маркетинг услуг. – 2013. – № 01. – С. 14–25.
 8. Панов М. М. Оценка деятельности и система управления компанией на основе КРІ / М. М. Панов. – Москва : Инфра-М, 2012. – 255 с.
 9. Савчук В. П. Как измерить эффективность маркетинга, или «финансы маркетинга» [Электронный ресурс] / Савчук В. П. // Консалтинговая компания «Стратегический партнер». – Режим доступа: <http://www.s-p.com.ua/?module=biblio&cat=>
 10. Чала Ю. В. Оцінка ефективності маркетингової діяльності ТНК. [Електронний ресурс] / Чала Ю. В. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? (дата звернення: 20.05.16). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Kotler, F, Armstrong, G., Sonders, Dzh. & Vong, V. (2006). *Osnovnyi marketinga [Marketing bases]*. Moscow: Izdatelskiy dom «Vilyams» [in Russian].
2. Bernet, Dzh. & Moriarti, S. (2001). *Marketingovyie kommunikatsii: integrirovannyiy podhod [Marketing communications: the integrated approach]*. (S. G. Bozhuk, Trans.). Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
3. Kovalev, A & Voylenko, V. (2000). *Marketingovyy analiz [Marketing analysis]*. Moscow: Tsentr ekonomiki i marketinga [in Russian].
4. Morgan, Nil A., Klark, Bryus G. & Guner, Rich. (2004). Produktivnost marketinga, marketingovyy audit, sistemy otsenki marketingovoy deyatelnosti: kompleksnoe rassmotrenie [The productivity of marketing, marketing audit, evaluation system of marketing activity: integrated treatment]. *Marketing-dayzhest – Marketing Digest*, 6, 61–81 [in Russian].
5. Oyner, O. K. (2010). Model otsenki marketingovoy deyatelnosti kompanii na osnove primeniya kriteriev mirovyih premiy po kachestvu [Evaluation model of company's marketing activity on the basis of criteria of global quality award]. *Marketing i marketingovyie issledovaniya –Marketing and marketing research*, 3, 186–197 [in Russian].
6. Dzheffri, M. (2014). *Marketing, osnovannyiy na dannyih. 15 pokazateley, kotoryie dolzhen znat kazhdyiy [Marketing based on data. 15 indexes that everybody must know]*. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
7. Ivashkova, N. & Kamsha, A. (2013). *Metodicheskie podhodyi k otsenke effektivnosti marketingovoy deyatelnosti [Methodological*

- approaches to assessing the effectiveness of marketing activities]. *Marketing uslug – Marketing services*, 01, 14–25 [in Russian].
8. Panov, M. M. (2012). *Otsenka deyatel'nosti i sistema upravleniya kompaniyei na osnove KPI [Estimation of activity and control system by a company on the basis of KPI]*. Moscow: Infra-M [in Russian].
 9. Savchuk, V. P. *Kak izmerit effektivnost marketinga, ili «finansyi marketinga» [How to measure marketing effectiveness, or «marketing finance»]*. Retrieved from <http://www.s-p.com.ua/?module=biblio&cat=2&m=4> (accessed 11 May 2016) [in Russian].
 10. Chala, Yu. V. *Ocinka efekty'vnosti markety'ngovoyi diyal'nosti TNK [Evaluating the effectiveness of marketing activities of TNCs.]*, Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? (accessed 20 May 2016) [in Russian].

Л. Д. Гармідер, доктор економічних наук, доцент (Український державний хіміко-технологічний університет, г. Дніпр). **Підходи к оцінці ефективності маркетингової діяльності на підприємствах сфери послуг.**

Анотація. Необхідність оцінки економічної ефективності маркетингової діяльності обумовлена ростом її значення в системі управління підприємством. Невважаючи на актуальність цієї проблеми для сучасного підприємництва, в економічній літературі оцінці ефективності маркетингу уделяється недостаточне увагу. **Цілью** статті являється науковий аналіз напрямків і методів оцінки ефективності маркетингової діяльності, необхідних для підвищення стійкості і конкурентоспособності підприємств на ринку сфери послуг. **Методика дослідження.** Розв'язання поставлених в статті завдань здійснено з допомогою таких методів оцінки ефективності маркетингової діяльності підприємства: кількісні, якісні, соціологічні, бальні, інформаційні. **Результати.** Охарактеризовані методичні підходи к оцінці ефективності маркетингової діяльності підприємств. Обґрунтована необхідність розглядати маркетингову діяльність з двох позицій – поточної і довгострокової, – що повинно бути відображено в системі показників відносно оцінки маркетингової діяльності підприємств сфери послуг. **Практична значимість результатів дослідження.** Визначено, що для об'єктивної оцінки ефективності маркетингової діяльності необхідно застосовувати поєднання декількох методів оцінки. Це дозволить проаналізувати помилки в управлінні бізнесом, можливі загрози і потенціальні можливості підприємства для подальшого зростання.

Ключові слова: маркетингова діяльність, ефективність, методика, сфера послуг.

L. Garmider, Dc. Econ. Sci., Docent (Ukrainian State University of Chemical Technology). Approach to estimation of marketing activity efficiency on service business enterprises.

Summary. The necessity of economic efficiency estimation of marketing activity by the height of her value in control system an enterprise is conditioned. Without regard to actuality of this problem for a modern enterprise, in economic literature insufficient attention is spared the marketing efficiency estimation. **The purpose** of the article: scientific analysis of estimation directions and methods of marketing activity efficiency, necessary for the increase of firmness and competitiveness of enterprises at the market of service business. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following methods of estimation of marketing activity efficiency of enterprise: quantitative, quality, sociological, ball, informative. **Findings.** Described methodological approach near the estimation of marketing activity efficiency of enterprises. A necessity to examine marketing activity from two positions: current and long-term is reasonable. It must be represented in the system of indexes of estimation of marketing activity of enterprises of service business. **Practical value.** Determined that it is necessary to apply combination of a few methods estimations for the objective estimation of efficiency of marketing activity. It allows to analyze errors in a management by business, possible threats and potential possibilities of enterprise, for a further height.

Keywords: marketing activity, efficiency, methodology, service business.

КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Н. В. МИХАЙЛОВА, кандидат економічних наук, доцент;
В. В. КАРЦЕВА, доктор економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є визначення сутності ризику в туристичній індустрії, систематизація ризиків туристичного підприємства за різними класифікаційними ознаками. Стаття присвячена ідентифікації ризиків як попереднього етапу управління ризиками туристичного підприємства. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Аналізуючи та систематизуючи наукові праці багатьох учених, було розглянуто сутність поняття «ризик у туристичній діяльності», а також представлено власну систему бачення класифікації ризиків туристичного підприємства. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що попередні заходи з ідентифікації ризиків є важливою та необхідною передумовою для подальшого управління ризиками туристичного підприємства. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці туристичних підприємств для оцінки, упередження та мінімізації негативного впливу ризиків.

Ключові слова: ризики, класифікація ризиків, імовірність втрати, туристична діяльність, туристичні підприємства.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна туристична галузь є однією з найбільш доходних та динамічних галузей народного господарства України. Розвиток туристичної сфери позитивно впливає на такі сектори економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку, є одним із найперспективніших напрямів структурної перебудови економіки.

Незважаючи на глобальну фінансово-економічну кризу, обсяги туристичної діяльності у світі показують зростання в середньому на 10 % на рік, а на долю міжнародного туризму припадає 6 % загального обсягу світового експорту та близько 30 % світового експорту по-

слуг. За словами Ю. Клименко, заступника Міністра економічного розвитку і торгівлі України, кожне 11 робоче місце у світі припадає на сферу туризму, що доводить стійкість галузі під час світового економічного спаду, перетворює її на ключовий фактор конкурентоспроможної, високоефективної економіки [6].

Туризм характеризується таким видом діяльності людей, як тимчасове їх переміщення з місця постійного проживання в іншу країну або місцевість у межах своєї країни з різними цілями: оздоровчою, пізнавальною, професійною, спортивною тощо. Однак, як показують життєві ситуації та статистика, туризм завжди пов'язаний із певним ризиком. Тому існує потреба в дослідженні видів ризиків, що загрожують діяльності туристичних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у дослідження проблеми ризиків туристичних підприємств зробили такі науковці, як В. М. Гранатуров, В. В. Гуменюк, В. Ф. Кифяк, М. С. Клапків, О. М. Ляшенко, Н. І. Машина, А. О. Овчаров, Т. М. Ореховська, В. С. Романов, М. В. Тяжова, Л. П. Шматько та ін. Існує безліч підходів і спроб класифікувати ризики. Однак, у науковій літературі, присвяченій проблемам підприємництва в туристичній індустрії, немає чіткої системи класифікації ризиків.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення сутності поняття ризику туристичного підприємства та надання класифікації даної категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Діяльність будь-якого підприємства туристичної індустрії в ринкових умовах схильна до впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають негативно на результати діяльності, знижують ефективність роботи туристичної фірми, а, отже, і конкурентоспроможність її на ринку.

Ризик, будучи невід'ємною частиною економічного, політичного, соціального життя суспільства, неминуче супроводжує всі сфери діяльності та напрями будь-якої організації, яка функціонує в умовах туристичного ринку. У зв'язку з цим головним і неодмінним критерієм нормальної дієздатності сучасного туристичного підприємства є вміння керівництва прогнозувати, проводити профілактику, раціонально контролювати й ефективно управляти ризиками.

І. М. Школа визначає ризик у туристичній діяльності як імовірність того, що підприємство зазнає збитків або витрат, якщо прийняте управлінське рішення не здійсниться, а також якщо під час прийняття цих рішень були допущені прорахунки чи помилки [7]. Н. Є. Кудла стверджує, що ризик у туристичній діяльності – це суб'єктивна оцінка досягнутого результату й обумовлених ним доходу або витрат. Джерелом ризику є невизначеність господарської ситуації, що виникає через безліч

змінних факторів і випадковостей, неповноти інформації про туристичний ринок, а також особливостей особистості підприємців [3]. О. М. Кальченко пропонує розглядати ризик суб'єктів туристичної діяльності як поняття, що характеризує дію, процес або явище, у результаті яких виникає можливість зниження конкурентоспроможності туристичного продукту, що призводить до зменшення попиту на нього, недоотримання очікуваної величини прибутку або понесення збитків підприємством [2].

Отже, під ризиком прийнято розуміти ймовірність (загрозу) втрати туристичним підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності.

Виробництво туристичного продукту пов'язане з певними ризиками – фінансовими, політичними, екологічними, комерційними, інфляційними, валютними, інвестиційними тощо. Наявність такої величезної кількості різновидів ризиків туристичного підприємства обумовлює необхідність їх класифікації та розгляду.

Дослідження наукових підходів різних авторів дозволило сформуванню власної системи бачення класифікації ризиків туристичного підприємства (рис. 1).

До зовнішніх належать ризики, безпосередньо не пов'язані з діяльністю туристичної фірми. Джерелом виникнення зовнішніх ризиків є зовнішнє середовище відносно фірми. Систему зовнішніх ризиків становлять інфляційні ризики (значне й нерівномірне зростання цін як на продукти харчування, паливо, енергоносії, так і на послуги фірми), політичні ризики (часті зміни законодавства у сфері ліцензування та сертифікації туристичних послуг, нестабільна соціально-політична ситуація у країні, шахрайство), природно-кліматичні ризики, ризик відсутності попиту на деякі дорогі туристичні послуги (пов'язані з низькою платоспроможністю клієнтів), а також фінансові ризики (зокрема, інфляційні, валютні, ризики зміни відсоткової ставки та умов кредитування) [4].



Рис. 1. Класифікація ризиків туристичного підприємства

Внутрішні ризики формуються у процесі управління туроперайтингом і виникають унаслідок недостатньо ефективної роботи самих туристичних підприємств. Група внутрішніх ризиків поєднує фінансові та нефінансові ризики. Фінансові ризики пов'язані зі здійсненням операцій туристичного підприємства. До фінансових ризиків належать: валютний, кредитний, інвестиційний, цінний, ризик недоотримання або невчасного отримання грошових коштів, ризик упущеної вигоди.

Нефінансові ризики оцінюються якісно та є притаманними будь-якому бізнесу, у тому числі й туристичному. Серед нефінансових ризиків виділяють: комерційний (виникає у процесі реалізації турпродукта, наприклад, ризик неукладення договорів або відмови від путівки), інноваційний (імовірність втрат в разі вкладання туристичною фірмою коштів у виробництво нових туристичних продуктів, які, можливо, не знайдуть очікуваного попиту на ринку), стратегічний (ризик неправильної системи стратегічного планування діяльності), кадровий, ризик втрати репутації та ін.

Для страхування важливий поділ ризиків на чисті та спекулятивні ризики. Чисті – ті, що передбачають збиток або одержання нульового результату, наприклад, природні, екологічні, політичні, виробничі, комерційні, ділові. Спекулятивні націлені як на одержання збитку, так і прибутку, і в цілому можуть належати до фінансових ризиків [5].

За зміною в часових моментах ризики туристичних підприємств поділяють на динамічні та статичні. Динамічний ризик – це ризик непередбачених змін унаслідок прийняття управлінських рішень або змін, що відбулися в економічній, політичній та інших сферах суспільного життя. Динамічний ризик має ймовірнісний характер, його наслідки змінюються залежно від ситуації, наприклад, це може бути ризик банкрутства або економічної кризи. Статичний ризик практично не змінюється в часі, наприклад ризик пожежі.

Абсолютний ризик оцінюється у грошових одиницях (гривнях, доларах, євро тощо), а відносний ризик – у частках одиниці або відсотках. Наприклад, ризик у підприємстві можна вимірювати абсолютною величиною – сумою збитків і втрат, і відносною – ступенем ризику, тобто мірою ймовірності нездійснення запланованого заходу або недосягнення за-

планованого рівня прибутку, доходу, ціни [8].

З точки зору тривалості у часі, ризики можна поділити на короткотермінові й постійні. До групи короткотермінових належать ті ризики, які загрожують підприємцю протягом кінцевого відомого відрізка часу, наприклад валютний ризик, коли збитки можуть виникнути під час перевезення туристів. До постійних ризиків зараховують ті, котрі безперервно загрожують підприємницької туристичної діяльності в даному географічному районі (можливість землетрусу, загроза затоплення) або в певній галузі економіки.

Оскільки основне завдання підприємця – ризикувати обачливо, не переходячи тієї межі, за якою можливе банкрутство фірми, слід виділяти допустимий, критичний та катастрофічний ризики. Допустимий (неістотний) ризик – ризик прийнятого рішення, унаслідок здійснення якого туристичному підприємству загрожує втрата прибутку. У межах даного ризику підприємницька діяльність зберігає свою економічну доцільність. Критичний (істотний) ризик – дана зона ризику характеризується небезпекою втрат, які перевищують очікуваний прибуток, а також можуть призвести до втрати всіх коштів, вкладених у туристичний проект. Катастрофічний (загрозливий) ризик – ризик прийнятого рішення, у результаті якого виникає неплатоспроможність туристичного підприємства [1]. Зазвичай, катастрофічний ризик призводить до банкрутства підприємницької фірми, адже в даному випадку можлива втрата не лише вкладених підприємцем коштів, але і його майна.

За ступенем правомірності можуть бути виділені такі ризики: виправданий (правомірний) і невиправданий (неправомірний). Можливо, це найбільш важливий для туристичного підприємця тип класифікації, що має практичне значення. Виправданий ризик повинен бути направлений на досягнення значної суспільно-корисної мети та співвідноситись із нею.

Усі ризики можна розділити на дві великі групи за можливістю страхування: страхові й нестрахові. Підприємець може частково перекласти ризик на інших суб'єктів економіки, зокрема убезпечити себе, здійснивши певні витрати у вигляді страхових внесків. Таким чином, деякі види ризиків (наприклад, ризик втрати майна, прибутку, ризик виникнення по-

жежі, аварій), підприємець може застрахувати. Проте, існує одна група ризиків, які не беруться страхувати страхові компанії, але при цьому саме взяття на себе ризику є потенційним джерелом прибутку підприємця.

Отже, усі ризики, які притаманні туристичним підприємствам, так чи інакше пов'язані зі створенням і реалізацією туристичного продукту. Це пояснюється тим, що саме особливості туристичного продукту обумовлюють специфіку діяльності туристичних підприємств і, як наслідок, визначають спектр ризиків, притаманних туристичному виду господарської діяльності.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Ураховуючі сучасні тенденції туристичної діяльності, а також зростання рівня ризиків, важливим завданням є ідентифікація ризиків, як складова частина управління ризиками на підприємстві. Важливість вияву ризиків саме в діяльності туристичного підприємства обумовлена тим, що великий вплив на його функціонування здійснюють сезонні коливання попиту, короткий цикл ділової активності, а також особливості самої туристичної послуги. Надана класифікація ризиків може бути використана для оцінки ризиків туристичного підприємства, а в подальшому – для прийняття керівництвом підприємства рішень у сфері управління ризиками, а саме для розробки заходів щодо їх упередження або мінімізації негативного впливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицюк М. А. Економічна безпека підприємницької діяльності в туристичній галузі / М. А. Грицюк // Вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2013. – Вип. 23.8. – С. 184–200.
2. Кальченко О. М. Економічна безпека підприємств туристичної сфери [Електронний ресурс] / О. М. Кальченко. – Режим доступу: <http://vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arclj=11id=19> (дата звернення: 21.05.16). – Назва з екрана.
3. Кудла Н. Є. Менеджмент туристичного підприємства : підручник / Н. Є. Кудла. – Київ : Знання, 2012. – 343 с.

4. Мацова А. С. Экономическая безопасность в управлении рисками туристических предприятий / А. С. Мацова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Сер.: Экономика и управление. – 2009. – № 2. – Т. 22 (61). – С. 201–211.
5. Машина Н. І. Страхування для туристичних підприємств : навч. посібник / Н. І. Машина. – Київ : Центр навч. л-ри, 2006. – 368 с.
6. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=cde1ee15-1438-40a9-9e08-5eb1ed9bd750> (дата звернення: 23.05.16). – Назва з екрана.
7. Школа І. М. Розвиток туристичного бізнесу : навч. посіб. [Електронний ресурс] / І. М. Школа, Т. М. Ореховська, О. П. Корольчук. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/shkola3-3.htm (дата звернення: 23.05.16). – Назва з екрана.
8. Удуд І. Р. Ризики діяльності та шляхи запобігання банкрутству туристичних підприємств / І. Р. Удуд // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2014. – №2 (74). – С. 120–125.

REFERENCES

1. Hrytsuk, M. A. (2013). Ekonomichna bezpeka pidpriemnytskoyi diyalnosti v turystychniy haluzi [Economic security of entrepreneurship in tourism]. *Visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnogo universytetu Ukrainy – Bulletin of the National Forestry University of Ukraine: Collected papers, (23.8), (pp. 184-200)* [in Ukrainian].
2. Kalchenko, O. M. Ekonomichna bezpeka pidpriemstv turystychnoyi sfery [Economic security tourism industry]. Retrieved from <http://vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arclj=11id=19> (accessed 21 May 2016) [in Ukrainian].
3. Kudla, N. E. (2012). *Menedzhment turystychnogo pidpriemstva [Management of tourist enterprises]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

4. Matsova, A. S. (2009). Ekonomicheskaia bezopasnost v upravlenii riskami turistskikh predpriiatii [Economic safety of dashes in the control of tourist enterprises]. *Uchenye zapiski Tavricheskogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. Ser. Ekonomika i upravlenie – Scientists note of the Taurian National University them. VI Vernadsky*. Collected papers. (2, Vols. 22(61), (pp. 201–211). – Simferopol: Tavricheskiy universitet im. V.I. Vernadskogo [in Ukrainian].
5. Mashyna, N. I. (2006). *Strakhuvannia dlia turystychnykh pidpryemstv [Insurance for tourist enterprises]*. Kyiv: Zentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
6. Ofitsiyniy sait Ministerstva tkonomichnogo rozvytku i torgivli Ukrainy [The official website of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. <http://www.me.gov.ua>. Retrieved from <http://www.me.gov.ua> (accessed 23 May 2016) [in Ukrainian].
7. Shkola, I. M., Orekhovska, T. M. & Korolchuk, O. P. Rozvytok turystychnogo biznesu [Development of tourism]. Retrieved from http://tourlib.net/books_ukr/shkola3-3.htm (accessed 23 May 2016) [in Ukrainian].
8. Udud, I. P. (2014). Ryzky diialnosti ta shliakhy zapobigannia bankrutstvu turystychnykh pidpryemstv [Risks and ways of preventing bankruptcy of tourism enterprises]. *Visnyk Chernigivskogo derzhavnogo tekhnologichnogo universytetu – Bulletin of the Chernihiv State Technological University*: Collected papers. (2(74), (pp. 120–125).

Н. В. Михайлова, кандидат экономических наук, доцент; **В. В. Карцева**, доктор экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Классификация рисков туристического предприятия.**

Аннотация. Целью статьи является определение сущности риска в туристической индустрии, систематизация рисков туристического предприятия по различным классификационным признакам. Статья посвящена идентификации рисков как предварительного этапа управления рисками туристического предприятия. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Анализируя и систематизируя научные труды многих ученых, была рассмотрена сущность понятия «риск в туристической деятельности», а также представлено собственную систему видения классификации рисков туристического предприятия. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что предварительные меры по идентификации рисков являются важной и необходимой предпосылкой для дальнейшего управления рисками туристического предприятия. Основные научные положения статьи можно использовать в практике туристических предприятий для оценки, предупреждения и минимизации негативного влияния рисков.

Ключевые слова: риски, классификация рисков, вероятность потери, туристическая деятельность, туристические предприятия.

N. Mikhailova, Cand. Econ. Sci., Docent; **V. Kartseva**, Dc. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Risk classification of tourist enterprise.**

Summary. The purpose of this article is to define the notion of risk in the tourism industry, classification of risks tourism enterprises according to various classification criteria. The article is devoted to risk identification as a preliminary stage of risk management tourist enterprise. **Methodology of research.** The solution in the article the tasks carried out with the help of such scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, the dialectical approach. **Findings.** Analyzing and systemizing scientific works of many scientists the article considers the essence of the concept “risk in tourism activities”, and presents its own vision system risk classification of tourist enterprise. **Practical value.** The article proves that the previous steps of risk identification is an important and necessary prerequisite for further risk management of a tourist enterprise. Basic scientific principles can be used in the practice of tourism enterprises to assess, prevent and minimize the negative impact of risks.

Keywords: risks, classification of risks, probability of loss, tourist activity, tourist enterprises.

СУТЬ ТА ЗМІСТОВНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. М. ІВАНОВА, кандидат економічних наук
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в узагальненні теоретичних підходів щодо визначення сутності та змістовності інформаційних потоків. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *Установлено, що інформаційні потоки туристичних підприємств не лише забезпечують інформаційний зв'язок між окремими функціональними компонентами їх інформаційних систем, а й повною мірою використовуються й відіграють ключову роль у формуванні основного продукту діяльності туристичних підприємств – турпродукту, забезпечуючи його реалізацію та післяпродажний сервіс.* **Практична значущість результатів дослідження.** *Обґрунтовано ключову роль інформаційних потоків у діяльності туристичних підприємств, зокрема, інформаційні потоки є невід'ємним елементом механізму управління економічними ресурсами підприємства; уміння оптимально інтегрувати наявні ресурси й виявляти потенційні можливості підприємства ґрунтується на результативності оперування інформаційними потоками.*

Ключові слова: інформація, інформаційний потік, туристичне підприємство, управління інформаційними потоками, змістовність інформаційних потоків.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Інформаційна насиченість господарських процесів стає критично важливою і життєво необхідною умовою конкурентоспроможності економічних суб'єктів, оскільки вчасно надана й використана відповідна інформація дозволяє створити економічно вигідні умови функціонування.

Діяльність туристичних підприємств України відбувається в умовах високої динамічності економіки, активізації глобалізаційних процесів, розвитку інформаційного суспільства, розширення і поглиблення комунікаційних зв'язків. Результативність господарювання туристичних підприємств залежить від належної організації інформаційних потоків, недостатній рівень якості якої зумовлює нераціональне використання їх ресурсів, відсутність чітких орієнтирів стратегічного розвитку, зниження якості формування та реалізації туристичних продуктів.

Раціональність організації інформаційних потоків зумовлює потребу у знанні їх сутності та змістовності для туристичних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємодія господарського суб'єкта із зовнішнім середовищем, що породжує численні економічні зв'язки, які в епоху інтелектуалізації виробництва й використання прогресивних інформаційних технологій здійснюються завдяки інформаційним потокам, досліджується як українськими, так і зарубіжними вченими, серед яких: О. Додонов [2], Ф. Кузін [3], І. Кривов'язюк [4], С. Мельниченко [5], М. Меньєв [6], Г. Руденко [7], М. Тарасюк [8], Ю. Хлистов [9]. Ученими розглядаються проблеми функціонування інформаційних систем підприємств як сукупності взаємопов'язаних інформаційних потоків.

Незважаючи на широкий спектр наукових надбань, що стосуються організації й управління інформаційними потоками, їх сутнісне значення і змістове навантаження щодо туристичних підприємств залишаються недостатньо дослідженими.

тичних підприємств залишається недостатньо теоретично визначеним.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є узагальнення теоретичних підходів щодо сутності інформаційних потоків, а також конкретизація їх змістовності для туристичних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Часто інформаційні потоки розглядають лише як рух інформації. Зокрема, Ю. О. Хлистов вважає, що інформаційний потік – це цілеспрямований рух інформації від джерела до споживача, передача інформації від однієї змінної до іншої в певному процесі [9]. Інформаційними потоками Ф. О. Кузін називає шляхи передачі інформації, що забезпечують існування підприємства, у межах якого вони рухаються, або процеси передачі інформації для забезпечення взаємозв'язку всіх ланок підприємства [3].

О. Г. Додонов зазначає, що інформаційні потоки – це впорядкована кількість документів, які циркулюють в інформаційній системі [2, с. 24]. Це визначення характерне лише для документообігу й не враховує особливостей інформаційного потоку.

Існує думка, що інформаційний потік – це сукупність мінімально необхідної інформації, яка використовується для роботи, а також напрямів її руху та процесів передачі для забезпечення взаємозв'язку всіх ланок соціальної системи [3]. При цьому не визначається наявність і роль генераторів та отримувачів інформації у створенні й функціонуванні інформаційних потоків.

Інформаційні потоки, зокрема щодо підприємства, Г. Руденко розглядає як фізичне переміщення інформації між співробітниками підприємства або між підрозділами [7], не враховуючи зв'язки із зовнішнім середовищем його діяльності.

Інформаційний потік визначають і як переміщення інформаційних повідомлень, якому притаманна чітко визначена, відповідно до запитів споживачів, інформація, регулярна або епізодична циркуляція між працівниками господарських підрозділів, представниками менеджменту підприємства й зовнішнім середовищем [4, с. 83; 8, с. 217]. Окреслені процеси спрямовані на створення інформаційної ресурсної бази для вирішення господарських завдань.

Інформаційним потоком пропонується вважати засіб внутрішньої і зовнішньої комунікації підприємства, призначений для цілеспрямованого й організованого руху певного обсягу інформації, що здійснюється комунікаційними каналами поширення даних від її генератора до отримувача з метою оперативного та якісного інформаційного забезпечення господарських процесів.

Туристичними підприємствами є суб'єкти туристичної діяльності, які, відповідно до порядку, встановленого законодавством, створюють і реалізують туристичний продукт [1]. Такими господарськими суб'єктами є туристичний оператор і туристичний агент. Незважаючи на існуючі юридичні й економічні відмінності господарювання, діяльність підприємств однаково спрямована на задоволення туристичних потреб споживачів шляхом створення і надання туристичного продукту. Споживачем туристичного продукту є, зокрема, фізична особа, яка потенційно може виявити бажання його придбати. Клієнтом туристичного підприємства пропонується вважати особу, яка, маючи намір і бажання придбати туристичний продукт, звертається до туроператора чи турагента.

Характер функціонування інформаційних потоків туристичних підприємств залежить від особливостей їх господарювання і місця в технологічному процесі створення та реалізації туристичного продукту.

Оскільки місце реалізації туристичного продукту й місце споживання його складових (туристичних послуг) є географічно та за часом віддаленими, інформаційні потоки є важливим інструментом, який пов'язує, зокрема, виробників, посередників, споживачів.

Зовнішні входні та вихідні інформаційні потоки туристичних підприємств визначаються характером їх діяльності, змістом функціональних завдань, відносинами з іншими суб'єктами, зокрема, із виробниками туристичних послуг, споживачами (клієнтами).

Змістовна наповненість більшості зовнішніх входних і вихідних інформаційних потоків туристичних підприємств загальновідома, але потребує конкретизації щодо деяких з них.

Інформація для формування турпродукту, генератором якої є виробники туристичних послуг, а отримувачем – туроператор: відзиви споживачів; відомості щодо виробників туристичних послуг.

тичних послуг, зокрема, репутація, перелік та якісна характеристика їх можливостей задовольняти потреби потенційних туристів (окремо щодо проживання – умови розміщення, ціна, завантаженість готелів, додаткові послуги; харчування – місце розташування, організація обслуговування, ціна, особливості меню; транспортування; послуги трансферу), цінова політика, (бази даних виробників туристичних послуг); цінова політика виробників туристичних послуг; характеристика місцевості (можливості дестинації) – наявність історико-архітектурних та інших об'єктів для показу, відомості про послуги екскурсійного обслуговування; інфраструктура; відомості про діяльність конкурентів.

Інформація для встановлення договірних взаємовідносин генерується як виробниками туристичних послуг, так і туроператором, тому, відповідно, отримувачами такої інформації виступають обидві сторони таких взаємовідносин. Такою інформацією є: перелік можливих послуг; умови (зокрема, готель – вартість номерного фонду, порядок бронювання місць, умови розміщення, графік заїзду; харчування – місце розташування відносно об'єктів проживання, можливості щодо кількості одночасного обслуговування, регулярність харчування); цінова політика, у тому числі система знижок, терміни надання, умови придбання, порядок вирішення конфліктів у разі порушення договору.

Рекламна інформація, генератором якої є виробники туристичних послуг, а отримувачем – туристичний оператор і навпаки – це інформація щодо їх діяльності та наданих послуг.

Інформація для формування турпродукту, генератором якої є інші туристичні підприємства (конкуренти), а отримувачем – туроператор: відомості про діяльність туристичних підприємств, зокрема, відгуки туристів, пропозиції туроператорів-конкурентів та їх цінова політика; аналіз діяльності партнерів туроператорів-конкурентів та їх відгуки.

Інформація для формування турпродукту, генератором якої є туристичні об'єднання, портали, а отримувачем – туроператор: відомості про наявність на ринку туристичних підприємств (бази даних туроператорів і турагентів) та їх діяльність; різна інформація щодо сфери туристичного бізнесу; можливості дестинації;

інформація щодо суб'єктів туристичної сфери за кордоном, відгуки споживачів.

Інформація для встановлення договірних взаємовідносин із постачальниками туристичних послуг, генератором якої є туристичні об'єднання, портали, а отримувачем – туроператор: відгуки туроператорів щодо діяльності виробників туристичних послуг; різна інформація щодо сфери туристичного бізнесу, можливості дестинацій; інформація щодо суб'єктів туристичної сфери за кордоном.

Рекламна інформація, що генерується туристичними об'єднаннями, порталами в напрямі туроператора, висвітлює діяльність безпосередньо цих структур та окремих туристичних підприємств, сутність нових технологій сфери туризму, характеристику окремих територій тощо.

Рекламна інформація, що генерується туроператором у напрямі туристичних об'єднань, порталів, містить відомості щодо його діяльності та призначена для розміщення в Інтернеті.

Інформація для формування турпродукту, генератором якої є ЗМІ, а отримувачем – туроператор: оглядова й аналітична інформація щодо попиту та уподобань споживачів, зокрема, результати дослідження потреб та уподобань споживачів за певним маршрутом; відомості щодо діяльності суб'єктів туристичної сфери, відгуки клієнтів (туристів) туристичних підприємств (туроператорів і турагентів); відгуки клієнтів турагентств, які працюють із туроператором-отримувачем інформації; відомості про виробників туристичних послуг; відомості про наявність туроператорів-конкурентів; характеристика місцевості (можливості дестинації); інформація щодо наявності історико-архітектурних та інших об'єктів для показу; дані стосовно зарубіжних країн (кліматичні умови, звичаї, умови обміну валюти); інформація щодо туроператорів за кордоном; аналіз політичних, економічних, соціальних умов в Україні та інших країнах.

Інформація, що генерується зарубіжними структурами в напрямі туроператора, стосується, зокрема, кліматичних, політичних та економічних умов, правил виїзду-в'їзду тощо. Інформація органів влади стосується нормативно-правових аспектів діяльності туристичних підприємств, пропозицій щодо співпраці, стану інфраструктури дестинації та її істори-

ко-архітектурних об'єктів тощо. Інформація для встановлення довірливих взаємовідносин між туроператором і турагентом є взаємоспрямованою, тобто кожен із них є і генератором, і отримувачем такої інформації. Крім того, турагент, подібно туроператору, отримує інформацію від таких генераторів, як ЗМІ, інші турагенти, туристичні об'єднання, споживачі. Це інформація щодо: наявності турагента (туроператора), його активності, тривалості роботи на туристичному ринку, репутації, умов співпраці, надійності, спеціалізації щодо певних напрямів (країн), якості турів; кількості турагентів, які співпрацюють з обраним туроператором.

Рекламна інформація у відносинах між туроператором і турагентом є взаємоспрямованою, тобто кожен із них є і генератором, і отримувачем інформації щодо турів та умов їх проведення, діяльності туроператора й турагента.

Інформація щодо організації ознайомлювального туру генерується туроператором для інформування турагента (отримувача) стосовно маршруту туристичної поїздки, умов проведення туру, особливостей перебування в зарубіжних країнах. Під час навчання турагент отримує від туроператора інформацію щодо порядку оформлення і надання фінансових документів, правових аспектів оформлення туру, страхування клієнтів, можливості й алгоритму роботи з його програмним забезпеченням, програмним забезпеченням із бронювання. Інформація про результати ознайомлювального туру генерується турагентом і спрямовується туроператору для підтвердження якості туристичних послуг, зручності маршруту, тобто можливості забезпечити реалізацію сформованого туру.

Інформація, що підтверджує надання клієнту туристичних послуг, генерується туроператором і міститься в документах, які отримує турагент для передачі споживачу, зокрема, у туристичній путівці, договорі про туристичне обслуговування, програмі туру, пам'ятці (інформаційному листі), страховому полісі, ваучері, проїзних документах.

У подальшому генератором інформації щодо наданих документів для споживача (як отримувача інформації) стає турагент. Він генерує також, за потреби, інструкції для споживача щодо використання туру, зокрема, особливостей клімату, заходів безпеки, звичаїв

населення, розміщення населених пунктів і пам'яток, екскурсій (які не входять до туру), виставок, експозицій, місцевих свят, спортивних змагань, що відбуваються під час туру.

Зміст внутрішніх інформаційних потоків відповідає основним функціональним завданням, що вирішує туроператор для задоволення потреб споживачів: маркетингові дослідження ринку, підготовка до формування та формування турпродукту, просування його на туристичному ринку завдяки рекламі, реалізація турпродукту (традиційно) через турагентів. Завдяки таким потокам забезпечується інформаційна підтримка операцій, що здійснюються під час діяльності підприємства.

Отже, операційна діяльність туристичних підприємств значною мірою здійснюється за допомогою інформаційних потоків, які сприяють руху ресурсних потоків, що пояснюється специфікою туристичного продукту. Формування якісних управлінських рішень є своєрідною трансформацією зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків у потоки управлінської інформації.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Інформаційні потоки туристичних підприємств є складовою національного й міжнародного інформаційного простору [9], у якому генеруються зовнішні вхідні інформаційні потоки туристичних підприємств.

Інформаційні потоки – це невід'ємний елемент механізму управління економічними ресурсами підприємства, оскільки рух господарської інформації є основою для таких процесів, як економічний аналіз поточного стану туристичного підприємства, планування результатів економічної діяльності, організація раціонального використання ресурсного потенціалу, мотивація персоналу, контроль за виконанням планів та ефективним залученням економічних ресурсів до процесу створення і реалізації туристичного продукту, розробка пропозицій щодо перспектив розвитку туристичного підприємства.

Уміння оптимально інтегрувати наявні ресурси й виявляти потенційні можливості підприємства ґрунтується на результативності оперування інформаційними потоками.

Інформаційні потоки туристичних підприємств не лише забезпечують інформаційний зв'язок між окремими функціональними ком-

понентами їх інформаційних систем, що характерно для більшості підприємств, а й повною мірою використовуються та відіграють ключову роль у формуванні основного продукту діяльності туристичних підприємств – турпродукту, забезпечуючи його реалізацію та післяпродажний сервіс (інформаційне супроводження туристів під час подорожі). Це зумовлює необхідність подальших досліджень управління інформаційними потоками туристичних підприємств із метою забезпечення ефективності їх діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про туризм : Закон України, прийнятий 18 лист. 2003 р. / Верховна Рада України // Голос України. – 2003. – 26 груд. – С. 10–13.
2. Додонов О. Г. Інформаційні потоки в глобальних комп'ютерних мережах / О. Г. Додонов, Д. В. Ланде, В. Г. Путятин. – Київ : Наукова думка, 2009. – 295 с.
3. Кузин Ф. А. Как не утонуть в информационных потоках [Електронний ресурс] / Ф. А. Кузин. – Режим доступу: http://www.elitarium.ru/2005/07/01/kak_ne_utonut_v_informacionnykh_potokakh.html (дата звернення: 15.05.2016). – Назва з екрана.
4. Кривов'язюк І. В. Інформаційні потоки в логістиці, їх ціль і роль / І. В. Кривов'язюк, О. Р. Усков // Логістика: теорія та практика. – 2011. – № 1. – С. 83–95.
5. Меняев М. Ф. Информационные потоки в системе управления [Електронний ресурс] / М. Ф. Меняев // Наука и образование. – 2011. – № 5. – Режим доступу: <http://technomag.edu.ru/doc/180649.html> (дата звернення: 15.05.2016). – Назва з екрана.
6. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика : монографія / С. В. Мельниченко. – Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2008. – 494 с.
7. Руденко Г. Формування інформаційних потоків щодо визначення ефективності логістичної діяльності на машинобудівному підприємстві / Г. Руденко // Економіка розвитку. – 2009. – № 1. – С. 106–108.
8. Тарасюк М. В. Організація інформаційних потоків контролінгу в управлінні торговельними мережами / М. В. Тарасюк // Регіональна економіка. – 2010. – № 1 (55). – С. 217–223.
9. Хлыстов Ю. А. Механизм формирования системы информационного обеспечения оценки стоимости бизнеса [Електронний ресурс] : автореферат дис. : 08.00.05 / Юлиан Александрович Хлыстов. – Москва : ГУУ, 2011. – Режим доступу: <http://economy-lib.com/mehanizm-formirovaniya-sistemy-informatsionnogo-obespecheniya-otsenki-stoimosti-biznesa> (дата звернення: 17.04.2016). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro turyzm»: pryiniatyi 18 lyst. 2003 r. [Law of Ukraine «On Tourism» from November 18 2003]. (2003. December 26). *Holos Ukrainy – Voice of Ukraine*, pp. 10-13 [in Ukrainian].
2. Dodonov, O. H., Lande, D. V. & Putiatyn, V. H. (2009). *Informatsiini potoky v hlobalnykh komp'iuternykh merezhakh* [Information flows in global computer networks]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Kuzin, F. A. (2005). *Kak ne utonut' v informacionnykh potokakh* [How not to drown in information flows]. Retrieved from http://www.elitarium.ru/2005/07/01/kak_ne_utonut_v_informacionnykh_potokakh.html (accessed 15 May 2016) [in Russian].
4. Kryvov'iazuk, I. V. & Uskov, O. R. (2011). *Informatsiini potoky v lohistytsi, yikh tsil i rol* [Information flows in logistics and their purpose and role]. *Lohistyka: teoriia ta praktyka – Logistics: Theory and Practice*, 1, 83–95 [in Ukrainian].
5. Menjaev, M. F. (2011). *Informacionnye potoki v sisteme upravlenija* [Information streams in the control system]. *Nauka i obrazovanie – Science and Education*, 5. Retrieved from

- <http://technomag.edu.ru/doc/180649.html> (accessed 15 May 2016) [in Russian].
6. Melnychenko, S. V. (2008). *Informatsiini tekhnologii v turyzmi: teoriia, metodolohiia, praktyka [Information Technologies in Tourism: theory, methodology, practice]*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet [in Ukrainian].
 7. Rudenko, H. (2009). Formuvannia informat-siinykh potokiv shchodo vyznachennia efektyvnosti lohistychnoi diialnosti na mashynobudivnomu pidpriemstvi [Formation of information flows to determine the efficiency of logistics activities in the manufacture of machinery]. *Ekonomika rozvytku – Economics of development*, 1, 106–108 [in Ukrainian].
 8. Tarasiuk, M. V. (2010). Orhanizatsiia informatsiinykh potokiv kontrolinhu v upravlinni torhovelnykh merezhamy [The organization controlling information flow in managing retail chains]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 1 (55), 217–223 [in Ukrainian].
 9. Hlystov, Ju. A. (2011). Mehanizm formirovaniya sistemy informacionnogo obespecheniya ochenki stoimosti biznesa [The mechanism of information management system for business valuation]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow: GUU. Retrieved from <http://economy-lib.com/mehanizm-formirovaniya-sistemy-informatsionnogo-obespecheniya-otsenki-stoimosti-biznesa> (accessed 17 April 2016) [in Ukrainian].

Е. Н. Іванова, кандидат економічних наук (Вищеє навчальне заведення Укоопсоюзу «Полтавський університет економіки і торгівлі»). **Суть і змістовність інформаційних потоків туристических підприємств.**

Анотація. *Цель статьи состоит в обобщении теоретических подходов к определению сущности и содержательности информационных потоков. Методика исследования.* Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Установлено, что информационные потоки туристических предприятий не только обеспечивают информационную связь между отдельными функциональными компонентами их информационных систем, но и в полной мере используются и играют ключевую роль в формировании основного продукта деятельности туристических предприятий – турпродукта, обеспечивая его реализацию и послепродажный сервис. **Практическая значимость результатов исследования.** Обоснована ключевая роль информационных потоков в деятельности туристических предприятий, в том числе информационные потоки являются неотъемлемым элементом механизма управления экономическими ресурсами предприятия; умение оптимально интегрировать имеющиеся ресурсы и выявлять потенциальные возможности предприятия основывается на результативности оперирования информационными потоками.

Ключевые слова: информация, информационный поток, туристическое предприятие, управление информационными потоками, содержательность информационных потоков.

O. Ivanova, Cand. Econ. Sci. (Poltava University of Economics and Trade). **The essence and content of information flows of tourism enterprises.**

Summary. *The purpose of the article is a synthesis of theoretical approaches to the nature of information flows, as well as specify their consistency for tourism enterprises. This article summarizes the theoretical approaches to the nature of information flow. Methodology of research.* The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization. **Findings.** The theoretical approaches to the nature of information flows are summarized in the article. Their content in tourism enterprises, which confirmed the key role of information flows in their activities is offered. Particularly, information flows are an integral part of the mechanism of economic management of enterprise resources. **Practical value.** The ability to optimally integrate existing resources and identify potential opportunities of a business are based on the performance of operating information flows.

Keywords: information, information flow, tourism enterprise, information management, content of information flows.

VIII. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 338:37(477)

РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА РОЗВИТКУ СФЕРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Ю. А. ЗАЙКА

(Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»)

Анотація. *Мета статті полягає в аналізі сутності регулювання сфери вищої освіти як необхідної умови розвитку цієї сфери вищої освіти в Україні та уточненні механізму державного управління сфери освіти як системи інститутів.*

Методика дослідження. *Вирішення поставленого у статті завдання здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу та логічного аналізу.* **Результати.** *Аналіз сутності поняття «регулювання» дозволив зробити висновок: принципової різниці між визначеннями цього поняття немає, усі визначення акцентують увагу на тому, що правове регулювання – це процес впливу на відносини за допомогою правових заходів. Визначено, що обов'язковою умовою успішної реалізації державної політики є забезпечення випереджального розвитку сфери освіти, головною ознакою якого є інноваційність. Дослідження сутності інноваційного розвитку дозволило визначити, що інноваційний розвиток освіти – це процес змін в освіті, які відбуваються за рахунок інновацій і дозволяють їй пристосовуватися до змін у навколишньому середовищі. Уточнена сутність механізму державного управління сфери освіти як системи інститутів, методів та інструментів управління, спрямованих на розвиток інноваційної діяльності, забезпечує зростання конкурентоспроможності освітніх послуг.* **Практична значущість результатів дослідження.** *Дослідження регулювання ринку освітніх послуг дозволило сформулювати проблеми й можливі напрями розвитку.*

Ключові слова: *регулювання, сфера освіти, вища освіта, інноваційний розвиток, механізм державного управління.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. З моменту свого виникнення і донині проблема регулювання сфери вищої освіти цікавить широке коло науковців, спеціалістів-практиків. Це питання вивчають державні службовці, освітяни, економісти, юристи, соціологи та політологи, інші спеціалісти. Тобто бачення проблеми державного регулювання вищої

освіти як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці передбачає наявність різних точок зору на цю проблему й різних підходів до її вивчення і вирішення.

Нині налагоджене та скоординоване регулювання набуває особливого значення для стабілізації всіх макроекономічних процесів. Це також стосується і сфери вищої освіти. Сьогодні уряд планує провести ряд реформ у сфері освіти, спричинених багатьма соціальними,

економічними, демографічними й іншими чинниками. Отже, вивчення сутності процесів регулювання як необхідної умови розвитку сфери вищої освіти в Україні є надзвичайно актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми регулювання розглядали Г. Осовська, О. Осовський, Л. Воронова, Н. Мартиненко, Н. Вельчева [3], Л. Романкова, С. Барабанова. Різні аспекти державного регулювання українського ринку освітніх послуг розглядалися в роботах А. Амбражея, Я. Болюбаша, О. Грішнєвої, О. Лібанової, О. Піддубної, А. Чухна, В. Шинкарука та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є характеристика сутності регулювання ринку освітніх послуг як необхідної умови розвитку сфери вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Визначимо сутність поняття «регулювання» на основі проведення аналізу цього поняття науковцями. Г. Атаманчук відзначає, що «практично все, що піддається в суспільстві правовому регулюванню, так чи інакше, більш чи менш, пов'язане з державним управлінням, оскільки реалізація тієї чи тієї правової норми завжди передбачає її гарантування з боку державних органів, нехай і судових» [1]. У державно-управлінській літературі можна зустріти подібні погляди на процес регулювання. О. Скакун [14], В. Князев, В. Бакуменко [6], О. Мельник [12], В. Крижко [10, с. 79] під правовим регулюванням розглядають цілеспрямовану діяльність суб'єктами державного управління, яка впливає на суспільні відносини з метою їх упорядкування. Отже, можна зробити висновок, що принципової різниці між визначеннями поняття «регулювання» немає, усі визначення акцентують увагу на тому, що правове регулювання – це процес впливу на відносини за допомогою правових заходів.

Усі економічні процеси нашої держави певним чином регулюються, це забезпечує їх збалансованість і відповідність установленим нормам. Сфера освіти одна з головних сфер розвитку суспільства потребує постійного регулювання.

Н. Вельчева розглядає процес регулювання вищої освіти як управління за допомогою

синергетичного підходу, відповідно до якого в сучасній науковій практиці вища освіта розглядається з точки зору визначення її як певної освітньої системи, яка є керованою і потребує регулювання [2]. У той же час, В. Філіппова [15] та Р. Шаповал [16] стверджують, що державне регулювання освіти представляє собою сукупність правових засобів і методів впливу на суб'єктів освітніх процесів. Є. Красняков [9, с. 70] та Р. Валєєв [2, с. 109] наголошують на тому, що держава формує і реалізує освітню політику, ініціює процеси модернізації галузі, окреслює основні принципи, цілі й завдання її реформування, а також виступає гарантом реалізації освітніх прав. В. Кремень [7, с. 623] тлумачить зміст державної освітньої політики як відповідь на суспільні потреби, вимоги, дії інших суб'єктів освітньої політики, як цілеспрямований, відносно стабільний офіційний курс уряду й підпорядкованих йому установ, спрямований на забезпечення функціонування системи освіти.

Формування розвиненої сфери освіти є одним із завдань освітньої державної політики. Обов'язковою умовою успішної реалізації цього завдання є забезпечення випереджального розвитку сфери освіти, головною ознакою якої стає інноваційність. Інноваційність – принципова ознака сучасного розвитку, який передбачає відкритість до нового, гнучкість сфери освіти та конкурентоспроможність [11].

У сучасній науковій літературі загальноприйнятого визначення поняття «інноваційний розвиток освіти» немає. С. Ілляшенко інноваційний науково-технічний розвиток розглядає як «безперервне оновлення асортименту продукції і технологій виробництва, удосконалення системи управління виробництвом і збутом» [8, с. 20]. Під інноваційним розвитком І. Галиця розуміє розвиток інноваційних систем та пояснює його так: «Інноваційна система – це впорядкована сукупність елементів, що має ієрархію та структуру, спрямована на генерування і впровадження інновацій» [4, с. 32]. Так, С. Ніколаєнко зазначає, що «інноваційний розвиток освіти здійснюється на засадах педагогічної інноватики, а управління ним – на засадах менеджменту освітніх інновацій та інноваційного менеджменту» [13, с. 23]. Т. Гладка визначає, що головними проблемами регулювання сфери освіти є те, що вона «позбавлена загально визнаної концепції інноваційного

розвитку. Інноваційні процеси здійснюються без ґрунтовного аналізу тих інноваційних процесів, які відбуваються у світі, невизначеністю важелів впливу на їх розвиток» [5, с. 172].

Аналізуючи приведені визначення, можна зробити висновок, що інноваційний розвиток освіти – це процес змін в освіті, які відбуваються за рахунок інновацій і дозволяють їй пристосовуватися до змін у навколишньому середовищі.

Формування концепції інноваційного розвитку сфери освіти в Україні має включати розробку механізмів формування та функціонування освітніх кластерів, які дозволять забезпечити перехід традиційної системи освіти до інноваційної.

Оптимальною формою освіти інноваційно-освітніх кластерів вважається форма консорціуму, що представляє в економіко-правовому значенні об'єднання незалежних самостійних організацій та установ, які злагоджено та скоординовано реалізують спільну політику у сфері реалізації інноваційних проектів і заходів, спрямованих на поліпшення та вдосконалення підготовки вітчизняних кадрів, розробку та впровадження нових технічних і технологічних рішень.

Суть механізму формування інноваційно-освітніх кластерів полягає в наявності основи у вигляді інноваційно-освітніх кластерів і надбудов, які координуються державними органами влади.

У результаті проведених досліджень була підтверджена робоча гіпотеза, яка передбачає наявність об'єктивної необхідності переорієнтації державного управління на особистісну мотивацію процесів навчання та динамічного розвитку сфери освіти за рахунок оцінки потреб ринку праці з метою розвитку підприємництва, що обумовлює розробку напрямів реформування системи державного управління сферою освіти та модернізацію суспільного й економічного життя країни.

У дослідженні пропонується мотиваційна модель управління сферою освіти у вигляді відкритої системи у складі національної економіки, у якій функціонує взаємозв'язок екзогенних та ендогенних факторів і встановлених державою стимулів розвитку сфери освіти з урахуванням потреби ринку, що дозволить визначити детермінанти механізму управління (рис. 1).

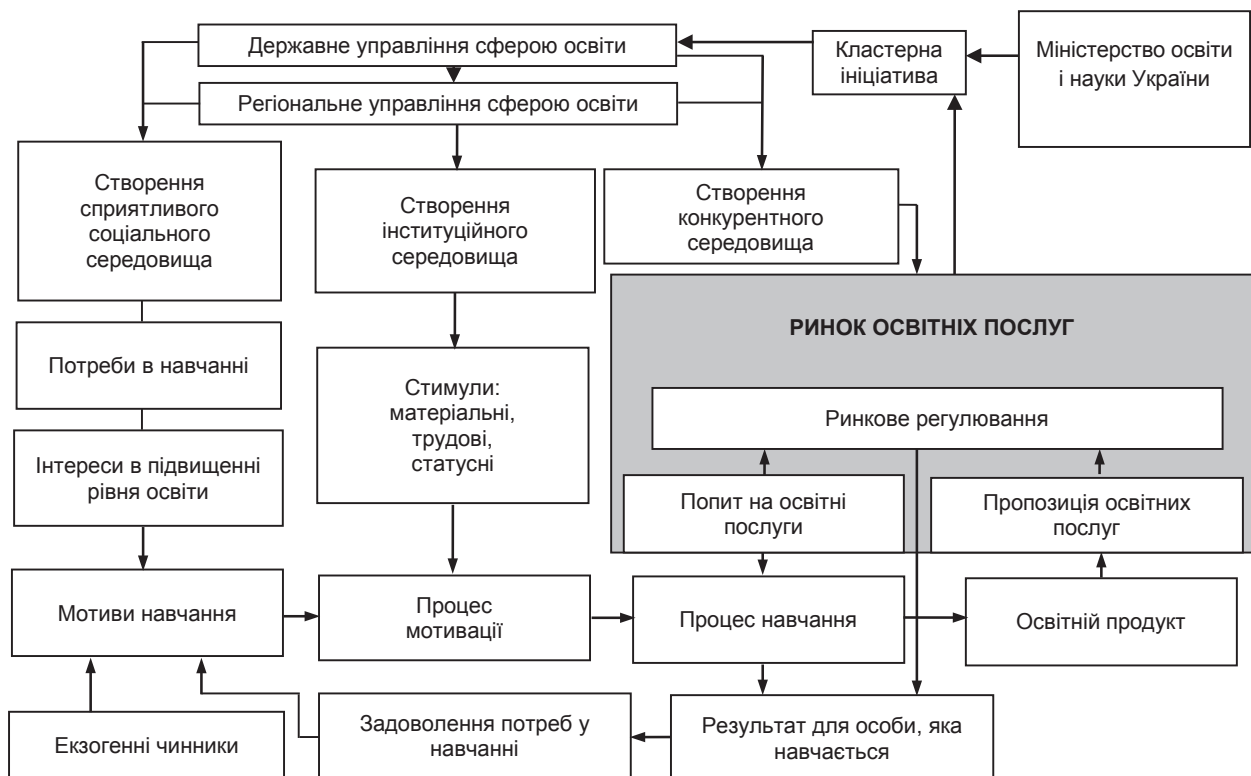


Рис. 1. Взаємодії у процесі регулювання сферою освіти

На основі процесуально-детерміністського підходу автором уточнена сутність механізму державного управління сфери освіти як системи інститутів, яка в разі досягнення об'єктом управління певних параметрів здійснює застосування адекватних форм, методів та інструментів управління, спрямованих на розвиток інноваційної діяльності, і забезпечує зростання конкурентоспроможності освітніх послуг. Передбачається, що застосування інструментів державного управління має посилити мотивацію суб'єктів підприємницької діяльності, які включені у кластер, підвищувати фінансування за свій рахунок тих освітніх проектів, які відображають специфіку їх інтересів, що має стати сутністю механізму державного управління освітньої діяльності.

Зміст даного механізму державного управління включає встановлення ефективних зв'язків між його елементами, що обумовлюють адекватну реакцію на певні параметри об'єктів управління з метою підвищення результативності процесів навчання.

Отже, може бути визначено, що результативність державного регулювання фінансування сфери освіти за рахунок реалізації механізмів управління в рамках формованих освітніх кластерів обумовлена концентрацією й ефективним використанням економічних ресурсів на пріоритетних напрямках технологічного оновлення сфери освіти й, як наслідок, відповідних професійних підприємницьких структур, товарів і послуг, які вони виробляють. Такий підхід забезпечить підвищення конкурентоспроможності сфери освіти в Україні за рахунок того, що розвиватися будуть, в основному, ті спеціальності та спеціалізації, які затребувані на ринку праці за рахунок позабюджетних джерел фінансування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекцій / Г. В. Атаманчук. – Москва : Юрид. лит-ра., 1997. – 400 с.
2. Валєєв Р. Г. Освітнє право України : навч. посіб. / Р. Г. Валєєв. – Луганськ : Луганськ. правова фундація, 2011. – 287 с.
3. Вельчева Н. І. Науково-теоретичні основи державного регулювання вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2009-2/doc/1/11.pdf> (дата звернення: 31.05.16). – Назва з екрана.
4. Галиця І. О. Що ж таке інноваційний розвиток? / І. О. Галиця // Економіка та держава. – 2003. – № 10. – С. 32–33.
5. Гладка Т. І. Інноваційна діяльність і гуманізація освіти: філософський аспект / Т. І. Гладка // Вісник Дніпропетровського університету. Філософія. Соціологія. Політологія. – 2007. – Випуск 15. – С. 172–177.
6. Державне управління : словник-довідник / [уклад. В. Д. Бакуменко та ін.]; заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – Київ : Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с.
7. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
8. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи : навч. посібн. / С. М. Ілляшенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2003. – 278 с.
9. Красняков Є. Роль колегії МОН України у формуванні та реалізації державної політики в галузі освіти / Є. Красняков. – Рідна школа. – 2007. – № 1. – С. 70–72.
10. Крижко В. В. Аксіологічний потенціал державного управління освітою / В. В. Крижко, І. О. Мамаєва. – Київ : Освіта України, 2005. – 224 с.
11. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. / В. Я. Малиновський. – 2-ге вид., допов. та перероб. – Київ : Атіка, 2003. – 576 с.
12. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Олена Миколаївна Мельник ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2004. – С. 31.
13. Ніколаєнко С. М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком освіти України : монографія / С. М. Ніколаєнко. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 419 с.

14. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / Скакун О. Ф. — Харьков : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. — 704 с.
15. Філіппова В. Д. Специфіка державного регулювання в галузі освіти України [Електронний ресурс] / В. Д. Філіппова. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppd_2013_12_12 (дата звернення: 31.05.16). — Назва з екрана.
16. Шаповал Р. В. Правове регулювання освіти в Україні [Електронний ресурс] / Р. В. Шаповал. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11srvovu.pdf> (дата звернення: 31.05.16). — Назва з екрана.
7. Kremen, V. H. (Eds.) (2008). *Entsyklopediia osvity [Education Encyclopedia]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
8. Ilyashenko, S. M. (2003). *Upravlinnya innovatsiynym rozvytkom: problemy, kontseptsii, metody [Management of innovation development: challenges, concepts, methods]*. Sumy: VTD «Universytetska knyha» [in Ukrainian].
9. Krasniakov, Ie. (2007). Rol kolehii MON Ukrainy u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky v haluzi osvity [Role of College Education of Ukraine in the formation and implementation of state policy in education]. *Ridna shkola – Mother School*, 1, 70-72 [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Atamanchuk, G. V. (1997). *Teoriya gosudarstvennogo upravleniya [Theory of Public Administration]*. Moscow: Yurid.lit. [in Russian].
2. Valyeyev, R. H. (2011). *Osvitnye pravo Ukrainy [Educational Law of Ukraine]*. Lugansk: Lugansk. Legal Foundation [in Ukrainian].
3. Vielcheva, N. I. (2009). Naukovo-teoretychni osnovy derzhavnoho rehulivannia vyshchoi osvity [Scientific and theoretical basis of state regulation of higher education]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/27_NNM_2009/Gosupravlenie/51856.doc.htm (accessed 31 May 2016) [in Ukrainian].
4. Halytsya, I. O. (2003). Shcho zh take innovatsiynny rozvytok? [What is innovative development?]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the State*, 10, 32–33 [in Ukrainian].
5. Hladka, T. I. (2007). Innovatsiina diialnist i humanizatsiia osvity: filosofskyi aspekt [Innovation and humanization of education: philosophical aspect]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu – Bulletin of Dnipropetrovsk University*. Collected papers. Series: Filosofiia. Sotsiologiia. Politologiia (15), (pp. 172–177)
6. Knyazev, V. M. & Bakumenko, V. D. (Eds.). (2002). *Derzhavne upravlinnya [State Management]*. Kyiv: Vyd-vo UADU [in Ukrainian].
10. Kryzhko, V. V. & Mamayeva, I. O. (2005). *Aksiologichnyi potentsial derzhavnoho upravlinnia osvitoiu [Axiological capacity of public administration education]*. — Kyiv: Osvita Ukrayiny [in Ukrainian].
11. Malynovskyi, V. Ia. *Derzhavne upravlinnia [Public Administration]* (2nd ed., rev.). Kyiv: Atika [in Ukrainian].
12. Melnyk, O. M. (2004). Pravove rehulivannia ta shliakhy pidvyshchennia yoho efektyvnosti [Rights regulation and ways to improve its efficiency]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho [in Ukrainian].
13. Nikolaienko, S. M. (2008). *Teoretyko-metodolohichni osnovy upravlinnia innovatsiynym rozvytkom osvity Ukrainy [Theoretical and methodological foundations of innovative development of education Ukraine]*. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
14. Skakun, O. F. (2000). *Teoriya gosudarstva i prava [Theory of State and Law]*. Kharkiv: Konsum; Un-t vnutr. del [in Russian].
15. Filippova, V. D. (2013). Spetsyfika derzhavnoho rehulivannia v haluzi osvity Ukrainy [The specifics of state regulation in the field of education Ukraine]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppd_2013_12_12 (accessed 31 may 2016) [in Ukrainian].
16. Shapoval, R. V. (2011). Pravove rehulivannia osvity v Ukraini [Rights Edu-

cation in Ukraine]. – Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011->

1/11srvovu.pdf (accessed 31 may 2016) [in Ukrainian].

Ю. А. Заїка (Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия»). **Регулирование рынка образовательных услуг как необходимое условие развития сферы высшего образования в Украине.**

Аннотация. Цель статьи заключается в анализе сущности регулирования сферы высшего образования как необходимого условия развития сферы высшего образования в Украине и уточнении механизма государственного управления сферы образования как системы институтов. **Методика исследования.** Решение поставленной в статье задачи осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода и логического анализа. **Результаты.** Анализ сущности понятия «регулирование» позволил сделать вывод: принципиальной разницы между определениями нет, все определения акцентируют внимание на том, что правовое регулирование – это процесс влияния на отношения с помощью правовых мероприятий. Определенно, что обязательным условием успешной реализации государственной политики является обеспечение опережающего развития сферы образования, главным признаком которого является инновационность. Исследование сущности инновационного развития позволило определить, что инновационное развитие образования – это процесс изменений в образовании, которые происходят за счет инноваций и позволяют ему приспособляться к изменениям в окружающей среде. Уточненная сущность механизма государственного управления сферы образования как системы институтов, методов и инструментов управления, направленных на развитие инновационной деятельности, обеспечивает рост конкурентоспособности образовательных услуг. **Практическая значимость результатов исследования.** Исследование регулирования рынка образовательных услуг позволило сформировать проблемы и возможные направления развития.

Ключевые слова: регулирование, сфера образования, высшее образование, инновационное развитие, механизм государственного управления.

Zaika Yu. (Kharkiv University of Humanities “People’s Ukrainian Academy”). **Regulation of market of educational services as a prerequisite for the development of higher education in Ukraine**

Summary. The purpose of the article is the analysis of the nature of the regulation of higher education as a prerequisite for the development of higher education in Ukraine and specified to the mechanism of state administration of sphere of education as systems of institutes. **Methodology of research.** Solving the problem in the article is made by such general and special methods as investigation, analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach and method of logical analysis. **Findings.** The analysis of the essence of the term “regulation” led to the conclusion that there is no fundamental difference between the definitions of the term and all definitions emphasize that legal regulation is the process of influence on relations through legal measures. It is determined that a prerequisite for the successful implementation of the state policy is to ensure the rapid development of education, the main feature of which is innovation. The research of innovative development allowed determining that the innovative development of education is a process of changes in education that take place through innovation and allow it to adapt to changes in the environment. The essence of the mechanism of governance of education as a system of institutions, methods and management tools aimed at developing innovation, competitiveness and the growth of education is clarified. **Practical value.** Regulation of market of educational services made it possible to form problems and possible directions of development.

Keywords: regulation, the sphere of education, higher education, innovation development, governance mechanism.

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Н. В. ПЕНЦОВА

(Комунальний вищий навчальний заклад
«Харківська академія неперервної освіти»)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні перспективних напрямів інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні. *Стаття* присвячена дослідженню ефективності функціонування і подальшому розвитку системи післядипломної педагогічної освіти з метою визначення напрямів організаційно-економічного регулювання її розвитку. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: монографічного, аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. **Результати.** *За результатами дослідження сучасного стану й особливостей організаційно-економічного регулювання розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні, урахуовуючи світову практику стратегій інноваційного розвитку, доведено, що процес подальшого розвитку системи післядипломної педагогічної освіти необхідно розпочинати з існуючих перспектив розвитку галузі й регіону, які мають свої фази та історичні етапи розвитку, використовуючи власний науковий і ресурсний потенціал.* **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано, що одним із перспективних шляхів організаційно-економічного розвитку післядипломної педагогічної освіти є її інноваційний розвиток, що може забезпечити високі показники розвитку цієї сфери, підвищити конкурентоспроможність закладів та успішно вирішувати соціальні й економічні питання суспільства.*

Ключові слова: *післядипломна педагогічна освіта, організаційно-економічний розвиток, конкурентоспроможність, освітні послуги.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Одним із перспективних шляхів організаційно-економічного розвитку післядипломної педагогічної освіти є її інноваційний розвиток, що може забезпечити високі показники розвитку цієї сфери, підвищити конкурентоспроможність закладів та успішно вирішувати соціальні й економічні питання суспільства.

Інноваційний розвиток є одним з основних складових процесу успішного функціонування системи післядипломної педагогічної освіти. Упровадження інноваційної діяльності – головний фактор, який впливає на конкурентоспроможність системи післядипломної педагогічної освіти, забезпечує ефективність використання ресурсного потенціалу, зміцнює імунітет

закладів до факторів зовнішнього середовища, розкриває нові можливості на ринку освітніх послуг. Побудова інноваційного суспільства вимагає невідкладних заходів щодо модернізації системи післядипломної педагогічної освіти, підвищення рівня і якості освітніх послуг. Перед освітою дорослих постали невідкладні завдання подальшого соціально-економічного розвитку й забезпечення належного функціонування науково-методичного та навчального комплексу, спрямованого на задоволення потреб педагогічних працівників у якійсній освіті відповідно й підвищення конкурентоспроможності національного господарства.

Формування цілей статті (постановка завдання). *Мета статті* полягає у визначенні перспективних напрямів інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні.

Стаття присвячена дослідженню ефективності функціонування і подальшому розвитку системи післядипломної педагогічної освіти з метою визначення напрямів організаційно-економічного регулювання її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Успіх будь-якої організації, у тому числі й закладів післядипломної педагогічної освіти, залежить від правильно обраної економічно-фінансової стратегії. При цьому необхідно враховувати таке: конкуренція на ринку освітніх послуг постійно зростає, що повинно стимулювати пошук конкурентоспроможних стратегій; з'явилась необхідність у використанні сучасних технологій для забезпечення високої якості освіти, без новітніх інформаційно-комунікаційних технологій навчальний заклад фактично не існує; відроджується система держзамовлення шляхом проведення конкурсів між навчальними закладами; слід враховувати комерціалізацію закладів освіти, оскільки навчальні заклади – це важливий елемент ринкової економіки.

Прямий взаємозв'язок між ціною та якістю послуг у системі післядипломної педагогічної освіти є поки що неможливим, адже не існує конкуренції на цьому ринку. На основі визначення економічної ефективності післядипломної педагогічної освіти можна констатувати, що існуюча методика ґрунтується на співставленні лише величин витрат і надходжень, що не відображає реальної ситуації й унеможливає створення системи заходів, спрямованих на реформування галузі. Отже, необхідними є дослідження й розробка комплексу системно-орієнтованих економічних і соціальних умов для розвитку всіх складових системи післядипломної педагогічної освіти та зростання показників її ефективності, що є одним із завдань цього дослідження.

Таким чином, заклад післядипломної педагогічної освіти має бути дієдатним у сучасних умовах, що потребує. Стратегічне планування сучасного закладу післядипломної педагогічної освіти має розвиватися в таких напрямках: 1) надання освітніх послуг; 2) підвищення рівня конкурентоспроможності; 3) збільшення обсягу надходжень від платних послуг; 4) забезпечення раціоналізації витрат та економії ресурсів.

Реальний шлях входження України у світове господарство полягає в постійному наближенні внутрішнього та зовнішнього середовища до умов конкуренції, що існують на міжнародному ринку. Стратегія закладу має бути спрямована на виконання таких умов:

– різноманітність та якість платних освітніх послуг, що реалізується за умови якісного потенціалу, у тому числі кадрового складу освітніх менеджерів і висококваліфікованих викладачів; крім того, чим більше заклад пропонує різних за змістом і термінами навчання освітніх послуг, тим більше потенційних користувачів на ринку послуг, які реагують на можливість вибору як форм, так і змісту підвищення кваліфікації;

– ефективна облікова політика закладу, що спрямована на обґрунтованість та ефективність видаткової складової послуг і застосування гнучкої системи роботи з потенційними споживачами послуг, включаючи маркетингові дослідження, основою чого є економічний склад мислення освітніх менеджерів (керівників, бухгалтерів, економістів); якісний аналіз і прогнозування ринку освітніх послуг.

Умовами реалізації стратегії економічного розвитку післядипломної педагогічної освіти є якісний кадровий потенціал, економічне мислення. Для того «щоб людство перейшло до економічних відносин нового типу – інтелектуальної економіки, необхідно розвивати рівень освіченості громадян. Професійний і досвідчений кадровий потенціал набуває вирішального значення в економічному та соціальному розвитку країни» [5, с. 202].

Облікова політика – обрана закладом методологія бухгалтерського обліку, що спрямована на досягнення статутних завдань закладу з метою забезпечення успішного функціонування, ефективної і якісної фінансової звітності та системи управління. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності [2]. Вибір ефективної облікової політики повинен формуватися з урахуванням впливу усіх можливих внутрішніх і зовнішніх чинників, що дозволить упередження прийняття неправильних рішень закладом та своєчасне

прийняття стратегічних рішень і завдань.

З метою забезпечення ефективного управління організацією післядипломної педагогічної освіти в ринкових умовах необхідно визначити пріоритети облікової політики, серед яких такі:

– принципи цінової політики, справедливої для споживача, в основі якої буде поєднання результатів моніторингу цін на ринку аналогічних послуг та економічно-обґрунтованого розрахунку. Максимально можлива ціна може встановлюватися на платні освітні послуги, що є найбільш якісними й інноваційними. Звичайна ціна визначається з урахуванням попиту на освітню послугу й може варіюватися та/або бути диференційованою залежно від конкретної ситуації на ринку послуг. Поняття «справедлива ціна», що утворюється в результаті економічно обґрунтованого розрахунку, має розглядатися як поєднання відповідності ціни послуги витратам закладу для її надання й можливості заощадження, тобто, включення в ціну витрат майбутніх періодів на розвиток навчального закладу, також адекватного сприймання ціни споживачами послуг;

– чіткий алгоритм надання платних послуг, де обов'язково визначаються: повний перелік платних послуг, відповідальна особа або структурний підрозділ; вартість послуг; порядок оформлення договору про надання платних послуг; зміст і термін надання певної послуги; умови оплати за послугу тощо;

– заходи щодо матеріального стимулювання працівників закладів післядипломної педагогічної освіти залежно від якості й обсягів наданих освітніх послуг за звітний період.

Ринок освітніх послуг у системі післядипломної педагогічної освіти визнається складовою ринкової економіки, а попит і пропозиція виділяються всіма дослідниками як основний компонент ринкових взаємовідносин. На цій підставі ми наголошуємо, що за всієї значимості державних інвестицій у післядипломну педагогічну освіту, включення в систему ринкових відносин на даному етапі є переважним чинником її ефективного функціонування. Ефективне організаційно-економічне управління діяльності з підвищення кваліфікації педагогічних працівників передбачає такі заходи: а) вивчення попиту на конкретну освітню послугу; б) визначення можливих джерел фінансування освітньої послуги; в) прогнозування обсягу реалізації платних освітніх послуг; г) обґрунтування суми фінансування з кожного джерела; д) формування бюджету закладу післядипломної педагогічної освіти.

Для аналізу конкурентоспроможності закладів післядипломної педагогічної освіти на ринку освітніх послуг застосовують ключові фактори, за допомогою яких можна оцінити очікуваний результат їх діяльності: рівень професійної підготовки та якість кадрового складу; привабливість тематики, актуальність і доступність змісту навчальних програм; багатоманітність освітніх послуг і форм їх надання; сучасна матеріально-технічна база, якісний доступ до мережі Інтернет; можливість постійного спілкування з фахівцями для потенційних користувачів послуг; поєднання управлінського, економічного й педагогічного мислення в організації діяльності; грамотна цінова політика; плановість, можливість прогнозування грошових надходжень від надання освітніх послуг; соціальний захист працівників закладу.

У сучасних умовах у системі післядипломної педагогічної освіти виникає необхідність на кластерних засадах тісного зв'язку та взаємовідносин між суб'єктами навчального процесу: закладами післядипломної педагогічної освіти, які надають освітні послуги; навчальними закладами освіти всіх форм власності, що направляють педагогічних працівників на курси підвищення кваліфікації; споживачами освітніх послуг – педагогічними працівниками.

Для розвитку ринку послуг у післядипломній педагогічній освіті необхідним є розмежування повноважень і відповідальності між закладами післядипломної педагогічної освіти й органами управління освіти, тобто, забезпечення автономії діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти, що дозволить їм самостійно управляти освітнім процесом і більш ефективно вирішувати питання економічного розвитку закладів.

Ефективність сфери послуг післядипломної педагогічної освіти як економічної категорії передбачає ефективне використання бюджетних коштів. Підвищення ефективності передбачатиме різні заходи залежно від того, які критерії ефективності будуть узяті за основу. Основні риси зазначених критеріїв – це економічність, продуктивність і результативність:

Ефективність сфери послуг післядипломної педагогічної освіти як економічної категорії передбачає ефективне використання бюджетних коштів. Підвищення ефективності передбачатиме різні заходи залежно від того, які критерії ефективності будуть узяті за основу. Основні риси зазначених критеріїв – це економічність, продуктивність і результативність:

– економність – характеризує витратну, ресурсну сторону ефективності (згідно з цим критерієм витрати мають бути оптимальними);

– продуктивність – це співвідношення обсягів освітніх послуг із величиною витрат на їх виробництво;

– результативність характеризує відповідність витрат і досягнутих за конкретними цілями результатів.

Економність і продуктивність характеризують економічний аспект ефективності, тобто величину витрат і співвідношення величини витрат та одержаного продукту, ефекту. Результативність розкриває соціально-економічний аспект ефективності, тобто відповідність результатів діяльності соціальним та економічним цілям суспільства [3]. Разом із тим необхідним є подолання певних ризиків, що виникають під час упровадження інноваційного процесу в післядипломній педагогічній освіті: а) недосконалість нормативно-правового забезпечення; б) неефективність бюджетних інвестицій; в) недосконалість організаційна структура. Тому, під час визначення інноваційних напрямів розвитку післядипломної педагогічної освіти необхідним є аналіз таких складових, як нормативно-правове регулювання, ефективність використання ресурсного потенціалу, запровадження маркетингових механізмів, що сприятиме реалізації ефективної стратегії інноваційного розвитку закладів післядипломної педагогічної освіти й економічному розвитку галузі загалом.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, за результатами дослідження сучасного стану й особливостей організаційно-економічного регулювання розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні, урахувавши світову практику стратегій інноваційного розвитку, слід відзначити, що процес подальшого розвитку системи післядипломної педагогічної освіти необхідно розпочинати з існуючих перспектив розвитку галузі й регіону, які мають свої фази та історичні етапи розвитку, використовуючи власний науковий і ресурсний потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриневич Л. Моніторинг якості освіти: вітчизняний і зарубіжний досвід / Л. Гриневич, О. Андриюшина. – Київ : Ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 92 с.

2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України прийнятий 16 лип. 1999 р. № 996-XIV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 11.05.16). – Назва з екрана.
3. Каленюк І. С. Розвиток вищої освіти та економіка знань / І. С. Каленюк, О. В. Куклін. – Київ : Знання, 2012. – 340 с.
4. Рогоза М. Є. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми : монографія / М. Є. Рогоза, К. Ю. Вергал. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 136 с.
5. Роскладка А. А. Статистичний аналіз факторів розвитку сучасної вищої освіти в Україні / А. А. Роскладка, Т. С. Глущенко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер.: Економічні науки. – 2012. – № 3. – С. 202–207.

REFERENCES

1. Hrynevych, L. & Andriushyna, O. (2011). *Monitorynh yakosti osvity: vitchyzniani i zarubizhnyi dosvid [Education quality monitoring: domestic and foreign experience]*. Kyiv: Univ. im. B. Hrynchenka [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini»: pryiniaty 16 lyp. 1999 r. № 996-XIV [Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» from July 16 1999, № 996-XIV]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (accessed 11 May 2016) [in Ukrainian].
3. Kaleniuk, I. S. & Kuklin, O. V. (2012). *Rozvytok vyshchoi osvity ta ekonomika znan [Development of higher education and knowledge economy]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
4. Rohoza, M. Ye. & Verhal, K. Yu. (2011) *Statehichni innovatsiyni rozvytok pidpriemstv: modeli ta mekhanizmy: monohrafia [Strategic innovative development of companies: models]*

and mechanisms]. Poltava: RVV PUET [in Ukrainian].

5. Roskladka, A. A. & Hlushchenko, T. S. (2012). Statystychnyi analiz faktoriv rozvytku suchasnoi vyshchoi osvity v Ukraini [Statistical analysis factors in the development of mod-

ern higher education in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya: Ekonomichni nauky – Bulletin of Poltava University of Economics and Trade: Collected papers. Series: Economic science* (3), (pp. 202–207). Poltava: RVV PUET [in Ukrainian].

Н. В. Пенцова (Комунальное высшее заведение «Харьковская академия непрерывного образования»). **Перспективные направления инновационного развития последипломного педагогического образования в Украине.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении перспективных направлений инновационного развития последипломного педагогического образования в Украине. Статья посвящена исследованию эффективности функционирования и дальнейшего развития системы последипломного педагогического образования с целью определения направлений организационно-экономического регулирования ее развития. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач выполнено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: монографического, анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** По результатам исследования современного состояния и особенностей организационно-экономического регулирования развития последипломного педагогического образования в Украине, учитывая мировую практику стратегий инновационного развития, показано, что процесс дальнейшего развития системы последипломного педагогического образования необходимо начинать с существующих перспектив развития отрасли и региона, которые имеют свои фазы и исторические этапы развития, используя собственный научный и ресурсный потенциал. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что одним из перспективных путей организационно-экономического развития последипломного педагогического образования является инновационное развитие, которое может обеспечить высокие показатели развития сферы, повысить конкурентоспособность учреждений и успешно решать социальные и экономические вопросы общества.

Ключевые слова: последипломное педагогическое образование, организационно-экономическое развитие, конкурентоспособность, образовательные услуги.

N. Pentsova (Kharkiv Academy of Continuous Education). **Prospective lines of innovative development of postgraduate education in Ukraine.**

Summary. The purpose of the paper is to outline prospective lines of innovative development of postgraduate education in Ukraine. The article investigates the efficiency of performance and further development of postgraduate education in order to outline prospective lines of organizational and economic control of its development. The author emphasizes that implementation of innovative activities is the main factor affecting the competitiveness of postgraduate education, ensuring efficient use of resources, boosting the immunity of institutions, revealing new opportunities in the educational market. **Research methodology.** The objectives set in the paper are met using general scientific and specific research methods, namely: monographic, analysis and synthesis, systematization and generalization. **Research results.** Having studied current affairs and organizational and economic regulatory considerations of development of postgraduate education in Ukraine, taking into account the best practice strategies of innovative development, it has been proved that the further development of postgraduate education should start with existing development prospects of the industry and the region, which have their phases and historical stages of development, its own scientific and resource potential should be used. **Practical importance of research results.** The paper proves that a promising line of organizational and economic development of postgraduate education is its innovative development. It can ensure high effectiveness of the sphere development, increase competitive advantage of institutions, successfully deal with social and economic matters of the society. A real way for Ukraine to be globally competitive is to set internal and external context of competition existing in the international market.

Keywords: post-graduate education, organizational and economic development, competitiveness, education services.

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Полтавського університету
економіки і торгівлі

Збірник

Полтавський університет економіки і торгівлі є правонаступником
Полтавського університету споживчої кооперації України від 29 березня 2010 р.
згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 253

Постановою Президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1
«Науковий вісник ПУСКУ» внесено до «Переліку наукових фахових видань,
у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття
наукового ступеня доктора і кандидата наук» (Бюлетень ВАК № 3 від 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію серії «Економічні науки»
КВ № 17165-5935 ПР видане 12.10.2010 р. Міністерством юстиції України.

Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 24,57. Наклад: 300 пр. Зам. № 743.

Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.
